Faşizme ve Alman İşgaline Karşı
Silahlı Direnişte Kadınlar

Ingrid Strobl

belge yayınları

"Kızıl saçlı kız", Hannie Schaft Gestapo tarafından Hollanda'da bir numaralı devlet düşmanı ilan edildiğinde henüz yirmi yaşındaydı. Varşova'da "nihai çözüm" uygulayıcıları, gerçek adı Niuta Tejtelbojm olan Yahudi kızı, "örgülü saçlı Wanda"yı kovalıyorlardı. İspanya İç Savaşı'nın cephelerinde Franco darbecileri onaltı yaşındaki Milicianalarla karşı karşıyaydılar. Doğu Avrupa gettolarında, işgal altındaki Hollanda'da, Tito'nun partizanlar ordusunda, Lyon'dan Bialystok'a kadar kadınlar da elde silah Nasyonal Sosyalist ve faşist teröre karşı savaştı. Ancak erkek arkadaşları savaştan sonra kahraman olarak göklere çıkarılırken onlar tarihin karanlıklarına gömüldüler: Bu kadınlar, çaresiz, uysal varlık rollerine tümüyle ters düşmüşlerdi.

Ingrid Strobl'ın kitabı yakın geçmişin bugüne kadar gizli kalmış bir bölümünü aydınlatmakta ve kadın tarihinin araştırılmasına önemli bir katkıda bulunmaktadır.

1952'de doğan Ingrid Strobl Viyana'da Alman dili ve edebiyatı ve sanat tarihi okumuş ve "Üçüncü Reich'da Retorik" konusunda doktora yapmıştır. Strobl uzun yıllar "Emma" dergisinde redaktör, çeşitli dergi, radyo ve televizyon için serbest yazar olarak çalışmıştır." 'Das kleine Madchen, das ich war.' Schriftstellerinnen über ihre Kindheit" ("'Küçük bir kız olarak ben'. Kadın Yazarlar Çocukluklarını Anlatıyor") adlı antolojinin editörlüğünü yaptı.

BELGE YAYINLARI : 153
Birinci Baskı: Haziran 1992

Copyright: Fischer (1989)

FRAUEN IM BEWAFFNETEN WIDERSTAND GEGEN FASCHISMUS UND DEUTSCHE BESATZUNG /Dizgi: YÖN / Baskı : Yaylacık /Düzelti: Osman Akınhay, Abdullah Yılmaz / Kapak Düzeni: Zehra Şenoğuz/ Kapak Baskı: Orhan Ofset/
BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK : Başmusahip Sokak, Talas Han, 16/302 Cağaloğlu İSTANBUL/
Tel 511 63 20

Ingrid Strobl

Faşizme ve Alman İşgaline Karşı **Silahlı Direnişte Kadınlar**

Türkçesi: Nesrin ORAL

Fifi, Zala, Truus, Dina, Chayke, Niuta ve tüm diğerlerine...
Martina Domke, Peter Neff, Monika Richarz
ve Monika Tessadri-Wackerle'ye...
Yardımları olmasaydı bu kitap asla ortaya çıkmazdı.

"Asla yolun sonuna
geldiğini söyleme"

Önsöz

Uzun bir araştırmanın kısa öyküsü

Yalnızca "Fifi"yi sormamızı öğütlemişti bize telefonda Fifi de denen Feidela Fernandez de Velasca Perez. Belirttiğine göre evi köyün dışındaydı, bulmamız biraz güç olacaktı, ancak yine de becerebilirdik. Sonradan evi aramanın daha önce Fifi'nin kaldığı yeri araştırmaktan çok daha kolay olduğu ortaya çıktı. Ben bu kitap için ilk araştırma görüşmelerini yapmak üzere Madrid'e gitmeden önce Madrid'deki arkadaşım ve sonradan röportajların tercümanı, Pilar Panes Casas durumu incelemişti. Pilar'ın İç Savaş'a katılmış olan ve kendilerine eski cephe savaşçısı kadınların adreslerini sorduğu eski komünistlerle yaptığı tüm görüşmelerde Fifi adı ortaya çıkmıştı. Evet, Fifi cephedeydi, diye duymuştu Pilar herkesten. Fifi başka tehlikeli şeyler de yapmıştı. Ancak kimse bir türlü adresini söylemek istemiyordu. Pilar bu garip çekingenliğin nedenini araştırdığında, sonunda Fifi'nin bir biçimde kendine özgü olduğunu öğrenmişti -Fifi erkeksi bir kadındı. Pilar'ın işe daha da sıkı sarılması için yeterli bir neden. Madrid'e geldiğimde hâlâ Fifi'nin nerede oturduğunu bilmiyorduk. İspanya'ya yaptığımız pekçok telefon görüşmesinden sonra sonunda, yola çıkmamdan iki gün önce yine de adresi bulduk: Fifi yazın Madrid'in dağlarındaki küçük evinde yaşamaktadır.

Eve ulaştığımızda Fifi elinde aletler merdivenin tepesinde, damını aktarmaktadır. Küçük evi kendisi yapmıştır, tek başına, kendi elleriyle. Köyden yürüyerek 15 dakikada ulaşılan ev tek başına kayalar arasında durmaktadır. Fifi bu manastırdaki yaşamını yalnızca orda burda dolaşan, ona kendisini besleten ve bazan da okşamasına izin veren bir kediyle paylaşmaktadır. Kedi o gün de eve gelip Fifi'nin konukları olduğunu gördüğünde uslayarak ortalıktan kayboldu. Fifi masaya şarap koydu ve sustu. Yanında bir teyp olması hoşuna gitmedi, ancak yine de bunu kullanabilecektim. Pilar sormak istediklerimizi açıkladı, o ise bunların bizi neden böylesine ilgilendirdiğini bilmek istiyordu. O güne kadar kimse bunları duymak bile istememişti.

"Sorgulama" başladı. Bu iş Fifi ile, daha sonra görüştüğüm diğer

kadınların çoğundan daha uzun sürdü. Gerçi hepsi de sonunda birinin yaşamlarının bu bölümüyle ilgilenmesine seviniyorlardı, ama aynı zamanda da niyetim ve gerekçelerim konusunda aşırı kuşkucuydular. İş pantolonuyla, gür, gri saçları kısacak kesilmiş, süssüz, makyajsız, uyanık, zeki, kuşkucu, Fifi karşımızda dimdik oturmaktaydı. Birkaç saat ve iki şişe şaraptan sonra buzlar çözüldü. Fifi anlatmaya başladı, olayları kurcalamamıza izin verdi, en sakıncalı soruları bile, ancak bu sırada teybi kapatmam koşuluyla yanıtladı. Görüşmenin sonunda arkadaş olmuştuk. Ona göre biz partiden olmamamıza karşın gerçeğin söylenebileceği genç yoldaşlardık. Ona dört elle sarıldık. O günden beri bu kitap, bu kitap üzerinde bir de şu istemle çalıştım. Bu Fifi'ye layık olmalıydı.

Bu kitabın İspanya bölümünde hemen yalnızca komünist kadınların konuşacağı hiç aklıma gelmemişti. Madrid'e özellikle anarşist kadınlarla görüşmek için gelmiştim. İspanya İç Savaşı'nı ayrıntılı biçiminde incelemiştim ve burada anarşistlerin oynadığı önemli ve komünistlerin oynadığı kuşkulu rolü biliyordum. Anarşist devrimini İspanya KP tarafından zorbaca bastırılmış ve Stalinist GPU hapishanelerinde kadın-erkek anarşistlerin ve (gerçek ya da böyle olduklarından kuşkulanılan) Troçkistler'in hapsedilmiş ve hatta işkence görmüş olduklarını da biliyordum. Tüm "toplumsal sorunları" savaşın önceliğine bağımlı kılan kadın komünistlerin tersine hemen kadının kurtarılmasını istemiş olan feminist anarşistler, Mujeres Libres'in kuramlarını ve etkinliklerini iyice araştırmıştım.

Madrid'e gittiğimde Pilar eski anarşist Milicianalara bir görüşme yapmayı kabul ettirmeyi o zamana kadar başaramadığını "itiraf etti". Ancak bunu sonraki günlerde yeniden deneyebilirdik, çünkü bu sırada Madrid'de ulusal CNT kongresi yapılıyordu ve buna Fransa'daki sürgünden eski kadın savaşçılar da geliyordu. Ve tarihsel Mujeres Libres'in bir tür ardıl örgütü olan Mujeres Libertarias'ın bürosundan da bilgi edinebilirdik. Büyük bir düş kırıklığına uğradık. Görüştüğümüz herkes, hayır, kadınlar savaşmamıştır, diye diretiyordu, zaten anarşizm pasifist (barışçı) bir hareketti. Neden özellikle böyle kadınlara gözümüzü dikmiştik ki? Kadın anarşistler de nihayet çocuk yetiştirme ve bakımında, yaralıların bakımında, halk mutfaklarının kurulmasında, yani gerçekten kadına özgü görev alanlarında büyük işler başarmışlardı. Tekrar tekrar bilgi isteme ve soruşturmalarla, giderek daha açık biçimde gösterilen inansızlıkla geçen üç günden sonra sonunda elimizde bebek bakımı üzerine bir broşürle kesin biçimde kapı dışarı edildik.

Örgüt içinde elbette ki var olan, sol ve feminist muhalefete ne yazık ki ulaşamadık.

Komünistlerle de işimiz hiç kolay değildi. Pilar'ın inatçılığı olmasaydı bu kitabın bir bölümünü hiç yazamazdım. İspanya KP'nin bugünkü kadın delegeleri iç savaşın gerçek kadın kahramanlarının cephe gerisinde, sahra mutfaklarında, ve askeri hastanelerde, siyasal cephede çalışmış olduklarında ayak diriyorlardı. Yine de sonunda birkaç adres verdiklerinde, bundan gurur duymadıkları söylenemezdi. Ve eski savaşçı kadınlar başlangıçtaki güvensizlik aşıldıktan sonra açık bir coşku gösteriyorlardı. Nihayet biri onlarla ilgileniyordu, hem de "erkek gibi" cephede savaşmış olmalarına karşın değil, bu nedenle.

1984'te "Der Himmel ist blau. Kann sein. Frauen im österreichischen Widerstand 1938-1945" ("Gökyüzü Mavi. Olabilir. 1938-1945 Avusturya Direnişindeki Kadınlar") isimli kitap yayımlanmıştı. Bu kitapta kendileriyle röportaj yapılan üç antifaşist kadın silahlı direnişe katılmışlardı: Tito'nun kurtuluş ordusunda partizan olarak. "İlhak edilmiş" Avusturya'da siyasal direnişle karşılaştırıldığında askeri direnişin büyük bir önemi yoktu. Naziler'e silahla karşı koymuş olan hemen hemen tek grup Karnten'deki Slovenlerdi. Bunlar Tito partizanlarının saflarında savaşmışlar ve Almanları çok uğraştırmışlardı. Yugoslovya kurtuluş ordusunda pek çok kadımn etkin olduğunu daha önceden bulup çıkarmıştım ve şimdi de röportaj yapabileceğim Avusturyalıları aramaya başlıyordum. Viyana'daki Avusturya Direnişi Dökümantasyon Merkezi'nde rastlantı sonucu Sloven direnişiyle ilgili büyük bir projede çalışan Helena Verdel ile karşılaştım. Kendisi de Sloven olan Helena ve çalışma arkadaşları bağrı yanık kişilerdir: Yıllardır çok az parasal yardım ve büyük bir sorumlulukla kadın ve erkek Karnten Sloven partizanlarının yitip gitmiş, gizli tarihini hazırlamaya çalışmaktadırlar. Birkaç yıl öncesine kadar onlardan başka hiç kimse bununla ilgilenmemiştir. Oysa şimdi ikide bir gazeteciler gelmekte, Helena ve diğerlerine o zamanları anlattırmakta ve sonra makalelerini yazarak kendilerine Sloven antifaşizmi "uzmanı" süsü vermektedirler. "Bundan bayağı gına geldi", diyordu Helena bana, benim de bu türden olup olmadığımı düşünürken. Sonra, yardım etmeye karar verdiğinde, bana umabileceğimden çok daha fazla destek oldu; Karnten'e yolculuğumu düzenledi, Zala ile görüşebilmem için tüm güçlükleri ortadan kaldırdı. Çünkü partizanken Zala denen Johanna Sadolsek, ki bu noktada çabucak anlaşmıştık, benimle görüşecek ideal kişiydi.

Zala da "Gökyüzü Mavi. Olabilir." kitabında öyküsünü anlatan

kadınlardan biridir. Yine Zala'nın sahneye çıktığı kitap ve film "Küchengesprache mit Rebellinnen" ("Asi Kadınlarla Mutfak Sohbetleri")nin dört kadın yazarından biri olan Lisbeth N. Trallori ile buluşuyorum. Ve burada da: salt dayanışma ve yardım. Genelde yazar ve tarihçiler arasında görülen geleneksel rakipler arası kıskançlıktan eser, çalışma sonuçlarını kötüye kullanabileceğimden hiçbir kaygı yok. Lisbeth N. Trallori kendisinin kitap ve film için Zala ile yaptığı ve sonradan yalnızca bir bölümü yayımlanmış olan kapsamlı röportajın kopyasını bana veriyor.

Sonraki aşama Klagenfurt'dur. Burada Helena Verdel'in projedeki çalışma arkadaşlarından iki dilde yayımlanan Kärnten gazetesi "Kladivo'nun muhabiri Mirko Messner ile buluşuyorum. Mirko beni Zala'nın oturduğu Lobnig'e götürürken arabada ayrıntılı biçimde ve uzmanca Kärnten Slovenleri'nin tarihini anlatıyor, bir ayrım, başkaldırı ve düş kırıklıkları tarihi. Bana güneydoğu Kärnten'in kartpostala benzer görünümünü açıklıyor: Burada, bu dağda önemli bir partizan üssü vardı, oradan, o geçitten Yugoslavya'dan çeteciler sızmışlardı, şurada sırtın ardında Almanlarla savaş olmuştu.

Zala masanın üzerine şarap ve domuz yağı koyuyor ve büyük gözlüklerinin ardından beni dikkatle inceliyor. Bugün artık geçimini öncelikle çiftçilikten sağlamıyor, bunun için çok hasta ve yorgun. Genç bir kadınken faşizme karşı savaşta yaşamını ortaya koymuş ve bir daha düzelmemek üzere sağlığını bozmuş olması, bu ona hiçbir zaman teşekkür getirmemiş, tam tersine. "Partizanlar arasında bulunmuş olmak bugün artık onur sayılmıyor", diyor Zala. Bu nedenle o da diğerleri gibi onyıllar boyunca ağzını açmamıştır. Şimdi, yaşlılığında, aslında yaptıklarından neden utanması gerektiğini artık anlayamamaktadır. Asıl hiçbir şey yapmamış ya da hatta Nazilerle anlaşmış olanlar utanmalıdır. Zala zamanında küçük ve borçları olan çiftliği savaştan sonra binbir güçlükle yeniden kurmuştur, bugün yabancılara oda kiralamaktadır. "Evet, Almanlar da geliyor", diyor. "Ama en çok Hollandalıları seviyorum. Kimisi bizzat direnişte çalışmış oluyor, o zaman sıklıkla geceyarılarına kadar oturup konuşuyoruz."

Birkaç yıl önce televizyonda "Das Madchen mit den roten Haaren" ("Kızıl Saçlı Kız") isimli film gösterilmişti. O zaman filmi izleyememiştim, ama tanıtım yazısını okumuştum: Burada elde silah Almanlara karşı savaşmış olan genç bir kadın, yaşamı aynı isimli - şimdi filme de aktarılmış - bir kitapta anlatılmış olan gerçek bir kişi söz konusuydu. Bu Hollanda'da da kadınların silahlı direnişe katılmış olduk-

ları konusundaki tek somut kanıtımdı. Anne Frank hakkında bir gençlik kitabının yazarı olarak tanıdığım, buna ek olarak da anne Frank Derneği'nin yönetim kurulu üyesi olduğunu bildiğim Mies Bouhuys ile ilişki kurdum. Ona tasarımı temkinli bir dille anlattım. Temkinli, çünkü bu arada artık başvurduğum hemen tüm kişilerin standart tepkisini öğrenmiştim: "Silahlı direnişte kadınlar mı? Hayır, galiba bu işi başaramayacaksınız. Böyle kadınlar hiç olmadı." Mies Bouhuys sabırla derdini anlatmamı bekledi ve sonra şöyle dedi: "En yakın arkadaşlarımdan biri üst düzey SD ve Gestapo subaylarını kurşuna dizen özel bir gruptaydı. Onunla konuşmak ister misiniz?" İstemek de söz mü. Mies beni Amsterdam'da gardan aldı, bana büyük özen gösterdi, rehberlik ve şoförlük yaptı, beni direnişten diğer arkadaşlarıyla bir araya getirdi ve röportaj yapmak istediğim kadın Truus Menger'in yaşadığı Venhuizen'e götürdü.

Truus'un kocası, kızı ve damadıyla oturduğu küçük evde kahve ve kek masaya konmuştu bile. Duvarlarda fotoğraflar, Truus'un tüm savaş kargaşasından kurtardığı bir gitar ve bir yağlıboya resim, gür kıvırcık saçlı genç bir kadın portresi asılıydı. "Bu Hannie Schaft", diye bana bilgi verdi Truus, "grubumdan üçüncü kadın. Onunla ilgili bir kitap ve bir film var: 'Das Madchen mit den roten Haaren' (Kızıl Saçlı Kız)".

Evin her yerinde Truus'un heykelleri vardı. Savaştan birkaç yıl sonra Truus heykeltraş olmaya karar vermişti, o zamandan beri de tanınmış bir sanatçı olarak çalışmaktaydı. Görüşmeden sonra bana eski bir depoda kurduğu atölyesini gösterdi. Akşam da beni Amsterdam'a geri götürdü, yolda kızkardeşi Freddie'ye, Almanlar tarafından yoğun biçimde aranan damgalı kızlar üçlüsü Truus-Freddie-Hannie birliğinin üçüncü kişisine uğradık. Truus gibi eski bir silah arkadaşıyla evlenmiş olan Freddie kocası ve torunlarıyla birlikte televizyon seyrediyordu. "Hayır, kesinlikle rahatsız etmiyorsunuz", diye güvence verdi ve önümüze bardakları ve bira şişelerini sürdü. Rahatımıza bakmalıydık - ve ondan öğrenmek istediğim neydi? Kuşkusuz Truus bana her şeyi anlatmış olmalıydı. Şimdi iki kardeş karşılıklı paslaşıyorlardı, akıllarına anekdotlar, Gestapo'nun arananlar listesindeki "başteröristler" olarak yaşamlarının eğlenceli yanları geliyordu. Ancak kurtuluştan sonraki yaşamlarından söz etmeye başladıklarında yeniden ciddileştiler. Freddie'nin kocası ilk kez söze karıştı. "Ona bizi komünist olarak nasıl kovaladıklarını da anlattın mı?" diye sordu Truus'a. Anlatmıştı. "Neonaziler" ve "meslekten menetme" (Berufsverbot) İngilizce sürdürülen

sohbete sokulan Almanca sözcüklerdi. Benden, bugün Almanya'daki gençliğin farklı olup olmadığını öğrenmek istiyorlardı - ve kesin bir evetle yanıtlamamı bekliyorlardı.

Daha sonra, Amsterdam'daki akşam yemeğinde Truus şunları anlattı: "Biliyor musun, benim yaşlarımdaki Almanları gördüğümde hep kendime, bunlar acaba o zaman neler yaptılar diye sorarım." Bir keresinde kocasıyla birlikte Güney Fransa'da kamp yapıyorlarmış. Hemen yanlarına yaşlıca bir Alman çifti çadırlarını kurmuş; bunlar kendilerini tekrar tekrar bir fincan kahve içmeye davet eden cana yakın insanlarmış. Truus ve Pit "önyargılar"ını bırakmaya karar vermişler ve Almanlarla yemek için sözleşmişler: "Ve sonra vakit ilerledikçe, epeyce de içmiştik, savaştan söz etmeye başladılar. Adam Rusya'daymış, kadın bombalanarak geçen geceleri anlattı ve bize şöyle dedi: 'Siz Hollandalılar birşey görmediniz. Bizim çektiklerimizi çekmediniz, yalnızca işgal altındaydınız.'."

Nancy'ye giden yol Paris ve Cenevre üzerinden geçiyordu. Bir kadın Résistance savaşçısıyla röportaj yapmaktan artık umudumu kesmiştim. Fransa'daki pek çok görüşme hiçbir somut sonuca ulaşmamıştı. Tek umudum, Paris üniversitesinde profesör, feminist ve "Üçüncü Reich" uzmanı olan Rita Thalmann'dı. Sonunda ona ulaştığımda hemen bana yardımı kabul etti. Daha önce "Le Monde"un bir yazısında ilk kez M.O.I. kısaltmasını okumuştum. Orada yazıldığına göre, M.O.I., Main d'Euvre Immigree, Fransa'daki en etkin direniş gruplarından biriydi ve özellikle Doğu Yahudisi göçmenlerden oluşuyordu. Grup üyesi olarak kadınlardan söz edilmiyordu, ancak buna artık alışmıştım, bu beni bu yönde araştırma yapmaktan kesinlikle alı koymuyordu. Sonra Rita Thalmann'a M.O.I.'den söz ettiğimde üstelememe bile gerek kalmadı. Hemen bana bu örgütte savaşmış olan iki kadının ismini söyledi. "Ve kuşkusuz başkaları da vardır", diye çok doğal bir biçimde ekledi. Ancak bunu onun kendisi de M.O.I. üyesi olan ve bugün grubun tarihi üzerinde çalışan gençlik arkadaşı Herbert Herz'e sormalıydım. Rita Thalmann bana onun adresini vermekte ve beni ona göndermekte bir an bile duraksamadı. Bu arada hep borçlulukla şaşırsam bile bu apaçık yardımseverliğe de alışmıştım. Herbert Herz Nancy'de dostları ve eski silah arkadaşları Dina ve Henri Krischer'in evlerinde buluşmayı önerdi. Böylece Dina ile uzun uzun konuşabilecek ve ayrıca da onun kapsamlı arşivinden yararlanabilecektim.

Dina ve Henri beni utandıran bir içtenlikle karşıladılar. Ben Avusturyalıydım ve tam o sıralarda Waldheim skandalı tüm dünyada

konuşuluyordu. Ayrıca Krischerler gibi kişiler Avusturya'nın Nazi Almanyası'nın günahsız kurbanı olmadığını ve Hitler'in Yahudi karşıtlığını Viyana'da öğrenmiş olduğunu Waldheim'dan önce de biliyorlardı. Rita Thalmann'ın beni Herbert Herz'e salık verdiğinden, onun da beni yalnızca telefondan tanıdığından başka hiçbir referans gösteremezdim. Geri kalanında düpedüz bana inanmaları gerekiyordu. İlk günün sabahını sorular ve karşı sorularla geçirdik, Waldheim ve Le Pen'den konuştuk. Ben Doğu Avrupa'daki Yahudi direnişi konusundaki çalışmamı ve o zamana kadar röportaj yaptığım kadınları anlattım. Öğleden sonra Dina bana oteldeki odamdan ayrılmamı "emretti". Benim için çalışma odasına bir yatak hazırladı. Beni kraliçeler gibi ağırladı. Yemek yemediğimiz zamansa beni şekerlemelerle besledi. İki gün ve bir gece boyunca Dina ve Henri, Herbert Herz ve "Jacquot" Szmulewicz bana Alman işgalci ve nihai çözümcülere karşı savaşlarını anlattılar. Ve bu mücadelenin kurtuluştan sonra bir kenara itilişini. Bu mücadeleyi unutulmaktan ve sükûtla geçiştirilmekten kurtarmak ve Günay Fransa'da bir M.İ.O.I. grupları arşivi kurmak için yürütülen yorucu çalışmayı. Krischerler'in artık tümüyle hatırlayamadıkları ayrıntıları tamamlamak için dostlar, eski silah arkadaşları çağrılıyordu. Artık yorulmuş olmaları gerektiğini ve onlara bu kadar çok zahmet verdiğim için suçluluk duyduğumu belirtmem üzerine Henri bana şöyle dedi: "Biliyor musun, tarihimizle ilgilenen herkes bizi sevindiriyor. Ama sen Almanya'dan gelen ilk kişisin. Ve bu bizi özellikle mutlu ediyor."

"Spiegel"de fotoğrafı keşfettim: Üç insanın sallandığı üç darağacı. Sağda ve solda birer erkek, ortada genç bir kadın. Resmin altındaki yazıda üçünün Minsk'den partizanlar, kadının Yahudi olduğu ve isminin ancak şimdi açığa çıktığı belirtilmekteydi. Doğu Avrupa'daki Yahudi direnişini de kitabıma almaya bir kez daha karar verdim. Ancak tasarım sürekli başarısızlığa uğrayacağa benziyordu. Elimde hiç belge yoktu. Elbette ki Varşova getto ayaklanmasını biliyordum ve bu arada alışkanlık edindiğim biçimde, düpedüz kadınların da buna etkin olarak katılmış oldukları düşüncesinden yola çıktım. "Spiegel"deki fotoğraf varsayımımı doğruluyordu, ancak hâlâ elimde literatür yoktu. Bilindiği gibi ciddi, tarihsel bir çalışma için varsayımlar yeterli değildir. Ancak konu yakamı bırakmadı. Sonunda Köln'deki Germania Judaica'nın müdiresi Monika Richarz benimle kuşkuculuğunu korumakla birlikte yine de sabırla kütüphanesinin kataloğunu taradı. Ve gerçekten de oldukça çok şey vaat eder görünen birkaç İngilizce başlığa rastladık. İpin ucunu yakalamıştım.

Şimdi önümde çözmem gereken çetin bir bilmece vardı, ama değdi. Önüme beklenmedik bir dünya serildi, ayaklanan gettoların, Polonya ve Litvanya ormanlarındaki partizan gruplarının, ülkemizde birkaç uzman dışında hiç kimsenin hakkında en küçük birşey bile bilmediği bir direnişin dünyası. Günlerimi Germania Judaica'da geçirdiğim sıralarda bir gece WDR'in gece programında Aviva Kempner ve Josh Waletzky tarafından çevrilmiş "Die Partisanen von Wilna" ("Vilna Partizanları") isimli film gösterildi. Aviva Kempner'e yazdım, o da hemen mektubumu yanıtladı ve bana İsrail'de hâlâ yaşamakta olan getto savaşçısı kadınların adreslerini gönderdi. Monika Richarz'ın üzerine dikkatimi çektiği ve mozağiğimin son taşlarını sağlayan üç ciltlik "Anthology on Jewish Armed Resistance" da (Yahudi Silahlı Direnişi Antolojisi) aynı dönemde ABD'de yayımlanmıştı.

1987 sonunda nihayet tüm belgeleri biraraya getirmiştim ve yazmaya başlayabilirdim. Ancak daha önce yayımcımdan teslim tarihini ertelemesini rica etmek istiyordum: Aviva Kempner'in bana adreslerini verdiği kadınlarla da görüşmek üzere İsrail'e gitmekte kararlıydım. Bundan bir şey çıkmadı. Çünkü 20 Aralık'ta "terörist bir birlik"den olduğum kuşkusuyla tutuklandım.

Bu kitabı hapishanede yazdım. Fischer yayınevi çok hoşgörülü davrandı ve süremi uzattı. Pilar bana hapishaneye Fifi'nin benim için çok kaygılandığını, kendisinden serbest kalır kalmaz bana özenle bakabilmesi için İspanya'ya gitmem gerektiğini iletmesini istediğini yazmıştı. O ve diğer yoldaşların yürekleri benimleydi ve yürekli olmamı diliyorlardı. Diğer kadınlar da bana yüreklendirici, sevgi dolu, dayanışmacı mektuplar yazdılar, Krischerler çalışmamın ilerleyebilmesi için arşivlerinin yarısını kopya ettiler. Bu koşullar altında, küçücük bir hücredeki küçücük bir masada, tüm görüşme ve olaylardan soyutlanmış olarak, kısacası hapiste, bu kitabı yazma gücünü bulduysam, bunu herşeyden önce bu kadınlara borçluyum. Ve röportaj bantlarını benim için daktilo eden ve mektupları ziyaretleriyle bana destek olan kadın, erkek tüm dostlara.

İspanyol cephe savaşçısı kadınların Franco diktatörlüğünün işkence hapishanelerinde geçirdikleri yılları, en sevdiklerinin hayvanca öldürülüşlerini izlemek zorunda bırakılan Polonya'daki Yahudi kadın savaşçılarının çektikleri acıları, karlarla kaplı Karnten dağlarındaki partizan yaşamının yoksunluklarını, Truus Menger'in arkadaşı Hannie Schaft'ı Gestapo'nun pençesinden kurtarmak için gösterdiği umutsuzca çabaları, kendisi de kovalanan ve ebeveyninin Almanlar tarafından

"götürülüp götürülmediğini" bilmeyen bir Dina Krischer'in korkularını düşündüğümde, kendi konumumu göreceli olarak değerlendirmeyi çok iyi başarabiliyorum. Bu kitap yalnızca kadınların silahlı direnişe katılmalarının tarihsel bir anlatımı ve çözümlemesi değil, bunun da ötesinde tarihin bu adsız kahramanlarına, Fifi'ye, Zala'ya Truus'a, Dina'ya, Chayke'ye, Niuta'ya ve tüm diğerlerine bir saygı sunuş olacaktır.

Ingrid Strobl
Münih-Neudeck Tutukevi
Haziran 1988

Giriş

Üçlü damga

Varşova: Bir yaşlı ve üç genç adam. Hareketleri kararlı, silahlanmışlar, tüfekle, el bombasıyla, bıçakla, taşla savaşıyorlar. Önlerinde daha önce şehit düşmüş bir arkadaşları, savaşta şehit düşmüş. Arkalarında bir kadın. Kollarını göğe kaldırmış. Göğüsleri açık, kucağında silah değil bir çocuk var, savaşmıyor, o bir simge. Alman katillerin ezici gücüne karşı Yahudi direnişinin, Varşova gettosu ayaklanmasının simgesi. Anıt, direnişin çökertilmesinden sonra Alman işgalciler tarafından yerle bir edilen eski gettonun yerindeki büyük yeşillendirilmiş bir alanda bulunmaktadır. Anıtın ön yüzünde savaş sahnesi canlandırılmakta, arka yüz ise savunmasız kurbanların götürülüşünü göstermektedir. Sonu yokmuş gibi görünen bir kadın, yaşlı adam ve çocuk konvoyu, umutsuz, omuzları çökmüş, başları önlerinde ölüme gitmektedir. Yalnızca bir çocuk izleyiciye doğru dönmektedir, geleceğe bakmaktadır. Bu bir oğlandır.

11 Ocak 1943'te Reich SS komutam Himmler genel valilik güvenlik şefi, SS birlikleri komutanı Krüger'e Varşova gettosunun 15 Şubat'a kadar ortadan kaldırılması gerektiğini yazdı. 18 Ocakta SS birlikleri Letonyalı ve Litvanyalı yardımcı birlikler ve Polonya polisiyle birlikte, tanklar ve makineli tüfeklerle silahlanmış olarak gettoya girdiler.

Gerçi ZOB, Yahudi direniş harekefi, çoktandır "büyük çarpışma"yı bekliyordu, ancak gün ağarırken yapılan bu baskınla gafil avlandı. Kadın ve erkek Savaşçılardan ancak bir bölümü silahlarına ulaşabildiler, ama yine de çabuk tepki verdiler. Almanlar ("Restgetto" "Artık getto" dedikleri) merkez gettonun güney sınırındaki Gesia sokağının iş yerleri boyunca ilerlerken birliklerin ortasına bir el bombası düştü; Savaşa başlama işareti. El bombasını bir kadın sol siyonist gençlik örgütü Haschomer Hazair üyesi Emilia Landau[1] atmıştı. Emi-

1) Reuben Ainztein: Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastem Europe (Nazi İşgali Altındaki Doğu Avrupa'da Yahudi Direnişi), Londra, s. 608.

lia Landau birkaç hafta önce, 29 Ekim'de iki yoldaşla birlikte en kötü Nazi işbirlikçilerinden biri olan getto polis müdürü Jacob Leijkin'i öldürmüştü.[2]

Emilea Landau ne silahlı olarak getto ayaklanmasına katılan tek kadındı ne de burada önemli bir rol oynayan tek kadın. Kadınların çatışmalara katılımı öylesine fazlaydı ki ayaklananların kasabı, SS ve polis korgenerali Jürgen Stroop altı yıl sonra, 1949'da hâlâ Varşova Mokotow cezaevinde koğuş arkadaşlarına şaşkınlık içinde bunu anlatıyordu:

"Varlığını (....) hissettiren üçüncü olgu ise Yahudi kadınların çarpışmalara katılmalarıydı. Chaluzze hareketinin örgütlenmiş gruplarını kastediyorum.*

Bu kızlar insan değildi; belki tanrıça ya da şeytandılar. At cambazları gibi soğukkanlı ve becerikliydiler. Çoğunlukla iki elle de silah kullanabiliyorlardı! İnat ve dayanıklılıkla sonuna kadar savaştılar."[3]

Ve bu kadınlar SS'ler arasında öylesine korku saldılar ki adamlar onları artık tutsak almayıp vahşi hayvanlar gibi hemen anında gebertmeye karar verdiler. Stroop: "Ve bunlara yaklaşıldığında daha da tehlikeli oluyorlardı! Ele geçmiş böyle bir Chaluzze kızı önce masum bir kuzucuk gibi dururdu. Ama hele adamlarımız onlara birkaç adım yaklaşsın! Eteklerinin altına gizledikleri bombaları kapmalarıyla yıldırım gibi SS grubunun ortasına fırlatmaları bir oluyordu!(...) Böyle durumlarda hep ölü ve yaralılarımız oluyordu, bu nedenle artık bu kızların tutsak alınmaması, kesinlikle fazla yakına gelmelerine izin verilmemesi ve güvenli bir uzaklıktan makineli tabancayla öldürülmeleri emrini verdim."[4]

St. Genis-Laval, Fransa: Bir taş üzerinde bir plaket. "Jeanine Sontag. F.T.P. M.O.I. Carmagnole Liberté taburu kahramanı, burada 20. 8.1944'de öldürüldü."

19 yaşındaydı Strassburg'dan hukuk öğrencisi Jeanine Sontag Lyon'daki komünist partizanlara katıldığında. Yahudi olduğundan M.O.I.'ye katıldı (Main d'Euvre Immigrée, Fransa'daki büyük ölçüde Yahudi üyelerden oluşan uluslararası göçmen işçi örgütü). 1944 ya-

---

2) aynı ka nak, s. 598.

*) Sol siyonist Hechaluz (=öncü) hareketi.

3) Kazimierz Moczarski: Gespräche mit dem Henker (Cellatla söyleşiler). SS komutanı (Gruppenführer) ve polis korgenerali (Generalleutnant) Jürgen Stroop'un yaşamı. Varşova, Mokotow hapis anesinde kaleme alınmıştır, Frankfurt, 1982, s. 177 ve devamı

4) aynı kaynak, s. 178 ve devamı.

zında Carmagnole denen Lyon F.T.P.M.O.I grupları Alman işgalcileri canlarından bezdiriyorlardı. Her gün askeri fabrikaları, depoları, garajları ve makine parklarını havaya uçuruyor, Gestapo ve SS subaylarını vuruyor, sahiplerinin işgalcilerle işbirliği yaptığı firmaları basıyorlardı. Her gece trenleri raydan çıkarıyorlardı. Jeanine Sontag Fransız direnişinin elbette ki en etkin birimlerindeki tek kadın değildi. 3 Temmuz'da güpegündüz öğlen vakti bir düzine kadın-erkek M.O.I. militanı Gambetta garajını bastı. Aralarında "Jeannette" denen Jeanine Sontag da vardı. Ancak eylem ters gitti, garaj G.M.R. askerlerince kuşatıldı (Groupe Mobile de Réserve, Fransız antiterör birimi), militanlar dar bir tahta üzerinden karşıdaki dama kaçmayı denediler. "Jeannette" sağlam basma olanağı vermeyen ucuz sabolar giyiyordu ve bu onun kaderini belirledi; aşağı düştü, yaralandı ve tutuklandı. 20 Ağustos 1944'de haftalarca işkence gördükten sonra diğer 120 direnişçiyle birlikte St. Genis-Laval'da idam edildi.[5]

Haarlem, Hollanda: Bir kadın tarafından yaratılmış, bir kadını canlandıran anıt yaklaşık dört metre yüksekliğindedir; Alman işgaline karşı Hollanda direnişinde kadınların da yer alışının bir simgesi. Ancak bu olağanüstü anıt aynı zamanda da gerçek bir kişiyi, üniverite öğrencisi ve öldüğü tarihte 23 yaşında olan Hannie Schaft'ı canlandırmaktadır.

26 Mart 1945'de Hannie çoğu kez olduğu gibi bisikletiyle yoldadır. Bu kez oldukça masum bir görevle. Yapılması gereken -"her zamanki" gibi- bir Gestapo subayını ya da haini vurmak değildir, bu kez "yalnızca" komünist yeraltı gazetesi "De Waarheid"m son sayısını taşıyacaktır. Ancak her zamanki gibi Hannie'nin tabancası yanındadır. Aktif savaşçı olarak "yeraltına daldığından" beri silahsız tek bir adım bile atmamıştır. Hannie'nin kısa siyah saçları ve pencere camı takılı gözlükleri vardır, çünkü tüm Hollanda'da giyabi tutuklama emri askıya çıkarılmıştır: Alman işgalciler onu aramaktadırlar, en korkulan "teröristler"den biri olan "kızıl saçlı kız"ı. Kurtuluştan birkaç hafta önceki bu 26 Martta Hannie bir Alman denetimine rastlar ve hemen tutuklanır. Yoldaşları boşuna onu kurtarmaya çalışırlar. Dostu ve silah arkadaşı Truus Menger kurtarma girişimlerinden ancak Hannie'nin öl-

---

5) Bkz. Amicale du Bataillon Carmagnole-Liberté'nin broşürü, Bourg-LaReine, yayımlanma yılı belirtilmemiş, ve Rita Thalmann: Une Lacune de L'Historiographie (Tarih yazımında bir boşluk), Les Juifs dans la Résistance et la Libération (Direniş ve Kurtuluş Savaşındaki Yahudiler), Paris, 1985, s. 89.

düğünü duyduğunda vazgeçer.[6] Kendisi de silahlı Hollanda direnişinin en etkinlerinden biri olan Truus Menger sonradan heykeltraş olur. 1983'de bir Hannie Schaft anıtının dikilmesi için bir yarışma açıldığında Truus Menger de 119 başka heykeltraşla birlikte katılır - ve yarışmayı kazanır. Kadınların bu eşitsiz savaşta neler yaptıklarını kendi deneyiminden bilen Truus arkadaşının anısına tüm kadın savaşçıların simgesi olarak anıtsal bir biçim verir: Dört metre yükseklikte ona ancak yetmektedir.

İki masal onyıllardır inatla varlıklarını sürdürmektedir: Yahudiler koyun gibi mezbahaya gitmişlerdir. Ve kadınlar direnişte çeşitli yardım hizmetlerinde çalışmışlarsa da bizzat silahlı savaşa girmemişlerdir. Yahudi tarihçiler bile (örneğin Raoul Hilberg) milyonlarca öldürülenin direnmemesinden yakınmaktadırlar.[7] Ve Yahudi olmayanlar pek de alaysız sayılmayacak biçimde sormaktadırlar: Peki ama neden karşı koymadılar, o kadar çoktular ki?

Rita Thalmann "Association pour la Récherche sur l'Histoire Contemporaine des Juifs"in (Çağdaş Yahudi Araştırma Kurumu) bir sempozyumunda Fransız direnişinde kadınlar konusundaki araştırmaların durumunu bildirir. Kadınların Résistance'daki rolünü inceleyen 17 yapıttan 13'ü 1971'den, yani Fransız feminizminin ilk ortaya çıkışından sonra yayımlanmıştır. Daha önce yazılmış olan dört çalışmadan üçü 1945-1947 yılları arasında yapılmıştır.[8]

Aynı şey Yidiş, ibranice ve Lehçe literatür için de geçerlidir. Kadınların rolünün açıkça belirtildiği ve vurgulandığı yapıtlar, direnişe doğrudan katılmış olanlar tarafından kurtuluştan sonraki ilk yıllarda, anılar henüz canlı ve katışıksızken yazılmıştır.[9] Onyıllar sonra, ABD'de feminist araştırma ve genel olarak farklı bir kadınlık bilinci egemen olduğunda, aslen Polonya Yahudisi olan yazarlar artık İngilizce olan tarihsel çalışmalarında dikkatleri yeniden daha yoğun biçimde

---

6) Truus Menger: Toen Niet, Nu Niet, Nooit, Den Haag, 1982 (yazar burada ve daha sonraki bölümlerde Truus Menger'in kitabının yayınlanmamış İngilizce çevirisini dayanak almaktadır, bu nedenle sayfalar belirtilmemiştir) ve: Yazarın Truus Menger'le röportajı, Mayıs 1987.

7) Raoul Hilberg: Die Vernichtung der europaischen Juden. Die Gesamtgeschicte des Holocaust (Avrupa Yahudilerinin Yokedilmesi. Nazi Yahudi katliamının Genel Tarihi), Berlin, 1982; Reuben Ainsztein, yukarda belirtilen yapıtta, ve: Isaac Kowalski: Anthology on Armed Jewish Resistance'a (Silahlı Yahudi Direnişi Antolojisi) önsöz (bundan böyle kısaca Silahlı Yahudi Direnişi denecektir), Cilt 1, New York, 1986, s. 11.

8) Rita Thalmann yukarda belirtilen yapıt, s. 89 ve devamı.

9) Bkz. Silahlı Yahudi Direnişi, Cilt 1-3, ve Reuben Ainsztein, yukarda belirtilen yapıt.

Yahudi direnişi çerçevesinde kadınların önemine çekmişlerdir.[10] Zaten genelde hemen hiçbir Yahudi yazarın yapıtı kadınların katılımı konusuna hiç değinmeden geçmez. Kendileri de edilgen tutumları masalıyla mücadele etmek zorunda kalan, katliamlardan sağ kurtulmuş olanlar savaşkan kadınlarıyla gurur duymaktadırlar.

Silahlı direniş konusunda Almanca literatür yok gibi birşeydir. Bernard Mark'ın Varşova Gettosu Ayaklanması[11] üzerine Demokratik Almanya'da yayımlanmış çalışması yüz ağartacak birkaç istisnadan biridir. Federal Almanya'da 40 yıldan fazla bir zamandır kimse ağzını açmamaktadır. Kadınların direnişini ele alan birkaç tarihsel yapıt "Reich"daki direniş üzerinde yoğunlaşmaktadır. Almanya'da - birkaç istisna dışında - silahlı direniş bulunmadığından bu görüş açısı Hanna Elling'in, Margarete Schütte-Lihotzky'nin, Gerda Szepansky'nin ve Viyanalı yazarlar ekibi Berger/Holzinger/Podgornik/Trallori'nin önemli çalışmalarında da hemen hiç rol oynamamaktadır.[12]

Bildiğim kadarıyla Avrupa'nın Almanlar tarafından işgal edilmiş ülkelerinde ve Sovyetler Birliği'ndeki örgütlenmiş silahlı direniş konusunda sağlam temellere dayanan bir çalışma yoktur. Benim yararlandığım literatür (az sayıdaki Demokratik Almanya yayını dışında) öncelikle Fransızca ya da İngilizce (ki burada pek çok çalışma Lehçe, Yidiş ya da İbranice'den çevrilmişti) ya da Flamanca, İspanyolca, Yugoslav dilindedir (İngilizce çevirileri.).

Ancak söz konusu ülkelerde bile ilgili yapıtların yayınlanması bazan onyıllar sürmüştür. Çünkü etkin direnişin önemli bir bölümü çifte damga taşımaktadır: Yahudi ve komünist karakterliydi. Fransa'dan Hollanda'ya kadar Batı Avrupa ülkelerinde (çoğunlukla Londra'dan) geri dönen sürgün hükümetleri kurtuluştan hemen sonra karşı saldırıya geçtiler: Komünist direnişin önemi küçültüldü, hatta gizlendi, daha sonra Soğuk Savaş sırasında yasadışından henüz gün ışığına çıkmış olanlar hemen yeni izlenmelerin kurbanı oldular. Batılı güçler

---

10) Bkz. Ekteki Doğu Avrupa'da Direnişle ilgili kaynakça.

11) Bernard Mark: Der Aufstand im Warschauer Ghetto (Varşova Gettosundaki Ayaklanma), Berlin, 1958.

12) Hanna Elling: Frauen im deutschen Widerstand 1933-45 (1933-45 Arasında Alman Direnişindeki Kadınlar), Frankfurt, 1978; Karin Berger/Elisabeth Holzinger/Lotte Podgornik/Lisbeth N. Trallori: Der Himmel ist blau. Kan sein. (Gökyüzü Mavidir. Olabilir), Viyana, 1985 ve : Ich gebe dir einen Manteldass du ihn noch in Freiheit tragen kannst (Sana Özgürlükte de Giyebileceğin Bir Manto Vereceğim), Viyana, 1987; Margarete Schütte-Lihotzky: Erinnerungen aus dem Widerstand (Direnişten Anılar), Hamburg, 1985; Gerda Szepansky: Frauen Leisten Widerstand 1933-1945 (1933-1945 Arasında Kadınların Direnişi), Frankfurt, 1985.

komünistlerin işgalcilere karşı ve kurtuluş için savaştaki kesin katkılarını çok iyi bildiklerinden sevmedikleri bu kadın ve erkek kahramanların halk üzerindeki etkisinden korkuyorlardı. Komünist partilerin kurtulmuş ülkelerdeki seçimlerde büyük bir başarı, hele hele bir zafer kazanması onlar için dayanılmaz bir düşünceydi. Resmi kahramanlaştırma sürgün hükümetlerinin ülke içindeki orduları, örneğin de Gaulle'ün "Forces françaises intérieures"i (Fransanın iç güçleri) ya da Prens Bernard yönetimindeki Hollanda iç güçleri üzerinde yoğunlaştı.[13]

Ancak İsrail'de ve resmi Yahudi tarihi yazımı çerçevesinde de komünist Yahudi kadın-erkek savaşçıların rolü vurgulanmaktan çok görmezlikten gelinmiştir. - M.O.I. partizanları bugüne kadar Yahudi direnişi içinde ya hiç sayılmamış ya da zar zor sayılmıştır.[14] Çünkü M.O.I.'in büyük bölümünü Yahudi göçmenlerden, birbiriyle Yidiş konuşan ve yeraltı gazetelerini Yidiş çıkaran bazı altgrupların hemen tümüyle Yahudi üyelerden oluşmasına karşın onlar - siyonistler gibi - kesinlikle Yahudi olarak değil komünist olarak örgütlenmişlerdi.

M.O.I.'nin öyküsü unutulmanın trajedisidir. Çünkü kendi yoldaşları da mücadelelerini onlara borçlu olduklarını bilmemişlerdir. Nazilerin en korktukları "teröristler"in büyük bölümünün Shmulewicz, Grzwacz, Puterflam, Fingerweig ve Bancic gibi hiç de Fransızca olmayan isimler taşıdığını kimse gözardı edemezdi. Bu olgu savaşın son yıllarında propagandası yapılan ulusçuluğu güçlendirmeye yaramıyordu. Fransız Komünist Partisi - bir zamanlarki uluslararasıcılığın tersine - en azından de Gaulle'ün birliği kadar yurtsever görünmeye karar verdiğinde çoğu Fransız Yahudisi bile olmayıp Polonyalı, Macar, Romen, Ermenistan göçmeni olan bu Yahudiler yeni çizilen tabloyu bozan bir lekeydiler. Varlıkları kesinlikle yadsınamayacak birkaç M.O.I. liderine Fransız isimleri almaları salık verildi.[15]

Sovyetler Birliği ve Polonya'da da benzer bir trajedi yaşandı.

---

13) Bkz. Les Juifs dans la Résistance et la Libération'daki belgelenmiş tartışma; Lucien Steinberg; La Revolte des Justes. Les Juifs contre Hitler (Haklıların Ayaklanması. Hitler'e Karşı Yahudiler), Paris 1970; yazarın Dina ve Henri Krischer ile Nancy'deki röportajı, Aralık 1987; Truus Menger, yukarda belirtilen yapıt; Berger/Holzinger ve diğerleri: Der Himmel ist Blau (Gökyüzü Mavidir).

14) Les Juifs an la Résistance et la Libération'da Adam Rayski'ye karşı Anne Grynberg ve Alain Michel; yazarın Dina ve Henri Krischer'le röportajı.

15) Bkz. Les Juifs dans la Résistance'da Adam Rayski; yazarın Dina ve Henri Krischer'le röportajı; Annette Wieviorka: Ils étaient Juifs, Communistes, Résistants, Paris 1986.

Binlerce Yahudi partizanlara katılmış ve kendi partizan birliklerini de kurmuşlardı, yıllarca savaşmış ve bu savaşa sayısız kurban vermişlerdi. Ve buna karşın katkılarına tek bir sözcükle bile değinilmedi. En ünlü partizan liderlerinden bazılarının Yahudi olduğu ancak yıllar sonra duyuldu.[16] Polonya'da halkın büyük çoğunluğunun Yahudi düşmanlığı Alman işgaleilerin yenilgisinden sonra da sürdü. Polonya Partisi başlangıçta bu Yahudi düşmanlığını köreklememek için, daha sonra Gomulka önderliğindeki Yahudi karşıtı kışkırtma kampanyası sırasında ise açıkça bu konuda hesaplara girerek Yahudi halkının partizan savaşında ve getto ayaklanmalarında oynamış olduğu benzersiz rolü gizli tutmuştur.[17]

Yahudilerin yok edilmelerine karşı koymadıkları masalı sistemli olarak uydurulmuş ve kısa sürede de tarihsel "gerçek" sayılmıştır. Komünist direniş de Batılı savaş sonrası devletlerinde kolayca örtbas edilebilecek birşey değildi, oysa bu direniş okullarda ve üniversitelerde okutulan ve konuları popüler romanlarda anlatılan ve TV filmlerinde gösterilen resmi tarihe geçememiştir.

Federal Almanya'da Alman işgaline karşı silahlı direniş, ek ve çok etkili bir nedenden sukûtla geçiştirilmektedir. Gazete makalelerinde, filmlerde ve TV oyunlarında hâlâ popüler olarak işlenen ancak Fransız Résistance'dır. Ama burada da ilgi izleme üzerinde yoğunlaşmaktadır. Muhbirlik, tutuklama, işkence, toplama kamplarına sürme Résistance'm eylemlerinden çok daha büyük bir rol oynamaktadır. Bunda şaşılacak birşey de yoktur, çünkü bu eylemler - Almanlara karşıydı. Partizanlar tarafmdan raydan çıkarılan trenlerde Alman askerleri bulunuyordu. Hollandalı kadın-erkek direnişçiler tarafmdan sokak ortasında kurşunlanan SD subayları Alman subaylarıydı. Litvanya ormanlarında bir partizan "pusu"suna düşen askerler kendi kardeşleri, babaları, büyükbabalarıydı.

Avrupa'nın işgal altında bulunmuş ülkelerindeki silahlı direniş konusunda yapılan bir tarihsel çalışma şunu sürekli tekrarlamak zorundadır: Bu kadın ve erkekler "Almanlar"a karşı savaşmıştır. Hitler'in savaşma sokulan askerlerden çoğunun "görev"lerinden mutluluk duy-

---

16) Dov Levin: Fighting Back, New York ve Londra, 1974; Yehuda Bauer: They Chose Life (Onlar Yaşamı Seçtiler), New York ve Kudüs, 1973; Samuel Krakowski: The War of the Doomed (Mahkum Edilmişlerin Savaşı), New York ve Londra, 1974.

17) Aynı kaynak.

mak bir yana bunu onaylamadıkları bile bir gerçektir. Korkmuşlardır: Partizanlardan, Kızıl Ordu'dan, kendi üstleri olan subaylardan ve firar etmekten de korkmuşlardır. Ve Kızıl Ordu'yla en azından "açıkça" karşı karşıya gelirken, partizanlar "pusu"lardan savaşıyorlar, ansızın ortaya çıkıyor, ateş açıyor, trenleri raydan çıkarıyor ve sonra yeniden kayboluyorlardı. Hiç kimse onların ne zaman ve nerede yeniden "yokluk"tan belireceklerini bilmiyorlardı.

Ve hele hiçbir seçme şansı olmaksızın Fransa, Belçika, Hollanda'daki üslere yerleştirilen ordudaki "normal" onbaşı Résistance'ı en korkunç düşmanı olarak görüyordu. Lyon ya da Grenoble'da uygun adım kışlaya yürürken ansızın, teslim olmuş ve denetim altına alınmış bir ülkede galip olarak bulunan birliğin ortasında bir bomba patlıyordu. Onbaşı cephede değildi ve yine de birdenbire kendisini düşmanla karşı karşıya buluyordu.

Kadın-erkek silahlı savaşçılar bunun bilincindeydiler. Uluslararasıcılar olarak bu Alman askerlerinin çoğunun kendileri gibi sıradan emekçiler olduklarını gözönünde bulunduruyorlardı. Tek tek kişilere yönelik suikastlerde kurbanlarını çok dikkatli seçiyorlardı. Suikastleri SD, Gestapo, SS subaylarına, işbirlikçilere ve hainlere yönelikti.

Durum Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki partizanlar için farklıydı. Onlar ülkeyi yakıp yıkan, insanları öldüren, köyleri tümüyle yerle bir eden bir orduyla karşı karşıyaydılar. Gerçi sıradan askerin kural olarak "Nihai çözüm"ün, Yahudi halkının sistemli yokedilişinin, gerçekleştirilmesinde görevi yoktu, ancak varlığıyla bunu güvence altına alıyordu. Alman ordusunun geri püskürtüldüğü her adım hâlâ Polonya, Sovyetler Birliği ve Litvanya kentlerinde ve ormanlarında gizlenebilmiş olan az sayıdaki Yahudi için yaşamda kalma umudu demekti. Partizan savaşıyla oyalanan her ordu birliği cephede bir zayıflama demekti.

Ebeveynleri, çocukları, kardeşleri Treblinka ve Auschwitz'de krematoryumlarda yakılmış ya da katillerin makineli tüfek salvolarının kendilerini içine fırlatacağı mezarlarını kazmak zorunda bırakılmış olan kadınlar ve erkekler, onlar artık, cinayet makinesinin sorunsuz işlemesini sağlayan Alman ordusundan bir kişinin bu yabancı ülkede tipi altında donmayı ve siperin öbür yanında bile de aynı kendisi gibi korkudan titreyen insanlara ateş etmeyi onaylayıp onaylamadığını gözönünde bulunduramazlardı.

Sözün kısası Yahudi ya da komünist olmak sıklıkla direniş tarihi tarafından "görmezlikten gelinmek" için yeterli nedendi. Yahudi ko-

münist olmak ise resmi tarih tarafından - Doğu'da ve Batı'da - sükûtla geçiştirilmek konusunda güvence demekti. Kadın olmak ek bir damgalanma olmasa da tek başına düpedüz görmezlikten gelinmek için yeterli bir nedendi, üstelik bu kitapta ele alınan çoğu kadınlar Yahudi ya da komünisttiler. Bazıları ise her ikisiydi.

Tüm ideolojilerde kadın ve savaş, bu olanaksızdır, görüşü egemendi ve kısmen hâlâ da egemendir. Son yıllarda feministlerin "Her - story" (Onun-öyküsü)nü, yani halkın kadın kesiminin tarihini işlemesi sayesinde, kadınların faşizm ve Nasyonal Sosyalizmle mücadelede önemli bir katkıda bulundukları anlayışı yerleşmeye başladı. Eski eylemcilerle röportajlar ve tarihsel araştırmalar her tür direnişin altyapısının özellikle kadınlar tarafından oluşturulduğu sonucunu vermiştir. Yasadışı gazeteleri kadınlar taşımış ve kısmende basmıştır. Kadınlar rejime karşı el ve duvar ilanlarını taşımış ve bunları dağıtmış ya da yapıştırmışlardır. Askeri fabrikalara sabotajları kadınlar yapmıştır. Yeraltı militanlarını ve partizanları kadınlar saklamış, beslenmelerini ve yaşamda kalmalarını sağlamışlardır. Tüm bu etkinliklerin cezası uzun süreli hapis, toplama kampına sürgün, pek ender olmayarak da ölümdü. Binlerce kadın direnişi desteklediklerı için idam edildi, binlercesinin yaşamı toplama kamplarında son buldu, binlercesi işkence sonucu öldü ya da işkenceye dayanamayıp diğerlerini ele vermekten korktuğu için canına kıydı. Düşman, yönetici görevindekiyle "çanta taşıyıcısı" arasında hiçbir ayırım gözetmiyordu.

Direnişteki her türlü görev beraberinde sınırsız ölüm korkuları, sayısız tehlikeler, ikiyüzlü bir yaşam, kesin gizlilik, sıklıkla yalnızlık ve sürekli ölüm tehlikesi getiriyordu. Ve etkin erkek savaşçı bir tutuklama sırasında silahıyla karşı koymayı deneyebilirken yasadışı el ilanları dolu alışveriş çantasıyla silahsız kadın savunmasız biçimde ajanların eline düşüyordu.

Fransa ve Belçika'da Travaille Allemande (TA) denen işte çalışan Alman ve Avusturyalı komünistlerin durumu özellikle güçtü: Görevleri, ya ağızlarından savaşla ilgili önemli bilgiler almak ya da onları firara kandırmak için Alman askerleriyle dostluk kurmaktı.[18] Bu

18) Dora Schaul: Résistance: Erinnerungen deutscher Antifaschisten (Direniş: Alman Antifaşistlerin Anıları), Frankfurt, 1973; Österreicher im Exil. Frankreich 1938-1945 (Sürgündeki Avusturyalılar. Fransa 1938-1945), yayınlayan: Dokumentationsarchiv des ös erreichischen Widerstandes (Avusturya Direnişi Belgeleme Arşivi), Viyana ve Münih, 1984; Österreicher im Exil. Belgien 1938-1945 (Sürgündeki Avus uryalılar. Belçika 1938-1945), yayınlayan: Dokumenta ionsarchiv des österreichischen Widerstandes, Viyana ve Münih, 1987.

kadınlar pek de seyrek olmayarak bedenlerini de kullanıyorlardı ve itiraf edilmese de, onların bu nedenle kendi yoldaşları tarafından hor görülmeleri olasıdır. Savaş bitiminde bu TA işçilerinden çoğu halkın öfkesiyle karşı karşıya kalmışlardı. Komşuları yalnızca onların Alman askerleriyle "sürttüklerini" biliyorlardı - ve böylece işbirlikçiler gibi saçları kırpıldı ve sokaklarda kovalandılar.[19]

Evini saklanacak yer olarak yeraltının hizmetine veren işçi kadından TA ajanına kadar tüm bu kadınlar sonuçta rollerine ters düşmeyen, tipik kadınca görevlerini yerine getirmekteydiler. Kişileri evlerinde barındırıyor, besliyor, onların etrafında pervane oluyorlar, yardım hizmetlerini gerçekleştiriyorlardı. Kadınların yapmasına izin verilen her şeyi yapıyorlardı. Yüksekçe görevlerde çok ender de bulunsalar siyasal açıdan olaylar üzerinde söz sahibi olan görevli kadınlar bir istisna oluşturuyordu. Oysa elde silah düşmanın üzerine yürüyen savaşçı kadınlar, bir kadının uyması gereken bu toplumsal kurallara tümüyle ters düşüyorlardı.

Onlar hakkında hemen hiç bilgi verilmez, çünkü erkek tarihçilerden hemen hiç biri onların gerçekten var olduklarını gözünün önüne bile getiremez. Sağ kalanların anlatuklarında da sıklıkla, üstü kapalı biçimde partizan ve savaşçı kadınlar da kastedilse bile, yalnızca erkek partizan ve savaşçılardan söz edildiğinden duruma yeterince dikkat çekilemez. Ve sağ kalanlar tarafından bu kadınlara açıkça işaret edildiğinde bile bu işaretler görmezlikten gelinir: Çünkü olmaması gereken olamaz. Çünkü erkek tarihçinin kendisi böyle bir tutumu kadınlıkla bağdaşmaz bulmaktadır ve silahlı kadın üyelere değinmenin ilgili yeraltı grubunu gözden düşüreceği kanısındadır. Eski direnişçilerle röportajlarda otomatik olarak yalnızca erkek görüşmeciler aranmaktadır. Röportaj sırasında kahve ikram eden kadına, acaba o da mı..., diye sormak hemen hiç kimsenin aklına gelmez. Ve kadınlar da susmaktadır. Sususlarının bir çok nedeni vardır: Kadınca alçakgönüllülükten "Kendilerini göstermek" istemediklerinden. Kendilerini ortaya koymayı hiç öğrenmemiş olduklarından. Kendilerini önemsiz gördüklerinden. Kendi erkek silah arkadaşlarından gördükleri tepkilere kırgınlıklarından. İspanyol cephe savaşçısı kadınlar bana kendi partileri içinde de fahişe sayıldıklarını açıklamışlardı. Milicianoların "üniför-

19) Rita Thalmann, yukarda belirtilen yapıt; Sigrid Jacobeit: Elsa Fugger, Dachauer Hefte No: 3, Dachau, 1987 ve Vera Laska: Woven in the Resistance and Holocaust (Direniş ve Yahudi Katliamında Kadınlar), Connecticut, 1983.

ması", mavi trençkot bir kadın tarafından giyildiğinde ayaktakımı giysisi olmaktadır. Başka eski kadın savaşçılar ise kadınlığın egemen görüntüsünü benimsemişlerdir. Silahlı bir birimin üyesi olmakla birlikte kendilerinin hiçbir zaman ateş etmediklerinde direnirler. Ancak çok fazla güven kazandıklarında işin gerçeğini anlatırlar. Bana "Almanlar bizim terörist olduğumuzu söylüyorlardı. Ve işin aslı - biz de teröristtik. Almanları yıldırmak istiyorduk. Artık defolup gitmeliydiler. Cinayetler artık son bulmalıydı", diyen M.O.I.'den Fransız Dina Krischer gibi kadınlar, böyle kadınlar enderdir. Ancak uzunca bir süre görüştüğüm tüm eski savaşçı kadınlar bir noktada birleşiyorlardı. İspanya İç Savaşı'nda cephe savaşçısı olan "Fifi" bunu şöyle dile getiriyordu: "O zaman doğru olanı yaptığım için mutluyum. Ve benzer bir durumda yine aynı şeyi yapardım."

1947'de New York'da "Blessed is the Match" isimli bir kitap yayınlanmıştı. Amerikalı gazeteci Marie Syrkin Polonya ve Litvanya gettolarından sağ kurtulanlardan savaşları, yaşamları konusunda bilgi almak için Filistin'e gitmişti. Kadın-erkek yeraltı savaşçısı ve partizanlarla yaptığı görüşmeler üzerine yazdığı kitap, silahlı direnişin kadınlarla ilgili yanını da belirgin biçimde ele alan ilk kitaptı. Ve uzun bir süre için sonuncusu da oldu. 1983'de Connecticut'da Vera Laska'nın silahlı kadın direnişçilerden birkaç örnek de verdiği çalışması "Women in the Resistance and in the Holocaust" ("Direniş ve Naziler'in Yahudi Katliamında Kadınlar") yayımlandı. Ancak bu örnekler kadının Avrupa'daki direnişe katılması konusunda ilk genel bakışı veren bu kitapta azınlıktaydı. Bu arada bazı makaleler ve özyaşam öyküleri yayımlandı, bunların çoğu İbranice yada Yidiş'ti, bir bölümü sonradan İngilizce'ye çevrildi. İtalya, Yugoslavya, Yunanistan, Sovyetler Birliği'nde işgale karşı kadınların etkinlikleri konusunda yapılmış tek tük çalışmalar ilgili arşivlerde ve uzmanlık kütüphanelerinde hiç rahatsız edilmeksizin uyuyan prensesin yüzyıllık uykusuna yatmışlardır.

Etkin kadın savaşçılar (Yahudi literatürü dışında) az çok Batı uzmanlık literatürünün dışına itilirken Sovyet tarihinin kadın kahramanlarına karşı tutumu çelişkilidir. Pek çok eski kadın partizan ve Kızıl Ordu askerine daha savaş sırasında ve hemen ardından en yüksek nişanlar verildi, isimleri ilgili literatüre geçti. Ancak daha bu kadınlar kirli, yırtık üniformaları içinde, aç, bitkin, yaşamlarını ortaya koyarak işgalcilerin ülkeden atılmasına yardım ederken Komünist Gençlik Örgütü merkez komitesi sekreteri Olga Mischakowa 1944'de bir röportajda şu açıklamayı yaptı: "Sovyet kadınları doğa ve beğenileri elver-

diğince çekici olmaya çalışmalıdırlar. Savaştan sonra kadın olarak giyinmeli ve hareket etmelidirler. (...) Kızlara kız gibi davranıp hareket etmeleri söylenmelidir ve bu nedenle belki de onlara, onları zarif bir biçimde yürümeye zorlayacak çok dar etekler giydirilecektir."[20] Evlerine dönen kadın partizanların tüm varoluşlarının alaya almışına tepki verip vermedikleri ya da nasıl tepki verdikleri hiçbir yerde bildirilmemiştir.

Toulouse'dan Haarlem'e kadar diğer kadınların durumu da pek farklı değildi. Bunlardan bazıları eski silah arkadaşlarıyla evlendiler, bazıları da önce ebeveynleri yaşıyorsa onların yanma döndüler. Diğerlerinin okullarını bitirdiği, üniversiteye gittiği ya da bir meslek öğrendiği bu yılları parti ya da yardım örgütlerinin az miktardaki yardımlarıyla yasadışı kişiler olarak geçirmiş olan bu kadınlar, parasal açıdan koca bir sıfırla, duygusal açıdan kısmen anlayışsız bir çevreyle ve "erkekleşmiş" kadınlar olarak kadınsılığın yeniden moda olduğu bir dünyayla karşı karşıyaydılar. Tüm ülkelerde açık işler, eve dönen askerlerle, savaş tutsaklarıyla, Almanya'da angarya çalışmalarına sürüklenen erkeklerle doldurulmuştu. Kadınlara ise evdeki yerleri gösteriliyordu. Ve bunlardan hiç de az olmayan bir bölümü bu yolu "gönüllü" olarak seçti: Yorgunluktan, sonra da yeniden "normal" bir yaşam sürme gereksiniminden. Böylece ortadan kayboldular. (Birkaç istisna dışında) Kitap yazmaya kalkışmadılar. Parti hiyerarşisinde hakları olan yerler için mücadele etmediler, hatta bir bölümü "eski askerler" örgütlerinin toplantılarına bile katılmadı. Suskunluğa gömüldüler. Ve hiç kimse onları konuşturmak için çaba harcamadı. Kitapları basılan, partideki yerleri önemli olan, sözleri kayda geçen istisnalar kuralı bozmaktadır.

Ancak bugün eldeki literatür yığınından bir bulmacadaki gibi bir kadın savaşçının alçak gönüllü portresini oluşturacak tek tek parçaları aramak mümkün olmaktadır. Bilgi alınabilecek sağ kalanları bulmak dedektifçe bir çalışma gerektirmektedir. Hollanda, Fransa, Avusturya ve İspanya'da konuştuğum kadınlara kendileriyle, çocuklukları, kökenleri, güdüleri ve savaştan sonraki yaşamlarıyla ilgili sorular da sorabildim. Çoğu bu soruları başlangıçta hiç anlamıyordu bile. Bu görüşmelerden her birinde önce "resmi" yorumu dinliyordum: Bu öykü yeraltı örgütüne, cephe milisine ya da partizan birliklerine girişle başlamakta ve Almanların yenilgisi ya da İspanya'da Franco egemenliği-

---

20) Simone de Beauvoir'dan alınmıştır: Das andere Geschlecht (Diğer ikinci cins).

nin sona ermesiyle bitmektedir. Neden bu yolu seçtikleri sorusuna şu yanıtı alıyordum: "Ama başka ne yapabilirdim ki?" Ancak uzun uzun konuştuktan, bir kaç kadeh şarap ve soruları soran ben, bir tür "sorgu"ya çekildikten sonra asıl görüşme başlıyordu.

Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki Yahudi kadınların savaşı anlatırken eldeki literatürle yetinmem gerekti. Bu sırada hep aynı olguyla karşılaştım: Gerçi Yidiş yazan yazarların çoğu kitabında tek tek kadınlara değiniyordu, ancak okuyucu onların yaşamlarıyla ilgili ya hiçbir şey öğrenemiyor ya da çok özet bilgiler ediniyordu. Erkek komutanların kökenleri, siyasal kariyerleri, meslekleri ayrıntılı biçimde aktarılırken kadınlar ancak özel bir eylemle bağlantılı olarak ortaya çıkmakta - ve yine hemen kaybolmaktadırlar. Varşova gettosu üzerine hemen her yapıtta ZOB - komutanı Mordechai Anielewicz'in en azından kısa bir yaşam öyküsü bulunmaktadır. Kendisi de etkin ZOB üyesi olan ve (kendileri de yeraltı yönetiminin üyeleri olmadıkça aile bireylerinin sokulmadığı) yeraltı yönetim barınağında oturan karısı Mira Fuchrer'le ilgili olarak ise olsa olsa onun da bu barınakta diğerleri ile, kocası ile birlikte ölmüş olduğu dipnotu bulunmaktadır. Kadınlar komutan değildiler, bu durumda da onları anlatmaya ilgi duyulmamaktadır. Oysa taburlara komuta eden kadınlar bile vardı - yine de biz onlar hakkında "sıradan" militandan daha fazla şey bilmiyoruz. Öte yandan hiçbir yönetim görevinde bulunmamış erkeklerin kişisel öyküleri de, en azından yer yer, anlatılmaktadır. Varşova yeraltının en başarılı ve gözüpek savaşçılarından biri olan Niuta Tejtelbojm'un öyküsünü hazırlamak için mozaiktaşlarını dört ayrı kitaptan topladım.

Yoğun araştırmalara karşın kuşkusuz kadınların faşizme ve Alman işgaline karşı silahlı, askeri direnişe gerçek katılımlarının ancak küçük bir bölümünü kavrayabilmiş olsamda ortaya çıkan tablo çok etkileyicidir. Madrid'ten Bialystok'a, Belgrad'dan Amsterdam'a kadar kadınlar elde silah faşist istilâcılara karşı savaşmışlardı. Aşağıdaki örnekler öncelikle bu konuda bir fikir vereceklerdir.

— Litvanya'daki ilk sabotaj eylemi bir kadın tarafından gerçekleştirildi. Vitka Kempner, 19 yaşında, Vilna Yahudi yeraltı örgütü FPO üyesi, üç gün boyunca Vilna demiryolu hattını gözetledi, sonra gizlice gettodan bombayı getirdi ve onu iki silah arkadaşının yardımıyla raylar-üzerine yerleştirerek 8 Temmuz 1942'de bir Alman ikmal trenini havaya uçurdu.[21]

---

21) Yehuda Bauer: Armed Jewish Resistance, Cilt 1, s. 49.

— Halina Mazanik, Minsk yeraltı üyesi, seçkin zulüm uzmanı olarak sivrilmiş, kötü ünlü Beyaz Rusya genel komiseri Wilhelm Kube'nin evinde orta hizmetçisi olarak çalışıyordu. Halina Mazanik 21 Eylül 1943'de Kube'nin yatağının altına onu öldüren bombayı yerleştirdi.[22]

— Auschwitz'deki bir askeri fabrikadan kadın angarya işçileri haftalarca patlayıcı madde kaçırarak kamp yeraltı üyesi Roza Robota'ya teslim ettiler. Roza Robota öldürücü kaçak malı krematoryumlardaki özel komandoya taşıdı ve böylece onların ayaklanmasını ve bir krematoryumun havaya uçurulmasını sağladı.[23]

— Sima Perston, 12 yaşında, aylarca Minsk gettosundan insanları gizli yollardan ormanlardaki partizanlara götürdü. Tabancasını sürekli olarak mantosunun gizli cebinde taşıyordu. Yakalandığında ne yapacağı sorulduğunda 12 yaşındaki kız şu yanıtı veriyordu: "Hiç korkmayın. Fritzler beni canlı ele geçiremeyecekler."[24]

— Rosario "Dinamitera" galiba İspanya İç Savaş Cephesi'ndeki tek kadın Dinamitero'ydu. Dinamiterolar yetersiz silahlanmış cumhuriyetçi birliklerin faşist saldırganlarla savaşırken kullandıkları el bombalarını hazırlarlardı. Kendisi tarafından hazırlanmış bu bombalardan biri Rosario'nun sağ elini kopardı.[25]

— Marie-Madeline Fourcade, Parisli, iki çocuk annesi, De Gaulle'cü direnişin önemli bir birimini yöneten tek kadındı. Tüm üyeleri kod adı olarak hayvan isimleri kullandıklarından Almanlar'ın "Arche Noah" (Nuh'un gemisi) dedikleri casusluk örgütü "Alliance"ın şefiydi. "Alliance" (Birlik)'in 3000 üyesi vardı ve Müttefiklere Peenemünde'de V-1 roketlerinin üretimiyle ilgili bilgi verebilen ilk direniş örgütüydü. Almanlar hemen hemen sonuna kadar yoğun biçimde aranan "çete başı"nın bir kadın olduğunu anlamadılar. Ve İngiliz üstleri bile başlangıçta bir erkekle ilişkide olduklarını zannediyorlardı.[26]

— Yugoslavya'da 100.000'den fazla kadın Tito' nun partizanlar ordusunun üyesiydi. 25 Ağustos 1942'de çok sayıda kadın taburunun ilki kuruldu. Sloven dokuma işçisi Pavle Mede Katarina Pohor taburu

---

22) Jack Nusan Porter: Armed Jewish Resistance, Cilt 1, s. 293.

23) Yuri Suhl: Roza Robota - Heroine of Auschwitz (Auschwitz'in Kadın Kahramanı), Yuri Suhl: They Fought Back'den, New York, 1967, s. 219 ve devamı.

24) Jacob Greenstein: Children - Couriers in the Getto of Minsk (Çocuklar - Minsk Gettosundaki Kuryeler), Yuri Suhl: yukarda belirtilen yapıtta, s. 241 ve devamı.

25) Pilar Panes Casas'ın Rosario Sanchez Mora ile Madrid'de yaptığı röportaj, Aralık 1987.

26) Vera Laska : Women in Resistance and Holocaust, yukarda belirtilen yapıt.

kadınlar bölüğünün komutanıydı. 1943 Ocak'ında Pohorje dağında Almanlarla bir meydan savaşında şehit oldu.[27]

— İşgal altında bulunan Yunanistan'daki E ordular grubu genel karargâhı "Düşman bülteni No: 14 Temmuz/Ağustos 1944" bir raporda "çetecilik"le ilgili şunları bildirmektedir: "Kadın bölüklerinin oluşturulduğu genel olarak doğrulanmaktadır. Çoğunlukla 20-25 kadınlık örnek gruplar söz konusudur. Bunlar tüfek ve makineli tüfek talimi görmüşlerdir. Söylendiğine göre bu kadınlara karşı işlenen herhangi bir suça en ağır cezalar (ölüm cezası) verilmektedir. Tesalya'da atlı kadın EPON bölükleri yerleşim bölgelerinde ve transit yollarda nöbet tutmakta ve antifaşist propaganda yapmaktadırlar."[28]

— 18 Mayıs 1942'de Yahudi Berlin "Herbert Baum Grubu" Goebbels'in propaganda servisi "Sowjet-Paradies"e (Sovyet cenneti) bombalı bir suikast düzenledi. Bu Alman direnişinin çok ender silahlı eylemlerinden biriydi. Bombayı yerleştiren eylemcilerden üçü erkek ve dördü kadındı.[29]

— Köln'deki Gestapo merkezi 3 no.lu günlük raporu şu haberi vermektedir: "10.12.1944'de (...) Grosser Griechenmarkt'daki bir sokakta bir çetenin üyelerinin saklandığı öğrenilmiştir. Görevliler bodruma girerken direnişle karşılaşmışlardır. Bunun üzerine buralı görevlilerden oluşan bir hücum kıtası çetecilere karşı makineli tabanca ve el bombası kullanmıştır. Onlar da kendilerini aynı biçimde makineli tabancalar ve el bombalarıyla savunmuşlardır. (...) Çatışmada uzun süredir aranan bir çete lideri vurularak öldürülmüş, bir çete üyesi ve bir kadın ölü olarak bulunmuş ve diğer bir kadın da yakalanmıştır."[30]

— Kadınlar ölümün bekleme odasında bile hâlâ direnebiliyorlardı. 23 Ekim 1943'de Auschwitz'e Polski otelinden bir grup geldi. Gestapo kusursuz düzenlenmiş bir aldatma manevrasıyla saklanmış Var-

---

27) Women in the Struggle for Social and National Equality between the two World Wars (İki Dünya Savaşı Arasında Toplumsal ve Ulusal Eşitlik İçin Verilen Mücadelede Kadınlar), Belgrad, 1977.

28) Oberkommando Heeresgruppe E, Gruppe Ic/ AO Nr. 13 000/44 g.: Feind - Nachrichtenblatt (Griechische Banden) (E ordular grubu başkomutanlığı, grup IC/AO No: 13 000/44 g.: Düşman haberleri bülteni (Yunan çeteleri) No: 14 (Temmuz/Ağustos 1944).

29) Bernard Mark: The Herbert Baum Group (Herbert Baum grubu), Yuri Suhl: yukarıda belirtilen yapıtta, s. 55 ve devamı.

30) Tagesrapport Nr. 3 Geheime Staatspolizeistelle Köln and das Reichssicherheits-Hauptamt-IV Gst. vom 20.12.1944 (Kölh Gestapo merkezinin Devlet güvenlik merkezine 3 no.lu günlük raporu -IV Gst. 20.12.1944); Düsseldorf Devlet Arşivi, s. 74 - 78.

şovalı Yahudileri Güney Amerika'ya göçebileceklerini vaat ederek Polski oteline gelmeye çağırmıştı. Çoğu bu yalana inandı ve - otelden Birkenau gaz odalarına sürüklenmek üzere - barınaklarının göreceli güvenliğini terketti. Götürülenler arasında Horowitz isminde bir oyuncu ya da dansçı (kaynaklar ikisini de bildirmektedir) kadın da vardı. Gaz odasından önceki soyunma odasında sadistliği ile ün yapmış SS merkez alay komutanı Schillinger ona hemen çırılçıplak soyunmasını emretti. Kadın giysisini kaptığı gibi adamın yüzüne fırlattı, aynı anda da adamın tabancasını alarak onu karnından vurdu. Schillinger daha sonra hastaneye götürülürken öldü. Horowitz SS askeri Emmerich'i de vurdu, ancak o iyileşti. Kadının hiç beklenmedik (ve, bilindiği kadarıyla, benzeri olmayan) eyleminin yol açtığı heyecanla diğer tutuklular da onu izlediler, gardiyanların silahlarını aldılar ve cephaneleri bitene kadar savaştılar. Ancak bundan sonra SS - "faciaya" son vermek için kamp komutanı Höss bizzat gelmişti- insanları ele geçirmeyi başardı.[31]

31) Bkz. Reuben Ainsztein, yukarda belirtilen yapıt, s. 795 ve devamı, ve Vera Laska, yukarıda belirtilen yapıt.

BATI AVRUPA'DA DİRENİŞ

İspanya

" Cepheye elimde temizlik beziyle gebermek için gelmedim"

18 Temmuz 1936'da, faşist askerlerin İspanya Cumhuriyeti Halk Cephesi hükümetine karşı darbe girişiminde bulundukları gün, 16 yaşındaki Rosario Sanchez Mora her zamanki gibi okula gidiyordu. Taşralı kız Madrid'e "Birleşik Sosyalist Gençlik"in bir eğitim merkezi olan "Centro Cultural Aida Lafuente"de terzilik öğrenmek için gelmişti. 20 Temmuzda merkeze ellerinde kağıt ve kalemlerle bir grup adam geldi ve darbenin önemi ve hemen, sert bir biçimde direnişe geçilmesinin zorunluğu konusunda bir konuşma yapmak üzere dersi kesti. Konuşmasının sonunda genç komünist propagandacı oradakileri voluntarios, gönüllü yazılmaya çağırdı. Oysa "voluntarios" gönüllünün eril biçimidir, dişil olanı "voluntarias"dır. Rosario Sanchez Mora şöyle anlatmaktadır: "Çevreme bir göz attım ve dikiş dersimizde doğal olarak yalnızca kadınların bulunduğunu farkettim. Bu durumda parmak kaldırdım ve çekinerek sordum: 'Biz kadınlar da yazılabilir miyiz?'- 'Evet', diye yanıtladı genç.' O zaman beni yazın.' - 'Tamam, companera, biz sana haber veririz.' Ve öyle de yaptılar." Ertesi sabah saat sekizde Rosario kendisini cepheye götürecek kamyona biniyordu.[1]

Faşist subayların darbesi yalnızca siyasal koşulları değil, halkın günlük yaşamını ve cinslerin -İspanya'da özellikle katı olan- gelenecksel rollerini de sarsmıştı. 16 yaşındaki kızlar elbiselerini çıkarıp milislerin mavi üniformalarını giydiler, omuzlarına birer tüfek astılar ve savaşa gittiler. Ev kadınları toplumsal yaşamı örgütlemeye koyuldular. Savaş başladıktan sonraki bu ilk gün ve haftalarda bir 'devrim içinde devrim' gerçekleşti. Tüm gözlemciler hâlâ şaşkınlıklarını koruyarak kadınların, hele İspanyol kadınları söz konusu olduğundan özellikle köktenci görünen benzersiz çıkışını

---

1) Pilar Panes Casas'ın Rosario Sanchez Mora ile röportajı, Aralık 1987'de Madrid'de yapılmıştır.

anlatmaktadırlar.[2] İspanyol kadınlarının büyük çoğunluğu yoksulluğun, kilisenin ve kocalarının diktası altındaydı. İlk cumhuriyete kadar (1931) hemen hiçbir hakları yoktu, ücretleri utanç verici bir düzeydeydi ve çıkarlarını temsil edecek hiçbir kurumları bulunmuyordu.[3] İlke programlarında kadının eşit haklara sahip olmasını savunan anarşistler de uygulamada ev şöyle dursun sendikal düzeyde bile parmaklarını dahi oynatmıyorlardı.[4]

İspanyol kadınların çoğu otuzlu yılların başında hâlâ günde 18 saat, çok düşük ücretlerle tarım alanında çalışıyordu. Kadın işçiler küçük işletmelerde- Sweating sistemine (çok az paraya aşırı çalıştırma N.O.) göre savunmasızca sömürülerek evlerinde fabrikalara parça başı ya da ev işlerinde canları çıkana kadar çalışıyorlardı. Cumhuriyetçi hükümetin 1931'de başlattığı günde sekiz saat çalışma ve bununla aynı zamanda gerçekleştirilen sosyal sigorta sisteminin kurulması onların çoğuna yarar sağlamadı, ancak daha büyükçe işletme ve endüstrilerdeki (özellikle erkek) işçiler bundan yararlandılar. Kadınlar girişimci tarafından ödenmesi gereken sosyal yardımı ilke olarak, hatta ailenin geçimini sağlayan tek kişi oldukları kanıtlansa bile alamıyorlardı.[5] Yalnızca boşanma yasası onlardan bazılarına aşırı zorba bir kocadan ayrılabilme olanağını verdi. En azından kuramsal olarak. Uygulamada ancak çok az kadın bu adımı atmayı, yani fahişe oldukları söylentisine katlanmayı ve buna ek olarak da yalnızca kadınlara verilen çok düşük ücretle geçinmeyi göze almış olmalıdır.

---

2) Bkz. Karin Buselmeier/Clara Thalmann : Interview über die Rolle der Frau in der Spanischen Revolution 1936-1939 (1936-1939 İspanya Devriminde kadının rolü konusunda röportaj), yayınlayan: Cornelia Krasser ve Jochen Schmück, Berlin, 1984; Franz Borkenau:The Spanish Cockpit. An Eye-Witness Account of the Political and Social Conflicts of the Spanish Civil War (İspanya savaş alanı. İspanya İç Savaşındaki siyasal ve toplumsal anlaşmazlıklar konusunda bir görgü tanığının anlattıkları), Londra, 1937 (burada alıntı: Liz Willis: Frauen in der Spanischen Revolution 1936-1939 (1936 - 1939 İspanya Devriminde kadınlar), Frauen in der Spanischen Revolution, yukarda belirtilen yapıt, s. 41 ve devamı); George Orwell : Mein Katalonien (Benim Katalonyam), Zürich, 1964 (burada Liz Willis'den alıntı, yukarda belirtilen yapıt, s.41 ve devamı).

3) Bkz. Temma Kaplan: Frauen und der Spanische Anarchismus (Kadınlar ve İspanyol Anarşizmi), Frauen in der Spanichen Revolution'da, yukarda belirtilen yapıt, s. 15 ve devamı.

4) Bkz. Temma Kaplan : Der Anarchismus in Spanien und die Frauenemanzipation (İspanya'da anarşizm ve kadın-erkek eşitliği), Frauen in der Spanischen Revolution'da, yukarıda belirtilen yapıt, s. 34.

5) Bkz. aynı yer.

Yine fuhuşa karşı çıkarılan yasanın da çok açık biçimde, fahişelere ve böylece de geçimlerini bu yolla sağlamak zorunda kalan ya da fırsat buldukça fahişelik yaparak çok düşük gelirlerini biraz artırmaya çalışan epeyce kadına karşı bir yasa olduğu ortaya çıkmıştı.[6]

Halk Cephesi'nin zaferiyle, daha doğrusu 1936 Temmuzunda darbenin başlattığı savaşla İspanyol kadınlarının durumu temelden değişti. Erkekler cepheye gitti, boşalan işlere kadınların girmesi gerekti ve tek başına bu bile onlara yeni bir bilinç kazandırdı. Yüzyıllardır sistemli biçimde onlarda bulunduğu yadsınan beceriler şimdi birdenbire onlardan beklenmekte ve başarabileceklerine de inanılmaktaydı. Yasal düzeyde kadınlar yararına hemen hiçbir şey değişmedi, ancak anarşist sağlık bakanı Federica Montseny yine de kürtajın serbest bırakılmasını kabul ettirdi. Örneğin anarşist Barcelona'da toplumsal yaşamın ortaklaştırılması hemen tümüyle kadınların elindeydi. 1936'da İspanya'ya gelmiş ve hemen savaşanlara katılmış olan İsviçreli Clara Thalmann Katalonya başkentindeki durumu şöyle anlatmaktadır: "Daha önce yalnızca kendi aileriyle ilgilenmiş olan kadınlar şimdi kararlar veriyorlardı: Fırına verilecek un miktarı, bundan şu kadar ekmek yapılması gerekiyordu. Ciddi durumlar söz konusu olduğunda müdahale eden denetim komisyonlarıyla birlikte sokak ve fiyat denetimleri yapıyorlardı. Sorunlu durumlar dışında her şeyi tek başlarına yapıyorlardı." [7] - Hem de iyi yapıyorlardı. Clara Thalmann şöyle diyor: "Kadınların ve işçilerin denetimi var olduğu sürece hergün ekmek bulunuyordu. Yoksa, her devrimde, her savaşta aynı sorunla karşılaşılır: Yiyecek dağıtımı ve kötü örgütlenme sorunu. Fiyatlar dengeliydi. Ancak 1937 Ocağında (...) Katalonya yönetimi bir karar aldı:(...) (küçük işletmeler) bu 'çılgınlar'dan alınmalı ve sahiplerine geri verilmedir - ve hemen yiyecek maddeleri pahallandı, kuyruklar, karaborsa başladı.[8] "Çılgınlar", hükümetin ve Komünist Parti'nin gözünde anarşistler böyleydi. 'Önce savaşı kazanalım. Sonra - programa göre - sivil demokrasi, devrim ya da her neyse gerçekleştirilir' görüşündeki diğer çoğu partinin tersine onlar, faşizmle mücadeleyle birlikte toplumsal devrim için mücadelenin de verilmesi gerektiğini savunmuşlardı. Ve diğerlerinin programlarına göre, eğer

6) Bkz. Aynı, s. 35.
7) Karin Buselmeier /Clara Thalmann, yukarıda belirtilen yapıt, s. 65.
8) aynı yapıt, s.66.

sözü edilmişse en son sırada kadınlara eşit haklar verilmesi geliyordu. Komünistler kadınları tüm "bencilce" eğilimlerini geri plana itmeye ve tüm güçlerini savaş üzerinde yoğunlaştırmaya çağırırken anarşistler kadınların hemen kurtarılması gerektiğini de flamalarına yazıyorlardı. Bu CNT/FAI'nin erkekleri açısından kuramsal bir ödün, "Mujeres Libres" (Özgür Kadınlar) da örgütlenmiş olan kadınlar açısından acı gerçekti.

Mujeres Libres, 1936 Nisanında kendi gazetelerini çıkarmak için kurulmuş olan ve kendisini anarşist CNT/FAI içinde özerk bir gruplaşma olarak gören bir gruptan doğmuştu. Programları kadınların o zamana kadar istemeyi göze aldıkları şeylerin çok daha ötesindeydi. Aileye, kadının özel yaşamındaki ezilmişliğine, fuhuş kurumuna (fahişelere değil) el atıyordu. Hatta içlerinden bir bölümü anneliğin kadının yaşamdaki belirleyici etken olmasına karşı çıkıyor ve çocuk doğurmamaya karar vermiş olan kadınların da toplumda kabul görmesini savunuyorlardı. Ve Mujeres Libres'in temel isteklerinden biri de kadınların üretim etkinliğine eşit haklara sahip olarak katılmalarıydı - elbette ki her iki cins için eşit ücretlerle. Mujeres Libres -kendi yoldaşlarında da hoşnutsuzluğa yol açarak- cinsel aydınlanmadan çocuk yetiştirmeye kadar el atılmadık hiçbir şey bırakmadılar. Görüşleri büyük yankı uyandırdı, tüm kentlerde komiteler kuruldu, üye sayısı 20.000'e çıktı, ancak grup gazetesi "Mujeres Libres" ile çok daha fazla kadına ulaşıyordu.[9]

Mujeres Libres'in en önemli rakibeleri tüzüklerine göre her kadına açık olan, ancak gerçekte Komünist Parti'nin egemenliği ve yönetiminde bir örgüt olan Mujeres Antifascistas'dı. Mujeres Antifascistas 1933'de KP tarafından kurulmuş olan "Mujeres contra la guerra y el Fascismo" (Savaşa ve Faşizme karşı Kadınlar) dan doğmuştu. "Mujeres" gazetesini çıkarıyorlar ve genç kızları "Union de Muchachas" (Genç Kadınlar Birliği)nde örgütlüyorlardı. Faşizme karşı (cumhuriyet için) savaşa mutlak öncelik tanıyorlardı ve kadınlar buna kayıtsız şartsız boyun eğmek zorundaydılar. Bu grup anneliği yüceltiyor ve propagandalarında yer veriyordu, özellikle de Dolores Ibarruri (La Pasionaria) her fırsatta annelerin "içgüdü"lerine sesleniyordu.[10]

---

9) Bkz. Mary Nash: Mujeres Libres, Berlin, 1979 ve Andreas Bohl:Revolution in Spanien (İspanya'da devrim), Münih, 1984, s.140 ve devamı.

10) Bkz. Andreas Bohl, yukarda belirtilen yapıt, s. 143 ve devamı, ve Lola Iturbe: Mujeres Antifascistas/Mujeres Libres (Antifaşist kadınlar/Özgür Kadınlar), Frauen in der Spanischen Revolution'da, yukarda belirtilen yapıt, s. 86 ve devamı.

Mujeres Antifascistas partilerinin taktiğine uygun olarak sık sık, Mujeres Libres'e şiddetle karşı çıkacak bir tür kadın halk cephesi oluşturma girişiminde bulunuyorlardı : Mujeres Libres de komünistlerin kendilerinden sayıca çok daha üstün olan anarşistlere karşı açtıkları amansız savaşa bakınca pek de haksız olmayarak onların kendilerini sahipleneceğinden ve sonra da etkisiz kılacağından kuşkulanıyorlardı. Mujeres Antifascistas tarafından "önerilen" iki örgütün birleşmesini reddedişleri konusunda yaptıkları resmi bir açıklamada Mujeres Libres komünistlerin (propaganda) politikasını sert bir biçimde eleştiriyorlardı: "Şu ya da bugün yeni bir çocuk yuvası açmanın ya da az çok antifaşist annelere birkaç kutu süt dağıtmanın bize ne yararı var? Böylesine basit ve günlük etkinlikleri sansasyonel gösterilere bağlayarak kurumlanmanın hiçbirimizin unutmaması gereken bir öncüsü olmuştur: Kilise sosyal yardımının yandaşlarını bir pamuklu yorgan ve bir parça giysiye satın alması üzerinden çok zaman geçmemiştir".[11]

Her iki kadın örgütü de savaş boyunca İspanya'nın siyasal yaşamında önemli bir rol oynadı. Gerçekten kadınlar eskiden düşlemeyi bile göze alamayacakları bir ilgi görüyorlardı. Bunun nedeni açıktı: Onların işgüçlerinden, ikmalin, cephe gerisinin ve sivil yaşamın örgütlenişine gönüllü katılımlarından, kısa süre sonra da sınırsız özverilerden yararlanılıyordu; ve böylece erkeklerin gözleri birdenbire kadın arkadaşlarının üzerine çevrildi. Mujeres Libres'in kurucularından biri ve gazeteleri "Mujeres Libres"in başyazarı Lucia Sánchez Saornil manevrayı tüm açıklığıyla kavradı. Onun daha 1935 Eylül'ünde (Stammbuch) albüme yoldaşlarıyla ilgili yazdığı eleştiri, 1936 sonbaharında, kadınların işbirliği günün konusu olduğunda geçerliliğinden hiçbir şey yitirmemişti, tam tersine: "Savaşta kadınların işbirliğini içtenlikle dileyen yoldaşların sayısı pek çoktur. Ancak bu dilek değişmiş bir kadın anlayışıyla bağlantılı değildir. Bu yoldaşlar kadınların işbirliğini **zafere** daha kolay ulaşmak için bir yapıtaşı, adeta stratejik bir etken olarak istemektedirler, ancak bu nedenle bir an için bile olsa kadının özerkliğini düşünmemekte ve kendilerini dünyanın merkezi olarak görmeyi bırakmamaktadırlar."[12]

Buna karşılık Mujeres Libres gerçek bir değişim istemekte ve hatta bu nedenle mücadeleyi savaşın bitiminden (yani devrimin zafe-

11) Lola Iturbe'den alıntı, yukarda belirtilen yapıt, s.89.

12) Lucia Sanchez Saornil : Die Frauenfrage in unseren Kreisen (Bizim çevrelerimizde kadın sorunu), Frauen in der Spanischen Revolution'da, yukarda belirtilen yapıt, s.82.

rinden) sonra daha da sert biçimde sürdürmeleri gerektiğini bilmekteydiler, çünkü o zaman kadınlar yeniden işlerinden kovalanacak ve evlerine gönderileceklerdi.

Yine de : Ortam açıkça elle tutulur biçimde değişmişti. Tüm partilerdeki erkekler ve Mujeres Antifascistas'ın yetkilileri ne ileri sürerlerse sürsünler kadınlar o an için özgürlüklerini ele geçirmişlerdi ve bunun tadını çıkarıyorlardı, anarşistler de komünistler de; ve bu konuda sol (KP'ye muhalefet eden) POUM'dan kadınlar da bir istisna oluşturmuyorlardı. Clara Thalmann'ın o günlerle ilgili anıları şöyledir: "Barcelona'da, burada görüntü eskiye göre çok farklıydı - kenti eskiden beri tanıyordum. Eskiden bir kadının yalnız sokakta yürümesi olanaksızdı.(...) Şimdi kadınları (...) kafelerde otururken, tartışırken, dizlerinin arasında bir tüfekle görüyordun.(...) Kadınlar öylesine apansız özgürlerdi ki. Birdenbire farkediyordun: Yahu bunlar her sorunla da ilgileniyor!"[13] Franz Borkenau İspanya Anıları'nda Barcelona'da kadınların birdenbire pantolonla gezdiklerini anlatır, bu eskiden düşünülemeyecek bir şeydi. Borkenau Madrid'de genç komünistlerin "Kızıl Yardım"a para toplamak için ne büyük coşkuyla işe koyulduklarını ve yardım kumbarasıyla 'silahlanmış olarak' hiç tanımadıkları insanlarla konuşmak ve tartışmak üzere kafelere gittiklerini gözlemiştir.[14]

Kadınlar "direnişin belkemiği"ydiler.[15] Komiteler oluşturuyor, sahra hastaneleri kuruyor, evlerin ve sokakların savunmasını, yalnızca yiyecek maddelerinin değil, cephane ve bilgi dağıtımını da örgütlüyorlardı, üniformaları dikiyor ve sa gı malzemesi, ilaç ve gerekli olan herşeyi üretiyorlardı.[16] Ancak her savaşta kadınlardan beklenen ve onlara verilen bu görevlerle yetinmiyorlardı: Onlar da silaha sarılıyor ve cepheye gönüllü yazılıyorlardı. Ve ilk gün ve haftalarda onları kimse durduramadı. Gerçi elde bulunan az sayıdaki silaha ulaşmakta erkeklerden daha fazla güçlük çekiyorlardı, ama bunlardan birini ele geçirdiklerinde erkek arkadaşları gibi savaşılan bölgelere ve kent kesimlerine giden kamyonlara atlıyorlardı. Faşistler 1936 Kasımında Madrid'e saldırdıklarında onları geri püskürtenler arasında pek çok da Miliciana vardı. Segovia köprüsünde özel bir kadın taburu başarıyla savaştı ve

---

13) Karin Buselmeier/Clara Thalmann, yukarda belirtilen yapıt, s. 64 ve devamı.

14) Bkz. Franz Borkenau, yuk. bel. yapıt, Liz Willis'den alıntı, yuk. bel. yapıt, s. 46.

15) Liz Willis, yuk. bel. yapıt, s. 43.

16) Bkz. Consuelo Garcia : Die Hand des Herzens. Leben und Kampfe der Spanierin Soledad Real (Yüreğin Eli. İspanyol Soledad Real'ın yaşamı ve mücadeleleri), Münih, 1981, s. 57 ve devamı.

Gestafe'deki Kuzey Cephesi'nde geri çekilen son kişiler kadın savaşçılardı.[17] Bu meydan savaşlarına yalnızca örgütleri "Kadınlar cepheye mi? " sorusuna geçici olarak kayıtsız kalan anarşistler değil, pek çok genç komünist de katılıyordu. Bu genç kadınlar - çoğu 16 yaşından pek de büyük değildi - partilerinin resmi bildirilerde onlara yüklediği role hiç aldırmıyorlardı. Ve bunlardan çoğunun örgütlenmiş olduğu Birleşik Komünist-Sosyalist Gençlik Birliği ise onların savaşma tutkusunda bir sakınca görmemekle kalmıyor, Rosario Sanchez Mora örneğindeki gibi onları cepheye gönüllü de yazıyordu. Genç kız ve kadınların savaşın ilk evresinde aşmaları gereken en büyük engel kendi ebeveynleriydi. Rosario Sanchez Mora şunları anlatmaktadır: "Savaşa gideceğimi kimseye anlatmadım. Anlatsaydım izin verilmezdi. Yanlarında oturduğum kişiler babamın izni olmaksızın gitmeme izin vermezlerdi. Beni ahkoymak için her çareye başvururlardı. Ve diğerlerinin de durumu aynıydı. Kamyonların kalkışı birkaç dakika gecikse kimi kızlar sürücüyü çabuk olmaya zorlarlardı :Haydi, kalk artık, yoksa annem yetişecek ve kulağıma yapışıp beni geri götürecek!"[18]

Ancak daha Kasımda görünüm değişti. Gittikçe daha fazla Miliciana cepheden çekiliyor ve artçı çamaşır, dikiş ve ütü hizmetlerine yerleştiriliyordu. George Orwell'in anılarına göre, gerçi Aralıkta milisler arasında hâlâ kadınlar bulunmakta, ancak artık onlar savaşın başındaki gibi alkışlanmamaktadır, tam tersine erkekler kadın arkadaşlarıyla alay etmeye başlamışlardır.[19] Altı ay sonra 1937 Haziran'ında, onlar için artık her şey bitmişti. Anarşist bir İngiliz gazetesi savaşın ikinci yılındaki genel durumu "Karşı devrim yendi", cümlesiyle tanımlıyordu.[20] Kesin olan, 'Önce savaşı kazanmak, gerisini sonra düşünmek' parolasıyla Komünist Parti'nin aynı anda hem savaşı hem de devrimi kazanmak isteyen anarşistleri yenmiş olmasıydı. Kentlerde ve tarımdaki ortaklaşmalar dağıtıldı, milisler farklı rütbe ve derecelendirilmiş maaşlarıyla, askeri disiplini, hiyerarşisi ve yargısıyla düzenli bir orduya dönüştürüldü. "Başına buyruk" - kendine karşı sorumlu ve kendi kendini örgütlemiş - özgürlük dönemi sona ermişti. Ordunun kurulmasıyla birlikte kadınlara cephe hizmetini yasaklayan bir kararname çı-

17) Bkz. Liz Willis, yuk. bel. yapıt, s. 47.

18) Pilar Panes Casas'ın Rosario Sanchez Mora ile röportajı, yuk. bel. yapıt.

19) Bkz. George Orwell, yuk. bel. yapıt, Liz Willis'den alıntı, yuk. bel. yapıt, s. 49.

20) "Spain and the World", 19.7.1937 (19.7.1937 tarihli "İspanya ve Dünya") Liz Willis'den alıntı, yuk. bel. yapıt, s. 53.

karıldı. Milicianalar siperlerden çıkarıldı, içlerinden çoğu kendilerini cephe gerisine götürecek otobüslere binmeye zorlandıklarında öfkeden ağlıyordu.[21]

Hiç anlayış görmediler. Mujeres Libres bile şimdi üyelerine "toplumsal" hizmeti öğütlüyordu. Temmuz 1937 tarihli "Mujeres Libres', sayı 10'daki bir makale herhalde Milicianalara salt alay ve ihanet gibi görünmüş olmalıdır. Burada önce övgüyle silaha sarılan modacılara kadar tüm meslek dallarından kadınların direnişe katılmış olmalarından söz edilmektedir: "Modacı serüven düşlerini gerçekleştirmek için iğnelerin despotluğuna karşı çıktı." Anlaşılan onun siyasal bir güdüye sahip olabileceğine inanılması bir yana - onu yeniden iğnelerin despotluğu altına sokmak için serüven düşünü de hemen aklından çıkardılar. Şu farkla ki, şimdi zarif giysiler yerine üniformalar dikecektir : " O her erkeğin kahraman ve her kadının erkeğe eşdeğer olduğu kahramanca savaşın ilk günlerinde gençliğe özgü beklentilerle dolu genç yaşamını tehlikeye atmıştır. Ancak birbirinden nefret eden iki sınıfın bu uzun ve inatçı savaşında kuşkulara ve karşı çıkışlara yer yoktur. Kadın bunu böylece anladığında, her şeyi gözden geçirdi ve sokaklardaki hafif çatışmaların bu düzenli ve trajik mevzi savaşından çok daha farklı olduğunu tümüyle kavradı. Bunu böylece anlayıp kadın olarak kendi değerini de gördüğünde, tüfeğin yerine endüstrideki makineyi ve savaşçı enerjisinin yerine kadın olarak ılımlı enerjiyi koymayı yeğledi."[22]

Hepsi de bu "ılımlı enerji" ye gönül veremediler. Bazı kadınlar birliklerinde kalmayı başardılar. Son an'a, yaralanana, tutsak alınana ya da öldürülene kadar savaştılar. Kesin sayıları bilinmemektedir. Clara Thalmann'in tahminine göre, milislerin % 2'sini kadınlar oluşturmaktaydı[23], bunlardan kaçının orduda kaldığını ise kimse saymamıştı. Anarşistlerin ağırlıkta olduğu birliklerde yasak hiçbir zaman tam uygulanamadı.[24] Birliğinin Dinamiterosu olan (Dinamiterolar kötü donanımlı cumhuriyetçi birliklerin savaşta kullandıkları bombaları hazırlıyorlardı) komünist Rosario Sanchez Mora daha 1987'de kadınların cepheden hiçbir zaman kovalanmadığım açıklamıştır. Rosario böyle

---

21) Bkz. Andreas Bohl. yuk. bel. yapıt, s. 150.

22) "Mujeres Libres" (özgür kadınlar) No: 10, Temmuz 1937: Die Frauen in den ersten Tagen des Kampfes (Savaşın ilk günlerinde kadınlar), Mary Nash, yuk. bel. yapıtta, s. 68 ve devamı.

23) Bkz. : Karin Buselmeier /Clara Thalmann; yuk. bel. yapıt, s. 68.

24) Bkz. : aynı yer, s. 79.

birşeyi hiç duymamıştır ve buna inanmak da istememektedir.[25] Bir kola komuta eden POUM militanı Mika Etchebéhère orduda alıkonmakla da kalmayıp resmen yüzbaşılığa da yükseltilmişti. Böylece o - bilindiği kadarıyla - düzenli ordunun tek yüksek rütbeli kadın subayıydı. Ancak daha sonra, genelkurmayda emir subaylığına atandığında komutanlıktan alındı.[26]

Mika Etchebéhère'nin savaş anıları "La guerra mia" eşsiz bir belgedir. Mika yalnızca kendi etkinliklerini, koluyla sonuna kadar sürdürdüğü savaşları anlatmakla kalmamış, bunun yanısıra sürekli kadın olarak bu çok olağanüstü konumdaki rolünü de aktarmışur. Bir kadının bir askeri birliğe komuta ettiği olgusu tüm ülkede ağızdan ağıza dolaşmıştır. Bu durumdan çıkarılan sonuçlarsa farklıydı. Şurası kesin ki, bazı kadınlar onun bu birlikte tam yerinde olduğu görüşünden hareket etmişlerdi. Böylece günün birinde onun komutasına girmek isteyen iki genç kız geldi. İki kızdan biri, Manolita, nedenini şöyle açıklıyordu : "Ben Pasionaria birliğindenim, ama sizinle kalmak isterdim. Kızlara hiçbir zaman bir tüfek vermek istemediler. Yalnızca bulaşık ve çamaşır yıkamaya yarıyorduk. (...) Sizin birliğinizde milis kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olduklarını, ne bulaşıkla ne de çamaşırla uğraşmadıklarını duydum. Cepheye elimde bir temizlik beziyle gebermek için gelmedim. Devrim için yeterince kap yıkadım!"[27]

Gerçekten de Mika "kadın işleri"nin erkek ve kadınlar arasında hakça paylaşurılmasım yerleştirmişti. Erkekler buna uymuşlardı, ancak pek de mırıldanmadan ya da en azından bu "gariplik"i vurgulamadan değil. Eski bir silah arkadaşı, burada erkeklerin çoraplarını yıkamalarının bile bir devrim olduğunu homurdandığından Mika ona şu yanıtı verir : "Dediğin gibi: Siz beni kendi isteğinizle, kadın olmama bakmaksızın yüzbaşı seçtiniz. Eğer savaştan sağ çıkarsak tüm bunları ayrıntılı olarak konuşacağız. Şu an için çoraplarımı yıkadığın için teşekkür ederim. Senden bunu istemeyi hiçbir zaman göze alamazdım."[28] Böylece sorun çözümlenmişti.

Gerçekten de adamları komutayı onun alması için direnmişlerdi ve diğerlerinin olağanüstü bir olgu olarak şaşkınlıkla izledikleri kadın yüzbaşılarıyla gurur duyuyorlardı. Hatta koca generaller bile "muci-

25) Pilar Panes Casas 'ın Rosario Sanchez Mora ile röportajı, yuk. bel. yapıt.

26) Bkz. Mika Etchebéhère : La guerra mia. Eine Frau kampft für Spanien (Benim savaşım. Bir kadın İspanya için savaşıyor), Frankfurt, 1980, s. 251 ve devamı.

27) aynı yapıt, s. 56 ve devamı.

28) aynı yapıt , s. 190 ve devamı.

ze"yi gözleriyle görmek için Mika'nın birliğinin bulunduğu cephe kesimine geliyorlardı. Mika'nın askerleri ünlerinin büyük bir bölümünün kendilerini savaşta bir kadının yönetmesinden - ve yine de birliğin diğerlerine örnek olarak göklere çıkarılacak kadar kahramanca savaşmasından kaynaklandığını biliyorlardı. Biri durumu eleştirmeye ya da hatta alaya almaya yeltense Mika'nın adamları onu azarlıyorlardı : Onların "dünyadaki tüm yüzbaşılarınkinden daha fazla cojones'i ('yumurtalar', yaz. notu) olan bir kadın yüzbaşı"ları vardı.[29]

Cojoneli kadın yüzbaşı bir tür "anomali" oluşturduğunu bilmektedir. "Ben onlar için neyim? Herhalde ne kadın ne de erkek, özel türde bir hermafrodit." Ve sonra da yine kadın olarak : "Sizin kadın, olağanüstü bir kadın, temiz ve sert, bundan yararlanmadığı sürece cinsiyeti hoşgörülebilir"[30] Clara Thalmann da aynı şeyi söylemektedir: "Biz kadınlar cephede bir tür nötr varlıktık."[31] Birliğinin siyasal komiseri olan komünist Julia Manzanal saçlarını kısacık kesiyor ve göğüslerini sımsıkı bağlıyordu. Haki giysisinin içinde bir erkek çocuk gibi görünüyordu ve herkes de ona yalnızca "Chico" (Oğlan) diyordu. Anlattığına göre, yalnızca bir kez, cephe iznindeyken bir danslı toplantıda elbise giymişti - erkek arkadaşları ilk bakışta onu tanıyamamışlardı. Ve bu durumda da o paniğe kapılmış ve erkeklerin şimdi birdenbire ona "başka gözle" bakmaya başlayacaklarından korkmuştu.[32] Mika Etchebéhère aynı nedenden yoldaşlarının meyhanelerde ve barlarda yorgunluklarını attıkları birkaç günlük cephe izninde sokağa hiç çıkmamayı yeğlemişti: "Korkusuz ve kusursuz kadın olarak, çok özel bir kadın olarak konumum buna izin vermiyordu. Bu durumda bana, ezberlemeye çalıştığım asker eğitim elkitabına gömülmekten başka çare kalmıyordu!"[33]

Mika yalnızca toplumsal eğlencelerden vazgeçmekle kalmıyor, hemen "kadınca zayıflık" olarak yorumlanacağını bilerek, kendisine her türlü zayıflığı da yasaklıyordu. Birliğinin kent halkıyla birlikte istihkâm olarak yerleştiği Siguenza katedralinin kuşatılması sırasında Mika adamlarına nöbetleşe dinlenmeleri için kesin emir verirken ken-

---

29) aynı yapıt, s. 249.

30) aynı yapıt, s. 140 ve devamı.

31) Karin Buselmeier/Clara Thalmann; yuk. bel. yapıt, s.76.

32) Yazarın Julia Manzanal'la röportajı, 1987 Haziranında Madrid'de yapılmıştır (çeviri : Pilar Panes Casas).

33) Mika Etchebéhère, yuk. bel. yapıt, s. 166.

disine bir dakikalık uykuyu bile çok görmüştür.[34] Diğer korkunç bir meydan savaşından sonra tükenmek üzere olduğunu hissetmiş, ama denetimini yitirmemek için kendisini son gücüyle zorlamıştır: "Ve avaz avaz bağırmamak için susuyorum. Kollarım kurşun gibi, demirden bir zincir boğazımı sıkıyor, berbat günlerin korkusu mideme oturuyor, gırtlağıma doğru çıkıyor, yüreğimde patlıyor. Son bir sağgörü artığı Ernesto'nun kolunu kavramamı sağlıyor. Yürümeyi sürdürmeliyim, sığınağa varmalıyım, düşmemeliyim, bağırmamalıyım, hemen hemen bitti, bir tek yarın var, sonra yalnız kalabileceğim,(...) güçlü kadın maskesini çıkarabileceğim, ağlayabilecek, uyuyabileceğim."[35]

Mika yalnızca bir konuda bir kadından beklendiği gibi davranmaktadır. O adamlarının aç kalmamasına ve az çok yeterli tıbbi bakım görmelerine erkek subaylardan daha fazla önem vermekte ve özen göstermektedir. Evet, hatta yaralı askerlere analık edecek kadar ileri gitmekte ve bu sırada da kendisiyle alay etmektedir : "Hiç savaşın ortasında, düşman hattından yüzelli metre uzakta bir siperde askerlerine öksürük şurubu içiren bir yüzbaşı görülmüş müdür? Elimde şişe ve kaşık hastalara ilacı dünyanın en doğal işiymiş gibi veriyorum ve onlar da bunu aynı doğallıkla içiyorlar."[36] Kitabın diğer bir yerinde şu özlü değinme vardır : "Yine asker çocuklarına göz kulak olan yüzbaşı anneyim."[37] Durumundaki çelişkiyi hiçbir yanılsamaya kapılmaksızın çözümlemektedir: "Milis askerleriyle aramdaki garip bağı düşündükçe gülümsüyorum. Ben onları koruyorum, onlar da beni. Onlar benim hem çocuğum hem de babam. Çok az yemek yediğim ve uyuduğum için kaygılanıyorlar ve aynı zamanda da savaşın olumsuz koşullarına en az kendileri kadar, hatta daha da iyi katlanabilmemi mucize sayıyorlar. Kadınla ilgili tüm kavramları altüst oldu. (...) beni istisna sayıyorlar ve başları ben olduğum için kendilerini bir bakıma diğer savaşçılardan üstün görüyorlar."[38]

1938 sonlarında, yabancı hükümetler artık açıkça faşistlerin zaferini beklerken - ve kendilerini buna hazırlarken, kadın-erkek savaşçılar yenilgiden yenilgiye uğrar ve yine de pes etmezken Mika genel askeri çöküşün tam ortasında kendi kişisel yenilgisini yaşar. Bir tabur komutanı ona gelir ve kestirmeden konuya girer : "Size bir öneride

34) aynı yapıt, , s. 67.
35) aynı yapıt, s. 223.
36) aynı yapıt, s. 180.
37) aynı yapıt, s. 188.
38) aynı yapıt, s. 194.

bulunmak istiyorum, komutan hanım. Sizden bölüğünüzü başka bir subaya devretmenizi ve benimle birlikte emir subayı olarak taburun başında çalışmanızı rica ediyorum. 'İlk tepkim, içine hemen öfkenin de karıştığı bir küskünlüktür. İşin aslı, diyorum kendi kendime, bana oldukça gösterişli ama beni hemen hemen eylemsizliğe mahkum eden aldatıcı bir terfi önererek bölüğün komutasını elimden almak istiyorlar."[39] Mika karşı koyar, ama sonra gerçeği kavrar : "Tartışmayı sürdürmek anlamsız. Ya görevi alacağım ya da Madrid'e döneceğim. Cephe gerisine gitmek istemiyorum. O halde çağrıya uyacağım."[40]

Mika Etchebéhère savaştan sağ çıkar ve faşistlerin ele geçirdiği İspanya'dan kurtulmayı başarır. Clara Thalmann da kaçmayı başarır - ancak komünist gizli servisi GPU'nun bir hapishanesinde - iki açıdan "kuşkulu" kişi olarak : Troçkistlik suçlamasıyla ve anarşistlerin yanında savaştığı için - bir süre tutuklu kaldıktan sonra. Clara başına böyle bir saçmalık gelen tek kişi değildi. Pek çok kadın-erkek anarşist, Troçkist olarak "adı kötüye çıkmış" POUM üyesi ve kendi saflarından "kadın-erkek yolunu şaşırmışlar" Stalinistler tarafından hapsedilmiş ve hatta işkence görmüştür.[41] Hazırladığı bombalardan biri elinde patlamış olan Rosario Sanchez Mora iyileştikten sonra cephe posta şefi olarak çalışmaya başladı, yani kurşunlar kulağının dibinden vınlayarak geçerken siperdeki askerlere mektup dağıtıyordu. Sonra yakalandı ve yıllar boyu binlerce arkadaşı gibi faşist rejimin hapishanelerinde kaldı.[42] Düşman bu kadınlardan bir meydan savaşı sırasında tutsak aldıklarına vahşice tecavüz ediyor ve sonra da bunları öldürüyordu. Bazıları "şanslı"ydı ve bir hapishaneye götürülüyordu, sonra da büyük bir şans sonucu günün birinde, altı, yedi, on yıl sonra serbest bırakılıyorlardı. O zaman da çoğu kez yeraltında çalışmayı sürdürüyorlar, belki yeniden tutuklanıyorlar, ama kendilerini kesinlikle ancak onyıllar sonra, yani Franco'nun ölümünden sonra, özgür ve güvenlikte hissedebiliyor ve "normal" bir yaşama başlayabiliyorlardı.

---

39) aynı yapıt, s. 251.

40) aynı yer.

41) Bkz.: Clara ve Pavel Thalmann : Wo die Freiheit stirbt. Stationen eines politischen Kampfes (Özgürlüğün Öldüğü Yer. Siyasal Bir Savaşın Aşamaları), Freiburf, 1974; Mika Etchebéhère, yuk. bel. yapıt; Peter Weiss: Die Asthetik des Widerstandes (Direnişin estetiği), Frankfurt, 1980; George Orwell: Meine Katalonien (Benim Katalonyam), Zürih, 1964; Hans Magnus Enzesberger: Der kurze Sommer der Anarchie (Anarşinin kısa yazı), Frankfurt, 1972.

42) Pilar Panes Casas'ın Rosario Sanchez Mora ile röportajı, yuk. bel. yapıt.

Fifi'yi bulmak hiç de kolay olmadı. İsmi hayalet gibi hemen hemen tüm görüşmelerde dolaşıyordu, ama kimse adresini söylemek istemiyordu. Neden - pek çok kez kurcaladıktan sonra nihayet ortaya çıktı : Fifi "bir biçimde kendine özgü"ydü, açıkça söylemek gerekirse "aşırı erkeksi"ydi. Kısa sürede anlaşıldığı gibi, Fifi'nin kendine özgülüğü öncelikle onun bugün hâlâ cephede savaşmış olduğunu gururla açıklamasından kaynaklanıyordu: "Ateş etmekte neden güçlük çekmiş olayım ki", diye açıkladı bana sonunda yine de gerçekleşen röportajımızda[43] , "savaştaydık, faşistleri durdurmamız gerekiyordu. Hareket eden her şeye ateş ettim." Ancak - bunu sınırlayıcı olarak ekliyordu - hiçbir zaman bir tutsağı öldürememişti. Teçhizatı "İyi bir tüfek, eldekilerin en iyisinden" ve kendi yaptıkları bombalarmış. Bunları da yine birliklerinin Dinamiterosu üretiyormuş ve bu Dinamitero bir süre La Dinamitera denen Rosario Sanchez Mora olmuş. Ancak bunlar artık savaşın ortalarından, milislerin düzenli orduya dönüşmüş olduğu ve çok az kadının cephede kalmasına izin verildiği dönemdeymiş. Sivil yaşamdaki ismi Fidela Fernandez de Velasca Perez olan Fifi ve La Dinamitera bu az sayıdaki "seçilmişler"in arasındaymış. Gerçekten de Fifi kendisini cephe gerisine sürmelerine izin verecek son kişi olurdu. "Ben hep böyleydim", diyordu, "hep savaşmak isterdim. Kadınlara özgü ıvır zıvır beni bugüne kadar hiç ilgilendirmedi."

Fifi Madrid'in eski, geleneksel - ve yoksul - bir işçi kesiminde büyümüştür. Küçüklüğünden beri, haksızlıklara bunun yanısıra kadın-erkek işçilerin bu haksızlıklara direnişine de tanık olmuştur. Bölgesi eskiden beri başkaldırıcı olarak tanınırmış, faşistlerin zaferlerinden sonra bölge kışlalardan bir duvarla kentin diğer kesimlerinden ayrılmış. Fifi dört kardeşin üçüncüsü, cinsler arasındaki farkları ve aile içindeki haksızlıkları da çok iyi saptayan asi bir kızdır. Baba ve erkek kardeşlere her zaman anne ve kızlardan daha fazla yiyecek düşmektedir. Fifi annesine nedenini sorduğunda, erkek çocuklarının hep daha fazlasına gereksinimi olduğu yanıtını alır. "Ama benim ne kadara gereksinimim olduğunu bilmiyorsun ki", diye karşı çıkar, ama bunun da

43) Aşağıdaki tüm bilgiler ve aynen alıntılar yazarın Fidela Fernandez de Velasca Perez, "Fifi", ile 1987 Haziranında Madrid'de yaptığı röportajdandır (Çeviri : Pilar Panes Casas).

bir yararı olmaz. Doğal olarak Fifi erkek kardeşleriyle birlikte azmakta, onlarla mahallede haytalık etmektedir ve hatta bir keresinde çocuklara kesinlikle yasaklanmış bölge olan nehir kıyısına bile inmiştir: "Sonra eve geldiğimizde, babam beni dövmüş, erkek kardeşime ise dokunmamıştı!"

Fifi'nin büyüdüğü evin avlusunda iki araba dururmuş, küçük bir taşıma aracıyla evde oturanlardan birinin taksisi. Fifi babasının evden çıkmasını bekler, gizlice avluya sıvışır ve kendi kendine araba kullanmayı öğrenirmiş. Bu işi yeterince becerdiği kanısına vardığında taksiyle gizlice kentte dolaşmaya başlamış: "Bereket versin beni hiç yakalamadılar, yoksa bir ayaklanma olurdu", diyor ve keyifle gençlik pervasızlıklarına gülüyor.

Ancak çeşitli yaramazlık ve gezintileri kısa sürede Fifi'ye yetmemeye başlar. Kişisel, soyutlanmış başkaldırısının kendisine pek bir şey katmayacağını farkeder: "Kavgama anlam verecek bir şeyler aradım, belli bir şeye, tüm haksızlıkların kaynağı olan şeye saldırmak istedim. 13 yaşındaki Fifi Komünist Parti Gençlik Örgütü'ne katılır: "Bunun bana en uygun şey olduğunu, bana göre olduğunu hissettim." Ebeveyni bu işe pek de bayılmaz, ama ona engel de olmaz, çünkü kendisi de sosyalist olan babası en azından dikkafalı kızının neden politika ile uğraştığını anlayabilmektedir. Ayrıca da Fifi bu işçi kesiminin tüm çocukları gibi küçük yaşına karşın artık aile gelirine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Fifi terzi olarak çalışmaktadır ve dediğine göre bu işten hoşlanmıştır. Ancak artık boş zamanlarını kadın-erkek yoldaşlarıyla birlikte geçirmekte, onlarla sosyalizm klasiklerini okumakta ve silah kullanmayı da öğrenmektedir, çünkü askeri talim de genç komünist olarak eğitiminin bir parçasıdır. Gençlik örgütünde bu konuda kızlarla erkekler arasında hiçbir ayrım yapılmamaktadır.

Faşist subayların darbe haberi duyulduğunda Fifi'nin kendisine bir tüfek araması gerekmez, çünkü zaten tümüyle silahlı olarak parti lokalinin önünde nöbet tutmaktadır : "O zaman bir şeyler olabileceğini biliyorduk, barışa güvenmiyorduk, bu nedenle de aslında bayağı iyi hazırlanmıştık." Fifi şimdi ne yapacağını açıkça bilmektedir: Savaşacaktır. Henüz 16 yaşında olan genç kız eşyalarını almak ve ebeveyniyle vedalaşmak için eve gider. "Haydi, bana bir öpücük verin, savaşa gidiyorum, savaşa gitmeliyim", diye açıklar ebeveynine. Öpücüğü alamaz: "Beni dövmediler, sövmediler, bir şey olsun söylemediler. Tek bir sözcük bile." - Bu kızlarının durumunun artık umutsuz ve tüm karşı çıkışlarının anlamsız olduğunu bilmektedirler.

Fifi hemen en ileri cephe hattına yollanır, birliği faşistleri geri püskürtmeyi başarır, hatta bir top ele geçirirler. Ve topu Madrid'e Fifi getirir. Sonra Toledo'ya doğru ilerlerler, oradan geriye, Fifi'nin Rosario Sanchez'in Dinamitero olduğu bölükte savaştığı Sierra Madrid'e. Fifi düşmanın ağır ve hafif toplarına karşı koydukları bu bombaların nasıl yapıldığını hâlâ çok iyi anımsamaktadır. "Yoğunlaştırılmış süt kutularım alıyorduk, bunları cam kırıkları, taşlar ve çivilerle dolduruyorduk, sonra da üzerine dinamit ekliyorduk. Üzerinden ateşleme fitili dışarı çıkıyordu ve fitil oldukça kısa olduğundan bombanın çok çabuk fırlatılması gerekiyordu." Yeterince bomba kabı elde etmek için zaman zaman bölüğe taze süt yerine kutu sütü veriliyordu. Toplar ve makineli tüfeklerle gelen, teknik açıdan çok iyi donatılmış düşmanla savaşta milislerin tüfekleri çok az işe yarıyordu, az çok etkili tek silahları bu kendi hazırladıkları derme çatma bombalardı. "Hiçbir zaman yeterli silahımız, cephanemiz olmadı", diyor Fifi, cumhuriyetçi birliklerin en güçlü silahları - faşist ordunun sıklıkla zorla silah altına alınmış askerlerinin tersine - savaşa girmekteki yüreklilik ve gönüllülükleriymiş. Fifi yalnızca sürekli en ileri hatta bulunmakla kalmamış, uzun süre de hep tehlikenin en büyük olduğu yere gönderilen bir hücum kıtasındaymış. Arada da ölü ve yaralı dolu kamyonları içerlere götüyormuş. - Oniki yaşındayken "ödünç alınmış" bir taksiyle kenti dolaşmayı göze almış olduğunu göre şimdi de bir kamyonla neden başa çıkamasındı ki?

Cephedeki yaşam çetinmiş. Fifi çamurda uyumuş, karda, taşların üzerinde uyumuş. Çoğu kez de hiç uyumamış, siperde çömelmiş, nöbet tutmuş. Oldukça sık yiyecek bir şeyleri olmazmış, "o zaman da düpedüz aç kalırdık". Yiyecek olduğunda ise nöbetleşe yemek pişirilirmiş, kadınlar ve erkekler eşit olarak. Fifi : "Orada hiçbir ayırım yoktu, herkes her şeyi yaptı. Ve bazan da ben patates soyuyor oluyordum - ama çok seyrek olarak. "Fifi'nin mutfak hizmetine pek de coşkuyla gönüllü olmayacağı kesinlikle inanılacak bir şeydir. Bugün de başlıca yiyecekleri - hayta bir kediyle paylaştığı - sahanda yumurta, ekmek ve sardalyadır. "Bize her bakımdan erkekler gibi davranılırdı", diyor, "ve işin doğrusu biz de erkekler gibi hareket ettik." Ne var ki kadınlığa verilecek haraçtan kaçınılmamaktaydı: "Hep ceplerimde pamukla dolaştım. Ve herhangi bir biçimde fırsat bulduğumda kısa süre için ortadan kayboldum, pamuk değiştirdim ve sonra gizlice ateşe attım ya da bir çukura gömdüm. En büyük güçlük de tuvalete gitmem gerektiğinde çıkıyordu. Elbette ki ortalıkta tuvalet yoktu ve erkeklerin

işi kolaydı. Yerinden ayrılamıyorsam kısa süre sıvışacak bir fırsat çıkana kadar kendimi tutmam gerekiyordu."

Bugün İspanya'da hâlâ - komünist çevrelerde bile - cephedeki kadınların fahişe oldukları dedikodusu dolaşmaktadır. Erkekler için "üniforma" olan mavi trençkot kadınlarda fahişelikle eşanlamlıdır. Fifi : "Evet, fahişeler de vardı, ama onlar asıl cephe gerisindeydi. Orada mesleklerini sürdürüyorlardı. Ancak bunun bizimle, savaşan kadınlarla hiçbir ilgisi yoktu. Ve erkek arkadaşlarımız da bunu çok iyi biliyorlardı. Orada hiçbiri bize yaklaşmayı göze alamazdı. Zaten onlar bizi kadın olarak algılamıyorlardı. Nasıl algılasınlardı ki? Biz de aynı onlar gibi pislik ve bit içinde siperde yatıyorduk, onlar gibi savaştık ve yaşadık. Biz onlar için kadın değil, yalnızca 'uno mas,' 'biri daha'ydık"

Ama günün birinde, milislerin dağıtılmasından sonra, düzenli ordunun bir subayı Fifi'nin birliğine gelmiş ve rezilliği göze almış: Fifi'yi kadın olarak aşağılamış. Subay onun merdiven altında erkeklerle yattığını öne sürmüş. Fifi: "Bunu bana değil, yoldaşlara söylemiş, onlar da bana anlattılar. Yanına gittim ve suratına öyle bir tokat aşkettim ki yere devrildi." Elbette ki bu bir subaya yapılmazdı, hele bir kadın tarafından hiç. Gerçekten de aşağılanan adam Fifi'yi askeri mahkemeye çıkarmakla tehdit etmiş, ama o zaman Fifi'nin erkek arkadaşları devreye girmiş ve eğer gerçekten niyeti buysa, kendileri de aynı biçimde dava açacaklarını, çünkü bir kadın savaşçının onuruyla oynadığını söylemişler. Ve böylece olay kapanmış.

Fifi'nin düzenli orduda savaşmayı sürdürmesine izin verilmesi kendisi ve silah arkadaşları için çok doğal birşeymiş. Fifi'ye göre, bir kadının kalıp kalamayacağı kendi tutumuna bağlıydı. Kuşkusuz orduda kalan tek kadın o değilmiş. "Ve", diyordu Fifi, "bunu cephede anladım : Kadınlar erkeklerden daha yürekli, daha dayanıklı, bedensel acılar da içinde olmak üzere daha fazla şeye katlanabiliyorlar." Kadınların savaşmak için değil, toplumsal görevler için yaratılmış olduğu biçimindeki yaygın görüşe ne dediği sorulduğunda Fifi'nin yanıtı, çok kısa ve açık : "Bu geri zekalılık. Bu konuda söyleyecek başka bir şeyim yok." Nokta.

Cephede birbuçuk yıldan sonra Fifi yaralanır. Yeniden iyileştiğinde parti onu bir nekahatevi kurmakla görevlendirir. Fifi bu işi üç ay boyunca bir komüniste yakışır biçimde disiplinle yapar, ancak sonunda dayanamaz duruma gelir. Merkeze başvurur ve bir açıklamada bulunur: Bu bana göre bir iş değil, Fifi'yi tanıyan yoldaşlar ona hak vermek zorunda kalırlar - ve yeni bir görevde: Fifi partinin gizli servisi,

Komünist Haberalma Servisi CIF'in okuluna gönderilir. Genç kadın tüm sınavlardan geçer ve bundan böyle düşman hatlarının ardında ajan olarak çalışmaya başlar. Şimdi yeniden cepheye de dönmüştür, düşman ajanlarını engellemekle uğraşmaktadır. Tam olarak görevinin ne olduğu konusunda ise Fifi bugün bile konuşmamaktadır: "Öğrendiğim ilk şey, çenemi tutmaktı ve şimdi birdenbire bundan neden vazgeçmem gerektiğini anlamıyorum."

Savaşın sona ermesinden kısa bir süre önce sağ sosyalist Casado yönetimindeki geçici hükümet "Junta Casado" Madrid'de iktidara geçer ve hemen ardından da kenti savaşmaksızın faşistlere teslim eder. Ancak daha önce komünistler avlanır, bunlardan çoğu Franco'nun zafere ulaşmış birliklerine hazır tutsak olarak teslim edilir. Fifi de CIF'den altı arkadaşıyla birlikte tutuklanır. Artık hapishaneler umutsuzca dolu olduğu için onlar eski bir villaya hapsedilir - bu yapılacak en sağgörüsüz iştir, çünkü bu kadınlar şeytana pabucu ters giydirecek cinstendir. "Bir yağmur oluğuna ip bağlayarak çıktık", diye anlatıyor Fifi ve yerinerek ekliyor : "Ne yazık ki ufak tefek malzemelemizi geride bırakmak zorunda kaldık." Hanımların malzemelerinin tabancaları ve el bombaları olduğu ortaya çıkıyor...

Kaçıştan sonra Fifi Alicante'ye kaçan insan seline kapılır. Bildirildiğine göre buraya tehdit altındaki insanları faşistlerden kurtarmak için çeşitli Avrupa ülkelerinden gelen gemiler demir atacaktı. Onbinlerce kişi Alicante kumsalında giderek yaklaşmakta olan Franco birliklerinin korkusuyla titreyerek bekleşiyordu. Onların tutsaklarına nasıl davrandıklarını herkes biliyordu. Önce korkunç biçimde işkence etmeden birini öldürdükleri çok enderdi, kadınlara vücutları kanlı bir külçe durumuna gelene kadar tecavüz ediliyordu. İnsanlar beklediler, beklediler, ama gemiler gelmedi. Onların yerine faşistler geldi ve kumsalda dev bir toplama kampı kurdular. İlk kargaşadan sonra tutsakları sınıflamaya başladılar, burada sıradan siviller, orada kadın-erkek eski cephe savaşçıları, militan anarşistler, komünistler ve bunun gibi. Sonuncular, aralarında Fifi de olmak üzere trenlerle Madrid'e götürüldüler. Fifi başına gelecekleri biliyordu, ancak yılgınlığa kapılmadı. Gerçi henüz 20 yaşındaydı, ama bu arada da yedi yılda deneyimli bir militan olmuştu. Fifi yarıyolda çarçabuk başka bir trene geçer - ve yine kendini aslanın ininde bulur. Tüm vagon dönüş yolculuğundaki faşist askerlerle doludur. Fifi hemen dokunaklı bir öykü anlatır: Faşist bir sıhhiyeci olarak kendisini boğazlamaya can atan Kızıllar'ın elinden son anda kurtulmuştur. Ve şimdi alayını aramaktadır, acaba sevgili ar-

kadaşlar ona yardım edemezler mi ya da en azından Madrid'e kadar yanlarına alamazlar mı? Zaten ivedi olarak bir sıhhiyeciye gereksinimleri olan sevgili arkadaşlar onu içtenlikle kendileriyle birlikte yolculuk etmeye çağırırlar. "Ve vardığımızda" , diye anımsıyor Fifi bu olay karşısında bugün hâlâ hafif bir şaşkınlık duyarak, "içlerinden bir teğmen beni yanına çekti ve dedi ki: Kendine dikkat et, bu öyküyü bir daha yutturamazsın! ve üstelik cebime de 25 pesata koydu. O zamanlar bu epeyce bir paraydı."

Ve burada Fifi çok yanlış birşey yapar, baba evine geri döner: "Kağıtlarım yoktu, partiyle bağlantım kesilmişti, gerçekten başka gidecek yerim yoktu." Polis geldiğinde kendisine bir etek dikmeye çalışmaktadır. Kız kardeşi hemen yanıt verir ve kendisinin Fifi olduğunu ileri sürer. O götürülürken Fifi buna izin veremeyeceğini bilmektedir: "Kız kardeşim kalp hastasıydı ve üstelik hapishanelerde işkence yaptıklarını biliyordum." Fifi karakola gider ve teslim olur. Böyece İç Savaş'ın sonunda onun savaşının ikinci aşaması başlar. Fifi Madrid'in ünlü kadın hapishanesi Ventas'ı boylar; burası yaklaşık sekizyüz kişiliktir ve şimdi burada onbirbin kişi hem de bir parça olsun yeterli beslenme ve sağlık önlemleri bulunmaksızm itişip kakışmak zorundadır. Ventas'ın tek avantajı, Fifi'nin dediği gibi, "işkence etmekle düpedüz baş edemiyorlardı, çok fazlaydık." Fifi de işkenceden kurtulur. Bunun yerine mahkemeye çıktıktan sonraki ilk ayları - casusluk yaptığı için ölüme mahkum edilmiştir - değişik hapishanelerde, ama hep idamlıklar koğuşunda geçirir : "Sıranın ne zaman bize geleceğini hiç bilmiyorduk. Hergün ertesi sabah bizi götüreceklcr diye bekledik." Fifi çoğu zaman hücre hapsindedir, sonra, Granada'da bir hücre arkadaşı olur: "Yanında çocuğu vardı, çocuk ağır hastaydı. Korkunç bir şeydi. Hep önce çocuk ölse, diyordu! Kendisini götürecekleri ve çocuğun yalnız ve çaresiz kalacağı ve annesinin artık neden gelmediğini bilmeyeceği aklına geldikçe adeta çılgına dönüyordu." "Şans"ları vardır, çocuk annesi idama götürülmeden önce ölür.

Aylarca Gece gündüz bekledikten sonra Fifi yeniden Ventas'a, bir koğuşa geçirilir ve cezasımn çevirildiğini anlar. Böylece onun için yeni bir yaşam başlar: Kadınlar bir hücre kurarlar ve günlerini kendilerini eğitmekle, bilgilerini arttırmakla ve siyasal tartışmalar yapmakla geçirirler. Yöneticileri, hapishanede düzenli bir hukuksal yardım bürosu kurmuş olan ve kadınlara gerçek bir avukat gibi - "sivil" yaşamdaki gerçek görevinde olduğu gibi - bilgi ve öğütler veren Mathilde Landa'dır. "Çok kültürlü bir kadındı", diye anlatıyor Fifi hayranlıkla, "üç

yüksek okul bitirmişti, hukuk bunlardan yalnızca biriydi ve o partinin yeraltı sorumlusuydu." Onunla birlikte Fifi Ventas kadınlar hapishanesinde partiyi yeniden kurar.

Fifi yeniden politika için yaşamakta ve çalışmaktadır. Ancak bu çalışma sayesinde yoldaşlarının çoğu kendini - tıka basa dolu hapishanenin koşulları elverdiğince - iyi ve bir yere ait hissederken Fifi resmen hiç var olmayan bir şeyle mücadele etmek zorundadır; başka kadınlarla aşk ilişkilerine eğilimli olmakla suçlanmaktadır. "Partinin ahlak anlayışı çok katıydı", diye anlatıyor Fifi. "Bir keresinde bir kadın yoldaşın evli bir erkek yoldaşla ilişkisi olduğu öğrenildiğinde, partiden ihraç edildi. Kadın, erkek değil. Oysa erkek yoldaş zaten uzun süredir karısından ayrı yaşıyordu." Eşcinsellik büsbütün tabudur. Komünistler bu 'dekadanlara özgü burjuva hastalığına' 'yakalanmamışlardı'. "Buna karşılık partide elbette ki eşcinseller vardı, hem kadın hem de erkek," diyor Fifi. Kendisinin de onlardan biri olup olmadığını söylemiyor. Sahip olduğu kötü ün ona yetip artıyor. "Bazen kendimi binlerce kadın arasında korkunç yalnız hissediyorum", diye anımsıyor Ventas'daki hapishane dönemini, "ve sonra günün birinde iyi anlaşabileceğim birini bulduğumda, doğal olarak kafa kafaya verip çokça fısıldaşıyorduk." Ancak partinin gözü üzerindedir. Fifi'den resmen sürekli aynı kadınla avluda bir kenara çekilmemesi istenir. Bugün hâlâ öfkeleniyor : "İstemiş olsaydık bile ne yapabilirdik ki- onbirbin çift gözün önünde!"

Fifi kendisinin de -istemeyerek de olsa, acımasız olabilmesini affetmemektedir. Gizli servisten bir yoldaşı işkenceden kurtulamamıştır. Fifi : "Cinsel organlarmdan inanılmayacak miktarda irin akıyordu, onu işkenceyle hurdahaş etmişlerdi." Kadın idam hücresinden revire getirilmiş ve orada Fifi'ye şunları fısıldamayı başarmış: "Ağzından çıkacaklara dikkat et." Fifi korkuyla irkilmiş : "Ne dedin?" - Onu yanlış anlamıştır. "Ve sonra kendisi de tutuklanmış olan kız kardeşi bana geldi ve ondan şu haberi getirdi: 'Fifi'ye söyle, onun bildikleri uğruna ölüyorum ve hiçbir şey söylemedim.' Birşeyler açıkladığından kuşkulanmış olmam üzüntüsüyle öldü. Oysa tek bir sözcük bile söylememiş."

Sekiz yıl sonra Fifi affedilir : "Bizi parti parti serbest bırakmak zorunda kalıyorlardı, çünkü hapishaneler öylesine tıka basa doluydu ki bizi ne yapacaklarını şaşırmışlardı." Fifi ise şimdi ne yapacağını çok iyi bilmektedir, henüz bilemediği bunu nasıl yapacağıdır. - Sahtebelgeler, bağlantılar, bir ev olmaksızın yasadışı çalışması olanaksızdır. Üstelik tek kuruş parası da yoktur. Ama Fifi hepsinin üstesinden

gelir. Yeraltındaki partiyle yeniden bağlantı kurar, sahtelerini alıncaya kadar bir süre belgeleri olmaksızın idare eder, orada burada kalır ve iş bulduğu her yerde çalışır. Ellili yıllarda İspanya'nın ilk ve tek kamyon sürücüsü olur. İki yoldaş (kamuflaj için) bakkaliye pazarlamaktadırlar ve Fifi malları müşterilere götürmektedir. "Savaş çok zorluydu, gerçekten zorluydu", ama onun kadın kamyon sürücüsü olarak yaşadıklarıyla karşılaştırılamazdı: "Kabalıktan, hayvanca tutumdan, onurumun kırılmasından ve aşağılanmadan yana yaşadıklarım cephede geçirdiğim onca serüvenden çok daha kötüydü." Fifi yakınmayı seven, hele kendine acıyan biri değil. Zaten bu çiğliklerin neler olduğunu da söylemiyor, bunlar ancak sezilebiliyor. Anlattıkları, anekdot olarak aktarılabilecek oldukça zararsız olaylar. Örneğin bir keresinde bir benzin istasyonunda durmuş, kamyondan iniyormuş ki çevredeki adamlar böğürmeye başlamışlar: "Chicos, Chicos, gelin, bakın, anlaşılan İspanyol erkekleri artık beceremiyorlar. Şimdi bizim işimizi kadınlar yapıyor". Bunu açık saçık bir söz yağmuru ve hatta sarkıntılıklar izler. Başka bir keresinde ise mal teslim etmekte olduğu kadın müşterilerinden biri ona kadınların şimdi bir de taksi şoförü olmaları konusunda ne düşündüğünü sorar, o zaman erkeklerin işlerini ellerinden almış olacaklardır. Aynı onun, Fifi gibi. Fifi'nin yanıtı - çoğu kez olduğu gibi- kısa ve kesindir: "Birincisi, hangi adamın sözümona işini elinden aldığımı bilmiyorum. İkincisi, dünya var olduğundan beri erkekler kadınların işlerini ellerinden almışlardır."

Franco'nun ölümüne kadar yasadışı olarak yasaklanmış Komünist Parti için çalışmasına karşın Fifi bir daha hiç yakalanmaz. Diktatörlüğün sona ermesinden kısa bir süre önce kendisine Sierra Madrid'de, küçük bir köyün dışında küçük bir ev yapar. Birkaç metrekarelik toprağı Fifi'ye artık onun biraz rahat etmesi gerektiğini düşünen bir kuzeni armağan etmiştir : "Beceremediğim tek şey alçı işiydi", diye anlatıyor, "ve bunu da öğrendim." Fifi şimdi otobüs sürücüsü olarak çalışmaktadır, Sierra'daki köyleri birbirine bağlayan hatlarda çalışan ve Madrid'e de giden otobüsleri sürmektedir. Yine bu meslekte de ilk ve tek kadındır.

Sonunda Caudillo ölüp İspanya faşizmin sona erişini kutladığında da Fifi rahata kavuşamaz. Parti yasallaştırılır, savaş, yeraltı yaşamı bitmiştir. Ancak köydeki faşistler yenilgilerini kabullenmek istemezler, bunun acısını "kızıl"dan çıkaracaklardır. Fifi : "Birgün 14 yaşında bir yumurcak, onlardan birinin oğlu bana geldi ve şöyle dedi : 'Sana söylemem istendi, sen yaşadığın sürece babam uyuyamayacakmış."

Sonra büyükler gelmiş. Her gece bir sürü nara atan sarhoş adam Fifi'nin yalnız evinin önünde duruyor, faşist şarkıları söylüyor ve uluyormuş: "Fifi kurşuna dizilecek!" Günün birinde tehditlerini gerçekleştirene kadar. Fifi"nin kafasını onu öldü sanana kadar evin taş duvarına vurmuşlar. Fifi kurtulur ve hastaneden çıktığında adamları şikayet eder. Bugün hâlâ şiddetli başağrıları ve görme bozuklukları var. Bazan birdenbire gözü kararıyormuş, o zaman düşeceği yere dikkat etmesi gerekiyormuş. Fifi davayı ilk aşamasında kaybeder. İkinci kez dava açar ve adamlar yine beraat eder. Kutlamak için iyi bir neden. Bir kutlama töreni yapmak üzere Fifi'nin evinin önüne gelmek için iyi bir neden. Fifi bunu beklemektedir. Güruhu elinde uzun mutfak bıçağıyla karşılar ve hepsi kapının önünde toplandığında, dışarı fırlar ve adamlara saldırır. "Tavşanlar gibi kaçtılar. Ne yazık ki hiçbirini yakalayamadım." Bu Fifi'yi bugün hâlâ kızdırmaktadır. Ama o zamandan beri rahattır - şimdiye kadar.

Chico - Julia Manzanal

"Beni herkes Chico diye çağırırdı. Oysa ismimin Julia olduğunu çok iyi bilirlerdi. Ama görünüşüm bir Chico (erkek çocuk) gibiydi ve adım öyle kaldı. Bugün hâlâ bana böyle diyen insanlar var."[44] Bunları anlatan yaşlıca hanım hiç de bir oğlan gibi görünmüyor. Saçları özenle kıvrılmış, üzerinde renkli bir yazlık elbise var, ilk bakışta yalnızca torunlarını düşünen, cana yakın, genç kalmış bir büyükanneye benziyor. Daha dikkatle bakıldığında duruşunda, bakışında egemen rol dağılımına göre ancak "erkekçe" diye tanımlanabilecek bir şeyler var. Bana gösterdiği ilk şey harp malulu aylığı için yaptığı başvurudur. Burada onun için önemli olan yalnızca para değildir, her şeyden önce siyasal komiser sınıfından cephe savaşçılığının onaylanmasını istemektedir.* Resmen ve resmi bir biçimde.

Julia onyedisinde cepheye gitmiştir, haki bir üniforma giymiş, bir Thalmann kasketi takmış ve göğüslerini kimsenin farkedemeyeceği biçimde sımsıkı bağlamıştır. Böylece sokaklarda erkeklerin arkasından ıslık çaldığı yosma sigara satıcı Chico, oğlan olmuştur. 17 yaşındaki genç kız ailesinin tek geçim kaynağı, yaptığı iş ise

44) Aşağıdaki tüm bilgiler ve sözel alıntılar yazarın Julia Manzanal'la 1987 Haziranında Madrid'de yaptığı röportajdan alınmadır (Çeviri : Pilar Panes Casas).

*) Nisan 1988'de Julia'nın başvurusuna olumlu yanıt verildi.

yasadışıymış. Çünkü devlet sigara tekeli bir sürü İspanyol kadınının kendilerini ve ailelerini geçindirdikleri işi yasaklamaktaymış: Bu kadınlar tütün ve sigara kağıdı alıyor, sigara sarıyor ve bunları tek tek ya da desteyle (renkli bantlara sarılmış olarak) satıyorlarmış. Banka müdüründen işçisine kadar tüm İspanyol erkekleri bu elde sarılmış sigaralara taparlarmış ve hiç paraları olmayan işçiler bile hiç olmazsa ara sıra bir tane alabilmek için son kuruşlarını harcarlamış. Ve bazı zengin beyler sigarasının yanında sarıcısını da alabileceklerini sanırlarmış. Julia ikide bir sürekli olarak geri çevirdiği belli önerilerle boğuşmak zorunda kalırmış; başka çaresi kalmadığında da kabalaşırmış. "Hayranlar"mın yanısıra bu genç kadınların yakasına bir de mali polis yapışıyormuş, bu durumda da işleri kazançlı olmakla birlikte epeyce de yorucuymuş. Ve kazanılan paranın bir bölümü giysi ve ayakkabı almaya harcanırmış, çünkü bir "sigaracı kız"ın hoş ve iyi giyinmiş olması, sanki işe hiç gereksinimi yokmuş izlenimi yaratması gerekiyormuş. Ve bu Julia'nın pek de işine gelmeyen bir zorunluluk değilmiş, çünkü o iyi kumaştan güzel giysiler giymeyi ve ayaklarında deri ayakkabılar olmasını seviyormuş.

Julia bir işçi mahallesinde büyümekle birlikte bir işçi ailesinden gelmiyormuş. Annesinin parası yokmuş, ama çocuklarını "küçük prensler gibi" yetiştirmiş. Ve "prensler"inin çalışmak zorunda olsalar da eğitimlerini boşlamamaları gerekiyormuş. Julia küçüklükten çelişkilerle başetmeyi öğrenmiş. Annesi tümüyle yoksullaşmış eski bir soylu aileden geliyormuş. Elektrik teknisyeni olan babası yaşamında önemli bir rol oynamamış, ebeveyni 1931'de cumhuriyet hükümeti boşanmayı yasalaştırdığında hemen boşanmış. Julia babasını o zamandan sonra bir daha hiç görmemiş; annesi terzilik yaparmış. Julia : "Olağanüstü bir kadındı, bir savaşçıydı, ama kibar türde. Ve efsaneleşmiş bir terziydi de, ona 'gümüş el' derlerdi."

Julia onbir yaşında bir beton fabrikasında çalışmak üzere okuldan ayrılır. Annesi bir yandan da öğrenmeyi sürdürmesinde diretir, ör. steno, daktilo, sonra şapkacıda, daha sonra da terzi, nakışçı olarak çalışır, karşısına çıkan her işte çalışır, çünkü deyim yerindeyse aile'reisliğine terfi etmiştir. 14 yaşında Standart Electrica'ya girer, orada bant üzerinde telefon monte eder. Bu arada Komünist Gençlik Birliği'ne ve komünist sendika UGT'ye üye olmuştur. "Ama o zamanlar bu benim için daha çok bir oyun gibiydi, politikayla gerçekten uğraşmıyordum", diyor. Standart Electrica ve Telefonica'nın işçileri greve gidince oyun gerçeğe dönüşmüş. Telefonica'nın kadın-erkek işçilerinin istekleri ye-

rine getirilince her iki işletmede de grev kaldırılmış. Julia : "Ve sonra verilen hakların bizim için geçerli olmadığı ortaya çıktı. İki işletmenin birbirine bağlı olduğunu düşünüyorduk, ama şimdi sanki birbirleriyle hiç ilişkileri yokmuş gibi davranıyorlardı." Julia ve birkaç kız arkadaşı bunu sineye çekmemeye karar verirler. Ve baş kaldırırlar - ve böylece işletme yönetimine onları yaka paça dışarı atmak için son fırsatı da verirler. Çünkü bu Julia daha grev sırasında tatsız biçimde göze batmıştır - diğer bir avuç genç işçi kızla birlikte grev kırıcıları pataklamıştır, hem de her seferinde ve sistemli bir biçimde.

İşten çıkarıldıktan sonra Julia bir daha iş bulamaz ve bundan böyle yasadışı sigara sarıcısı olarak yaşam savaşı vermeye başlar. Aynı zamanda da artık ciddi biçimde politikayla ilgilenmektedir; nedeni çok basit ve akla yakındır: "Kapitalizmle yeterince deneyimim oldu. Ve bu sırada da ondan nefret etmeyi öğrendim." Darbe günü, 18 Temmuz 1936'da resmen Komünist Parti'ye girer. Daha önceden klasikleri yutmuştur, Marx'ı, Engels'i, Lenin'i, Stalin'i, ama bunların yamında da Bakunin ve diğer anarşistlerin yapıtlarını okumuştur. Yıllar sonra bile, tutuklandığında polis evinde yığınla anarşist gazeteleri bulur. Bununla birlikte Julia komünizmi seçer : "Gençlik Birliği ve sendikadakileri zaten tanıyordum, düpedüz partiyle özdeşleşmiştim." Partiye girdikten sonra eğitimi somutlaşır, kurama askeri eğitim eklenir. Julia : "O zamanlar çok mutluydum." Yeni bir dünyayla tanışır, bir dünya ki, burada ilk kez erkekler ona tuzak kurmuyor, tersine saygı duyuyor, erkek gibi giyinip özgürce hareket edebildiği bir dünya. Julia'nın olağanüstü yetenekli olduğu ortaya çıkar ve temel eğitimden sonra bir de siyasal komiser olarak eğitilir. Kendisine bir mavzer verilir ve Julia parti lokalinin önünde nöbet tutmaya başlar, ancak artık bu ona yetmemektedir, partiden kendisine "doğru dürüst bir görev" vermelerini ister - ve alır da : Julia Manzanal Madrid komün taburu siyasal komiserliğine atanır ve cepheye gider. Kendisine tüfeğine ek olarak bir de bugün hâlâ gurur duyduğu 38'lik Messerschmitt revolver verilir.

Julia'nın görevleri çeşitliymiş. Askerlere cephedeki ve siyasal gelişmelerle ilgili bilgi vermesi gerekiyor, okuma-yazma ve siyasal eğitim kursları veriyor, birliği canlandırıyor ve adamların bit içinde siperlerde yattığı ve gelecek saldırıyı beklemekten başka yapacak işleri olmadığı sakin devrelerde morallerinin bozulmamasını sağlıyormuş. Adamların paralarını kumarda yememeleri, ailelerine para gitmesi, asker tayınlarının çıkması, sürekli yeterince yiyecek, silah ve cephane olması için uğraşıyormuş. Julia çeşitli birliklerin politkomiserlerinin

toplantılarına, yönetici subayların görüşmelerine katılıyor, komutanlığın raporlarını hazırlıyormuş. Genç kadın savaşlara katılıyor, görevi olmamasına karşın nöbet tutuyor ve ara sıra da keşfe çıkıyormuş: "Bir keresinde düşman askerlerine o kadar yaklaştık ki aralarında ne konuştuklarını duyabiliyorduk. Söyledikleri oldukça komikti : 'Şu akşam yemeğine bak, gündüz de aynısını vermişlerdi, fasulye, şap gibi tuzluydu.'"

Chico buraya, Chico şuraya, Julia-Chico her yerdedir. Bazan birliğinin donatımını bizzat ele almak için Madrid'e gider : "Mujeres Antifascistas bize üniforma, battaniye, kalın çoraplar sağladılar. Aralarında gerçekten hoş genç bir kız vardı, bana aşık olmuştu. Eşyaları aimaya her gidişimde bana göz süzerdi". "Chico" yoldaşına işin aslını anlatmayı aklına bile getirmez. Julia hiç utanmadan kızla flört eder ve böylece - bunun onu eğlendirmesinin ve anlatırken gözlendiği gibi bugün hâlâ eğlendirmekte olmasının yanısıra - kendi birliğine en iyi üniformaların ve en kalın battaniyelerin verilmesini sağlar.

Birliğinin moral sorumlusu olarak zaman zaman yaşadığı olaylarsa daha az eğlencelidir. Julia aşağıdaki öyküyü anlatmadan önce epeyce duraksadı, ancak sonra yine de anlattı, çünkü : "Eğer tüm gerçek öğrenilmek isteniyorsa, bunun da bilinmesi gerek." Bir gün bir bölük komutanı yanına gelir ve şöyle der : "Komiser, sana birşey anlatmamız gerekiyor, ama sorun senin kadın olman, bu durumda bunu sana nasıl açıklayacağımızı bilemiyoruz." Julia yanıtlar : "O zaman kadın olduğumu unut, dilinin altındakini çıkar." Ve öykü ona olduğu gibi anlatılır: Bölüğün yemeği bir eşek tarafından getirilmektedir : Dişi bir eşek tarafından : "Ve adamlar hayvana densizliklerini yapmışlar." Siyasal komiser olarak bu işe bir son vermek Julia'nın görevidir. Bunu yapar da, "ama çok güç bir işti. Kadın olarak konuya girmem bile adamlar için büyük bir şoktu." Sonunda Julia sorunu eşeği göndererek çözümler : "Şimdi onlar eşek olmuştu, artık yemeği kendileri taşımak zorundaydılar."

Julia taburundaki tek kadın ve tüm cephe kesimindeki emir yetkisi olan tek kadınmış. Julia adamlarının kendisini sayması, ona kendilerinden biriymiş gibi davranmaları ve onun kadın olduğu gerçeğini yok saymaları konusunda hiç ödün vermezmiş. O Julia değil, Chico'ymuş. Sonuç olarak da onların üstleriymiş. Yine de onur kırıcı olaylarla karşılaşmaktan kurtulamamış. Bir keresinde bir görüşme için Madrid'e gitmesi gerektiğinde diğer bir taburdan bir subayla yola çıkar. Kente vardıklarında subay onu bir kokteyl içmeye davet eder ve sonra ansı-

zın şöyle der : "Evet, şimdi ne kadar dayanıklı olduğunu kanıtla bakalım. Haydi, orospulara gidiyoruz." Julia dizleri titreyerek genelevin önündeki erkeklerden oluşan kuyrukta beklemeye başlar. "Bu heriflerden öylesine tiksinmiştim ki. Ancak gerçekten de ikide bir kendimi kanıtlamam gerekiyordu ve orada, bunu da atlatmak zorundasın diye düşünüyordum." Julia orada oynadığı oyunu çok eğlenceli bulan birkaç yoldaşına da rastlar. "Bizimle yukarı gelmelisin", derler, Julia da : "Tamam, bana bir gazete ve bir puro alırsanız, gelirim." Julia kasketini iyice yüzüne çeker, köşede küçük bir masaya oturur, purosunu tüttürür, ve sanki iyice gazeteye dalmış gibi yapar. Oturalı çok olmamıştır ki kadınlardan biri ona seslenir : "Hey, ufaklık, canın hiç eğlenmek istemiyor mu?" Julia olumsuz bir şeyler homurdanır. Sonunda arkadaşlarının işi biter : "Dışarı çıktığımda kendimi o zamana kadar hiç hissetmediğim ölçüde zavallı hissediyordum." Ertesi gün görüşme için genelkurmaya gittiğinde olayı üst düzey subaylara anlatır : "Beni iyice haşladılar : Onlara göre, işin bu kadar ileri götürülmesine izin vermemeliydim, terslik olsaymış rütbemi indirip beni er yaparlarmış." Ama konunun bu yönü Julia için hiç de sorun değilmiş. Asıl kafasına dank eden, subayların onu anlamsız bir kahramanlık göstermekle suçlamasıymış. Julia : "Bu gerçekten doğruydu. Bu bir biçimde kahramanlıktı, ama tümüyle saçma bir kahramanlık. Kendimi savunmam gerektiğini düşündüm işte. Sürekli kendimi kanıtlama zorunluluğunun gerilimi içindeydim". Aslında sürekli vurguladığı gibi salt uno mas, biri daha, değilmiş. Cephedeki kadınların hep erkek arkadaşlarından iki kat daha yürekli, iki kat daha dayanıklı olmaları gerekiyormuş, hiçbir şeyin kendilerini korkutmasına ya da şoke etmesine izin veremezlermiş. Genelkurmaydaki subaylar Julia'yı geneleve sürükleyen subayın rütbesinin geri alınması için dava açmışlar. Julia : "Bu çok hoşuma gitmişti. Yaptığına göz yummamaları ve adamı cezalandırmak istemeleri. Sonra apoletlerinin kalması için çabaladım."

Julia, konumundaki çelişkinin tümüyle bilincinde olduğundan her türlü "belirsiz" durumdan kaçınmaya çabalar. Genç kadın erkek giysilerini hiç çıkarmaz; ve bir keresinde - cephe izninde, bir danslı toplantıya kadın elbisesiyle gittiğinde, sonradan Chicolarını ansızın çekici genç bir kadın olarak karşılarında bulan erkek arkadaşlarının kendisine bundan böyle "başka gözle bakacakları" korkusuna kapılır. Julia da tüm diğerleri gibi giyinik olarak bir battaniye ya da değişiklik olsun diye varsa bir şilte üzerinde uyumaktadır. Nereye gideceğini bilemediğinden sıklıkla bütün gün 'rahatlayamaz'. Kendini tutar ve ak-

şamları, sonunda karanlık bastığında, köşe bucak bir yerlere, çalıların ya da bir ağacın arkasına sıvışır. En büyük sorun menstruasyondur. Julia : "Bütün gün pamuk değiştiremiyordum, bazan kurumuş kandan apışlarımda gerçek yaralar açılırdı." Ancak çevresine hiçbir şey hissettirmez, erkeklerden hiçbiri kız arkadaşlarının gizliden gizliye nelerle boğuştuğunu sezmez bile.

Tek bir kez yanlış bir davranışta bulunur ve bunun da bedelini öder. Julia taburunun habercisi olarak birliğine çıkagelen erkek arkadaşıyla karşılaşır : "Ve sonra olan oldu işte." Julia hamile olduğunu farkeder, böyle bir şeyin cephede olamayacağını bilmektedir. Hemen bir ebe bulur, kadın sabahın erken saatlerinde ona düşük yaptırır, aynı gün öğleden sonra Julia yeniden cephededir. 40 gün kesintisiz kanaması olmasına karşın Julia bir biçimde sağ kalmayı başarır. Diğerleri en küçük bir şey bile farketmezler. Genç kadın sorunu sessiz ve gizlice kendi kendine çözümlemiştir.

Milisler dağıtılıp kadınlar yeni kurulan düzenli ordudan çıkartıldığında Julia birkaç ay daha taburunda kalır, ancak komuta yetkisi elinden alınır. Ve sonra parti onu da geri çeker, cephe gerisine geçmesini emreder. Julia ölesiye mutsuzdur, ama emre uyar. "Sovyetler Birliği Dostları"nın sekreteri olur, orada "Kitleler Sekreterliği"nde çalışır, propaganda görevleri üstlenir. Franco'nun zaferinden sonra da tutuklanana kadar artık yasadışı olan KP için çalışmayı sürdürür. Geçimini yeniden - yine yasadışı olan - sigara sarıcılığı ve satıcılığıyla sağlamaktadır. Sonradan Julia o günleri gülerek şöyle anımsamaktadır : "Zaman zaman kimden daha çok korkacağımı bilemezdim, Guardia Civil'den mi yoksa mali polisten mi."

Bir komşusu onu ihbar eder ve polis kapıya dayandığında Julia'nın arkadaşlarının kendisine emanet ettikleri silahları ortadan kaldıracak zamanı kalmamıştır. O da hileye başvurur: "Adamların dikkatini nesnelerden uzaklaştırmak için epeyce büyük bir gösteri yapmam gerekti." Julia polisleri içtenlikle karşılar, onlara kahve sunar, tüm dolap kapaklarını açar ve her türlü kolaylığı gösterir. Sonunda da onlara "itiraf eder": "Nasıl olsa çevirdiğim dolapları anlayacaksınız, en iyisi ben kendiliğimden göstereyim." Ve görünüşte suçunun bilincinde olarak mutfak masasındaki gizli bir çekmeceyi açar, bunun içinde yığınla komünist propaganda malzemesi ve anarşist gazeteler bulunmaktadır. Julia : "Bu onlara tümüyle yetti. Eğer silahları bulsalardı işim bitmişti." Julia Ventas kadınlar hapishanesine gönderilir ve 3 Nisan 1940'da ayaklanmadan sorumlu olmak suçuyla ölüme mahkum edilir. Ancak

aylar sonra ceza 30 yıl ağır hapse çevrilir. Tutuklandığı gün Julia'nın kızı ancak 14 günlüktür. Julia cepheden ayrılmak zorunda kaldığında erkek arkadaşıyla ilişki kurmuş ve yeniden hamile kalmış, zorlu ve tehlikeli yaşam koşullarına karşın bu kez çocuğu aldırmamıştır. Julia : "Çocuğu istiyordum, mutluydum. Ve sonra onu da hapishaneye birlikte götürmek zorunda kaldım. Bu kötüydü. Bana işkence etmediler, işkencem çocuktu. Önce pirelendi, sonra tüm vücudunda irinli çıbanlar oldu, sonunda da menenjite yakalandı." Julia hapishanedeki çocuklardan çoğunun menenjitten öldüğünü anımsamaktadır. "Gece gündüz bağırıyor, ağlıyordu, ona yardım edemiyordum, hiçbir şey yapamıyordum. İşkenceyi yeğlerdim." Kadınlar kadın gardiyanlara bir doktor getirmeleri için yalvarırlar, sonuç sıfır. Çocuk öldüğünde ancak onbuçuk aylıktır. Birkaç yıl sonra Julia Bask'daki bir hapishaneye aktarılır, burası Ventas'dan da kötüdür: "Korkunç rutubetliydi. Sürekli ıslak şilteler üzerinde uyuyorduk." Julia'mn bacakları nem yüzünden kötürüm olur, artık yürüyememektedir ve iki yıl boyunca hareket edemez bir durumda revirde yatmak zorunda kalır. Henüz ayağa kalkmıştır ki Barcelona'ya aktarılır, oradan Palma de Mallorca'ya, sonra da hapishaneden hapishaneye serseri mayın gibi dolaşması yeniden kuzeye, Bilbao'ya yönelir, nihayet Almeria'da son bulur ve orada da aff a uğrar.

Julia eve geldiğinde eli böğründe kalır. "Her şeye el koymuşlar. Annem ve kızkardeşlcrim, hepsi bir odada yaşıyorlardı. Çaresiz ben de yorgammı oraya yere serdim." Erkek arkadaşı, çocuğunun babası hapishanede ölmüştür. Julia sigortacı olarak iş bulur ve bir gün daha savaştan önce arkadaş olduğu bir yoldaşa rastlar: "İkimiz de yeniden görüştüğümüzde çılgınlar gibi sevindik ve erkek kardeşler gibi kucaklaştık." Birbirleriyle uzun süre konuşurlar ve ikisi de tek başlarına ve yalnız olduklarını farkederler. Neden birlikte olmasınlardı ki, birbirlerinden çok hoşlanıyorlardı? İkisi birlikte yaşamaya başlarlar, Julia'nın yine bir kızı olur ve sonunda evlenirler : "Başka çaremiz yoktu. O zamanlar aile yardımı veriliyordu, buna çok gereksinimimiz vardı, her pesatayı dişimizle tırnağımızla kazanıyorduk. Ve devletin verdiği bu parayı elbette ki ancak evliler alabiliyordu. İkisi de yasadışı parti için çalışmayı sürdürürler, ancak Julia'nın kocası onun daha küçük ve bir ölçüde daha tehlikesiz işler yapmasında diretir: "Çok daha fazlasını yapmak isterdim ama kocam çocuk için öylesine kaygılamyordu ki. Hep, bırak tehlikeli işleri ben üstleneyim, diyordu, yeniden hapse girersen bu çocuk da ölür. Ve haklıydı da, o dönemde beni sürekli gözlediler ve adım adım izlediler. Zaten önemli bir şey yapamazdım."

Franco'nun ölümünden sonra Julia hemen fırsattan yararlanır. Yeniden tümüyle parti çalışmalarına dalar ve parti yönetim kurulu üyeliğine kadar yükselir. Sonra sendikada emekliler için bir bölüm kurar ve ilk kongrede basın ve enformasyon sekreteri seçilir. Ya bugün? "Bu yeni politikayla sorunlarım olmasına karşın hâlâ partide etkin durumdayım. Yasadışındayken daha köktenci, daha inançlıydık, ancak davaya gerçekten tümüyle sahip çıkanlar üye olurdu. Bugün durum farklı. Ama hâlâ mücadeleye katılıyorum. Sonuçta bu benim yaşamım."

La Dinamitera -Rosario Sanchez Mora

Onun onuruna bir şiir bile yazılmıştı, faşizme karşı savaşta sağ elini kurban eden Dinamitera'mn miti. Rosario Sanchez Mora İç Savaş Cephesi'nde kadın savaşçı olarak yaşadığı deneyimler üzerine konuşmakta en çok direnen kişi oldu. Nihayet kabul ettiğinde ise ben çoktan İspanya'dan ayrılmıştım; ve röportajı üstlenen Pilar Panes Casas ona özel yaşamıyla ilgili tek bir soru bile sormayacağı konusunda tüm yeminleri etmek zorunda kalmış.[45]

Rosario küçüklüğünden beri politikanın içindeymiş. Marangoz olan babası radikal cumhuriyetçi parti Izquierda Republicana'ya üyeymiş ve yalnızca belli bir görüşe sahip olmakla yetinmez, bunu kışkırtıcı biçimde sergilermiş de, hem de İspanya'da hâlâ diktatörlüğün egemen olduğu bir dönemde. Rosario 1920'de Madrid'e bağlı küçük bir köyde doğmuş. Okula başladığında babası onu ve üç kız kardeşini saçlarına Tricolore (Fransız bayrağı) renklerinde kurdeleler takmaya zorlarmış : "Ama öğretmen başımızda Tricolore'la bizi okula almıyordu. Ve böylece evden Tricolore'la çıkmak, yolda onu çıkarıp beyaz kurdeleler takmak zorunda kaldık. Üstelik bunlardan hiçbirinin buruşmamasına dikkat etmemiz gerekiyordu, yoksa annemizden azar işitirdik. Ve eve dönerken yine aynı işlem, ancak bu kez tersine."

Rosario 16 yaşında dikiş öğrenmek için Madrid'e gitmiş. Kursa ödeyecek parası yokmuş, ama kimseye de yük olmak istemiyormuş. Birinden başkentte ücretsiz meslek eğitimi ve buna ek olarak da biraz genel kültür veren bir "Centro Cultural Aida Lafuente" olduğunu duymuş. Merkez gerçekte Komünist Parti tarafından yönetilen "Birleşik

45) Aşağıdaki tüm bilgiler ve sözel alıntılar Pilar Panes Casas'm 1987 Aralığında Rosario Sanchez Mora ile yaptığı röpartajdan alınmadır.

Sosyalist Gençlik Birliği" "Juventid Socialista Unificada"nın bir kuruluşuymuş. Bu Rosario'yu hiç rahatsız etmemiş, çünkü o daha köyünde yoksulluğun ne olduğunu ve bunun yanısıra da dayanışma ve direnişin bulunduğunu görmüş. Yine de büyük ölçüde politikanın dışında kalmış, kurs onu arkadaşları arasında yapılan tartışmalardan çok daha fazla ilgilendiriyormuş. Öğrencilerle kadın-erkek öğretmenlerin yarattığı iyi ortamın tadını çıkarıyormuş ve yine de öğretmenlerin muhasebe ve stenonun ötesinde derslere kattıkları şeylerle yavaş yavaş ilgilenmeye başlamış. Sonunda biri ona partiye girmesini önerdiğinde kabul etmiş, ancak hâlâ herhangi bir etkinlikle kendini göstermemeyi sürdürüyormuş. Ama faşist subayların darbesinden iki gün sonra gençlik birliğinden birkaç yoldaş milislere gönüllü yazmak için dersi böldüğünde Rosario birdenbire uykudan uyanmış: Kızları da alıp almadıklarını sormuş ve listeye ismini yazdırmış. Bir gün sonra da ebeveynine haber vermeksizin cepheye gitmiş, çünkü: "Böyle bir şeye hiç bir zaman izin vermezlerdi."

Cephe bölgesi, Buitrage de Lozoya'ya vardığında şöyle denmiş: "Herkes insin, beklesin, şimdi eşyaları dağıtacağız. " Eşyalar şunlarmış : mono (milislerin kasketi), tabak, çatal-kaşık-bıçak, fişeklik, cephane ve karabina. Rosario önce bununla ne yapacağım bilememiş. Çünkü o güne kadar eline hiç tüfek almamış. Ancak siperde yatarken henüz hiçbir askeri talim görmemiş olan gönüllülere silah kullanımında bir tür hızlı kurs verilmiş: "Bize bir karabinanın nasıl doldurulduğu ve nasıl nişan alındığı açıklandı. Ve sonra bize faşistlerin şiddetle karşı koyduğumuzu anlamaları için ne olursa olsun sürekli ateş etmemiz söylendi. Bu sırada karabinalarımız ancak 30 metreye nişan alabiliyordu. Bunlar çok eski tüfeklerdi. " Rosario cephenin en ileri hattında, yaşamsal önemi olan bir savaş bölgesinde bulunmaktadır, çünkü Madrid'in içme suyu bu bölgeden gelmektedir, burası ne pahasına olursa olsun korunmalıdır. Rosario'nun anımsadıkları şöyledir: "Orası cehennemin ta kendisiydi. Gece ve gündüz ateş ediliyordu, ancak bu arada savaşmayı çok çabuk öğrenmiştik."

Miliciano ve Milicianalar'm uykuya ayıracak hemen hiç zamanları yoktur. Çarpışmaların ortasında hiç olmazsa üç saat bir battaniyeye sarılıp bir kayaya yaslanarak dinlenmek için nöbetleşmektedirler: "Garip ama, belli bir andan sonra en büyük savaş patırtısının içinde bile uyuyabiliyorsun. Çok güç oluyordu, ama oluyordu. " Rosario için en kötüsü nöbetlerdir. Ölmekten korktuğundan değil, diğerlerine karşı sorumluluğunun bilincinde olduğundan : "Başaramamaktan, bir olası-

lıkla uyuyakalmaktan korkardın, bu durumda senin yüzünden savaşın yitirilmesinden, yoldaşların baskına uğrayıp öldürülmesinden korkardın. İnsanın iki saat içinde kafasında neler kurabileceği inanılır gibi değildir. Benim durumumda bir de kadın olmam ve bu nedenle de çok daha az yanlış yapmam gerekliliği ekleniyordu."

Rosario birliğindeki tek kadın değilmiş; kız arkadaşlarım gururla anımsamaktadır: "Biz kadınların, Milicianaların çok gözüpek döğüşmüş olduğumuzu söylemeliyim. O zamanlar hepimiz yaklaşık 16-17 yaşlarındaydık, korkumuzu tümüyle unutmuştuk, savaştık ve üstelik diğerlerini de yüreklendirdik. Çoğumuz şehit oldu. " Rosario açısından kadınların yürekliliğinde ve dayanıklılığında şaşılacak bir şey yoktur, çünkü o bundan emindir : "Sonuç olarak korkunun ve korkaklığın cinsiyeti yoktur. " Ancak diğerleri gibi o da egemen görüşün ne olduğunu bilmektedir ve bu nedenle de Milicianalar iki misli çaba harcamakta, tek bir yakınma sözcüğü etmemekte, erkeklerden birkaç dakika fazla nöbet tutmaktadırlar - yoğun biçimde gereksinim duyduklarını kendi uykularından çaldıkları değerli dakikalar.

Kesintisiz olarak süren ateş teatisiyle geçen iki aydan sonra Rosario'ya 48 saat izin verilir, o da bundan yararlanarak eve gider: "Geçiş tezkerem diğer tüm askerlerinki gibi üzerine bölüğümün ismi basılmış resmi bir belgeydi. Bu benim için gerçek bir övünç nedeniydi." Köyüne vardığında Rosario bir kahraman gibi karşılanır, ebeveyni kızgın değildir, tersine olağanüstü kızlarıyla korkunç gururlanmaktadırlar, kız arkadaşları Miliciana'nın üniformasını hayranlıkla seyrederler. Bu gönül okşayıcı zaferden sonra 16 yaşındaki genç kız yeniden kurşun yağmurunun altına döner. Şimdi bir çevik hücum kıtasına geçirilmiştir, ancak kısa süre sonra yeniden yer değiştirir: "Seccion Dinamiteros"a. Bu çok özel bir ödüllendirmedir, çünkü adeta otomatik olarak yalnızca erkekler dinamitero olmaktadır. Rosario bomba yapmayı, atmayı ve çeşitli saldırı biçimlerini öğrenir: "Çoğu zaman çıplak dinamit çubuklarıyla talim yapıyorduk. Fitil ateşleniyordu, parmaklarımız çubuğun yaklaşık iki santim önünde oluyordu, öyle ki çubuğu atarken bakırın sıcaklığını hissediyorduk." Rosario daha eğitim sırasında birlik için bomba yapmaya başlamış. Birliğin bomba uzmanının bir kadın olduğu sansasyonu çok çabuk yayılmış, Rosario artık "La Dinamitera" olmuş.

Ancak sonra 1936 Eylülünde kaza olmuş. Bomba malzemesini depoladıkları samanlığın damı akıyormuş, yağmur ve bazı fitiller nemlenmiş. Rosario tam o sırada toplu saldırının nasıl yapıldığını öğ-

renmekteymiş: "Çaprazlama bir sırada dizilmiştik, ben sol uçta yer almıştım, sağ kolum sağ yanımdaki yoldaşa değiyordu. Sırayla fitiller ateşleniyordu. Dinamit çubuğumun fitili yanıyordu, ama cızırdadığını duyuyordum. Biri 'atın', diye bağırdı, ama aynı anda biri de 'atmayın' diye bağırdı. Durumu yıldırım hızıyla değerlendirdim : Atarsam, dinamit yoldaşlarımın gözlerine sıçrayabilir ve sağımdaki yoldaşı parçalayabilirdi. Hemen arkamı döndüm, ancak zırıltıdan kurtulmaya fırsat kalmadan elimde patladı ve elimi kopardı." Rosario yere düşer, arkadaşları panik içindedir, birkaçı doktor getirmek için fırlar, diğerleri kazanın Rosario'nun onları korumak istediği için olduğunu bilerek şaşkın şaşkın dolanırlar. Onun ise kafasında tek bir düşünce vardır "Acıyı ve kanı hissediyordum ve aman sakın bağırmayayım, sakın bayılmayayım, diye düşünüyordum. Özellikle kadın olduğum için şimdi kendimi toplamalıyım."

Dinamitera'nın geçirdiği kazanın haberi yıldırım hızıyla yayılır, kısa sürede insanlar hasta odasının kapısını aşındırmaya başlarlar. "Filozof Ortega y Gassey bile sahra hastanesinde ziyaretime geldi", diye anlatıyor Rosario büyük bir hoşnutlukla, "ve sonra da haberi kişisel olarak vermek için ebeveynimin köyüne bile gitti."

Bu olayla savaş Rosario için hiç de bitmemiştir : "Gerçi artık tek elle Miliciana olarak cepheye gidemezdim, ama savaş sürüyordu." İyileşir iyileşmez hemen birliğine başvurur ve nasıl yararlı olabileceğini sorar. Bir süre tümeninin Madrid'deki kurmay karargâhında telefon operatörü olarak çalışır, ancak kısa sürede bunun La Dinamitera'ya yaraşır bir görev olmadığına karar verir. 1937 Temmuz başında cephe posta şefliğine atanır ve kendisine tüm savaş bölgesinde serbestçe dolaşmasını sağlayan bir geçiş tezkeresi ve kısa ve uzun ateşli silah taşıma izni verilir. Yeni görevi onu çarpışmaların göbeğine geri getirmiştir ve bu da Rosario'nun işine gelmektedir: "Hergün saat tam sekizde, bir dakika bile geç değil, buna çok özen gösteriyordum, ayrılmış postayı alıyordum. Sonra da bir sürücü ve para ödemelerini yapmakla yükümlü biriyle birlikte cepheye gidiyordum. Tüm denetim noktalarını geçtikten sonra tümen postacıları ile buluşuyor, onlara ait posta çuvallarını veriyor ve askerlerin mektuplarını alıyorduk. Benim bir de çeşitli tugayların tüm kurmay karargâhlarına ve komiserliklere yazışmaları kişisel olarak teslim etmem gerekiyordu ve bazı komiserlikler doğrudan siperlerde üslenmişti. Bundan başka bazı bölümlerde de işleri ben yürütüyordum. Arabayla ateş hattına çok fazla yaklaşamadığımızdan bu işi de yaya olarak yapıyordum. Bu yürüyüşler sırasında

bazan makineli ateşine tutuluyor, çapraz ateş altında kalıyordum, bazan da bombalar bayağı yakınımda patlıyordu."

Rosario'nun yerine getirdiği sorumluluğu oldukça fazla bir görevmiş. Generaller, askerlerin eşlerinden ve ailelerinden mektup almalarının ve maaşlarının zamanında ödenmesinin birliklerin morali açısından ne kadar önemli olduğunu bilmektelermiş. Ancak bu - çok disiplinli, yüzde yüz güvenilir ve olağanüstü gözüpek - cephe posta şefi kadın olduğu için övgü dolu sözlerle yetiniliyormuş. Rosario: "Normalde bu görev üstçavuş rütbesinde bir subay tarafından yerine getiriliyordu. Gerçi bu atamayla bana gösterilen güvenden çok onurlanmıştım, ama askeri bir terfiye de hiç karşı çıkmazdım. Ama bu hiç olmadı. " Tümeni geri çekildiğinde Rosario bir süre yine komutanlıkta telefon operatörü olarak çalışır, sonra bir gün Pasionaria ona "işçi komisyonu"nda çalışmak isteyip istemediğini sorar. Komisyon erkeklerden boşalan iş yerlerine kadınların yerleştirilmesini örgütlemektedir, çünkü erkekler cephede olduğu sürece o zamana kadar kadınların uygun olmadıkları düşünülen tüm işlere bu "zayıf" cins yerleştirilmiştir. La Dinamitera'ya oldukça uygun bir görev.

Madrid'de Casado cuntası iktidara gelip komünistleri kitleler halinde tutuklamaya başladığında Rosario'nun aklına komutanlıkta büyük miktarda pek çok kişiyi tehlikeye sokacak belgenin yığılı olduğu gelir. Hemen komutanlığa koşar, orada bir kadın yoldaşı ve nöbet tutan bir gençle karşılaşır ve onlardan kartotekleri, dosyaları, listeleri, makbuzları ve adresleri ortadan kaldırmasına yardım etmelerini ister. Ana binada buldukları tüm belgeleri toplarlar, avluya taşırlar ve orada yakarlar, ve böylece de çok sayıda kadın-erkek yoldaşın yaşamını kurtarırlar.

Ve sözcüğün tam anlamıyla son dakikada Alicante'ye giden bir kamyona atlarlar. Orada ise Rosario kendisini onbinlerce kaçakla birlikte yeniden faşistlerin toplama kampında bulur. Fifi gibi Rosario da "sınıflanır" ve tanınmış siyasi olarak Madrid'e götürülür; 30 yıl hapse mahkum edilir ve diğer pek çok savaş tutsağı gibi birkaç yıl sonra serbest bırakılır. Rosario bir kız arkadaşının yanına taşınır ve yaşayabilmek için karaborsada çalışmaya başlar. O da Julia Manzanal gibi yasadışı sigara sarıcılığı yapmaya çalışır ve sonunda bir tütüncüde satıcı olarak iş bulur, emekliliğine kadar da burada çalışır.

Rosario daha 1937'de evlenmiştir, ancak bu konuda konuşmak istememektedir. Pilar Panes Casas buna karşı özel yaşamıyla ilgili sorular sormaya yeltendiğinde Rosario öylesine öfkelenir ki onu kapı dı-

şarı etmekle tehdit eder. Ancak sonra öfkeyle söylemek istediğinden yine de fazlasını söyler ve böylece de cephedeki kadınların fahişe olduğu biçimindeki yaygın karalamanın onu ne kadar derinden yaralamış olduğu ortaya çıkar: "Bu ahlaksızlıktır! Cephede hepimiz Milicianoyduk, sol görüşlü ve uğrunda ölmeye hazır olduğumuz müthiş idealleri olan insanlardık. Cepheye gittiğimde 16 yaşındaydım. Oraya kız olarak gittim ve yine kız olarak döndüm. Bunların tümü biz kadınları aşağılamak ve lekelemek için faşist propagandadan başka birşey değil! Faşistler bize siperde şöyle sesleniyorlardı: Korkaklar, artık kendinize güvenemediğiniz için mi kadınlarınızı da getirmek zorunda kaldınız?"

Ama Rosario kendi yoldaşlarını da eleştirmektedir. Ağır ve sorumluluk yüklü çalışmasının resmen takdir edilmemesini bir türlü hazmedememekte ve en azından gelecekte aynı şeylerin olmaması üzerinde ısrarla durmaktadır : "Deneyimlerden öğrenmemiz gereken şeyler var, biz kadınların şunları öğrenmesi gerekiyor: Asla yasal koşullar olmaksızın bir orduda bulunmamak. Yalnızca erkeklerle aynı sorumluluğu taşımak için değil, bunun yanısıra da aynı takdiri görmek için mücadele vermeliyiz."

tito partizanları

"Çiftçi kadın sıvışı"

1

Marjetka'ya özellikle kadınlar şaşıyorlardı. Başında bir "Tito" kasketi, elinde tüfekle diğerleriyle birlikte sinema salonunu basmış ve oradaki SS'lerle askerleri yenmiş olan bu genç partizan kıza hayrandılar. Olay 3 Nisan 1943 akşam saat onda oldu. Sloven partizanlar Güney Karnten'in Mezica kasabasındaki sinemayı bastılar, NS propaganda filmi birdenbire kesildi, iki çeteci sinema makinelerini durdurmuştu, diğerleri halk arasındaki askerlerin silahlarını aldılar, komutan salondaki - çoğunluğu Sloven olan - izleyiciler tarafından büyük bir hoşnutlukla dinlenen ve yürekten alkışlanan bir konuşma yaptı. Oraya böyle dalıverip nöbetçi jandarmaları savaşamaz duruma getirmek ve sonra da düpedüz propaganda yapmak bile epeyce büyük bir ataklıktı. Ve yapılan propaganda da yerine ulaşıyordu: Karnten Sloven halkının yaklaşık yüzde 90'ı partizanlara sempati duyuyor, onları destekliyor, yemek veriyor ve evlerinde saklıyordu.[1] Halk Ulusal Kurtuluş Ordusu'nda kadınların da bulunduğunu biliyordu, bazan da kendi kızları dağlara çıkıyor ve erkek gibi silah kullanıyorlardı. Değerler kökten değişmişti. Sinema baskını sırasında SS'lerin elini kolunu bağlayan bu genç kadın diğer kadınların hayran olduğu bir kahramandı. Ve erkekler bile ansızın artık kapları değil makineli tabancalarını temizleyen kadınlar olduğunu öğrenmişlerdi.

100.000'den fazla kadın Tito'nun Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun üyesiydi. Bunlardan yaklaşık yüzde 25'i savaşta şehit oldu, yaklaşık 40.000'i yaralandı, 3000 kadarı sakat kaldı. 2000 kadın subay rütbesiyle savaştı, 91'i en yüksek nişan olan "Halk Kahramanı" nişanını aldı.[2] "Bu kadar çok kadının savaştığı bir ordunun başında bulunmaktan

---

1) Bkz. Karel Prusnik-Gasper: Gemsen auf der Lawine (Çığın Üzerindeki Dağ Keçileri), Ljubljana ve Klagenfurt, 1981, s.113 ve devamı.

2) Başka bir şey belirtilmediğinde Yugoslavya ile ilgili bu ve aşağıdaki bilgiler için bkz. : Women in the Struggle for Social and National Equality between the two World Wars (İki Dünya Savaşı arasında toplumsal ve ulusal eşitlik için verilen mücadelede kadınlar), Belgrad, 1977.

gurur duyuyorum", demişti. Yugoslavya KP başkanı ve Ulusal Kurtuluş Ordusu başkomutanı Josip Broz Tito, 6 Aralık 1942 'de Bosanski-Petrovac'da yapılan Antifaşist Kadınlar Cephesi Ulusal Kongresi'ne mesajında.[3]

Tito'nun mesajı tumturaklı sözcükler değil, kesinlikle ciddiye alınacak bir şeydi. Yugoslavya Komünist Partisi Tito'nun 1937'de başkanlığa seçilişinden hemen sonra yoğun biçimde kadınlar arasında propagandaya başlamış ve Avrupa'nın diğer komünist partileriyle karşılaştırıldığında olağanüstü ilerici bir kadın programı hazırlamıştı, bu da 1940'daki 5. Ulusal Konferans'da kabul edildi. Program kadınlar için aktif ve pasif seçme hakkını, eşit işe eşit ücreti de içeren eşit siyasal haklar öngörüyor ve bunun da ötesinde tecavüz, kadın ticareti ve fahişelik ve diğer cinsellikle ilgili aşağılamaların toplumsal ve hukuksal ele alınışmdaki çifte ahlak anlayışına karşı çıkıyordu. Çalışma kısa sürede meyvalarını verdi. Giderek daha çok kadın partide ya da onun kadınlar örgütünde örgütlenmeye başladı; Ulusal Kurtuluş Ordusu'yla aynı zamanda kurulmuş olan Antifaşist Kadınlar Cephesi'nin savaş sonunda etkin üye sayısı iki milyondu.

Otuzlu yılların Yugoslavyası yoksul bir tarım ülkesiydi, halkın yüzde 76'sı kırsal kesimde yaşamakta ve çalışmaktaydı, kadın-erkek işçiler ve bunların aileleri toplam nüfusun ancak yüzde onbirini oluşturuyordu. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı yüksekti, tam üç milyon kadın, ki bu Yugoslavya'daki tüm kadınların yüzde 68'iydi, okuyup yazamıyordu. Ülkenin bazı kesimlerindeki çocuk ölüm oranı dünyadaki en yüksek düzeydeydi, kadınların ancak yüzde biri doktor gözetimi altında doğum yapabiliyordu, onbinlerce köyde ebe yoktu. Yugoslavya'daki işçi ücretleri tüm Avrupa'daki en düşük ücretlerdi, öğretmenden gündelikçiye kadar tüm meslek dallarında kadınlar erkeklerden daha az kazanıyorlardı, ücretli kadınların çoğu niteliksiz işçiydi ve aileleriyle birlikte aşırı yoksulluk içinde yaşıyorlardı. Devlet memurları için kadın memurların sayısını kısıtlayan bir kayıt vardı, 1934/35 tarihli mali yasa evli kadınlara kamu hizmetinde çalışma yasağı koymuştu. 1937'de kadın öğretmenlerin aylıkları yüzde 30-40 indirildi. Yugoslavya krallığım 1929'dan beri yöneten monarşik askeri diktötürlük, daha önceki yönetim tarafmdan - tümüyle belirsiz - geç bir tarihe ertelenmiş olan kadınların seçme hakkını kesin biçimde reddetti. Kadınlara bağışlanan tek şey dindi.

---

3) Alıntı: aynı kaynak, s. 48 (yazar tarafından İngilizce'den çevrilmiştir).

Ancak kilisenin gücü de yavaş, ama artarak, hem de en ücra köylerde bile sarsılmaya başlamıştı. 1919'da kurulan Komünist Parti 1920'de olağanüstü bir seçim zaferi kazanması üzerine hemen 1921'de yasaklanmıştı : Parti Belgrad ve Zagreb gibi birçok büyük kentte çoğunluğu elde etmiş, toplam olarak tüm milletvekilliklerin üçte birini kazanmıştı. Partinin yasaklanmasından sonra komünistler etkinliklerini kırsal bölgelerde yoğunlaştırdılar, en önemli propagandacıları köylerde öğrencilerinin ebeveynleri, öncelikle de anneleri arasında propaganda yapan öğretmenlerdi. 1939'da Yugoslavya geniş çaplı bir kadınlara seçme hakkı kampanyası başlattı, ancak 1940'da kadın nüfusun büyük bir bölümünün partiye ve istemlerine sempati duymasına ve pratik olarak da destekleyici çalışmalar yapmasına karşın yalnızca yüzde altı parti üyesinin kadın olduğunu saptadı. Bunun üzerine parti faşist işgalin arifesinde neredeyse feminist sayılabilecek kadın programını hazırladı ve kadın hakları için mücadeleyi genel programın başlıca ağırlık noktalarından biri ilan etti.

Bu arada gerici askeri hükümet Nasyonal Sosyalist Almanya'ya sempati duyuyor ve ülkenin tarım ürünlerinin büyük bir bölümünü "Üçüncü Reich"a (Hitler Almanya'sına) ihraç ediyordu. Bu yüzden halkın yoksulluğu daha da artıyordu, birçok kentte kadınlar ve gençler açlık nedeniyle ayaklanıyor ve askerler tarafından duraksamaksızın kurşuna diziliyorlardı. Bu sırada hükümet Yahudi nüfusa yönelik ayırımcı yasalar çıkardı, buna karşılık olarak Nasyonal Sosyalistler de daha önceden alınmış olan Sloven halkını "Alman" Karnten'den sürme kararını askıya aldılar.[4] 25 Mart 1941'de Yugoslav hükümeti Almanya ve faşist İtalya ile Tri-Partite-Pakt'ı imzaladı, ancak daha iki gün sonra tüm ülke militan gösterileriyle sarsılmaya başladı: "Pakt yapmaktansa savaşırız" ve "Köle olmaktansa ölürüz"dü sloganlar, kadın-erkek gösterici yığınları Yugoslav halkının çoğunluğunun hükümetin politikasını desteklemediğini açıkça gösteriyordu. 6 Nisan 1941'de Alman hava kuvvetleri Belgrad'ı bombaladı, Alman birlikleri ve faşist İtalya, Bulgar ve Macar orduları Yugoslavya'ya girerek ülkeyi aralarında işgal bölgelerine ayırdılar. Şimdi Karnten'de Almanlaştırma politikası uygulamaya başlıyordu, binlerce Sloven Yugoslavya'ya göç ettirilecek, onların çiftliklerine de "Alman ırkından" çiftçiler yerleştirilecekti. Klagenfurt'daki ulusal sorunlar bölge başmüdürlüğü,

4) Bkz. Vertreibung und Widerstand. (Sürgün ve direniş). Karnten Slovenlerinin sürgününün ve Nazi faşizmine karşı savaşa katılmalarının 40. yıldönümü nedeniyle, Klagenfurt/ Celovec, 1982.

ilgili listeleri SS bürolarına dağıtıyordu.[5] Hemen 1941 Nisanında, işgal kuvvetlerinin ülkeye girişinden birkaç gün sonra, Yugoslavya KP kısa süre sonra Ulusal Kurtuluş Ordusu'nu oluşturacak olan "askeri komite"yi kurdu ve terhis edilmiş olan askerleri silahlarını teslim etmeyip saklamaya çağırdı. 4 Temmuz 1941'de parti silahlı direniş duyurusunu yaptı, kısa süre sonra da ayaklanma patladı, Sırbistan, Hırvatistan, Bosna, Hersek ve Slovenya' da 40 kent ve yüzlerce köy kurtarılmış bölge ilan edildi. Sırbistan'ın kurtarılmış Uzice kentinde askeri yönetim genel karargâhını kurdu. Halk ayaklanması Almanları geride planlanandan çok daha fazla işgal kuvveti bırakmaya ve yerel faşistlerden askeri birlikler örgütlemeye ya da Hırvatistan'daki Ustaşa, Sırbistan'daki Cetniki ve Slovenya'daki "Antikomünist Milis" gibi zaten var olanları güçlendirmeye zorladı.

Bu sırada kurtarılmış bölgelerde partizan birlikleriyle Ulusal Kurtuluş Ordusu kuruluyordu. Ayaklanmaya ilk anından beri katılmakla kalmayıp önemli hizmetlerde de bulunan kadınlar Antifaşist Kadın Cephesinde örgütlendiler. Erkeklerin büyük bölümü orduya katıldığından tüm alanlarda parti çalışmaları kadınların elindeydi ve bu çalışmalar sıklıkla doğrudan silahlı çatışmalara katılmaktan daha tehlikeliydi. Gerek kurtarılmış gerekse işgal altındaki bölgelerde Antifaşist Kadın Komiteleri kuruluyordu, Kurtuluş Ordusu'nun kadın savaşçıları üye kaydetmek ve kadınlara çalışmalarını tanıtmak için köyden köye, kentten kente dolaşıyorlardı.

Bu çalışmalar temelde "tipik kadınca" etkinliklerden sabotaj eylemlerine kadar her şeyi kapsıyordu. Kadınlar askerler için çorap örüyor, üniforma dikiyorlardı, izlenen parti üyeleri için saklanacak yer buluyor; ilaç, sargı bezi, giysi, para, dahası silah ve cephane topluyorlardı. Tutuklu ailelerinin gereksinimlerini karşılıyorlar, bunun da ötesinde hapisten kaçışları örgütlüyorlardı. Kurye olarak tüm ülkeyi dolaşıyor, haber, el ilanı, yasadışı gazete dağıtıyor, saldırı emirlerini, silah ve patlayıcı götürüyorlardı. Köylü kadınlar ürünü kendi başlarına kaldırmak zorundaydılar, hem de yalnızca kendilerininkini değil, hapiste, kaçmış ya da ormanlarda olan komşularınınkini de. Kadınlar yeraltı yayınlarını basıyor ve telsiz istasyonlarını işletiyordu. Ljubljana'da kadınlar kent merkezinin ortasından partizanların radyo programını yayınlıyorlardı. Düşman tanklarını durdurmak için kaldırımları kadınlar söküyor, kurtarılmış köyleri kadınlar bekliyordu. Grahovo'daki yerel

5) Bkz. : aynı kaynak.

parti komitesinin Mart 1942 tarihli bir raporunda şu saptama vardı: "Nöbet tutmak ve tüfekler, el bombaları ve revolverlerle yerleşim bölgeleri çevresinde devriye gezmek genç kızlar için hiç de alışılmadık birşey değildir."[6] Antifaşist Kadınlar Cephesi üyeleri telefon santrallarını ve elektrik direklerini havaya uçuruyor, düşman subaylarını ortadan kaldırıyorlardı. Bu kadınlardan binlercesi faşistlerin hapisanelerine ve toplama kamplarına düşüyordu. Onların çabaları olmasaydı partizanlar savaşlarını başarıyla sürdürebilmek bir yana sağ bile kalamazlardı.

Kurtarılmış bölgelerde Kurtuluş Ordusu ve Antifaşist Kadınlar Cephesi birlikte geniş çaplı bir okuma-yazma kampanyası yürütüyordu, bundan da özellikle en azından üçte ikisi okuma-yazma bilmeyen kadınlar yararlanıyordu. Ayrıca kadınların siyasal açıdan eğitildikleri, ilkyardım dersleri gördükleri ve temel kültür bilgileriyle donatıldıkları özel okullar açıldı — bunlar içlerinden birçoğunun yaşamlarında gittikleri ilk okullardı. Okuma-yazma kampanyasıyla birlikte her büyükçe bölgede bir ya da iki tane ayrı kadın gazetesi ve Antifaşist Kadınlar Cephesi'nin resmi gazetesi "Zena Danas", "Bugün kadın", kuruldu.

Birçok kadın hemşire, ahçı, doktor, bunların yamsıra da silahlı savaşçı olarak doğrudan partizanlara katıldı. Resmi Yugoslavya tarihine göre hepsi de sorun çıkarılmadan kabul edilmiştir, oysa eski kadın partizanların anlattıklarından kadın savaşçıların silah altına alınmasında en azından bölgesel olarak farklı uygulamalar bulunduğu sonucuna varılmaktadır.[7] Dağlardaki ve ormanlardaki kadın-erkek çetecilerin varlığı köy ve kentlerdeki altyapının işlemesine bağımlıydı. Saklandıkları yerlerden çıkıp çamaşırlarını yıkatmak, yaralılarına baktırmak, yemek yemek ya da yiyecek almak için çiftliklere geliyorlardı. Köylü kadınlar partizanları düşman birliklerinin hareketlerine, jandarmaya, muhbirlere ve ajanlara karşı uyarıyorlardı. Erkeklerin partizanlara katılması "çok doğal"dı. Bir yandan egemen rol anlayışı gereği, öte yandan da ek bir tehlike altında bulundukları için : Erkekler angarya işçisi olarak zorla toplanıyordu. Karnten'de erkek Slovenler de silah altına almıyordu. Bunlardan çoğu ya hemen ya da cephe izninde kaçıyordu ve bu durumda da dağlara çıkmaktan başka çareleri kalmıyordu. Her

---

6) Alıntı:Women in the Struggle for Social and National Equality between the two World Wars, yuk. bel. yapıt, s. 44 (yazar tarafından İngilizce'den çevrilmiş).

7) Johanna Sadolsek-Zala ile röportaj, Eisenkappel'e bağlı Lobnig'de, Karnten, Kasım 1987.

koşul altında geride kadınlar kalıyordu ve onların yasal ortamdaki yasadışı çalışmaları kurtuluş savaşı için vazgeçilmezdi. Bu nedenle kadınların ayrıca silah altına alındığı sanılmamalıdır. Karnten'den Sloven kadın partizanlar savaşan birliklere ancak keşfedilmek ya da tutuklanmak üzere ya da göç ettirilme tehdidi altında olduklarında katıldıklarını anlatmaktadırlar. Ama herhangi bir biçimde başarabildikleri sürece altyapıdaki görevlerini yerine getirmekle yükümlüydüler.[8]

Yine de Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun 100.000 kadın üyesi vardı. Bunların hepsi etkin savaşçı değildi, bununla birlikte daha 1941'de ilk partizan birliği kurulduğunda buna Belgrad'dan 50 kadın savaşçı olarak katılmıştı. Hemen hemen 6000 kadın Makedonya'daki Kurtuluş Ordusu saflarında savaşıyordu, Voyvodina tugaylarının bazı taburlarında kadınlar savaşçıların üçte birini oluşturuyordu, Gençlik Savaş Tugayları'mn yüzde 20'si kızdı, hatta Livno Müslüman toplumundan 60 kız 10. Hersek tugayında savaşıyordu. Slovenya'dan "Halk Kahramanı" ilan edilen 175 savaşçıdan 21'i kadındı, aralarında 1943 Ocağında Pohor taburu kadınlar birliğinin başında savaşırken şehit düşen dokuma işçisi Pavle Mede Katarina da vardı.

İlk kadın savaşçı birliği 25 Ağustos 1942'de kuruldu, bunu hemen Eylül'de diğer ikisi izledi. Bunların yararı ilk silahlı çarpışmalarda görüldükten sonra kadın birlikleri tüm ülkede kurulmaya başlandı. Askeri eğitim bir ay sürüyor, kadınlar hem komutanlığa hem de siyasal komiserliğe seçiliyordu. 1942 sonbaharında Hırvatistan'daki partizan birlikleri birlik gazetesi şöyle bildiriyordu : "Kadın yoldaşlarımızın savaşma yetenekleri konusunda bazı kuşkular vardı. (...) Bir kızlar bölüğünü de içeren 2. partizan tugayımız Kordun'da ilerleyişi sırasında düşmanın güçlü motorize ve topçu birlikleriyle yapılan bir meydan savaşına katıldı. Bu savaşta genç kadm partizanlar yoldaşlarıyla birlikte korkusuzca düşman süvarilerine ve hatta tanklarına saldırdılar."[9] Bu haberle cephe gazetesi tümüyle parti çizgisinde bir tutum gösteriyordu. Çünkü belki her zaman ve her yerde uygulanmasa da -Yugoslavya KP merkez komitesi resmi yayın organı "Proleter"deki bir yazıda bildirilmiş olan- ilkeleri şöyleydi: "Parti üyelerimizden çoğu hâlâ kadınların elde silah savaşa katılamayacağı, genel karargâhlarda kadınların

8) aynı yer, ayrıca bkz. : Listbeth N. Trallori: Der "verschwiegene" Widerstand ("Sükutla geçiştirilen" direniş), Zeit Geschichte, 12. yıl, fasikül 5, Viyana, Şubat 1985.

9) Alıntı :Women in the Struggle for Social and National Equality between the two World Wars, yuk. bel. yapıt, s. 54 (yazarın İngilizce'den çevirisi).

işi olmadığı biçimindeki çağdışı ve yakışıksız görüşlere sahiptir. Bunlar, kadınların kurtuluş savaşına etkin olarak katılmalarını engellemek isteyen Beşinci Kol'un görüşleridir."[10]

Antifaşist Kadınlar Cephesi'nin 6 Aralık 1942'deki ulusal kongresinde bizzat Tito kadınların ulusal kurtuluş savaşındaki önemini bir kez daha açıkça vurguladı. "Yoldaşlar, kadınların gerek içbölgede gerekse cephede bu savaşının yükünün büyük bölümünü üstlenmiş oldukları açıktır", diyordu kongreye mesajında ve şunları ekliyordu:

"Bu savaşta böylesine büyük özverilerde bulunmuş olan, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin ön saflarında böylesine dayanıklılıkla direnen Yugoslavya kadınlarının burada bir gerçeğe bugün, yarın ve her zaman için sıkıca sarılmak haklarıdır: Bu da , bu savaşın kadınlar için de verimli olması gerektiği, bir daha hiç kimsenin bu kanlarıyla suladıkları meyvaları onların elinden alamayacağıdır. (...) Yurtdışındaki bazı kişiler (tutucu sürgün hükümetiyle ilgili bir anıştırma, yaz. notu) Yugoslavya'da eski düzenin yeniden üstün geleceğini, kadınların mutfağa geri döneceklerini ve artık sözlerinin geçmeyeceğini umabilirler. Ama yoldaşlar, kadınlar sınavlarını başarıyla verdiler. Onlar yalnızca ev işlerini yürütmekte değil, silahla savaşmakta da, ayrıca yönetmekte ve sözünü geçirmekte de yetenekli olduklarını kanıtladılar."[11]

Paris'den Vilna'ya kadar böylesine üst düzeyde bir politikacıdan bu netlikte hiç duyulamayacak güçlü sözler. Yalnızca yurtdışındaki belli güçlerin değil, kendi yoldaşlarından bir bölümünün de az çok gizliden gizliye savaştan sonra cinsler arasındaki eski düzenin geri döneceğini umut ettiğinin Tito da bilincinde olmalıdır. Ancak şimdilik ülkenin kadınları Yugoslavya tarihinde ilk kez seçme ve seçilme hakkını aldılar. 1941'de Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun kurulmasıyla tüm bölgelerde de Ulusal Kurtuluş Komiteleri, yani yeraltındaki halk yönetimi oluşturuldu. Temsilcileri kitle toplantılarında açık oyla seçildi. Daha Slovenya'daki ilk seçimlerde kadın adaylar temsilciliklerin üçte birini kazandılar, diğer bölgelerde yer yer çok daha fazla oy aldılar ve sayıları savaş sonuna kadar sürekli arttı.

10) alıntı : aynı kaynak, s.52 (yazarın İngilizce'den çevirisi).
11) alıntı : aynı kaynak, s.49 (yazarın İngilizce'den çevirisi).

Tito partizanlarının kurtuluş savaşı kısa sürede Avusturya'nın Sloven bölgelerine de sıçradı. "İlhak edilmiş " Avusturya'daki siyasal izlemeden Yugoslavya'ya kaçmış olan Karnten Slovenleri Yugoslavya'nın işgalinden sonra ülkelerine geri döndüler ve Kurtuluş Ordusu yetkilileriyle birlikte Karnten'in iki dil konuşulan bölümünde partizan birlikleri kurdular. Kasım 1942'de ilk Karnten partizan birliği kuruldu ve buna kısa sürede Sloven direnişinin önde gelen komutanlarından biri durumuna gelecek olan Karel Prusnik-Gasper katıldı.[12] Daha 1942 Ağustos'unda Yugoslavya Kurtuluş Odusu'nun Kranjc taburu Robeş kasabası yakınlarında bir SS birliğinin saldırısına uğramış ve başarıyla dövüşmüştü. Gücü sınırsız olan SS'in açık bir yenilgi -"Reich" topraklarındaki ilk yenilgisi - almış olduğu haberi yıldırım hızıyla yayıldı: Yoksa partizan direnişi çılgınca bir kurbanlık değil miydi? Yoksa Nazileri yenmek gerçekten olası mıydı? Ayaklanma kıvılcımı Sloven halkına sıçramıştı. Issız dağ çiftliklerinde ortaya çıkan ve yemek isteyen ilk partizanlara kucak açılıyordu. Ve yollarına devam ederken ailenin oğullarından birinin onlarla gitmesi pek de seyrek değildi. Karnten'in Sloven kesiminde partizan gruplarının oluşturulmasıyla aynı dönemde Yugoslavya'daki Ulusal Kurtuluş Komitelerine benzer antifaşist direnişin siyasal örgütü Osvobodilna Fronta (Kurtuluş Cephesi)nm komiteleri de kuruluyordu. Osvobodilna Fronta'nın (OF) ilk gizli hücresi Ağustos 1942'de Eisenkappel, Lobnig'de oluştu, sonbahara kadar yalnızca Doğu Karnten'de kadın ve erkek 200 kişi OF'a katılmıştı. Eisenkappel çevresi bir partizan ve siyasal çalışma merkezi oldu. Alman ordusunda silah altına alınmış olan erkekler askerden kaçıyordu, sürekli yeni el ilanları ortaya çıkıyor, telekomünikasyon istasyonları basılıyor, köprüler demiryolları havaya uçuruluyordu. Daha 1942/43 kışında Alman makamları yöreyi "düşman bölgesi" ilan etmişlerdi. 1943 Martı sonunda Mezica'daki sinema baskınını gerçekleştiren "1. Karnten taburu" kuruldu; şimdi partizanlar operasyon bölgelerini tüm güney ve güneydoğu Karnten'i kapsayacak biçimde genişletmişlerdi. 1943 sonu ve 1944 yılı boyunca en büyük başarılarını elde ettiler, Alman ordusu Karnten'de 10.000 asker bırakmak zorunda kaldı, bu Doğu Cephe-

12) Başka birşey belirtilmediğinde Karnten Slovenlerinin direnişi ile ilgili bu ve aşağıdaki bilgiler için bkz. : Karel Prusnik-Gasper, yuk. bel. yapıt, ve : Vertreibung und Widerstand (Sürgün ve direniş), yuk. bel. yapıt.

si'nde gereksinim duyulan ve sürekli biçimde "Reich"ın içinde bile bir cephenin, gücü sınırsız SS ve Alman ordusunun başedemediği bir cephenin varlığını haturlatan bir kuvvetti. 1944 yazından beri Müttefikler de bu arada 700 kadın-erkek savaşçıya ulaşmış partizanları destekliyorlardı. Aynı dönemde Sloven militanlar Avusturya direnişinin temsilcileriyle görüşüyorlardı ve 1944 Kasımında Slovenya Ulusal Kurtuluş Ordusu'na bağlı karma bir "Avusturya Taburu" kurdular.

1944/45 kışında Almanlar partizanlara karşı büyük bir saldırı başlattılar. Karavanke dağlarını İtalya'dan ilerleyen Müttefiklere karşı savunma hattı olarak pekiştirmeleri gerekiyordu, oysa bu Karnten partizanlarının ve Yugoslavya'dan hücum eden Ulusal Kurtuluş Ordusu birliklerinin eylemleriyle etkili biçimde engelleniyordu. Saldırı birçok partizanın yaşamına mal oldu, ancak direniş gerçekten kırılamadı. Almanlar partizanlarla baş edemeyince savaşın bitiminden hemen önce öfkelerini halktan çıkardılar. Çiftlikler yakıldı, oralarda oturanlar ya öldürüldü ya da sürüklenip götürüldü. 25 Nisan 1945'de, kurtuluştan iki hafta önce bile SS'ler Eisenkappel, Koprein-Petzen'deki Persman ailesinin on bir bireyini öldürdüler, büyükanne ve büyükbabadan küçük çocuklara kadar hepsi biçildi. 8 Mayıs'da partizanlar İngilizlerle aynı zamanda Klagenfurt'a girdiler. Savaş bitmişti.

İşgalden hemen sonra direnişin örgütlendiği Yugoslavya'nın tersine Karnten Slovenleri kendilerini savunmaya oldukça geç başlamışlardı. 1934 Şubat'ındaki ayaklanmanın bastırılmasından beri izlenmekte ve en geç "ilhak"tan sonra Yugoslavya'ya kaçmış olan birkaç genç komünistin dışında halkın büyük bölümü Almanlar'ın 1938'de ülkeye girişinden sonra da pasif davranmıştı. Slovenler çoğunlukla yoksul çiftliklerdi, küçük köylerde ve ıssız dağ çiftliklerinde yaşarlardı, dindar, politikadan uzak, dinci-tutucu yetkililerin huzur, düzen ve geleneklerin korunması yönündeki telkinleri altında ezilmiş bir "azınlık" olarak (oysa Karnten'in bazı kesimlerinde nüfusun çoğunluğunu oluşturuyorlardı). Ortaçağdan beri Almanca konuşan halk tarafından aşağılanan bu insanlar 1848'deki burjuva devriminden beri amaçlı bir Almanlaştırma politikasıyla karşı karşıyaydılar: Ticareti, küçük işletmeleri, endüstri ve yönetimi elinde tutan, Almanca konuşan burjuvazi kendisini "Güney'in bekçisi" sayıyor ve "Alman" Karnten için mücadele ediyordu. 1918 barışından sonra Yugoslavya ile henüz kurulmuş olan Avusturya Cumhuriyeti arasındaki Karnten'in Sloven bölgeleriyle ilgili anlaşmazlık alevlendiğinde Karntner Heimatdienst (Karnten Vatan Hizmeti) kuruldu (1924'de adı Karntner Heimatbund (Karnten

Vatan Birliği) olarak değiştirildi) ve "savunma mücadelesi"ni örgütledi - Yugoslavya'ya ilhaka karşı. 1920'deki halkoylaması Heimatbund için tam bir başarı oldu, Karnten Avusturya'da kaldı, Slovenler yeni güçlü ve acımasız bir düşmanla karşı karşıyaydılar. Daha yirmili yılların sonunda Alois Maier-Kaibitsch başkanlığındaki Karntner Heimatbund iki dil konuşulan bölgeye "Alman" yerleşimi için propaganda yapıyor ve "Toprak Sağlama Merkezi" aracılığıyla Almanya'dan isteklilere toprak satıyordu. 1934'de NSDAP (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi)nin Avusturya'da yasaklanmasından sonra Heimatbund yaşadışı Nazileri seve seve kendi saflarına aldı ve gelecekteki "Doğu sınırı"nda güvenilir bir güç olarak ortaya çıktı. "İlhak"dan sonra Heimatbund dağılmadığı gibi tüm örgütüyle NSDAP'ye bağlandı, şimdi çalışmalarını yeni güçlerle de donatılmış olarak sürdürebilecekti. Heimatbund sekreteri Maier-Kaibitsch azınlık sorunları yetkilisi ve sonra da milliyet sorunları bölge başmüdürlüğü müdürü oldu. Artık Slovenler'in en acımasız düşmanı onların kaderini keyfine göre belirleyebilecekti.

Bu kaderin adı göç ettirilme, diğer bir deyişle sürülmeydi. Planlanan, Almanca konuşan Güney Tirollüleri ve Kanaltal halkını Karnten'e yerleştirmekti, 50.000 Sloven ise Yugoslavya'ya ve özellikle Sovyetler Birliği'nin işgal altındaki bölümünde bulunan Rostov ile Harkov arasındaki bölgeye sürülecekti. Maier-Kaibitsch ve adamları listeleri hazırlamışlardı ki tasarı Berlin Belgrad hükümetini gereksiz yere incitmek istemediğinden bir kez daha ertelendi. Yugoslavya'nın işgalinden bir kaç ay sonra ise o noktaya gelinmişti : 25 Ağustos 1941'de Himmler Karnten Slovenleri'nin zorla göç ettirilmesine ilişkin emri imzaladı. Girişime 200 "halk ve devlet düşmanı" ailenin sürülmesiyle başlanacaktı. 14 Nisan 1942'de SS ve polis 186 aileyi hayvan vagonlarıyla Ebental toplama kampına sürdü. Sloven halkının edilginliği zorla sona erdirilmişti; Hitler'in yoksul çiftçilerin borçlarını sileceği ve herkesi doyuracağı yolundaki vaatlerine inanmış olanlar bile düşlerinden uyandılar. İlk sürgünlerle birlikte yörede ilk partizan birliklerinin de ortaya çıkması insanlara öfkelerini eyleme dökme ve yeniden umutsuzluğa kapılıp boyun eğmeme olanağı verdi. Karnten'de Sloven partizan direnişi başlamıştı.

Ancak kurtuluşu yenilgi izledi. Müttefik olarak savaşın son aylarında partizanları desteklemiş ve onlarla işbirliği yapmış olan İngilizler, işgal güçleri olarak onların izleyicilerine dönüştüler. Nasyonal Sosyalizm yenilir yenilmez komünizmle mücadele başladı. Yugoslav-

ya'da büyük saygı duyulan kurtuluş savaşçıları Avusturya'da hiç de seyrek olmayarak hapsi boyluyorlardı. Kamten'in Heimatbund'u "sıfırı tüketme anı"ndan başına birşey gelmeksizin kurtulmuştu, partizanları ülkeyi komünist yamyam Tito'ya teslim etmek isteyen haydutlar olarak karalıyor ve eskisi gibi "Alman" Kamten için mücadele ediyordu. Eski savaşçılardan çoğu küskünlükle köşelerine çekildiler ve bundan böyle suskunluğa büründüler. Resmi Avusturya tarihi de onların Nasyonal Sosyalist egemenliği yenmedeki olağanüstü katkılarından hiç söz etmedi. Üstelik Tito'nun Sovyetler Birliği ile arası açıldığında bu insanlar komünistler tarafından da gözden çıkarıldı ve -en iyi durumda- görmezlikten gelindiler. Avusturya direniş tarihi - eğer bununla ilgilenen biri çıkmışsa - monarşist, liberal ve tutucu bir direniş olarak ya da karşı taraf açısından sosyal demokratların veya Avusturya Komünist Partisi'nin hizmeti olarak anlatıldı. Kamten'deki Slovenlerin "Reich"ın bir bölümünü düşman topraklarına dönüştürdüğünden ve SS'lere bile aman dedirttiğinden ise hiç söz edilmedi.

Viyana'dan Innsbruck'a kadar kadınların Avusturya direnişindeki payları oldukça karanlıkta kalmıştır. Rita Thalmann daha 1983'de "Les Femmes dans la Résistance Autrichienne" yazısında ilgili literatürü taradıktan sonra kadınların öneminin tümüyle gizlendiğinden yakınmaktadır. Bu konudaki -birkaç tane- çalışmalar da (ki bunlar diğer yapıtlarda hesaba katılmamaktadır) kadın yazarlara aittir.[13] Thalmann direniş eylemleriyle suçlanan (ki bunlar örgütlü direniş eylemleridir, bireysel eylemler nedeniyle mahkûmiyetler katılmamıştır) kadmlara ilişkin 300 kararı sıralayan Inge Brauneis'ın -yayınlanmamış- araştırmasına dikkat çekmektedir: Bu 300 kadından 156'sı komünist, 24'ü sosyalist, 42'si burjuva gruplarının üyesi, 78'i ise partizan grupları üyesidir. Inge Brauneis partizan birliklerinden kadınların yüzde 18'inin savaşçı olarak etkin hizmette bulunmuş olduklarını tahmin etmektedir.[14] Ancak bu kadınların kim olduğu, kendilerine - direnişte

---

13) Rita Thalmann : Les Femmes dans la Résistance Autrichienne (Avusturya Direnişinde kadınlar), Austriaca, Cahiers universitaires d'information sur l'Autriche, Rouen, yıl 9, No.17, Kasım 1983, s.89 ve devamı. Rita Thalmann burada öncelikle Tilly Spiegel, Frauen und Madchen im österreichischen Widerstand'a (Avusturya Direnişindeki Kadınlar Ve Kızlar), Viyana/Frankfurt/Zürih, 1966 ve Inge Brauneis : Widerstand von Fr uen in Österreich 1938-1945'e (1938-1945 arasında Avusturya'daki kadınların direnişi), yayınlanmamış doktora tezi, Viyana üniversitesi, 1976, işaret etmektedir.

14) Inge Brauneis, yuk. bel. yapıt, alıntı Rita Thalmann, yuk. bel. yapıt, s.90 ve s.96.

de - verilmiş olan rolü böylesine köklü bir biçimde terketmelerine neyin yol açtığı konusunda yakın zamana kadar hiçbir şey bilinmiyordu.

1981'de Karntenli partizan komutanı Karel Prusnik-Gasper'in anıları Almanca olarak yayınlandı[15]- içedönük bir olgu, çünkü Karntenli Slovenler'den başka Avusturya'da hiç kimse bu konuyla ilgilenmiyordu. Prusnik-Gasper pek çok kez ve kesinlikle saygıyla kız arkadaşlarından söz etmektedir, Mezica'daki sinema baskınına katılmış olan Marjetka'dan, partizan birliğine kurtarılmış Klagenfurt'a yanında girdiği Zala'ya kadar. Dört yıl sonra, 1985'de Sloven kadınların direnişinin ilk "Almanca" - yani Slovence olmayan - ayrıntılı değerlendirilmesi yayımlandı.[16] Viyanalı kadın yazar ekibi Berger, Holzinger, Podgornik ve Trallori tüm Avusturya'daki kadınlardan antifaşist etkinlikleriyle ilgili bilgi istemiş ve eski Sloven kadın partizanlarla görüşmek üzere Karnten'e de gitmişti. Lisbeth N. Trallori "'Gizlenmiş' Direniş" ("Der 'verschwiegene' Widerstand") makalesinde kendisinin dışardan bir kişi olarak kadınları konuşmaya yöneltmekte çok büyük güçlük çektiğini yazmaktadır. Kadınlar başlarından geçenlerin duyulmasıyla çevrelerinden ya da yetkililerden gelecek yeni olumsuzluk ve izlemelerden korktukları için "ürkek" mişler, bu özellikle bilindiği üzere "Heimatdienst" in (Vatan Hizmeti) siyasal açıdan etkin olduğu Karnten'de göze batıyormuş.[17] 1987 Kasımında partizanken Zala denen Johanna Sadolsek'i kendisiyle röportaj yapmak üzere Eisenkappel, Lobnig'de ziyaret ettiğimde Viyanalılar'ın öncalışması sayesinde işim çok daha kolaylaşmıştı. Bununla birlikte Zala sorularıma gerçekten açık yanıtlar vermeyi kabul edene kadar benim de uzun, acı deneyimler sonucu gelişmiş güvensizliği aşmam gerekti.

3

Politikayla uzak yakın hiçbir ilişkisi olmamış yerleşik bir çiftçi kadın nasıl partizan olur.[18] Elinden tespihi bırakıp revolveri almak bu kadının nerden aklına gelir? Yoksullarmış, Karnten'den Tito'nun Kur-

15) Karel Prusnik-Gasper: Çığın Üzerindeki Dağ Keçileri, Slovence orijinal ismi Gamsi na plazu ile ilk kez 1958'de Ljubljana'da y yınlandı.

16) Karin Berger/Elisabeth Holzinger/Lotte Podgornik/Lisbeth N. Trallori: Der Himmel ist blau. Kann sein. Frauen im Widerstand, Österreich 1938-1945 (Gökyüzü Mavidir. Olabilir. Direnişte kadınlar, Avusturya 1938-1945), Viyana, 1985.

17) isbeth N. Trallori : Der "verschwiegene Widerstand ("Sükutla Geçiştirilen" Direniş), yuk. bel. yapıt, s. 151.

18) Başka birşey belirtilmediğinde bundan sonraki tüm bilgi ve sözel alıntılar ya-

tuluş Ordusu'na katılan hemen tüm Sloven kadınları çok büyük yoksulluk içinde büyümüşler. Açlık, çalışma ve dualar dışında hemen hiçbir şey bilmezlermiş. Zala'nın kendi ayakkabıları yokmuş, genç kız ailenin sahip olduğu bir çift kadın ayakkabısını annesi ve büyükannesi ile paylaşmak zorundaymış. İçlerinden biri çevredeki daha büyükçe en yakın yerleşim merkezi Eisenkappel'e gittiğinde diğerleri evde kalmak zorundaymış. Zala'nın giysileri hep yamalıymış, annesinin Zala'nın yardımıyla yönettiği çiftliğin öylesine çok borcu varmış ki icra memuru el koymadan bir tavuk bile satılamazmış. Zala'nın annesi dulmuş, Zala ve bir papaz okuluna gitmek üzere evden ayrılan erkek kardeşi ayrı babalardanmış. Bu "hafifmeşrepliğin" değil, yoksulluğun ve tümüyle cahil kadınların çaresiz biçimde karşı karşıya kaldıkları ikiyüzlü ahlak anlayışının ürünüymüş. Zala'nın annesi ancak üç yıl okula gitmiş. Zala ise her şeyden önce Slovenlerin ikinci sınıf insan olduklarını öğrendiği altı yıllık ilkokula gitmiş. Sonradan partizanların yanında telsiz teknisyeni olarak çalışan ve gündelikçi bir ailenin çocuğu olan Mira okulu bitirir bitirmez, oniki yaşında çiftçilerin yanına çalışmaya gönderilmiş. Kendisine bıçkı evlerindeki ağır kereste leri taşıtan ve buna ek olarak bir de evişlerini yaptıran tüccarların yanına hizmetçi olarak girdiğinde durum onun için daha da güçleşmiş.[19] Zala daha öğrenciyken çok doğal olarak çiftlik işlerine yardım ediyormuş. Anne "çiftçi"ymiş, tarlada çalışıyormuş, anneanne ise evladını rolünü üstlenmiş. Çocukları o büyütüyor, yemek pişiriyor, ikide bir aşınan giysileri yamıyormuş.

Kışın daha Zala okuldan gelirken hava kararıyormuş, okul yolu uzakmış ve dersler ancak öğleden sonra saat dörtte bitiyormuş. Zala diğer birçok çocuk gibi karda çorapla gezermiş; arasıra öğretmen "insafa gelir" ve onu bir saat erken salıverirmiş. Ancak dil söz konusu olduğunda hiç insaf edilmezmiş: Çocuklar okulda Almanca konuşmaya zorlanırlarmış. Sınıfın yarısından fazlasını oluşturan Sloven çocukları tek sözcük anlamadıklarından birinci sınıfa Slovence de bilen bir öğretmen verilirmiş, daha sonra ise öğrenciler ağızlarından Slovence bir sözcük kaçtığında on Groschen (kuruş) ceza ödemek zorundalarmış.[20]

---

zarın Johanna Sadolsek-Zala ile Kamten, Eisenkappel'e bağlı Lobnig'de 1987 Kasımında yaptığı röportajdan alınmadır.

19) Bkz. : Lisbeth N. Trallori:Der "verschwiegene" Widerstand, yuk. bel. yapıt, s.153.

20) Lisbeth N. Trallori'nin "Der Himmel ist blau. Kann sein" kitabı (yuk. bel. yapıt) ve aynı yazar ekibi tarafından çevrilen film "Küchengesprache mit Rebellinnen" (Asi Kadınlarla Mutfak Söyleşileri) (80 dak. renkli), Produksiyon Medienwerkstatt Vi-

Kendileri politikayla ilgilenmeseler de politika bu insanların dünyasını böyle belirliyormuş. Zala: "Orada yukarıda politikayla hiç ilgilenilmemiştir, hele çiftçiler hiç ilgilenmezdi, onlar pazarları kiliseye gider, gelir ve işe koyulurlardı ve günler böyle geçip giderdi, en çok sözü geçenler papazlardı."[21] Buna karşılık okulda pekâlâ politika yapılırdı : Sonradan yasadışı NSDAP üyesi olduğu ortaya çıkan öğretmenlerden biri çevresine bir alay seçilmiş öğrenci toplar ve bunların hepsi de sonradan SS'e katılır.

Zala 17 yaşına geldiğinde evlenmek zorunda kalır. Çiftliğin sahibi olan büyükbaba ölmüştür, "Yasal" mirasçı olan Zala'nın erkek kardeşi rahip olacaktır ve bu nedenle hakkından vazgeçer, bu durumda geriye "yalnızca" kadınlar kalmaktadır. Muhtar bu iş için özellikle kentten gelir, durumu anlattırır ve sorar : "Peki, şimdi burada kimin çiftçi olacağını söyleyin bakalım." Erkek kardeşi reddeder, böylece sıra Zala'ya gelir : "Çekindim, ne diyeceğimi bilemedim ve annem, elbette ki çiftliği o devralacak, dedi." Herkes kabul eder, ancak: "çiftliğe erkek gücünün gelmesi için" en kısa zamanda evlenmesi gerekmektedir. Zala'ya yoğun baskı yapılmaya başlanır: "Hergün benden evlenmem isteniyordu, annem tarafından, büyükannem tarafından, herkes tarafından, ama öyle pat diye nasıl evlenecektim ki, evliliğin ve diğer şeylerin ne demek olduğunu hiç bilmiyordum. O zamanlar bilinmezdi ki..." Böylece Zala en yakınındaki adayla, komşunun oğluyla evlenir. Zala : "Benden on yaş büyüktü ve akıllı usluydu, bunu belirtmeliyim, üstelik ilericiydi de." Genç adamın "akıllı uslu" olması, çiftlikte çok iyi çalışması ve karısına insanca davranması demekti. Sevgi hiçbir zaman söz konusu olmamış. Zala'nın anlattıklarına göre Michael Sadolsek, ismi böyleymiş, zekiymiş de ve "ilerici" olmasının somut anlamı şuymuş : O gizli bir komünist hücredenmiş.

Kendisi de çok zeki olan Zala'nın ilk kez politikayla ilişkisi olur. Ve Hitler'in vaatlerine eleştirel gözle bakmayı öğrenir. 1938'de, Zala'nın düğününden iki yıl önce, Nasyonal Sosyalist Almanya Avusturya'yı "ilhak" etmiş ve ilgili propaganda atağında önceleri Karntenli "Alman" ve Sloven çiftçiler arasında hiçbir ayırım yapmamıştır. Borçlar silinecek, denmiştir ansızın - son gömleğine kadar rehine koymuş

---

yana, Avusturya, 1984 için Johanna Sadolsek, Zala ile 1982'de yaptığı röportajın yayınlanmamış kopyası, Lisbeth N. Trallori bu dosyayı incelik göstererek yazarın yararlanmasına sunmuştur. Aşağıda bundan kısaca Trallori - Zala röportajı diye alıntı yapılacaktır.

21) Trallori-Zala röportajı.

olan küçük çiftçiler ve dağ çiftçileri için olağanüstü büyük bir rahatlama; yiyecek dağıtılmış, itişip kakışanlara herkese yetecek kadar bulunduğu açıklanmıştır, sözün kısası yeryüzü cenneti artık yoksul Karnten halkının ayaklarına serilecektir. Zala büyükbabasının ölüm döşeğinde artık her şey yoluna gireceği için nasıl rahatladığını hatırlamaktadır. Ancak daha yiyecek dağıtımı sırasında yeni cennetin üzerinde ilk bulutlar dolaşmaya başlamıştır. Karntenli Naziler "Reich"dan arkadaşlarının propagandalarına uymamışlar ve kısa süre sonra herkese "armağan dağıtına"yı bırakmışlardır. Kendisi de sonradan partizan olan Jelka şunları anlatmaktadır: "Dağıtımı Hitler'in takımı yapıyordu, bizim jandarma da oradaydı, sürekli kapıyı açıp kapıyordu, herkesi tek tek içeri bırakıyordu. Tam sıra bana gelmişti, o da kapıyı açmıştı ve içerde belediye başkanıyla koyu bir Hitler yandaşı vardı (...), Jandarma birden beni yakaladı ve dışarda sırada bekleyen kadınlara doğru fırlattı. (...). Önceden çağrılmıştım, ama sonra beni yaka paça kapıdışarı ettiler. Kimlerin göç ettirilmek üzere kaydedildiğini defterde görmüş."[22]

1942'de Zala ilk sürgüne tanık olur: "Stopac çiftçilerini, tüm aileyi sürdüler, bir erkek ve üç kadındılar. Çabuk, çabuk, dediler, yarım saat içinde hazır olmaları gerekiyordu, sonra arabaya bindirildiler ve gittiler." Zala kendisinin ve ailesinin de götürüleceğini düşünmektedir. 1941 Mayısında ilk çocuğunu dünyaya getirmiştir, bu bir oğlandır, 1942 ilkbaharında kocası Alman ordusunda silah altına alınmıştır. Zala çiftliği annesinin ve büyükannesinin ve kendilerine dağıtılmış olan Polonyalı ve Ukraynalı angarya işçilerinin yardımlarıyla tek başına yönetmektedir. Zala yine faşistlerin insanlara davranışı konusunda yeni şeyler öğrenir. Angarya işçileri evde ne uyuyabilmekte ne de yemek yiyebilmektedirler. Jandarmaların denetim için çiftliğe gelmeleri nedeniyle iki işçinin hızla sofradan fırlayıp ahıra koşmaları, ailenin kadınlarının ise telaşla onların tabaklarını saklamak zorunda kalmaları oldukça sık görülen bir şeydir. Zala giderek daha çok öfkelenmektedir; "Polonyalılar"a yönelik insanlık dışı tutuma, Slovenlerin zorla göç ettirilmesine, komünistlerin tutuklanmasına. Sonunda iki tutuklu geri döner, Dachau'dan serbet bırakılmışlardır ve komşularına "Hitler'in toplama kamplarında insanlara neler yaptığını" anlatırlar. Zala artık "hazır"dır.

---

22) Alıntı :Lisbeth N. Trallori : Der "verschwiegene" Widerstand, yuk. bel. yapıt, s. 155.

Köyde yörede partizanların olduğu dedikoduları dolaşmaya başladığında, "Hitler'in bunların tümünün haydut, katil, çok vahşi insanlar oldukları, herkesi kurşuna dizdikleri yolunda büyük bir propaganda yapmış olmasına" karşın Zala'nın tepkisi, korkudan çok meraktır. "Hitler"in gözden kaçırdığı bir şey vardır: Bu "haydutlar"dan bazıları kendi komşularının oğullarıdır. Yine de Zala ilk "partizanlarım" gördüğünde önce korkar, 1942 sonbaharıdır: "Tam ötede, evin arkasında ekin biçiyorduk. Bayağı ilginçti, onları gördüğümüzde, silahlıydılar, biraz korktuk." On, oniki kadarlarmış, kimi sivil giyimli, kimi üniformalı genç delikanlılar. "Sonra hiç telaş etmeksizin yanımıza geldiler ve önce ortalıkta Alman polisi olup olmadığını sordular. Ve sonra da, korkmamıza gerek yok, biz Sloven Kurtuluş Cephesindeniz, ve faşistleri buralardan kovmalıyız, size neler yaptıklarını görüyorsunuz, bize yardım etmelisiniz, Hitler'i yenmeliyiz, dediler." Zala artık korkmamakta, ancak şöyle düşünmektedir: "Hitler, Tanrı aşkına, o öylesine güçlü ki, o hiçbir zaman yenilmeyecektir!" Elbette yenilecektir, derler partizanlar ve savaşlarından, Antifaşist Cephe'den, Yugoslavya'daki ayaklanmadan söz ederler. Sonra Zala'dan kendilerine yardımcı olmasını rica ederler, yollarını yitirmişlerdir ve taburlarını aramaktadırlar. Artık 19 yaşına gelmiş olan Zala yasadışı siyasal çalışmalara ilk adımını atar. Çetecileri "bağlantıları"nın olduğunu bildiği bir komşusuna götürür, o da dağılmış grubu kendilerini birliklerine ulaştıracak bir kuryeye götürür. Ağın ilk iplikleri atılmıştır. "Aslında" yasak olduğunu bilmesine karşın Zala'ya doğal yardımlaşma gibi görünen şey yetkililer tarafmdan "suçlulara" ve "teröristlere" yardım olarak cezalandırılmaktadır. Güvenilirliğini henüz kanıtlamış olan Zala partizanlarla ilişkisi olan tek kişinin kendisi olmadığını keşfeder. Ve kısa süre sonra yeniden onlarla ilgili şeyler duyacaktır.

Bu bir pazar günü ayinden sonra olmuş. Zala kiliseden çıkarken bir komşusu ona şöyle der: "Konuklarım oldu." Tavrındaki komplocu hava konukların masum akrabalar olmadığını sezdirmektedir. "Sana da gelecekler", diye bildirir kadın Zala'ya, sonra onun evine giderler ve Zala daha ayrıntılı bilgi alır. Kısa süre sonra Zala'ya da "konuk" gelir. Bu Karel Prusnik-Gasper'dir, görevi Eisenkappel çevresinde Antifaşist Kadınlar Cephesi'nin bir şubesini kurmaktır ve olumlu karşılanır. "E, gençtik ve bu bir biçimde bizi onurlandırmıştı" diyor Zala. Yaşamları boyunca çok doğal bir şeymişcesine ırgat gibi çalışmış olan kadınlara salt değişiklik değil saygınlık da vaat eden bir görev verilmektedir. Bu, bunun kesinlikle bilincindedirler, tehlikeli bir görevdir.

Bu, Nasyonal Sosyalizmle onca deneyimden sonra artık bu da önemlidir, "Hitler'in kovulmasına" katkıda bulunacak bir görevdir.

Kadınlara geceleri, hatta bazan da güpegündüz dağıttıkları afişler, el ilanları verilir: "Faşizme ölüm", "Halklara Özgürlük", denmektedir bunlarda ya da bazan "Alman Askerleri, Sloven Askerleri, Hitler için dövüşmeyin!" Evde partizanların çamaşırları yıkanmakta, partizanlar için yemek pişirilmekte ve onlara dağlarda saklandıkları yerlere götürülmektedir. Zala yemeği pişirmekte, annesi tencereleri ormana taşımaktadır. Klagenfurt'ta kadınlar sargı malzemesi ve ilaç satın almakta, ancak göze batmamak için bunu azar azar ve farklı eczanelerden almaktadırlar. Geceleri bazan çiftliklerde uyumak için partizanlar gelmektedir, özellikle de yaralıları varsa. Ancak zaman zaman da geceleri devriye gezisine çıkmış jandarmalar geceyi çiftliklerde geçirmek üzere gelmektedir. Evde polis varsa kadınlar orman kenarındaki belli bir yere kırık dallardan bir haçla işaret koymaktadırlar. Gündüzleri yörede jandarmalar dolaşmaktaysa kadınlar pencereye bir çarşaf asmaktadırlar. Çarşaf perde izlenimi yaratmakta, ama partizanlar durumu anlamaktadır. Propaganda malzemesi ahıra ya da arı kovanlarına saklanmaktadır — evleri ararken SS'ler bile buralara girmeyi göze alamamaktadırlar.[23] Zala'nın kocası Klagenfurt'daki avcı kışlasında üslendirilmiştir, kadmların yerine getirdikleri görevlerin en gücü ve tehlikelisi için iyi bir bahane: Sloven askerlerini askerden kaçmaya ve partizanlara katılmaya kandırmak. Plan özenle hazırlanmıştır. Aileleri zulümden korumak için zorla asker toplanıyormuş gibi yapılmaktadır. Asker silahlarıyla birlikte en yakın partizan üssüne apartılmakta, menzil dışına çıkar çıkmaz karısı ya da annesi jandarmaya koşmakta ve ağlayıp yalvarmaya başlamaktadır : "Geldiler ve onu yakaladılar, sürükleyip götürdürler! Şimdi ne yapacağız?" Hile en azından başlangıçta işe yarar. Ancak kadınlar kısa sürede öylesine başarılı olurlar ki giderek daha az Sloven cephe izninden dönmeye ve çoğu da doğrudan kışladan sıvışmaya başlar. Bunun üzerine yetkililer memleket izni olanlara ailelerini çiftliklerde ziyaret etmeyi yasaklarlar, askerler Eisenkappel'de kalacaklardır, onları görmek isteyen karıları, çocukları, ebeveynleri kente gelmek zorundadırlar. Eisenkappel çevresindeki tüm bölge "düşman toprağı" sayılmaktadır.

Almanlar karşı atak olarak köylere partizan giyimli özel birlikler gönderirler. Zala bugün hâlâ onların aptallığına şaşırmaktadır: "Tito

23) Bkz. : Trallori-Zala röportajı.

kasketleriyle güpegündüz köyün içinde dolaşıyorlardı!" Ancak durum yalnızca komik olmakla kalmamaktadır, kadınlar yine kadınca bir hileye başvururlar. Provokatörlerden kurtulmaları gerekmektedir, ancak maskelerini doğrudan düşüremeyeceklerdir, o halde ne yapmalı? Böyle bir grup eski bir komünist olan dayısının evine yerleştiğinden Zala Antifaşist Kadınlar Cephesi'nden bir yoldaşıyla doğru Eisenkappel'e jandarmalara koşar ve heyecanla bildirir: "Oradalar, dayımın evindeler, partizanlar, bütün gece kaldılar ve şimdi hâlâ oradalar. Gece birşey yapmayı göze alamadık, ama şimdi hemen gelmelisiniz, köye gelin ve onları alın götürün!" - "Aferin size, iyi ki haber verdiniz", diye överler jandarmalar, ama "haydutlar"ı yakalamak için hiç de acele etmezler.

Ancak Eisenkappel çevresindeki köylerde Antifaşist Kadınlar'ın durumu artık kritik bir hal almıştır. Özellikle Kadınlar Cephesi'nin başkanı Zala'dan uzunca bir süredir kuşkulanılmaktadır. Elbette ki Zala'nın her zaman kaçma olanağı vardır, ama o sonuna kadar görevinde kalmakta kararlıdır. Bunun nedeni ise şunu bilmesidir: "Partizanlar için önemli olan biz kadınların yanlarına gitmesi değildi, evlerimizde, yasal ortamda çok daha yararlı oluyorduk." Üstelik Zala açıkça çetecilerin yanına geçerse ailesinin ağır zulüm göreceğini de bilmektedir. Zala gibi bir kadın çiftliğini ve ailesini terkettiğinde nedeni konusunda kimse en küçük bir kuşkuya bile kapılmazmış. Ne komşular, ne de polis.

26 Ekim 1943'de Zala'nın kocası cephe iznine Eisenkappel'e gelir. Yeni yasak nedeniyle Lobnig'e, eve gelememektedir, ancak çocuğu mutlaka görmek istemektedir ve Zala'yı kendisini de yanına almaya ikna eder Karanlıkta gizlice eve giderler, Zala tüm olup bitenden hiç hoşlanmamaktadır, her an polisin kapıya dikilmesini beklemektedir. Ertesi sabah, 27 Ekimde, kapı hızla yumruklanır : "Açın!" Annesi açar, oda polisle dolar. Ancak bunlar karşılarında duran ve götürülmeyi bekleyen Zala'nın kocasını aramamaktadırlar. Onu dikkate bile almazlar, sordukları yalnızca şudur: "Çiftçi kadın nerede? " Şimdi Zala işin aslını anlamıştır. Önlem olarak kalın giyinir. Yün çoraplar, sağlam ayakkabılar, iki kazak, Polisler buna şaşar, ama engel olmazlar. Zala: "Bunu hep tasarlamıştım, beni götürmeye kalktıklarında ellerinden kaçmayı deneyecektim. Çok fazla suç işlemiştim." Ne var ki Eisenkappel'deki karakola giderken en küçük bir şansı bile yoktur. Zala'yı orada beklemektedirler. Kendisini sorguya çekmek için altı Gestapo görevlisi gelmiştir. Zala aptallığa vurur, herşeyi yadsır, Ges-

tapolar düzenleyicinin kendisi olduğunu ve bu nedenle tüm bağlantıları çok iyi bildiğini öne sürürler - ki bu da gerçekten doğrudur. Ancak Zala kimseyi tanımamaktadır, hiçbir şeyden haberi yoktur, kendisinden ne istediklerini hiç anlamamaktadır. Zorlu sorgulama saatlerce sürer. Öncelikle bir şeyi öğrenmek istemektedirler. Partizanların Leppen'deki sığınağının nerede olduğunu. Oysa Zala bunu gerçekten bilmemektedir, bu durumda bunu yadsımakta hiç güçlük çekmez, düşmanları tek bir sözüne dahi inanmazlar, ve onu da kendileriyle birlikte sığınağı aramaya zorlarlar. Zala elleri kelepçelenmiş olarak altı Gestapo ve 76 jandarma eşliğinde gecenin içine salıverilir. Durumu tümüyle umutsuz görünmesine karşın kafasında tek birşey verdir: "Ellerinden kurtulmalıyım." Giderler de giderler. Zala'nın eşlikçileri yavaş yavaş sabırsızlanmaya başlarlar: "Nerede bu barınak", diye sormaktadırlar ikide bir ve gözdağı vermektediler: "Size daha neler yapabileceğimizden haberiniz yok, artık bize barınağın nerede olduğunu göstermezseniz şaşkınlıktan ağzınız açık kalacak!" Zala yalvarmaya başlar: "Ellerim, kelepçeleri gevşetin, artık yürüyemiyorum, ellerim tümüyle uyuştu." Yere oturup ağlayarak yola devam etmemekte direndiğinde sonunda istediğini elde eder. Yürürken ellerini zincirden kurtarmaya çalışır ve ormanın çok dik ve karanlık bir bölümüne ulaşmalarını bekler. Sonra kendini yere atar ve yamaçtan aşağı yuvarlanır. "Çiftçi kadın sıvıştı!" diye haykırır jandarmalardan biri telaşla va ardından kurşunlar ve aydınlatma fişekleri Zala'nın kulakları dibinden vınlamaya başlar. Zala bir ağaca doğru koşar ve bayılır, kendine geldiğinde "Meryem Ana, öldüm herhalde", diye düşünür. Ancak şiddetli başağrısına karşın tüm gücünü toplar, sendeleyerek böğürtlen çalıları arasından geçer, dikenler her tarafını kanatmıştır, koşmayı sürdürür ve sonunda küçük, kuytu bir çam ormanına varır ve orada hava aydınlanıncaya kadar bekler. Ertesi gün bir grup oduncuya rastlar, adamlar yaralarına olabildiğince bakım yapmasına yardım ederler ve ona yiyecek verirler. Zala dost olduğu bir çiftçinin çiftliğine gelene kadar kaçmayı sürdürür. Çiftçinin kızları onu gelirken gördüklerinde karşılarındakinin bir hayalet olduğundan emindirler : "Meryem Ana, Zala, sen öldün ya, seni vurdular", diye kekelerler dehşet içinde ve sonunda karşılarındaki hayaletin boynuna sarılırlar. Jandarma çiftçi kadın Sadolsek'in kaçarken vurulduğu haberini yaymıştır. Yenilgilerini, kelepçeli bir kadının altı Gestapo ve 76 jandarmanın elinden kaçtığı gerçeğini bir türlü itiraf edememişlerdir.

Bir gün sonra Zala denilen Johanna Sadolsek Breck kayalığının

ardındaki partizan kampına ulaşır. Böylece yeni bir yaşam başlar. Birliğin komutanı Karel Prusnik-Gasper anılarında kamp yaşamını şöyle anlatmaktadır : "Partizan kendisine ne ateş, ne yemek ne de dinlenme hakkı tanıyabilir. Oraya vardığımızda önce çamlara giriştik. (...) Sonra donmuş toprağı işlemeye ve sığınak kazmaya başladık. Gün ağarmasından karanlığa kadar böyle ırgat gibi çalıştık. Ancak hava kararduğında Muri bir ateş yaktı ve gece saat onbirde ilk yemek hazırdı, patates ve koyun etinden bir tür ekşi çorba, elbette ki ekmek yoktu. Gece kampımızı henüz kazdığımız toprağın üzerinde açık havaya kurduk. Birkaç gün sonra sığınaklar bitmişti. Bunlar ilk yaptıklarımızdan daha büyük ve daha iyiydi ve hatta politika derslerini bile 'dam altında' verebiliyorduk. Bu yükseklikte kendimizi aşağıda vadidekinden daha iyi hissediyorduk.

Kimse bizi duyamazdı, şarkı bile söyleyebiliyorduk. Vadiler yoğun sise gömüldüğünde gündüzleri de ateş yakıyor ve patates pişiriyorduk. (...) En kötüsü bit belasıydı.(...) Gece gündüz aynı giysiler üzerimizdeydi, çok ender olarak çamaşır değiştiriyorduk. Ayakkabılarımı bile ancak çorap değiştirmeden değiştirmeye çıkarıyordum. Ve çorapların bile ikisini birden değiştiremiyordum, hep teker teker...."[24]

Prusnik-Gasper ilk biti - dehşet içinde - kız arkadaşı Marjetka'da keşfetmiş: Bit kızın pantolonu üzerinde dolaşıyormuş. "'Marjetka', diye fırladım yerimden, 'bu bit!' Marjetka yiğitçe güldü ve dedi ki(...): 'Tüfeğin olduğu yerde bit de vardır...'" Kısa süre sonra Prusnik- Gasper de kaşınmaya başlar ve kendi kendine nedenini sorar, Marjetka hiç istifini bozmadan ona kendisinin de bitlendiğini açıklar: "Galiba Marjetka'nın karşısında acemi çaylak gibi davranıyordum. 'Yaşamımda ilk kez böyle birşey...' Oysa küçük partizan kız çiçeği burnunda askere küçümseyerek burun kıvırıyordu."[25]

Zala başlangıçta buna dayanamayacağını düşünür. Ama o da kısa sürede partizan yaşamının güçlüklerine alışır: "Açıklıkta uyuyorduk, ağaçların altında, kışın bile. Dalları kırıyorduk, çam dallarını, bunları karın üzerine koyuyor ve üzerlerinde uyuyorduk. Sabahları kaskatı kesilirdik, ya da gece uyanıp hareket etmek gerekiyordu, yoksa donardın. Ve ayaklarımız, ayakkabılar öylesine sertleşiyordu ki, e, onları hiç çıkarmıyorduk, ancak üstümüzü değiştirirken ya da benzeri bir nedenle, ama bunun dışında hep giysilerimizle uyuduk, elimizde silah-

24) Karel Prusnik-Gasper, yuk. bel. yapıt, s.82 ve devamı.
25) Aynı, s.87.

larla, hep hazırlıklı olmak gerekiyordu. Düşmanın ne zaman nereden geleceğini asla bilemezdin ki."[26]

Kadınlar için her şey daha da güçtür, çünkü adet görseler bile giysilerini ve çamaşırlarını değiştiremezler. Zala :"Bu sıklıkla çok zor bir durumdu. Bir derece yıkanmak zorundaydın ve doğru dürüst adet bezin de olmazdı, her şey pantolona çıkarsa kokardın. Ama işler yolunda gitti. Gitmek zorundaydı." Yemek işinin de karmaşık yollardan örgütlenmesi gerekmektedir: "Çoğu kez ellerinde hâlâ birşeyler bulunan çiftçiler tarafından. Ancak bu da sonunda çok güçleşmişti. Çoğunun artık hiçbir şeyi kalmamıştı, bazıları göç etmişti ve evde yalnızca bir ya da iki, üç kadm kalmıştı, bunlarda fazla ürün alamıyorlardı. Ve her gün partizanlar geliyordu, biri geliyordu ve açtı, sonra başka biri geliyordu ve o da açtı, evdekilerin işi gerçekten zordu, partizanlarınkinden çok daha zor."[27] Zala partizanları desteklemek için geride kalmış olan kadınların çektikleri güçlükleri çok iyi anlamaktadır, sonuçta bunları kendi deneyimlerinden bilmektedir. Ve bu durumda ona kadın-erkek savaşçıların açık havada, bir sabotaj girişiminden en yakın üsse kadar saatler süren sıkı yürüyüşlerde geçen sıkıntılı yaşamları yine de yasallık çerçevesinde içindeki yasadışı çalışmaların güçlük ve tehlikelerinden daha kolay görünmektedir.

Bu ara kendisi de korkularını aşmıştır. Geceleri tüm o erkeklerin arasında uyumayla ilgili en büyük kaygısını da: "Meryem ana, diye düşündüm, bunun sonu ne olacak. Yatmam, dedim kendi kendime, erkeklerin yanında uyumayacağım, işin sonu nereye varır, bilmiyorum ki." İçi rahatlayarak "başma hiçbir şey gelmediğini" gözlei: "Onlarla hiç sorunum olmadı, bana hep saygı duydular." Zala kadın partizanlara cinsel sataşmalara ölüm cezası verildiğini de öğrenir. Ancak birliktelikleri kesin çiftler birarada yatabilmektedirler, ama onlara da hep bundan kaçınmaları öğütlenmektedir: Doğum kontrol araçları hemen hemen yok gibidir ve gebe kalmak felaket olacaktır. Birçok evli çift de ayrı birliklerde savaşmaktadır; Zala'nın kocası askerden kaçıp partizanlara katıldığında Zala onu yalnızca bir kez bir siyasal görüşmede görür. Zala, Mira ve diğer kadın partizanlar bugün hâlâ birliklerinde egemen olan arkadaşça havayı vurgulamaktadırlar, anlattıklarına göre kadınlarla erkekler arasında ayırım yapılmazmış, savaş birliklerinde erkekler de yemek pişirir, kadınlar ne kadar tehlikeli olursa olsun her eylcme katılırmış. "Çoğunlukla kadınlar örnek oluştururdu, erkekler

26) Trallori - Zala röportajı.
27) aynı yer.

için bile", diyor Zala. Sloven halkının hemen hepsi partizanlara sempati duyduğundan fırsat buldukça bir "eğlenti" "hovardalığını" göze alabilmektedirler: Saklandıkları yerlerden çıkıp önceden tüm komşularını çağırmış bellli bir çiftçiye ya da sıklıkla çiftçi kadına giderler ve hareketli eğlenceler yaparlar: "Orada müzik olurdu, dans eder ve neşelenirdik."[28]

Zala partizan kampına geldiğinde hemen gerekli askeri eğitimi alır, ancak bunun çok uzun sürmesine gerek yoktur, çünkü o da birçok dağ köylüsü kadın gibi silah kullanmayı bilmektedir. Genç kadın siyasal birlikte, insanları siyasal açıdan eğitmek, propaganda yapmak ve - köylerden- Kurtuluş Cephesi'ne ve Antifaşist Kadınlar Cephesi'ne üye kazanmak için köyden köye, partizan üssünden partizan üssüne dolaşan yaklaşık altı, yedi uzmanlık bir grupta görevlendirilir. Bir silahlı çatışmaya sürüklenmeleri ya da bir devriyeye rastgelmeleri veya pusuya düşmeleri hep olan şeylerdir, o zaman da salt savaşçı birlikler gibi dövüşmektedirler. Üstelik akşamları, diğerleri biraz olsun dinlenme olanağı bulduğunda Zala'nın bir de siyasal yönetime sürekli yamnda sürüklediği bir daktiloda raporlarını yazması gerekmektedir. Bir keresinde grubu - bir çiftlikte akşam yemeğinde - polis baskınına uğradığında, ve canlarını kıl payı kurtarabildiklerinde Zala daktilosunu unutur. Bunu farkeder etmez Zala tüm bölge polis tarafından kuşatılmış olmasına karşın daktiloyu almak için geri döner. Bu arada Antifaşist Kadınlar Cephesi'nin tüm Karnten'de sorumlu sekreteri olmuştur, beraberinde bir yığın ek iş de getiren üst düzeyde bir konum.

Zala'nın siyasal etkinlikleri için malzemeyi teknik alanda çalışan Mira gibi kadınlar sağlamaktadır. Mira toprak barınaklarda, dağdaki bir kayanın tepesinde, samanlıklarda gizlenerek daktiloda el ilanları, yasadışı gazeteler ve Londra radyosundan haberler yazmaktadır. Genç kadın başlangıçta malzemeyi ancak kendisi sayısız kopya daktilo ederek çoğaltabilmektedir, olağanüstü yorucu ve savurganca bir yöntem. Ancak Karnten'deki birlikler Yugoslavya'dan profesyonel bir teknikle donatıldıktan sonra Mira bir teksir makinesine kavuşur. Yazma görevinin yamnda Mira nöbet de tutmakta ve denetleme gezilerine katılmaktadır, kendisini ve sorumluluğu altındaki araçları korumak için doğal olarak o da silahlıdır. Ve -Zala'nm ya da savaşçı Marjetka'nın tersine- Mira yemek pişirmekle de görevlendirilmektedir.[29]

---

28) aynı yer.

29) Bkz. : Lisbeth N. Trallori : Der "verschwiegene" Widerstand, yuk. bel. yapıt, S. 160.

Zala partizanların kadın bölümünün yaklaşık yüzde 20 olduğunu tahmin etmektedir.[30] Bunlardan bir bölümü salt savaşçıdır, bir bölümü Zala gibi siyasal sorumlu, bir bölümü hemşiredir, diğerleri, öncelikle yaşlı kadınlar, ahçılık yapmakta, dikiş dikmekte ve barınağın temizliğini ve sağlık koşullarını sağlamaktadır. Kadınların üst düzey konumlara geldiklerini de vurguluyor Zala, büyük taburlarda komutan ve siyasal komiserlermiş - ama özellikle Yugoslavya'da. Zala Yugoslavya'daki üç aylık eğitimi sırasında tanıdığı bu kadınlarla gurur duymaktadır.

1944 Temmuz başında Zala kurtarılmış Dolenska bölgesine gitmek üzere yola çıkar. Genç kadın kadro okuluna varana kadar sekiz gün üsden üsse, kuryeden kuryeye yürür. Burada 73 kadın ve erkek öğrenci kuram ve uygulama alanlarında eğitilmektedir. Eğitim planında faşizm, emperyalizm, kapitalizm, komünizmin yanısıra askeri taktik ve silah kullanma da yer almaktadır. Ayrıca bir diş hekimi de onlara hizmet vermektedir, bu da aylardır ya da yıllardır dağlarda yaşayan savaşçılardan çoğu için büyük bir kolaylıktır.[31] Zala okuldan, eğitimden, ayrıca yoldaşlarıyla yaptığı tartışma ve sohbetlerden çok yararlanır. Kursun sonundaki sınavları üstün başarıyla verir, o, yalnızca altı yıllık ilkokul bitirmiş ve çiftlikte çalışmak zorunda olduğu için birşeyler öğrenmeye hemen hiç zaman bulamamış olan kişi. Sonra Zala bu arada, 1944 sonbaharında her zamankinden çok zorlu bir duruma gelmiş olan cepheye geri döner.

Müttefiklerin İtalya'ya girmeleri ve Karnten'deki partizanların şiddetlenen mücadeleleri Alman ordusunu çok güç durumda bırakmaktadır. 1944/45 kışında Alman ordusu Kurtuluş ordusuna karşı büyük saldırıya geçer. Büyük kayıplara karşın partizanlar en önemli mevzilerini korumayı başarırlar ve 7 Mayıs 1945'de Eisenkappel'e girerler.

8 Mayıs'da, Klagenfurt yolundayken Almanlar'ın teslim olduğu haberi kendilerine ulaşır.[32] Karel Prusnik-Gasper bunu anılarında şöyle anlatır: "Yine de çok temkinliydim. Benim makineli tüfeğim ve Zala'nın makineli tabancası sürekli yakındaki ormana çevriliydi."[33] - Haklı olarak. Faşist Cetniki'nin dağılan birlikleri, tek tük Ukrayna ve Alman SS birlikleri Almanlar'ın teslim oldukları haberinden sonra da

30) Bkz.:aynı kaynak, S.162.
31) Bkz. :Trallori - Zala röportajı
32) Bkz. : Karel Prusnik-Gasper, yuk. bel, yapıt, S. 372 ve devamı.
33) aynı yer.

direnmektedirler, Zala ve Prusnik-Gasper Klagenfurt'a varmadan hemen önce teslim olmayı kabul etmeyen bir yığın SS'in silahını almak zorunda kalırlar.[34]

Zala savaşı büyük (bedensel) bir yara almaksızın atlatmıştır. Oysa iki yıl boyunca şu bilinçle yaşamıştır: Son kurşun kendim için. Düşmanın eline sağ olarak geçmek ölümden beterdir. Zala bunları sakin, doğal, her türlü abartıdan uzak bir biçimde anlatmaktadır. Artık bu duygunun korkuyla pek ilgisi yokmuş. Kadın-erkek savaşçılar duygularını denetlemeyi çabuk öğrenirlermiş. Hep günü gününe, bir eylemden diğerine, bir sonraki hedefe - "bir sabotaj yapmak - ve nihai hedefe - "günün birinde Hitler faşizmini yok etmek"- yönelik yaşarlarmış.[35] Zala : "İnsan başka hiçbir şey düşünmüyor, evi barkı aklına gelmiyor, insan yalnızca amaçladığı şeyi düşünüyor. (...) Artık hiç korkmuyordum. Her şey vız geliyordu, tümüyle vız geliyordu. Eğer savaş varsa ve sen sürekli tehlike içindeysen, o zaman insan buna alışıyor ve artık ölüp ölmeyeceğine aldırmıyorsun, bunun hiç önemi kalmıyor. Birçok kez istedim bile, eğer şimdi başıma gelirse, buna hiç itirazım olmaz, dedim."[36] Ancak daha sonra Zala evinde yaşanan trajediyi öğrenir. 1943 Kasımında, onun kaçışından bir ay sonra polis çiftliğe gelmiş. O sırada aile çamaşırlarını almaya gelmiş bir partizanı saklıyormuş, polisin Zala'nın kaçmasının cezasını tüm acımasızlığıyla vermesi için bir neden daha. Alıra yangın bombaları atmışlar ve burası hemen tümüyle yanmış. Kaçmaya çalışan partizanı sırtından vurmuşlar, o da hemen ölmüş. Sonra hayvanları toplamışlar ve göndermişler. Hayvanlardan sonra sıra insanlara gelmiş. Zala'nın iki teyzesi ve kuzeni Auschwitz'e sürüklenmiş, yalnızca teyzelerden biri sağ kalabilmiş. Sonunda büyükannesinin Zala'nın iki yaşındaki oğluyla birlikte kaçmasına izin vermişler, Zala'nın erkek kardeşi rahip okulundan alınmış ve Dachau'ya gönderilmiş. Zala'nın annesi kaçmayı başararak dağlara koşmuş, partizanlara katılmış ve savaşın sonuna kadar birliğinin hastabakıcısı ve ahçısı olarak çalışmış.[37] Bir kurye bu haberleri Zala'nın birliğinin komutanına getirir, Zala'nın yüzüne söylemeyi göze alamaz. Ama Zala anlattıklarını bölük pörçük duyar ve her şeyi öğrenmek için diretir : "O zaman tüm olup biteni bana anlattı. Sığınaktan birkaç metre uzaklaştım ve ağladım. (...) Bundan sonrasını nasıl götü-

34) aynı yer.
35) Trallori-Zala röportajı.
36) aynı yer.
37) aynı yer.

receğimi artık bilemiyordum, bilmem ki insan bununla nasıl baş edebilir."[38]

Bunu başka tüyler ürpertici haberler izler. Çiftlikler yakılıp kül edilmekte, içindekiler yaşlısından çocuğuna kadar alınıp götürülmekte, vurulmakta ya da hatta canlı canlı ateşe atılmaktadır. Faşist Rus Kazakları'nın tutumu polisten ve Alman SS'lerden çok daha acımasızdır. Zala : "Örneğin Ferlach'da bir kadın varmış, uyluğundan vurulduğu için kaçıp kurtulmayı başaramamış. Bu olay hemen hemen savaş sonunda, 1945 Şubatında oldu. Bunlar kadının göğüslerini kesmişler, SS'lerin yanındaki bu Kazaklar, bıçakla kan fışkırana kadar göğsünün orasını burasını kesmişler, sonra içlerinden biri acımış, kadını bıçaklayarak öldürmüş."[39] Diğer bazı kadınlara tecavüz edilmekte ve bu yetmezmiş gibi yavaş yavaş ölene kadar işkence edilmektedir. "İşte o zaman insan büyük bir kin duymaya başlıyor", diyor Zala[40], insanın kendisini tehdit eden tehlikelere karşı duyduğu kayıtsızlıktan çok daha güçlü bir kin. Bununla birlikte durumu tersine çevirmek onun için olanaksızmış, yani bir tutsağı kurşuna dizmek ya da "hele konuşturmak için birine işkence etmek ve onu zorlamak. Bunu yapamazdım, o zaman da yapamadım."[41] Ancak öbürlerinin bunu çok iyi yapabildiklerini bildiğinden sürekli yanında durum tümüyle umutsuz göründüğünde kendisi için kullanmak üzere bir el bombası taşımaktadır.

"Son kurşun ya da bomba kendim içindi", diyor Zala ve -artık gülerek- şimdi iş o noktaya geldi, diye düşündüğü bir durumu anımsıyor. Bir silah arkadaşıyla birlikte polisin pususuna düşmüşler, gerçi başta ikisi de kaçıp kurtulmayı ve bir kayanın arkasına saklanmayı başarmışlar, ancak kuşatılmış olduklarını biliyor ya da en azından öyle sanıyorlarmış. Zala: "O zaman dedim ki, şimdi ya ben kendimi vuracağım ya da sen beni vuracaksın. Arkadaşım tabancamı kaptı ve dedi ki, henüz kendimizi vurmayacağız!" İyi ki de öyle yapar, çünkü kayanın arkasında saatlerce bekledikten sonra -"nefes almaya bile korkuyorduk" - başlarına hiçbir şey gelmeden oradan sıvışmayı başarırlar. Bu son adımı atmakta direnen yoldaşı savaştan sonra daha yıllarca ilgilenen herkese şunu anlatıyordu: "Zala'nın titrediğini gören tek kişi ben oldum." Torunu Maja Haderlap bana Zala ile röportajdan sonra

---

38) aynı yer.
39) aynı yer.
40) Johanna Sadolsek- la'nın "Asi Kadınlarla Mutfak Söyleşileri" filminde söylediklerinden alıntı, yuk. bel. yapıt.
41) Trallori-Zala röportajı.

büyükbabasının bununla gerçekten gurur duymuş olduğunu anlattı, çünkü ondan başka kimse Zala'nın "titrediğini görmemiş"ti.

Gerçi Zala erkek arkadaşları tarafından kendileriyle eşdeğer sayılmıştı- ancak yine de bazıları onu bir kadına göre çok "sert", aşırı "erkeksi" buluyordu. İkide bir titremeye başlayan bir kadın savaşçıyı küçümserler ve ciddiye almazlardı. Hiç titremeyen biri ise onlar için ürkütücüydü. Kurtuluştan sonra herkes geleneksel yerine -ve geleneksel rollerine - döndüğünde bazı eski yoldaşları Zala'nın savaşa etkin olarak katılışını savunmasını ve üstelik bundan gurur da duymasını hoş karşılamamışlar. Diğer eski partizan kadınlar kadın rolüne yeniden uyum sağlıyorlar ve yalnızca kendilerini savunmak için silah taşıdıklarını, ancak hiç ateş etmediklerini anlatıyorlarmış. Bu kendini yadsıma Zala'ya göre değilmiş. Bu da Zala'nın başını zaman zaman "kendi" insanlarıyla derde sokuyormuş - ve çoktan eski görevlerine dönmüş olan, Slovenleri küçümsediklerini ve eski kadın-erkek partizanlardan öç alma isteklerini hiç de gizlemeyen eski düşmanlarının kinlerini açıkça göstermelerine neden oluyormuş. Zala: "Almanlar'ın propagandası, kadınların erkekler için partizanlara katıldığı olmuştur."

Onlar "kızıl fahişeler"miş. Karnten'in Alman kesiminin militanları savaştan sonra bile Zala'ya "katil" ve "partizan orospusu" diye küfür ediyorlarmış. Faşist bir komşusu savaş sırasında, kocası Alman ordusundayken Zala'ya iki kez tecavüz etmeye kalkışmış, her ikisinde de Zala kendini başarıyla savunmuş. Daha sonra (kaçmadan önce) Zala ağır bir anjin geçirdiğinde, adam çevreye bunun nedeninin sürekli fahişe olarak partizanlara gitmesinin olduğunu yaymış. Ve adam bildiğini okumaktan Zala - resmen- yenen olarak döndüğünde ve kendisi yenilen olduğunda bile vazgeçmemiş. Gerçekte kadın-erkek partizanlar ancak kurtuluştan sonraki ilk birkaç günde yenenlermiş. Eski gericişoven ve Sloven düşmanı düzen Karnten'de soluk kesici bir hızla yeniden kurulmuş. Ve daha kısa süre önce Kurtuluş Ordusu'nun müttefiki olan İngilizler bile eski müttefiklerini komünist olarak izlemek ve hatta hapse atmak için pek zaman yitirmemişler.

Zala büyük bir düş kırıklığı içinde Klagenfurt'dan Lobnig'e çiftliğine döner ve karşısında bir enkaz yığını bulur. Yapının bazı bölümleri tümüyle yanmıştır, geriye kalansa içinde oturulamayacak bir harabedir, hayvanlar götürülmüştür ve tarlalar çöle dönmüştür. Bir soluk almaya, hatta savaşta çekilen sıkıntıların etkisinden kurtulmaya bile fırsat yoktur. Zala ve kocasının en azından başlarının üzerinde bir dam bulunması için hemen işe koyulmaları gerekmektedir. Eski (ve

çoğunlukla uslanmamış) Naziler en kazançlı görevleri kendilerine verdirtirken Zala ve birçok eski kadın-erkek silah arkadaşı tam bir yoklukla karşı karşıyadırlar, yine uzun yıllar boyu ağır bir yoksullukla boğuşup dururlar. Zala ödüllendirilmek için değil, faşistlerden nefret ettiği ve kurtuluşla içinde artık toplumsal eşitsizliklerin bulunmayacağı yeni bir toplumun oluşacağını umduğu için savaşmıştır. Ancak her şeyin böyle tümüyle farklı olacağını hiç beklememiştir. "Kurtarılmış" Karnten'de yine yüzüne çarpan küçümseme ve nefreti hiç beklememiştir.

Yugoslavya'daki eğitimden böylesine yararlanmış olan, tüm Karnten'in Antifaşist Kadınlar Cephesi sekreterliğinde ve partizanların siyasal sorumluluğunda bulunmuş Zala'nın şimdi siyasal çalışmalara hiç vakti kalmamaktadır. Günleri, önceleri çiftliğin yeniden kurulmasıyla, sonra da ağır çiftlik işleriyle dopdoludur, üstelik ikinci çocuğu, bir kızı olur. Yaşı ilerledikçe Zala yorulmaya başlar, zaman zaman da yaşamından bezmektedir. Üzerine karamsarlık çöktüğünde intiharı düşünmektedir: "Yaşamımdan zaten hiçbir şey anlamadım. Gencecik evlendim, sonra bu savaş oldu, sonra da bu her şeyi yeniden kurma."[42] Onyıllar boyunca hiç kimse onun deneyimleriyle, mücadelesiyle ilgilenmez. Diğer Karnten Slovenleri gibi o da susmayı öğrenir. Savaştan söz etmez olur, hele kendisinin orada oynadığı rolden hiç söz etmez, çünkü ona soru soranlar yalnızca Sloven avları için malzeme toplayan eskiden ve bugün de hâlâ düşmanı olan kişilerdir.

70'li yıllarda Klagenfurt ya da Viyana'da üniversiteye giden ve memleketlilerinin tarihiyle ilgilenen genç Slovenler ellerinde bloknotları ve kalemleriyle ilk kez geldiklerinde olumsuzluk ve kuşkuyla karşılaşırlar. "Bunları neden bilmek istiyorsunuz, bunların hiçbir anlamı yok, bizi rahat bırakın"dır sorularına verilen genel tepki. İçlerinden inatla direnen ve isteklerinde ciddi olduklarını kanıtlayan bir kaçı sonunda suskunluk duvarını yıkmayı başarır. Bugün kadınlı erkekli bir grup genç bilim adamı ve üniverite öğrencesi iki dildeki Klagenfurt gazetesi "Kladivo" çevresinde Karnten Slovenleri'nin direnişiyle ilgili geniş çaplı bir araştırma projesi üzerinde çalışmaktadır. Çalışmalarını büyük ölçüde para almadan yapmakta, hemen hiç devlet desteği almamaktadırlar. Avusturya tarihinin kasten gizlenen bir bölümünün gün ışığına çıkmasını yalnızca onlara borçluyuz. Ve kadın-erkek eski partizanların 50 yıllık horlanma, ayırım ve kayıtsızlıktan sonra tarihleriyle ilgilenen, hatta bunun da ötesinde kendileriyle gurur duyan insanla-

42) aynı yer.

rın da bulunduğu biçimindeki hoş sürpr izle karşılaşmalarım da onlara borçluyuz: Bu onlar için çok gecikmiş, resmi olmayan, ama o ölçüde de dürüst ve içtenlik dolu bir değerbilirliktir. "Siz gençler, gelen ilk kişilersiniz", diyordu bana Zala röportajın sonunda, "ama şimdi geldiğiniz için seviniyorum."

Hollanda

"İnsan olduğunuzu hiçbir zaman unutmayın"

1

Elele bisikletlerini sürmektedir ikisi cadde boyunca, delikanlıyla kız. O sırada evini boyamakta olan merdivenin üzerindeki adam (kim bilir şimdi savaşın tam ortasında boyayı nereden bulmuştur) ikisine bakmak için bir an işine ara verir. Birbirlerine çok tutkunmuş gibi görünmemektedirler. Kız biraz çaba gösterse çok güzel olabilirdi. Galiba görüntüsünü en çok bozan da gözlük. Oğlan da aman aman güçlü bir şey değil. E, nasıl olsun ki, bu kahrolası savaşta kimse yiyecek bulamıyor ki. Merdivenin üzerindeki adam bisikletlileri izlemeyi bırakır ve caddenin öbür tarafından yeşilli polislerin geldiğini görür. "Çabuk, kaybol", diye seslenir delikanlıya, "Almanlar geliyor!" Delikanlı bir an duraksar, ama sonra ikisi de pedallara asılırlar. Çünkü bir süreden beri Almanlar işgücü olarak "Reich"a göndermek üzere 18 ile 35 yaş arasındaki erkekleri avlamaktadırlar. Oysa bu, delikanlının başına gelebilecek en hafif şeydir. Onun sorunu, birincisi büyük kalibre bir revolver taşımasından ve ikincisi de erkek olmamasından kaynaklanmaktadır. Her ikisi de onu işgücü olarak bir Alman fabrikasına değil, bir Alman toplama kampına ya da doğrudan kurşuna dizilmek üzere kumullara götürecektir. Elbette daha önce işkenceli sorgulamadan geçecektir.

Delikanlı aslında bir kızdır ve bu kız -yanındaki arkadaşı gibi- uzun süredir Gestapo'nın arananlar listesinde yer almaktadır. "Most wanted" ("en çok aranan")dır ikisi de, yoğun biçimde aranan "başterö-ristler"dir. Ve o gün o caddeden bisikletle geçmeleri hiç de rastlantı değildi: Onlar bir eyleme gidiyorlardı, somutlaştırırsak : Alman güvenlik örgütü SD'nin bir subayını vurmaya gidiyorlardı. Bu onların ilk eylemi olmayacaktı ve sonuncusu da olmadı. Ve o anda polis işlerini bozduysa da birkaç gün sonra görevlerini başarıyla yerine getirdiler. "Kendisine hiç yakışmayan" bir gözlük takan kız, "kızıl saçlı kız" diye aranan Hannie Schaft'tı ve 20 yaşından beri yeraltındaydı. Gözlükte pencere camı takılıydı, Hannie'nin saçı da siyaha boyanmıştı. "Deli-

kanlı" Truus Oversteegen'di, o da 17 yaşından beri Alman işgaline karşı silahlı direnişte etkin görevdeydi.[1]

Amsterdam Verzetsmuseum'da (Direniş Müzesi) Truus ve Hannie çiftinin biraz sararmış bir fotoğrafı asılıdır. Truus'un başında siperliği yüzüne indirilmiş bir kasket vardır, paltosunun altından bir erkek gömleği yakası ve kravat görünmektedir. Hannie başına altından koyu renge boyanmış saçlarının fışkırdığı çiçekli bir eşarp dolamıştır, mantosunu küçük bir kürk yaka süslemektedir, hepsi birlikte, bu arada sahte gözlük de unutulmamalı, ona saf ve toy bir görünüm vermektedir. İki genç birbirlerine tutkun tutkun gülümsemektedirler, ancak bastırılmış kıkırdama yüzlerinden okunmaktadır. Fotoğrafı iki direniş savaşçısının (ve ekipteki üçüncü kişi olan Truus'un kardeşi Freddie'nin) saklanma yeri olan evde kısa bir süre kalan bir üniversite öğrencisi kendi eski fotoğraf makinesiyle çekmiştir -komploculuğun tüm kurallarını çiğneyerek. Truus Oversteegen - bugün evli, Menger- bana fotoğrafı gösterirken keyiflenmeyle büyük bir nefret arasında bocalamaktadır : Bir yandan durum komiktir, öte yandan ise : "Kendimi gerçekten öyle hissetmek için erkek iç çamaşırları bile giydim. Korkunçtu, külotlarımda o yarıklar bile vardı, ama bunun da pek yararı olmadı."

Yaklaşık 25.000 kadın-erkek Hollandalı Alman işgaline karşı "aktif" direnişte çalıştı. Onlar halkın büyük çoğunluğunun arkalarında olduğunu ve "pasif" direnişte bulunan, yani ortadan kaybolanları (Yahudiler, Almanya'da angaryaya koşulmamak için saklanan erkekler, direniş savaşçısı kadın ve erkekler) yanlarında barındıran, bunlara yiyecek bulan ve gerektiğinde aralarında bağlantı kuran, yasadışı basını işleten, sahte belge ve yiyecek kartelerini taşıyan, el ilanlarını dağıtan, bildiri yapıştıran yüzbinlere güvenebileceklerini biliyorlardı. Hollanda'da direnişe kimlik ve kartel için boş form sağlayan memurlar, eşgüdümlü yayınlara çıkmayı reddeden sanatçılar, -artık işgal güçlerince yönetilen - meslek birliklerinden kitle halinde ayrılan doktorlar, Yahudi meslekdaşlarının işten çıkarılmasına karşı protestolar yazan üniversite profesörleri, üniversitelerde istenen "Arilik kanıtı"nı boykot eden üniversite öğrencileri, Yahudiler'in götürülmelerine karşı vaazlar veren ve cemaatlerinden tehdit altındaki insanları saklamalarını isteyen her iki mezhepten rahipler vardı.[2]

---

1) Yazarın Truus Menger'le röportajı, Mayıs 1987,Venhuizen, Hollanda.

2) Başka birşey belirtilmediğinde Alman işgali altındaki Hollanda ile ilgili bu ve aşağıdaki bilgiler için bkz. Erich Kock: Unterdrückung und Widerstand, Dortmunder Vortrage (Zulüm ve direniş, Dortmund konferansları), sayı 35, Dortmund, yayın tarihi

Hollanda'da ayrıca işgalcilerin yasaklamadığı ve Almanlar'm uygulamada gayretli ve inançlı yardımcılar olarak güvenebilecekleri tek parti olan NSB (Nationale Socialistische Beweging - Nasyonal Sosyalist Hareket) de vardı. Her yerde olduğu gibi etkin parti üyeleri ve işbirlikçiler, muhbirler ve hainler vardı, ancak küçük ülkede ortama halk içindeki Nazi karşıtı çoğunluk egemendi. Daha altı yaşındaki çocuklar bile gözlerini dört açmayı ve polis görünür görünmez oyunu bırakmayı öğrenmişlerdi, çünkü "underduikers"in, ortadan kaybolanların hemen bodrum ve çatı aralarındaki saklanma yerlerine sıvışmaları için uyarılmaları gerekiyordu. ("Aktif" direniş gibi ölüm cezasına çarptırılan) bu "pasif" direnişte ağırlık kadınlardaydı. Onlar ("çalışabilecek durumda"ki erkeklerin tersine) sokağa çıkabiliyor, - pek göze batmadan- alışveriş sepetlerinde ve çocuk arabalarında yasadışı malzeme taşıyabiliyor ve en azından savaşın ilk yıllarında erkekler kadar sıkı denetlenmiyorlardı.[3]

10 Mayıs 1940'da Alman orduları yansız Hollanda Krallığı'nı istila eder. 13 Mayıs'ta yenilgi hemen hemen kesindir, kraliçe Wilhelmina İngiltere'ye kaçar, bakanlar kurulu da onu izler. 14 Mayıs'ta hava kuvvetleri Rotterdam'ı bombalar, yaklaşık 1000 kişi harap olmuş kentin yıkıntıları arasında ölür. Bir gün sonra Hollanda başkomutanı general Winkelmann teslim olur. Alman tankları başkente girer. Bu 15 Mayıs günü yalnızca Amsterdam'da çoğu Yahudi olan 150 kişi intihar eder. İlk kargaşayı uzunca süren bir aldatıcı dinginlik dönemi izler. İşgalciler halkın sempatisini kazanmaya çalışırlar, Hitler tarafından "Hollanda Reich Komiserliği"ne atanan Arthur Seyss-Inquart 29 Mayıs'ta göreve başlarken yatıştırıcı bir konuşma yapar : Almanlar bu ülkeye ve halkına ne baskı yapmak ne de kendi siyasal öğretilerini kabul ettirmek istemektedirler: "Führer'in tek amacının iyi niyetli herkese barış ve düzen getirmek olduğunu biliyoruz."

Oysa herkes iyi niyetli değildir. Bu konuşmadan bir ay sonra Hollandalılar Prens Bernard'm doğum gününü "Karanfil Günü" olarak kutlarlar, pek çok insan -kraliçenin damadı gibi - yakasına beyaz bir

---

belirtilmemiş, ve : Texte zur Dauerausstellung, Widerstandsmuseum (Verzetsmuseum) Amsterdam (Sergi metinleri, Amsterdam Direniş Müzesi, Amsterdam, yayın tarihi belirtilmemiş).

3) Bkz.: Je deed wat je doen moest.Vrouwen in verzet (Yapmamız Gerekeni Yaptık. Direnişte kadınlar), yayınlayan : Annemarie de Wildt, Amsterdam, 1985 (sayfa numaraları belirtilmemiş).

karanfil takar, bayraklar çekilir, anneler çocuklarına kırmızı-beyaz-mavi elbiseler giydirirler (Hollanda bayrağının renkleri). Şimdi yeni doğanlara dikkati çekecek sıklıkta Juliana, Wilhelmina ve Bernard isimleri verilmektedir.[4] Yine de - bu küçük, kendiliğinden protesto hareketlerine karşın - belli bir rahatlama vardır. Naziler çok da kötü değildirler galiba. Yalnızca siyasal açıdan etkin, işgalden önce Almanya'dan kaçanları yanlarında barındırmış olanlar bu güzel görünümün uzun sürmeyeceğini bilmektedirler. İşgalden hemen bir ay sonra yasaklanan Komünist Parti yeraltına kayar. Alman Yahudileri'ni ya da "siyasiler"i saklamış olan aileler ister istemez zorunlu hale gelen komploculuğu öğrenirler. Hollandalı Yahudiler - kaçmayı başaramamışlarsa - kendilerine saklanacak yer aramaya başlarlar.

3 Ekim 1940'da işgal makamları bir genelge yayınlarlar, buna göre tüm memurlar bir "Arilik bildirimi"i imzalayacaklardır. 22 Ekim'de Yahudiler'e ait tüm sanayi ve ticaret kuruluşlarının saptanması emredilir, kısa süre sonra da halka açık her yere (yüzme havuzlarından parklardaki banklara kadar) "Yahudiler giremez" ya da "Yahudiler'e yasak" sözleri yazılı tabelalar yerleştirilir. Yahudiler'in bisikletleri alınır, mallarına ve evlerine el konur, belediye ve devlet görevlerinden ve üniversitelerden çıkarılırlar. 1941 Ocağında NSB'nin Yahudilere karşı ilk açık şiddet eylemleri başlar. Bir ay sonra tarihi Amsterdam Yahudi mahallesi polisçe kordon altına alınır, 22 Şubat'ta, bir cumartesi günü (Sabbat), polis Yahudi mahallesine ilk baskınını yapar: 389 erkek tutuklanır ve sonra Buchenwald ve Mauthausen'e gönderilir. Baskına misilleme süsü verilir : Çünkü kısa süre önce bir Alman devriyesi Yahudi dondurmacı Koco'ya yaptığı baskında gelecekteki kurbanları tarafından büyükçe miktarda amonyak gazıyla kovalanmıştı.

Amsterdam'ın Jordaan semtinde oturan pek çok işçi işlerine giderken Yahudi mahallesinden geçmek zorundaydı, bu durumda da Yahudi halka karşı uygulanan teröre çok somut biçimde tanık oldular. İlk baskından üç gün sonra, 25 Şubat 1941'de, demiryolu işçileri grev ilan ettiler. Grev sabah 4.30'da tramvay depolarında ve kent temizlik işlerinde başladı, yedi saat sonra tüm Amsterdam genel grevdeydi. Tersanelerde, metal sanayiinde, yönetimde, banka ve dükkanlarda, her yerde greve gidilmişti. Saat 14.30'da grev Haarlem'e ulaştı ve Velsen

4) Bkz. : aynı kaynak.

Weesp, Hilversum, Utrecht ve Zaanstrek'e doğru yayıldı. (Hollanda'nın diğer bölümleri durumu zamanında haber alamamışlardı.) Bu eşsiz bir olaydı : Alman işgali altında kusursuz işleyen bir genel grev, Yahudi kıyımı politikasına karşı ilk grev. Kadın-erkek militanlar el ilanları dağıtıyorlardı, şöyle deniyordu bunlarda : "Greve gidin! Greve gidin! Greve gidin! Yahudiler'in hemen serbest bırakılmasını isteyin! Onlarla dayanışma içinde olduğunuzu açıklayın! Yahudi çocuklarını şiddetten kurtarın ve onları evlerinize alın! " Almanlar greve olağanüstü hal ilan ederek tepki verdiler. Hollanda halkına yaltaklanma dönemi geride kalmıştır. Alman polisi grevcilerin üzerine ateş açar, yüzlerce kişi tutuklanır, bunlardan dördü ölüm cezasına çarptırılır, diğerlerine de ağır hapis cezaları verilir, belediyelere milyonluk tazminatlar yüklenir.

Bu durumda direniş de örgütlenmeye başlar. İlk yasadışı gazeteler yayınlanır, sayıları onbinlerce baskıyla 600 değişik yayma varır. Komünist Parti savaş grupları kurar, diğer gruplar da "pasif" direnişten silahlı direnişe geçmeye karar verirler. Almanlar'ın Hollanda'ya girişlerinden tam bir yıl sonra Hollanda ekonomisi tümüyle Alman savaş yönetiminin emrine girmiştir. Angaryaya ilk koşulanlar 140 000 Hollanda işsizidir, bir yıl sonra, 6 Mart 1942'de 18 ile 35 yaş arasındaki tüm erkekler - işgalcilerin emrindeki- Hollanda işletmelerinde ya da giderek Almanya'da çalışmak zorunda bırakılırlar. Angarya işçisi toplama birlikleri sokaklarda dolaşmakta ve uygun yaştaki her erkeği sürükleyip götürmektedirler. Onbinlerce Hollandalı erkek bu zorbalıktan ortadan kaybolarak kurtulur, bunların çoğu saklanmakla yetinmeyip direnişe katılır. İlk "underduikers" (ortadan kaybolanlar) olan Yahudiler'i -14 Haziran 1942'de ilk kitle sevkiyatı, Amsterdam Schouwburg'dan Auschwitz ve diğer yok etme kamplarına trenlerin kalktığı Westerbog toplama kampına yapıldı - "çalışmak istemeyen" Yahudi olmayan Hollandalılar izledi. 25 000 Yahudi saklancak yer bulmayı başarmıştı, şimdi de daha onbinlerce saklanacak yerin bulunması, sahte belge ve yiyecek karnesinin düzenlenmesi gerekiyordu. Yalnızca bu görevler için 1942 sonbaharında Kalvenci bir rahiple Riek teyze denen Kuipers-Rietberg isimli bir ev kadını Landelijke Organisatie, LO'yu kurdular, örgütte çalışanların sayısı kısa sürede 14 000'e ulaştı. LO adresleri, kimlik belgelerini, yiyecek ve giyim eşyalarını örgütlüyor, üyeleri, özellikle de kadınlar yiyecek, gerekli karne ve ilaçları sağlamak için çeşitli dükkanların önünde saatlerce sıra bekliyorlardı. Malzemeyi semtten semte ve hatta ülkenin bir ucundan diğe-

rine taşıyorlardı. Yalnızca bir - kendi ailesi - aile için alışveriş yapabilen "zararsız" ev kadınının dikkati çekmeksizin "underduikers'ine bakması yetmiyormuş gibi kurye kadınlar işlerinin tehlikesi yanında bir de utanç verici durumlara katlanmak zorunda kalıyorlardı: trende, tramvayda bir Alman askerinin bu sevimli kızlardan biriyle flört etmeye çalıştığı sık sık görülen birşeydi. Çantasında bir düzine sahte kimlik ve bir paket yasadışı gazete taşıyan bir yeraltı işçisi ona yüz vermemeyi ve belki de onu öfkelendirmeyi göze alamazdı. Gülümsemesine yanıt vermek, onunla sohbet etmek - ve bu nedenle aynı araçtaki yurttaşları tarafından açıkça aşağılanarak cezalandırılmayı kabullenmek zorundaydı.[5]

Çalınmış ya da diğer herhangi bir yoldan elde edilmiş belgelerin "değiştirilme"si uzun vadede ve "underduikers" kitleleri gözönüne alındığında çok külfetli olduğundan direnişçiler nüfus memurluklarına ve yiyecek kartı dağıtım bürolarına baskın yaparak boş form elde etmek zorunda kaldılar. Ayrıca uzmanların (sıklıkla sanatçı ve matbaacılar) rahatça - ve uyum içimde - çalışabilecekleri iyi donanmış sahtecilik laboratuarlarının kurulması gerekiyordu. LO'nun "normal" üyelerinin yerine getiremeyeceği bu tür görevler için baskınlar, sahtecilik ve daha sonra da sabotaj konusunda uzmanlaşan LKP (Landelijke Knokploegen, ulusal savaş grupları) oluşturuldu. LO ve LKP'den bağımsız olarak küçük bağımsız ya da Komünist Parti'ye yakın sol gruplar daha 1941 sonunda silahlı eylemler gerçekleştirmeye başlamışlardı: Gestapo ve SD subaylarını, üst düzeyden işbirlikçileri ve kendi saflarındaki hainleri vuruyor, rayları ve telgraf direklerini havaya uçuruyorlardı ve birkaç yoldaşlarını hapisten kurtarmayı da başarmışlardı. Özellikle sanatçı ve üniversite öğrencilerinden oluşan bu gruplardan biri 27 Mart 1943'de Amsterdam nüfus dairesini kundakladı, böylece planlandığı gibi pek çok "underduiker"ve aranan direnişçinin kimlik kaydı yandı. "Damgalı" kızlar üçlüsü Truus ve Freddie Oversteegen ve Hannie Schaft'ın da içinde olduğu diğer bir grup SD subaylarının ve hainlerin vurulmasında uzmanlaştı. Halkın bu eylemlere tepkisi farklıydı, bir bölümü işgalcilere vurulan her etkili darbeyi coşkuyla karşılarken diğerleri böyle saldırıların tek "başarı"sının acımasız misillemeler olduğunu düşünüyordu. Kısa süre sonra Almanlar kendi saflarından her ölü için birçok rehine öldürmeye, daha sonra da suikast ya-

5) Bkz. : aynı kaynak.

pılan sokaklardaki evleri tümüyle havaya uçurmaya ve sakinlerini ya göndermeye ya da kurşuna dizmeye başladılar. Kadınlar silahlı grupların üyesi olmakla birlikte eylemlerden çok hazırlıklarda görev alıyorlardı.[6] Truus ve Freddie Oversteegen ve Hannie Schaft istisnaydılar.

29 Nisan 1943'de Alman orduları komutanı Christiaansen Hollanda ordu ve donanmasında hizmet etmiş tüm erkekleri geriye dönük olarak savaş tutsağı ilan ettiğinde tüm ülkede genel grev patlar ve bazı bölgelerde 8 Mayıs'a kadar sürer; Hollanda'nın kuzeyindeki Twente çiftçileri iki ay daha Almanlara süt vermemekte direnirler. Grev 150 ölüyle sonuçlanır ve yeni, acımasız bir terör dalgası başlatır. Ancak tüm baskılara, ihanet ve işkenceye karşın direniş grupları yeni üye kazanırlar. LO ve LKP'nin yanında en önemli büyükçe örgütler Komünist Parti (kendisine yakın olan "bağımsız" grupları da içermek üzere), sağ eğilimli Orde Dienst (OD), sol-bağımsız Raad van Verzet in het Koninkrijk Nederlanden (Hollanda Kraliyet Direniş Konseyi, RvV) ve özellikle aydınlardan oluşan National Comité van Verzet (Ulusal Direniş Komitesi)dir. Sürgün hükümeti Londra'dan direnişin İngiliz müttefiklerce desteklenmesinde eşgüdümü sağlıyor ve her gün işgal altındaki ülkeye "Radio Oranje"nin programını yayınlıyordu.

5 Eylül 1944'de Müttefik orduları Hollanda sınırına ulaştılar ve büyük nehirlerde durana kadar ülkenin bir bölümünü kurtardılar. Artık Hollanda özgür Güney ve hâlâ işgal altındaki Kuzey olmak üzere ikiye bölünmüştü. Aynı gün sürgün hükümeti Prens Bernard'ın başkomutanlığında Binnenlandse Strijdkrachten, BS,yi kurdu. Artık ülkenin tüm silahlı direnişi bu ordunun emrine girecekti, bu da (Komünist Parti gibi birkaç istisna dışında) gerçekleşti - ancak, özellikle de sol Raad ve Verzet taraftan, pek de büyük bir coşkuyla değil. İngiltere'den ülkenin gerçek koşulları konusunda hiçbir deneyimi olmayan ve kendi başlarına çalışan grupları askeri düzene sokan subaylar gönderildi. Aynı zamanda da yeni yönetim daha şimdiden, kurtuluştan önce, direnişin en etkinlerinden olan komünistleri dışlamaya ve etkisiz kılmaya başladı, bu, komünist olmayan bir çok arkadaşlarının da pek hoşuna gitmeyen bir stratejiydi.

Bu sonbaharda Hollanda'nın hâlâ işgal altındaki bölgesinin halkı için savaşın en kötü dönemi başladı: 1944/45 açlık kışı. İşgalciler eldeki tüm yiyeceği zorla alıyordu, ürüne el konuyor, elektrik ve hava-

6) Bkz. : aynı kaynak.

gazı kesiliyordu. Halk ısınacak odun sağlamak için koca ormanları kesiyordu, yine de binlerce kişi donarak öldü, kimileri de açlıktan ölüyordu, sonuçta toplam 18.000 kişi öldü. Yiyecek olarak yalnızca alabaş ve patates kabuklarından sulu çorba vardı, kalan son giysiler de bir yumurta ya da bir ekmekle değiştiriliyordu; kentlerde bir köyde patates bulunduğu söylentisi kadın ve çocukların akın akın yollara dökülmesine neden oluyor, bu insanlar ayakları yara bere içinde kalana kadar koşuyor ve sonunda yanlış bir bilgiye kandıklarını ya da vardıklarında herşeyin dağıtılmış olduğunu görüyorlardı. 1945 Şubat'ında Amsterdamlılar'ın büyük bir bölümü günde 340 kalori alarak yaşıyorlardı.[7] "Underduiker" ve yasadışı kişiler, en ağır açlık çekenler arasındaydı, çünkü birinciler yiyecek aramaya gidemiyorlardı, ikinciler ise içinde bulundukları çok ağır koşullara karşın var güçleri ile kurtuluş için çalışmaktan buna zaman bulamıyorlardı. Yalnızca yeni subaylar - oldukça - bolluk içinde yaşıyorlardı, diye anlatıyor Truus Menger. Neredeyse açlıktan ölecek durumdaki savaşçı kadın genel karargâha gittiğinde masalardaki porsiyonları, içilen puro ve konyak miktarını görünce şaşkına dönüyordu.[8]

Açlık kışını en şiddetli baskılarla dolu bir ilkbahar izledi. İşgalciler saklanmış Yahudi ve diğer "underduikers" avını yoğunlaştırdılar, direniş gruplarına gizlice sayısız bağlantı kişisi sokuldu, birçok kez de büyük bir başarıyla. Almanlar yenilgilerinden önceki son hafta ve günlerde hâlâ aralarında "kızıl saçlı kız" Hannie Schaft'ın da bulunduğu yakalanmış direnişçileri kurşuna diziyorlardı.

2

Haarlem, 1941 sonu. Oversteegen ailesinin kapısı çalınır. Anne açar, ancak ziyaretçi 17 ve 15 yaşlarındaki iki kızı Truus ve Freddie'yi görmek istemektedir. Adam onlarla yalnız konuşmak ister. "Bir yeraltı ordusu kurmak üzereyiz", der kızları uzun uzadıya inceledikten sonra, "buna katılmayı düşünür müydünüz? Rus partizanları gibi silah ve sa-

7) Bkz. : aynı kaynak.
8) Yazarın Truus Menger'le röportajı.

botajla savaşmak istiyoruz." Bu karanlıktaki orduya katılırlarsa kimsenin bundan haberi olmayacaktır, hatta annelerinin bile. Doğal olarak kendilerinden de aynı ağzı peklik beklenmektedir. İkisi de başını sallar. Bunu anlamışlardır. "Birini öldürebilir misin?" diye sorar adam Truus'a. Kız korkar ve hemen yanıt veremez, çünkü bunu gerçekten bilmemektedir. Onun yerine Freddie yanıtlar ve şöyle der: "Bunu şimdiye kadar hiç yapmadım." Bu arada Truus durumu tartmıştır : "Eğer gerçekten bir faşistse, insanları içeri tıkan, işkence eden ve öldüren biriyse - evet, galiba. Ama gerçekten böyle biri olduğunu nereden bileceğiz? Tüm Alman askerleri faşist değil ki." Hayır, elbette ki değil, diye açıklar ona esrarengiz ziyaretçi, saldırıları yalnızca yüksek rütbeli subaylara, sorumlulara ve hainlere yönelik olacaktır. İki kardeş bir de neden onun özellikle kendilerine geldiğini öğrenmek isterler. Ziyaretçi partide onlar hakkında konuşulanları duymuştur, onların oldukça korkusuz ve çok da güvenilir olduklarını. Üstelik Sovyetler Birliği'nde de genç kız ve kadınlar partizanların yanında savaşıyorlardı. Ve bir kadının böyle bir şey yapacağı Almanlar'ın aklına gelmeyeceğinden kadınlar daha serbest hareket edebilirlerdi. "Peki, ateş etmeyi ve tüm bunları nasıl öğreneceğiz? "diye sorar Truus. Ona kesin bir yanıt verir vermez kapsamlı bir eğitimden geçeceklerdir. Truus ve Freddie'nin yanıtı "evet" tir.[9]

Frans'ın, gelecekteki komutanlarının savaştaki ismi (**Nom de guerre**) böyledir, Oversteegen kardeşleri grubuna kazanmak istemesi rastlantı değildir. Onlar yaşlarının çok genç olmasına karşın artık deneyimli yeraltı elemanlarıdır. Kızlar yıllardır Almanya'dan kaçan yoldaşları ve Yahudileri yanlarında saklamakta ve işgalden beri de komünistlerin yasadışı parti organı "De Waarheid"ı dağıtmakta, ev duvarlarına sloganlar asmakta ve ilan yapıştırmaktadırlar. Truus ve Freddie küçüklüklerinden beri politikanın içinde büyümüşlerdi. Anneleri komünistti, Truus beş yaşında ilk gösterisine katılmış ve kaldırımdaki izleyicilerin şöyle dediklerini duymuştur: "Bu kızılları fener direklerine asmak gerek. " Truus "Kızıllar"ın ne olduğunu annesinden öğrenmek istemiş, "Bunlar biziz ve burada bizimle yürüyen tüm bu

---

9) Bu bölümdeki tüm bilgi ve sözel alıntılar yazarın Truus Menger'le (kızlık adı Oversteegen) 1987 Mayısında Hollanda, Venhuizen'de yapmış olduğu röportajdan ve Truus Menger'in kitabı "Toen Niet, Nu Niet, Nooit", in, Den Haag 1982, (yayınlanmamış) İngilizce çevirisinden (İngilizce çeviri : Albert Boer; sözel alıntılar yazar tarafından İngilizce'den çevrilmiştir) alınmıştır.

kişiler", yanıtım almıştır. Truus ve Freddie'nin ebeveynleri boşanmıştır, iki kız küçük erkek kardeşleri ve anneleriyle sosyal yardımla geçinmektedirler - ve bu da yalnızca yoksulluk değil epeyce onur kırıcı deneyim anlamına gelmektedir. Örneğin sosyal yardım alanlar için "mal varlığı" olarak yalnızca iki battaniye öngörülmüştü. Kızlar, kurumdan kadının denetim için her gelişinde üçüncü battaniyeyi yatak odasından mutfağa ve oradan da yine onun burnunu sokup kolaçan etmediği başka bir odaya gizlice sürükleyerek kaçırmak zorundaydılar. Bir keresinde sözde annc yanına bir kiracı daha aldığı için sosyal yardım kesilmişti. Gerçekten de Oversteegenler'de 1933'den beri hep konuklar olurdu, ancak bunlar kira ödemek şöyle dursun, sıklıkla ailenin elindeki bir parça yiyeceğe de ortak ediliyorlardı. Bu kişiler Hitler Almanyası'ndan kaçıp Kızıl Yardım aracılığıyla Oversteegenler'e gelenler ya da parti çevrelerinden bu her zaman açık adresi öğrenmiş olan yoksul Yahudi ailelcriydi. Sonunda Hollanda hükümeti güçlü komşusunun baskısıyla böyle yardım girişimlerini yasadışı ilan etmek zorunda kaldı, kaçaklar yetkililere başvurmak zorundaydılar ve bunu yapmaz ve yakalanırlarsa, toplama kamplarına götürülüyorlardı. Böylece Truus ve Freddie komploculuğun temel kurallarını daha o zamandan öğrendiler. Çünkü anneleri kapısını kapatmayı hiç düşünmüyordu - ancak artık konukların dikkat çekmemesi gerekiyordu.

Truus 14 yaşına geldiğinde hizmetçi olarak bir evde çalışmaya başlar. İşinden, ama özellikle kendisine bir iş emredilirken takınılan aşağılayıcı tavırdan nefret etmektedir. İşe girişinin ikinci gününde evin hanımı ona yatak odasındaki oturağı döküp dökmediğini sorar. Truus bu küstahlık karşısında çok öfkelenir, ancak işini kaybetmeyi de göze alamaz. Çaresiz üst kata çıkar ve oturağı alır. Merdivenleri inerken evin beyinin kendisini izlediğini ve anlaşılan kendisinden birşeyler istediğini farkeder. Adam istediğini çabucak ortaya koyar: Bacaklarının arasını kavrar ve onu öpmeye çalışır. Truus oturağı adamın üzerine boşaltır - ve bu işten kurtulur, ancak bu arada ailenin öylesine gereksinim duyduğu ek geliri de yitirmişlerdir. Ama annesinin tepkisi soğukkanlıdır. Truus ona işten ayrılışının nedenini anlattığında yaptığı tek yorum şudur: "Haklısın, ben de aynısını yapardım."

Anne, Truus ve Freddie'nin yaşamlarına damgasını vuran ahlaki simgedir. Kızlar tüm Almanların Nazi olmadığını, Almanya'da bir Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in de bulunduğunu ve sonuçta yanlarında gizledikleri kişilerin de Alman olduğunu annelerinden öğrenirler. Bunları hiç unutmamaları gerekmektedir: "Her zaman birbiri-

nizi korumalısınız. Biriniz diğerini asla ortada bırakmamalı." Anneleri onlara faşizmin ne olduğunu gerek kuramsal gerekse uygulama açısından açıklar: Yine (artık Almanlar ülkeye girmiştir) bir Yahudi aile, iki küçük çocuğuyla bir kadın, yanlarında yaşarken, bir gün "underduikers" için bir çıkın gelir. Çıkında Nazilerin yakaladığı kocanın giysileri vardır, kana bulanmışlardır. Kadın ağlayarak bir kenara yığılır, çocuklar yanında sapsarı donakalırlar. "Bakın işte", der Truus'un annesi, gözlerinden öfke ve acıdan yaşlar akarak, "bu faşizmdir." Truus ve Freddie derslerini almışlardır. İki kardeş Frans'ın ziyaretinden sonra silahlı direnişe girmeye karar verdiklerinde annelerine tehlikeli bir görev üstleneceklerini, ama bu konuda kendisiyle bile konuşmamaları gerektiğini anlatırlar. "İkinizin ne yapacağını tam olarak bilmiyorum", diye yanıtlar bayan Overstecgen ve onlara yol gösterecek en önemli düsturu söyler: "Ancak, ne yaparsanız yapın, insan olduğunuzu asla unutmayın. Asla ve kesinlikle düşmanın yöntemlerini kullanmamalı ve siz de faşistler gibi davranmamalısınız."

Gruba alınmadan önce Truus ve Freddie'in "yeterlilik"lerini kanıtlamaları gerekmektedir. Yine Frans gelir: "Bu gece yürekli ve bu tür çalışmaya uygun olup olmadığınızı kanıtlayabilirsiniz." Onları Haarlem çevresindeki bir ormana çağırır, ancak ne yapılacağını söylemez. İki kardeş soğuktan ve heyecandan titreyerek çalılıklar arasında sessizce ilerlerler, her gürültüde korkuyla sıçramakta ve her ağacın ardından bir canavar çıkacak sanmaktadırlar. Ama Frans gelene kadar yılmadan beklerler. Frans'ın korkup korkmadıkları sorusunu gururlu bir suskunlukla yanıtlarlar. Frans biraz direniş çalışmalarından söz ettikten sonra onlara birdenbire belli bir adamın adresini sorar. Truus ve Freddie adamı tanımakta, adresini de bilmekte, üstelik bu adamdan hiç de hoşlanmamaktadırlar. Yine de adresini, bir yoldaşa bile olsa, açıklamaktansa ısırıp dillerini koparmayı yeğleyeceklerdir. Frans'ın yakışıksız isteği onları öfkelendirir, onun komplocu olarak yeteneklerinden kuşkulanmaya başlarlar. Her ne olursa olsun ağızlarından tek bir sözcük bile alamayacağını kararlılıkla belirtirler. Bunun üzerine Frans cebinden bir tabanca çıkarır: "Adresi söyleyin, hem de hemen! Tuzağa düştünüz." Bir Gestapo subayı kimliği gösterir ve silahının emniyetini açar. "Seni piç seni", diye haykırır Truus ve aynı anda Freddie adamın üzerine atlar, Truus ise eline vurarak tabancayı düşürür. İki kız aslanlar gibi dövüşür, vurur, ısırır, tekmelerler ve Frans çaresizlik içinde soluk soluğa bunun yalnızca bir sınav olduğunu, hemen durmaları gerektiğini, gerçekten Nazi olmadığını söylediğinde onu

duymazlar bile. Adamın haykırdıklarını anladıklarında da durmazlar. Öfkeleri o kadar büyüktür. Sonunda Frans yerde yatarken Truus onu silahla denetim altında tutmakta, Freddie ise birkaç yerini bulan tekme daha atmaktadır. Frans şişmiş dudaklar, mor bir göz ve yüzünde tırnak izleriyle topallayarak uzaklaşır. İki kardeş sınavı umduğundan da başarılı vermişlerdir.

Bundan sonra Truus ve Freddie tabanca ve revolverin nasıl kullanılacağını, silahların nasıl sökülüp, temizlenip doldurulacağını ve nasıl ateş edileeeğini öğrenmeye başlarlar. Uygulamaya ilk adım atan Freddie'dir. Görevi ağırdır, çünkü vuracağı adamı tanımaktadır. Bu tutuklandıktan sonra "döndürülmüş" bir yoldaştır. Serbest bırakılışından sonra diğerleri çok geçmeden onun sokakta selam verdiği herkesin kısa sürede tutuklandığını farketmişlerdir. Durum açıktır, hiçbir kuşkuya yer yoktur. Freddie görevi üstlenir ve hiçbir sorun çıkmadan da tamamlar. Geri geldiğinde perişandır, ağlamakta ve ikide bir Truus'a sormaktadır: "Böyle bir şeyi nasıl yapabiliriz? " İki kardeş bütün gece konuşurlar, bir kez daha tüm gerekçeleri, tüm duygularını gözden geçirirler. Gün doğarken yaptıklarının her şeye karşın doğru olduğunu bilmektedirler.

Şimdi sıra Truus'a gelmiştir. Onun işi bir bakıma Freddie'ninkinden de güçtür, çünkü öldürmesi gereken hain aksi gibi henüz aşık olduğu adamdır. Suçluluğundan emin olmak, herşeyi kendi gözleriyle görmek ister. Kuşkuya hiç yer kalmamalıdır. Gerçi Truus adamı inceden inceye araştırdıkları ve hain olduğunun açıkça kanıtlandığı konusunda kendisine güvence veren arkadaşlarına inanmaktadır, ama yine de kendisi bundan emin olmak istemektedir. Adamın sık sık uğradığı restorana gider ve o gelene kadar bekler. Adam geldiğinde tuvalete gitme bahanesiyle gardroba sıvışır ve paltosunun ceplerini karıştırır. Truus yalnız Almanlar'm kullandığı tabancalardan olan bir Walther bulur. Aramayı sürdürür ve eline Alman belgeleri geçer : "Yazılanları okuyamıyordum, ancak çok sayıdaki gamalı haç bana yetti. " Truus onunla hemen aynı akşam için sözleşir - ona önemli bir sır vermesi gerekmektedir. Gece adam randevu yerine geldiğinde Truus sözü uzatmadan onu yüzler : "Almanlar için çalıştığını biliyorum." - "Ama bu senin için hiç iyi olmaz", karşılığını verir adam, silahını çeker ve ateş eder. Artık Truus son kanıtını da bulmuştur. Waltherden yalnızca çıt sesi çıkar, çünkü Truus işi sağlama almak için gardropta şarjörü çıkarmıştır. Bu kez Truus silahını çıkarır, ateş eder ve vurur.

Truus ve Freddie'nin şimdi çalıştıkları grup beş erkek ve ikisin-

den oluşmaktadır, daha sonra, Hannie Schaft onlara katıldığında, üç genç kız grup içinde özel bir tim oluştururlar. Ortam arkadaşçadır, bir çok grup üyesi birbirini eskiden, sendika ve partiden tanımaktadır. Gerçi birlik resmen Komünist Parti'ye ait değildir, ancak onunla sıkı ilişki içindedir, tüm üyeler deneyimli solculardır. Eylemler ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır. Savaşçıların çoğu emekçi sınıfından gelmedir, yalnızca erkeklerden biri ve Hannie Schaft üniversite öğrencisidir. Bu durum başlangıçta zaman zaman sürtüşmelere yol açar, "proleterler" "burjuvalar"a güvenmemekte, aralarında onların güvenilirliklerini ve bu konudaki kuşkularını tartışmaktadırlar. Ancak çalışmalar ilerledikçe birbirlerini kısa sürede tanırlar ve birbirlerine güvenmeyi öğrenirler, düşmanlıklar takılmalara dönüşür, her iki taraf da birbirleriyle ve de kendileriyle alay edebilecek duruma gelirler.

Tüm grup üyeleri çok sıkı komploculuk kuralları içinde yaşamaktaydılar, kısa süre sonra Truus ve Freddie de sık sık ev değiştirmeye başladılar, çünkü bir evde uzun süre kalmak tehlikeliydi. Birbirlerine sokakta rastladıklarında çok gerekli olsa bile, kesinlikle tamştıklarını belli etmemeleri gerekiyordu. Eylemler hakkında konuşmak da kesinlikle yasaktı. Ancak Truus ve Freddie bu kurala her zaman uymuyorlardı, gidip birini vurduktan sonra sanki hiç bir şey olmamış gibi davranmak hemen hemen olanaksızdı. SD subaylarına yapılan suikastler iki kardeşe daha kolay geliyordu. Bunlar apaçık faşistler, düşmanlardı, bunlar sayısız insana sonsuz acılar veren kişilerdi. Ve: Yabancıydılar. Tanıdıkları kişileri öldürmeye girişmekse Truus ve Freddie'ye çok daha güç geliyordu. Bir hainin en az bir Nazi subayı kadar kötü olduğunun bilincindeydiler, çünkü o kendi insanlarını bu katillerin, bu işkencecilerin eline teslim ediyordu. Ama onu tanıyorlardı. Onunla birlikte çalışmışlar, belki de ondan hoşlanmışlardı. Böyle eylemlerden sonra iki kardeş bütün gece oturuyor ve konuşuyor konuşuyor ve daha kısa süre öncesine kadar birlikte tartışıp gülüştükleri bir insanı vurmuş olma gerçeğini içlerine sindirmeye çalışıyorlardı. "Hele bir akşam", diye anlatıyor Truus, "kendimi çok daha kötü hissettim. Her zamanki gibi Moskova radyosunu dinliyorduk ve o sırada genç bir partizan kadının savaşını anlattığı bir yayın başladı. Adı Nadja'ydı, ismini hiç unutmadım. Kız ağlayarak bir keresinde bir Alman tankını ateşe tutarken sevimli, temiz yüzlü genç bir Alman askerini gördüğünü anlatıyordu. Asker korkudan titriyormuş - ve ölmüş. Genç kadın, o anda tüm Alman askerlerinin Nazi olmadığını anladığını söylüyordu. Ancak böyle ayırımlar yapmayı göze alamazlardı. "Ba-

şından beri Rus partizanlarını örnek almış ve sıklıkla kendisinden pek de büyük olmadıklarını bildiği bu kadınlarla özdeşleşmiş olan Truus Nadja'nın öyküsünden çok etkilenmiş, aynı zamanda da bu öykü onu yeniden yüreklendirmiştir. Nadja ile karşılaştırıldığında kendi işi daha kolay değil miydi? Kendisi sıradan Alman askerlerini öldürmek zorunda değildi ki, yalnızca sorumluları, kesinlikle Nazi olanları, ne yaptığını bilenleri öldürüyordu. Ve kılları kıpırdamaksızın başka insanları kurban gibi onlara teslim edenleri.

15 ve 17 yaşlardaki bu iki kız aşırı disiplindiydi. Disiplin, bu aynı zamanda kişinin çılgınlık olarak gördüğü, insanı iliğine, kemiğine kadar tiksindiren türden eylemleri bile gerçekleştirmek demekti. Örneğin "Fahişe eylemi" gibi. Truus ve Freddie'nin "sınav"ları sırasında patakladıkları komutan Frans, iki kardeş için çok özel bir plan tasarlamıştı. Kızlar fahişe gibi giyinerek bir Alman subayını ormana çekecek ve orada vuracaklardı. "Bu iş için ne giyeceğimizi bile bilmiyorduk", diye anlatıyor Truus. "O da bizi sinemaya gönderdi." -Ancak bunun da pek yararı olmamış. "Bu konuda henüz çocuktuk, tam çocuktuk." Böylece çocuklar uygun giysilerle donatılmış, süslenmiş ve parfümlenmişler. Truus: "Kendi kokuma katlanamıyordum!" Ellerine on florin verilmiş - onlar için olağanüstü bir miktar - ve kızlar "kendi" SD'lerinin ve arkadaşlarının sık sık gittikleri bir lokale doğru yola koyulmuşlar. Truus ve Freddie oraya vardıklarında adam henüz yokmuş. Bu durumda beklemeleri gerekiyormuş. Bu sırada yandaki masaya iki kıza yeryüzündeki cennet gibi görünen bir kadeh dondurma getirmişler. Kızlar tüm yaşamları boyunca böyle bir şeyi değil tatmak, görmemişler bile. Ama yanlarında dünya kadar para vardır ! On florin! - Dondurmayı ısmarlamışlar. Tadı aynı göründüğü gibiymiş. Alman hâlâ ortalarda yokmuş. Bir dondurma daha, niye olmasmdı ki...? Hemen düşüncelerini gerçekleştirmişler. İki kız bu beklenmedik mutluluğun sevinciyle dondurmalarını gövdeye indirip makyajlarını bozarken ve "fahişe" olduklarını tümüyle unutmuşken SD subayı gelmiştir. Adam onlara çok yakın bir masaya oturur, ancak kızlara hiç bakmaz. İki kardeş korkuyla görevlerini hatırlarlar ve ahlaksız görünmeye çalışırlar. Boşuna. Oradaki tüm erkek müşteriler onları görmezlikten gelmektedir. Yalnızca kapatma saatinin geldiğini bildirmek için garson gelir ve hesabı görmek istemektedir. Aa, elbette, ne kadar tutuyor? 13 florin tutmaktadır. Truus: "Utançtan neredeyse masanın altına girecektim. Ona yalnızca on florinimiz olduğunu itiraf etmek zorunda kaldım, korkunçtu, bizi çok onur kırıcı bir biçimde dışarı attı, ağlayarak ve tü-

müyle perişan bir durumda eve koştuk." Kardeşler bu komutana olan güvenlerini sonsuza kadar yitirmişlerdir.

Günün birinde Hannie çıkageldi. Hannie Schaft 20 yaşında, üniversite öğrencisiydi, bir süre önce Raad van Verzet'e katılmış, yeraltı için para ve yiyecek kamesi toplamıştı - kendisinden hiç de yeterince yararlanılmadığı düşüncesindeydi. Genç kız "gerçekten" çalışmak istiyordu. Ne demek istediği sorulduğunda "silahla" diye açıkladı. Sonunda silahlı bir gruba alındı - tek kadın olarak. Bu arada Truus ve Freddie memleketleri Haarlem'den ayrılmak zorunda kalmışlardı, onlar için tehlike çok büyümüştü. Kızlar Enschede'yc gittiler ve orada göze batmamak için müdiresinin de yeraltından olduğu bir hastahanede çalışmaya başladılar.

Müdire Truus'u işten çağırttığında 1943 başıydı: En iyi arkadaşı olduğunu söyleyen genç bir kadın onu görmek istiyordu. "Ve", diye ekledi müdire, "eğer -hani- ciddi şeyler konuşacaksanız- en iyisi benim odama gidin... Truus "en iyi arkadaşı"nı merakla inceledi: "Çok güzel görünüyordu", diyor, "gür, kızıl dalgalı saçları ve çok sevimli bir yüzü vardı." Yine de komploculuk kuralları gereğince, kimseye güvenilmez. Truus anıları "Toen Niet, Nu Niet, Nooit" de : "Bir elimi hemşire kıyafetimin hep küçük tabancamı taşıdığım cebine sokmuştum. Genç kadın karşıma oturdu, onun da bir eli cebindeydi, diğerini ise yumruk halinde dizine koymuştu." Eğer bu kız SD'dense her şey kimin silahını önce çekeceğine bağlıydı. "Beni Frans gönderdi." - "Bu da kim, bayan- ee... ?"-"De Wit" - "Tamam bayan De Wit, ne istediğinizi biraz daha açık anlatabilir miydiniz?" Suskunluk. İki kız birbirlerine dik dik bakarlar. Ve sonra ansızın ikisi birden kahkahayı basar. Gülmeleri geçince ikisi de ceplerinden tabancalarını çıkarırlar ve yeniden, gözlerinden yaşlar gelinceye kadar gülerler.

Üç kadın bundan böyle özel bir tim oluşturur. Truus komutan, Freddie gözlem uzmanıdır, Hannie'ye ise hiçbir eylem yeterince tehlikeli gelmemektedir. Üçlü öylesine başarıyla çalışır ki kısa sürede Gestapo tarafından "terörist" olarak aranmaya başlarlar. Hannie saçlarını siyaha boyar, Truus erkek kılığına girer, bir süre suikastlerini çift olarak gerçekleştirirler. Freddie ise "nesne"yi (hedefi) gözetleme işini üstlenir. Nerede oturmaktadır, işe giderken hangi yoldan geçmektedir, ne zaman ve nerede yanında koruma görevlisi bulunmamaktadır, onu görülmeden nerede yakalayabilirler, hangi kaçış yollarından yararlanılabilir? Freddie eylem planını hazırladıktan sonra Truus ve Hannie sahneye çıkarlar, Freddie ise yakınlarda bir yerde bekler ve geri çekil-

melerini güveneeye alır. İşler hemen her zaman yolunda gitmektedir. Ve bir terslik olduğunda, Freddie öylesine kurnazca bir kaçış yolu hazırlamıştır ki üçü en azından sağ salim canlarını kurtarır. Ancak "kızlar üçlüsü" yalnızca suikastlerle uğraşmamaktadır. Eylemlerinin yanısıra yasadışı gazeteleri taşımakta, tutuklanan yoldaşların ailelerini ziyaret etmekte, el ilanlarının basımına ve sahte kimlik hazırlanmasına da yardım etmektedirler. Haftada on florinle geçinmektedirler, bununla beslenmek hemen hemen olanaksızdır. Sigaraları ekstra almaktadırlar ve kendilerine yanlarında gizlendikleri aileler için ek karneler verilmektedir. "Sürekli açtık", diyor Truus. "Kahvaltımız cimnastik, bir fincan çay, yani suda çözünen, çay yerine geçen bir tablet ve bir dilim ekmekten oluşuyordu." Sonra sırada hangi işin olduğunu öğrenmek için doğru genel karargâha. Bütün gün soluk alacak tek bir dakikaları bile olmuyordu, ancak akşamları bir parça gevşeyebiliyorlardı. "Çok da gülerdik", diye anımsıyor Truus, "sonuçta bu işi yaparak ve hiç gülmeden yıllarca yaşayamazsın ki. E, biz de genç kızlardık, bazan en kötü durumların bile gülünecek bir yanını bulurduk." Hannie Truus ve Freddie'ye İngilizce, yanısıra da Almanca öğretir, çünkü ona göre bunun ne zaman işe yarayacağı hiç belli olmaz, gerçek ve uydurulmuş öyküler ve birgün savaş bittiğinde yapacakları şeyleri düşlerler.

Hannie Truus'un grubuna katılmadan önce Jan ile çalışmıştır. Tek tek gruplar komploculuk nedenlerinden kesinlikle birbirlerinden ayrılmış olduğundan artık Jan'la birbirlerini hiç göremiyorlardı -çok güç bir durum, çünkü birbirlerini seviyorlardı. Aslında bu aşktan kimsenin haberi olmaması gerekiyordu, çünkü Jan evliydi ve ahlaki ilkeler (en azından kadınlarla ilgili olanlar) oldukça katıydı. Ancak Truus ve Freddie'nin bu sırrı öğrenmeleri çok uzun sürmedi. Ve Hannie'nin tüm kuralları çiğneyerek Jan'la bir eylem gerçekleştirmek istemesi de onları pek şaşırtmadı. Hedefleri yüksek rütbeli bir SD subayıydı. Hannie birdenbire donmuş ve soluğu kesilmiş bir halde yatağının kenarında durduğunda Truus daha uyuyordu: "Jan'ı yakaladılar!" Önce Hannie, sonra da Jan ateş etmişti, sonra da Hannie anlaştıkları gibi pedallara asılmıştı. Oysa Jan adamı vurup vurmadıklarını anlamak için bir kez daha arkasına bakmıştı. O anda Alman ateş etmiş ve Jan'ı kaçamayacak kadar ağır yaralamıştı. Hannie onun tutuklanışından kendisini suçluyor ve hastaneden kaçırılmasını örgütlemek için elinden gelen herşeyi yapıyordu. Hannie Almanlar beklenmedik avlarını tüm bir Gestapo ordusuyla koruduklarından, yapılacak hiçbir şey olmadığını kabullenmek zorunda kaldığında tüm canlılığını yitirdi. Truus: "Yemiyor, uyu-

muyor, ağlamıyor, konuşmuyordu. Görevlerini her zamanki gibi yerine getiriyordu, canlı cenaze gibiydi. Kimseyi yanına yaklaştırmıyordu, Freddie ve beni bile."

Tam anlamıyla bir Kamikaze eylemi öneren, yine, Freddie ve Truus'u "fahişe eylemi"ne göndermiş olan komutan Frans'dı. Hepsi karşı çıktı, herkes bu önerinin gerçekleştirilemeyeceği konusunda görüş birliği içindeydi. O anda Hannie ayağa kalktı ve bu işi yapacağını açıkladı, hem de gerekirse tek başına. Truus : "Genel karargâhtan çıkarken Hannie'yi karşıma aldım. Eline tabancamı verdim ve eğer intihar etmek istiyorsan benim silahımı kullan, daha sağlam olur, dedim. -Kılını kıpırdatmadı. Sonra ona bağırmaya başladım: Sen direniş savaşçısı değilsin, sen savaşçı bile değilsin, iyi bir komünist de değilsin, sen yalnızca hava atmak isteyen genç bir kızsın!" Bu etkisini gösterdi. Hannie sonunda kendini kapıp koyuvermiş. Truus onu eve götürmüş, yatağa yatırmış ve bitkin düşüp uykuya dalıncaya kadar ağlamasına ses çıkarmamış : "Böylece işin en kötü yanı atlatılmıştı."

Her zaman güçlü , her zaman disiplinli, her zaman başkalarının sorumluluğunu taşıyan genç komutan Truus da bir baygınlık geçirmekten kurtulamaz. O zamanlar bundan korkunç utanmış, bugün olaya hoşgörüyle bakabiliyor. Bir eylemin tam ortasındalarmış. Truus cebinde emniyeti açık, ateşe hazır tabancası, bir duvara dayanmış dururken birdenbire bilincini yitirmiş. "Öylece, duvar boyunca aşağı kaydım, gördüğüm son şey, kardeşimin şaşkınlık içindeki yüzüydü." Karşıdaki evde bir dişçinin muayenehanesi varmış, Truus'un yığılışını görenler onu oraya taşımakta direnmişler, çarçabuk Truus'un tabancasını kendisine aktaran Freddie'nin kabul etmekten başka çaresi kalmamış. Bu yaşamına bir kumarmış. Diş doktoru Truus'u kendine getirmiş ve sonra bir şişe şarap açmış : "Haydi kızlar, için, dedi, bu şişeyi kurtuluş gününe saklıyordum, ama bugünkü neden de yeterli, değil mi? " Truus daha günlerce yüksek ateşle yatmak zorunda kalmış. Ancak az buçuk düzelir düzelmez yeniden işe sarılmış.

1944 Eylülündeki demiryolcular grevini işgalciler acımasız bir baskı dalgasıyla yanıtladılar. Ve ardından da açlık kışı başladı. Almanlar tonlarca yiyeceğe el koydu, halk açlık çekiyor ve donuyor, giderek daha fazla direnişçi tutuklanıyordu. Truus'un grubu güvenlik nedenlerinden bir süre etkinliklerine ara vermek zorunda kaldı, ancak tutuklanmalar göze batacak kadar arttığında işin içinde ihanet olduğundan kimsenin kuşkusu kalmadı. Gizli servis bazı gruplara sızmayı başarmıştı. Truus ve yoldaşları güvenlik sorunlarını ölçüp biçtikten

sonra yeniden harekete geçme zamanının geldiğine karar verdiler. "Casusluk uzmanı" Freddie çevreyi kolaçan etti ve kısa sürede bu tutuklamaların ardında gizli servisten belli bir subayın bulunduğunu, adamın ayrıca yiyecek karaborsasıyla da ilişkili olduğunu keşfetti. Ancak adam dışarda hiç yalnız dolaşmadığından ona yaklaşmak hemen hemen olanaksızdı. Truus, Freddie ve Hannie bunu yine de göze almaya karar verdiler. Halkın açlığından çıkar sağlayan, üstelik sızdırılmış ajanlarla pek çok arkadaşlarını ölüme göndermiş ve eğer engellenmezse göndermeye de devam edecek biri, böyle biri için her türlü riski göze almaya değerdi.

Freddie eylem planını hazırlar - onu kendi evinde basacaklardır-, tarih saptanır, Hannie ve Truus hazırlanırlar. Truus şaşkınlık içinde Hannie'nin heyecanla saçını fırçalayışını ve makyaj yapışını izler. İçinden kızar, bu kadar uğraşmaya ne gerek var, diye düşünür, dansetmeye gitmiyoruz ki. Ölüme mi süsleniyor? Truus'un sabırsızlığını farkeden Hannie : "Truus, şekerim", der ona alayla, "temiz ve derli toplu öleceğim. Haydi, şimdi SD'li dostumuza gidelim, ona bir insan avcısının neyi hakettiğini göstereceğiz." Yola koyulurlar. Adamın evine vardıklarında Freddie'nin bir kenarda göze çarpmayacak biçimde bisikletine dayanmış durduğunu görürler. Tamam, tehlike yok. Hannie kapıyı çalar, bir kadın açar. "Frizon'dan gelen yiyeceklerle ilgili", der Hannie, iki "zararsız" kız içeri alınır. Geriden adamın homurdanışını duyarlar: "Mesai saatinden sonra bile rahat vermiyorlar." Truus ve Hannie silahlarını çekerler, odaya dalarlar va aynı anda ateş ederler. "Seni katil", diye bağırır Truus ve şarjörünü boşaltır. Saniyeler sonra yeniden bisikletlerine binmiş, hızla uzaklaşmaktadırlar. Birkaç sokak sonra Freddie onlara yetişir. "Başardık!" diye fısıldar Hannie hâlâ soluk soluğa, "dünyadan bir piç eksildi!"

Etkinlikler sürer. Truus bir sabotaj eyleminde -bir demiryolu köprüsünün havaya uçurulması- gelecekteki kocası, grubun patlayıcı madde uzmanı Pit'le tanışır. Truus dinamitin nasıl kullanıldığını, bomba yapımını ve bunun raylara yerleştirilmesini öğrenir. İşgalcilerle savaş günden güne yoğunlaşmakta, her şeyin aynı anda olup bitmesi gerekmektedir, dinlenmeye, soluk almaya hiç zaman yoktur. "Asıl" görevinin yanında Truus Yahudi çocuklarının kurtarılmasıyla da uğraşmaktadır. Çoğu kez de koruması altındakileri olaysız güvenli bir yere aktarmayı başarmaktadır. İçlerinden bu arada Amerika ve İsrail'de yerleşmiş bazılarıyla ilişkisi bugün hâlâ sürmektedir.

1944 Eylülünde Hollanda'nın güneyi kurtarıldığında Kuzey'deki

işgalciler insan avını yoğunlaştırdılar. Artık koskoca bölgeler çiftlik çiftlik taranıyordu, o zamana kadar kent dışında oldukça güvenli biçimde yerleştirilmiş olan birçok Yahudi bir günden diğerine yeni bir barınak bulmak zorunda kalıyordu. Truus bir grup Yahudi çocuğunu özgür Güney'e kaçırmakla görevlendirilir. Alman Kızıl Haç hemşiresi gibi giyinmiş olarak ve elinde gerekli belgelerle Amsterdam istasyonunda on iki kız ve erkek çocuk devralır. Trene binerler, bir kompartımana sıkışırlar, çocukların en küçüğü üç, en büyüğü oniki yaşındadır. Korkudan hepsi de gözlerini önlerine dikmişlerdir ve içten içe en az onlar kadar titreyen Truus'a bakmaya cesaretleri yoktur. Çocukları ona getirmiş olan iki "Alman subayı", Amsterdamlı direnişçiler, gitmişlerdir, artık Truus tek başına başarmak zorundadır. Yalnızca en büyük oğlan doğrudan gözlerine bakmaktadır, onunkiler nefret ve aşağılama dolu, kapkaranlıktır. Bir süre her şey yolunda gittikten sonra Truus artık saklambaç oynamaya dayanamaz. Çocuklara gerçekte kim olduğunu, onları güvenli bir yere götüreceğini, ancak oraya varana kadar bu oyunu sürdürmeleri gerektiğini açıklar. Küçükler birşey anlamaz, büyüklerse ona inanmaz. En büyükleri açıkça alay eder. Truus kendisini o zamana kadar hiç hissetmediği ölçüde çaresiz hisseder. Birdenbire kompartımanın kapısı açılır, ateşlemeye hazır silahlarıyla iki Alman subayı içeri dalar. Truus ayağa fırlar ve "Heil Hitler", diye haykırır ve hazırolda kağıtlarını uzatır. Subaylar belgeleri kontrol ederler, ancak bir şey daha bekler görünmektedirler. Truus tam zamanında dertlerinin ne olduğunu anlar. "Ayağa kalkın! Heil Hitler!" diye bağırır çocuklara ve yeniden sağ kolunu kaldırır. Küçükler uslu uslu ayağa fırlar, sağ kollarını kaldırır ve bağırırlar : "Heil Hitler!" Yalnızca en büyükleri bembeyaz bir yüz, sıkılmış dudaklar ve meydan okuyan bir tavırla oturduğu yerden kımıldamaz. "Kalkacak mısın?" diye paylar onu Truus ve hâlâ kıpırdamadığını görünce tokadı yapıştırır. Oğlan gözlerinde yaşlarla ayağa kalkar, kol yukarı, Heil Hitler, Truus güçlükle ayakta durmaktadır. Almanlar hoşnutlukla gülümserler ve sonunda kompartımandan çıkarlar. Truus ağlayarak oğlana bunu neden yapması gerektiğini açıklamaya çalışır. O ise arkasını döner, yanağı alev alev yanmaktadır. Truus: "Tanrı Almanlar'ın belasını versin, diye düşündüm, kendimi korkunç hissediyor, katil gibi görüyordum."

İnecekleri yere vardıklarında hava kararmıştır. Truus çocuklara şimdi nehre kadar yürümeleri gerektiğini açıklar, orada karşı kıyıya geçmek için bir sandala bineceklerdir. Arazi mayınlanmıştır ve Almanlar bölgeyi köpeklerle denetlemektedir, yani grubun en ufak bir

gürültü bile yapmaması ve Truus'un çizdiği yolun bir adım dışına çıkmaması gerekmektedir. "Çocuklar olağanüstüydü", diye yazıyor Truus anılarında, "ağlamadılar, öksürmediler, inanılmayacak kadar disiplinli ve yürekliydiler". Sağ salim nehre ulaşırlar, ancak suyun yükselmesini beklemeleri gerekmektedir. Çocuklar huysuzlanmaya başlarlar, acıkmışlar, tuvaletleri gelmiştir, küçükler ağlamaktadır. Truus sinirlidir, sanki saniyeler uzamakta, zaman geçmek bilmemektedir. Çocuklara öyküler anlatır, bu onları bir süre için oyalar, ama bu da uzun sürmez. Artık Truus'un gerçekten yalan söylemediğini anlamış olan en büyükleri ona elinden geldiğince yardım etmektedir. Truus küçüklerle uğraşırken o da büyüklerin sorumluluğunu üstlenir. Ancak daha sonra yapacak birşey kalmaz, ağlayan ve tedirgin çocuklarla beklemeyi sürdürmenin riski Truus'a kararlaştırılan zamandan önce sandala binmekten daha büyük görünür. Grubu sandala bindirir ve küreklere asılır. Kıyıdan henüz bir parça uzaklaşmışlardır ki nehir havada uçan aydınlanma fişekleriyle gündüz gibi olur, Almanlar köpeklerle nehre yaklaşmakta, ateş etmektedirler. En büyük oğlan ayağa kakar ve bağırır : "Haydi, vurun, lanet olası herifler!" Kurşunlar çelimsiz bedenini kalbura çevirirler. "Yere yatın!" diye haykırır Truus, ancak olan olmuştur. Sandal devrilir, çocuklar nehrin güçlü akıntısına kapılırlar. Başını güçlükle suyun üzerinde tutabilen Truus umutsuzca onlara yardım etmeye çalışır, ama onlar sürüklenmeye başlamışlardır bile, hiç şansı yoktur. Ancak suyun üzerinde bir el görür, bunu kavrar ve o küçücük bedenle kıyıya ulaşmaya çabalar. Bu en küçükleri Rosa'dır, yaşamaktadır. Truus mayınlara aldırmaksızın koşar, dikenli tellerdeki gelirken geçtikleri delikten zorla geçer ve en yakın eve sığınır." O insanlar Naziler'den yana olsalardı sonumuz gelmişti." Ancak bunlar iyi insanlardır, onları kabul ederler ve az çok tehlikesiz bir durumda yollarına devam edene kadar saklarlar. Truus bugün şöyle diyor: "Savaştan sonra da kâbuslarım, izlendiğimi gördüğüm düşlerim oldu, ama zamanla hepsi geçti. Çocukları ise hâlâ düşümde görüyorum. Sanırım bu düşler yakamı hiç bırakmayacak."

Bu Truus'un yaşadığı son trajedi değildir. Savaşın bitmesine yakın Truus bir yeraltı kuryesinden sekiz aydır bir bodrumda tek başına gizlenen beş yaşındaki bir Yahudi çocuğun acıklı durumunu öğrenir, dehşet içinde kalır. Çocuğu evde barındırmayı göze alamayan insanların korkusunu anlamakla birlikte oğlanın bodrumda kalmasını da içine sindiremez. Onu köyde bulunan bir ailenin yanındaki başka güvenli - ve daha insanca - bir barınağa götürmek için komutamından izin alır.

Ancak çocuğun ailesi olanları öğrenmiştir ve şimdi çocuğun yanlarına gelmesi için diretmektedirler. Truus ise bir sığınakta üç kişinin kalmasına karşıdır, bu hemen her zaman çok fazla ve tehlikeli olmaktadır. Ancak sonunda bu umutsuz dileği kabul eder ve Loetje'yi -oğlanın adı budur- götürmeye söz verir. Onunla kararlaştırıldığı gibi sabah erkenden buluşur. Loetje bomboş meydanda yanında kendisine göre çok büyük ve ağır bir bavulla, tek başına, yitik durmaktadır. Truus anılarında şöyle yazıyor: "Bu küçücük, beş yaşındaki çocuk yetişkin gibi davranmak zorundaydı. O bana parolasını söyledi, ben de ona binbir güçlükle gerekli yanıtı verdim. Bu gözleri asla unutamayacağım. Bir çocuk yüzünde yaşlı ve bilge bir adamın gözleri. Faşizmden hiç bu andaki kadar nefret etmemiştim."

Truus çocuğu neşelendirmeye çalışır, oğlan da onun şakalarına yiğitçe güler. Yiğitçe yanyana yürürler, kilometre kilometre. Sonra artık Truus dayanamaz. Bisikleti yolun kenarına bırakır, diz çöker ve Loetje'yi kucaklar. İkisi de salya sümük ulumaya başlarlar, bunun ardından kendilerini daha iyi hissedeceklerdir. Truus ona kendisini ebeveynine götürdüğünü anlatır ve Loetje sevinçten uçar. "Biliyor musun, bodrumda bir arkadaşım bile vardı." -Olamaz, bu Truus'u gerçekten şaşırtmıştır. Hani oğlan bütün bu zaman boyunca aşağıda yalnızdı! "Evet, düşün bir kez, bir fare. Her gün geliyor ve elime oturuyordu, inan ki!" Loetje kendisiyle gurur duymaktadır ve Truus da Loetje ile. Ancak sonsuza dek böyle oturup kalmaları olanaksızdır. Yollarına devam ederler. Bu sıralarda İngilizler Hollanda demir ve karayolları üzerindeki Alman asker sevkiyatına yönelik düzenli saldırı uçuşları yapmaktadırlar. Truus ve Loetje demiryoluna paralel yürümektedirler. Havada bir uğultu duyarlar, uğultu korkunç artar ve buna tanımlanması olanaksız başka bir gürültü eklenir, Truus oğlanı kaptığı gibi kendini yere atar. Çok geç. Loetje bir İngiliz avcı uçağının makineliyle açtığı yaylım ateşinde vurulmuştur. Çocuk ölmüştür. Bu yoldan yürümekte olan diğer insanlar da ölmüştür. Yerlerde ceset ve bisikletler görülmektedir. Sanki bir mucize sonucu Truus'a hiçbir şey olmamıştır. Truus derin bir acıyla Loetje'nin ebeveynine olanları anlatır: "Babası tam anlamıyla çılgına döndü, bağırarak üzerime atıldı ve karısıyla başka bir sürü kişi onu çekip benden uzaklaştırana kadar bana vurdu. Karşı koymadım, kendimi suçlu hissediyordum."

Direniş Prens Bernard komutasındaki İç Birlikler'in (BS, Binnenlandse Strijdkrachten) emrine girdiğinden beri ortam savaşçılar için büyük ölçüde değişmiştir. Yeraltı savaşçısı gibi değil de askeri

üstler gibi davranan yeni komutanlar ortaya çıkmıştır. Artık eylemler tartışılmamakta, yalnızca emredilmektedir. Kadın-erkek militanlar açlık çeker ve soğuktan titreşirken genel karargâhın masalarında taze sebze, et, gerçek kahve ve çeşitli alkollü içkiler yer almaktadır. Parti Truus'un grubunu resmen dağıtmıştır, ancak Truus, Freddie ve Hannie (ve diğer yoldaşlar da) çalışmayı sürdürmektedirler. Binnenlandse Strijdkrachten komutanları şimdi de silahlı direnişin önemli bir bölümünü oluşturan Komünist Partisi'nin etkisini zayıflatmaya ve hatta tümüyle silmeye koyulmuşlardır, ancak "Kızlar Üçlüsü" artık bir direniş efsanesidir ve bu nedenle de kimse "Biz doğrudan Berlin'in emriyle ivedilikle aranan Truus, Freddie ve Hannie ile çalışıyoruz", diyebilmenin saygınlığından vazgeçmek istememektedir. Gerçi üç kadın hâlâ şu ya da bu suikasti gerçekleştirmekte, büyükçe bir sabotaj eylemine katılmaktadır, ancak bu arada çok kuşkulu girişimlerde de harcanmaktadırlar. Örneğin kuryelik onların asıl görevlerinden olmamasına karşın pekçok kez paket taşımak zorunda kalırlar. Truus: "Ne yapalım, biz komünisttik ve o disipline sahiptik." Kızlar görevleri yerine getirmektedir, ancak kuşkuları da giderek artmaktadır. Sonunda Freddie'nin canına tak eder. Açlıktan bitkin, soğuktan titreyerek ne olduğu belirsiz paketleri taşımak için sürekli bir Alman devriyesiyle karşılaşma tehlikesi altında yaptıkları bu sonsuz bisiklet turlarından birinde "en pervasızları" Freddie ne için kelleyi koltuğa aldıklarına bakmalarını önerir. Paketlerden birini açarlar (içinden silah, belge, casusluk malzemesi ve benzeri şeyler çıkacağını beklemektedirler) - ve tütünle mücevher bulurlar. Truus: "Hannie öfkeden ulumaya başladı. Ben kendimden geçmiş haykırıyordum : Demek bunlar için yaşamımızı tehlikeye atıyorlar! Bu beyefendi bizim sırtımızdan Den Haag'daki bağlantı kişisiyle sigara, mücevher ve başka şeyler değiş tokuş ediyordu." Bir açıklama istediklerinde kendilerine bunların SD subaylarına rüşvet vermede kullanıldığı anlatılır. Üçü de tek sözcüğüne bile inanmazlar ve bir daha böyle bir görev üstlenmezler. Artık kimseye güvenmemekte, kendilerini yalnızca başlangıçtaki gruplarından eski yoldaşlarının yanında güvencede hissetmektedirler. Bu çevrede İngiliz gizli servisinin emriyle hareket eden bu süslü beylerden bazılarının Almanlar için de çalıştıkları kulaktan kulağa dolaşmaktadır. Truus: "Tatsız bir dönemdi. Tüm bunların artık faşizme karşı mücadelemizle hiçbir ilişkisi kalmamıştı. Yıllarca hiç duraksamaksızın yaşamımızı tehlikeye atmıştık, ama şimdi verilen her görevde bunun ardında ne var, bunu gerçekten yapmamız gerekli mi, değil mi diye düşünüyorduk."

Bazan düşünmelerine bile gerek kalmamaktadır. Bazan durum korkunç derecede açıktır. 1945 başında, açlık kışının ortalarında Truus, Freddie ve Hannie'nin genel karargâha gelmeleri emredilir. Kendilerine çok müthiş bir işin, bir tutsakları kurtarma eyleminin söz konusu olduğu bildirilir. Üçü de eh, sonunda iyi bir haber çıktı, diye düşünürler, tutsaklar için her türlü tehlikeyi göze alacaklardır. Komutan bu tepkiden çok hoşnuttur ve onlara bilgi verir : "Dost bir kaynaktan Seyss-Inquart'ın (Hollanda Reich komiseri) çocuklarının nerede okula gittiklerini öğrendik. Den Haag'a taşınacak ve çocukların ne zaman evden çıktıklarını ve okuldan ne zaman geldiklerini tam olarak saptayacaksınız." Truus afallamıştır. Freddie'nin ağzından çıkan ilk sözler: "Aman harika, şimdi bu savaşta bir de çocukları mı kullanacağız. Ben yokum!" olur, öfkeyle ayağa fırlar. Ardından kalkan Truus üstüne şu açıklamayı yapar: "Tümüyle haklı. Bir terslik olduğunda küçük çocukları vurmaya ben de karşıyım. Bu iş için başka birilerini bulmanız gerekecek." Üçü de kapıya yönelirler. Hannie bir kez daha bakış açılarını açıklarken üçü adına konuşmaktadır: "Biz Nazi değiliz. Direniş savaşçıları çocuk öldürmez."

Bunlar, mecazi anlamda, Hannie'nin son sözleriydi. 1945 Martında üç kadın son eylemlerinden birine hazırlanmaktadırlar. Bir işbirlikçinin dükkanına el bombalarıyla saldıracaklardır. Truus ve Freddie huzursuzluk içinde Hannie'yi beklemektedirler, çünkü o zamana kadar geç kaldığını hiç görmemişlerdir. İnsanın yasadışında dakik olmamaya hakkı yoktur. Hannie bir gün önce 26 Martta, yeni basılmış bir paket "Waarheid"la dağıtım yerine gitmiştir. Almanlar onu durdurmuş ve kontrol etmişler - ve yalnızca gazeteleri değil, Hannie'nin tabancasını da bulmuşlardır. Birkaç saatlik bir sorgudan sonra çok parlak bir av yakaladıklarını anlamışlardır: "Kızıl saçlı kız."

Hannie'nin bir türlü gelmemesi üzerine Truus ve Freddie genel karargâha giderler. Orada Hannie'nin tutuklandığını öğrenirler. Artık Truus'un kafasında tek bir şey vardır : Hannie'yi kurtarmalıdır. Ancak Hannie'nin nereye hapsedildiğini kimse bilmemektedir. Truus tüm komploculuk yasalarını gözardı ederek teker teker tüm hapishaneleri araştırır. Hatta Alman gizli servis merkezine girmeyi bile göze alır. Sonunda Hannie'nin Amstelveense Straat'daki Amsterdam kadın hapishanesinde tutulduğunu öğrenmeyi başarır. Bu arada Nisan gelmiştir. Truus rastlantı sonucu Amsterdam'da birkaç ay önce sabotaj eylemini birlikte gerçekleştirdiği Pit ve diğer yoldaşlarla karşılaşır, durumu anlatınca adamlar hiç duraksamaksızın Hannie'yi kurtarmada

ona yardım etmeye hazır olduklarını söylerler. Truus'un yüreğine su serpilir. Hapishane müdiresine kadar ulaşmayı başarır. Kadın kalın bir defteri karıştırır, başını sallar ve Truus'a "artık burada değil", der. Truus bunun ne anlama geldiğini bilmektedir.

Hannie Schaft'a günlerce işkence edilmişti. Onu 17 Nisanda Bloemendaal kumullarına götürdüler. İlk kurşun onu yalnızca sıyırır geçer. "Ben sizden daha iyi ateş ederim!" diye haykırdı Hannie katillerine. Onlar da bir kurşun yağmuruyla yanıt verdiler. Hannie öldüğünde 23 yaşındaydı.

Mayıs güneşi var gücüyle parlıyordu, ağaçlar çiçek açmıştı, insanlar sokaklarda dans ediyor, sevinçle bağrışıyorlardı. "Underduikers" özgürlüğe ilk tutuk adımlarını atıyorlardı. Truus, Yahudi bir arkadaşı, Philine'i evinde saklamış olan yeraltından arkadaşı Marie'yi ziyarete gitmişti. Birlikte Marie'nin evinde oturdular ve kurtuluş gününü kendilerince kutladılar. Philine tüm ailesini gaz odalarında yitirmişti. Truus Hannie'yi ve kendisinin, Freddie'nin ve tüm diğerlerinin zamanı geri döndürüp gelecekte tümüyle normal bir yaşam sürüp süremeyeceklerini düşünüyordu. Sevincinde bir burukluk vardı. Ancak Truus henüz umudunu tümüyle yitirmemişti. Amsterdam'a gitti ve hapishanenin önünde siyasal mahkumların serbest bırakılmasını bekleyen kalabalığa karıştı. Elinde bir demet kırmızı lale vardı. Ama kapıdan çıkan beti benzi uçmuş kişiler arasında Hannie yoktu.

Direnişin kadın ve erkek savaşçıları büyük meydanda uzun bir sıra halinde durmaktadırlar. Karşılarında ise bir şeref kıtası vardır. Madalyalar verilmektedir. En çok yararlılık gösterenlere. Ödüllendirilenler arasında Truus ve Freddie yoktur. Tören hemen hemen sona ermek üzereyken komutanlardan biri ileri çıkar ve komut verir : "Başlar sola!" Askerler hazırolda sola, Truus ve Freddie'nin yasadışından yoldaşlarıyla birlikte durdukları yere bakarlar. Gösterdikleri yararlılıklar konusunda hiçbir kuşkuya yer yoktur. Ancak büyük bir kusurları vardır: Onlar komünisttir. Truus ABD'den Sovyetler Birliği'ne kadar akla gelebilecek pek çok ülkeden madalya ve nişanlar alır, Kudüs'te (Allee der Gerechten)de onun onuruna dikilmiş bir ağaç bulunmaktadır. Truus: "Ama Hollanda hükümetinden ben ve benim gibiler tek madalya bile almadık."

Bunun yerine Truus'a çok kuşku uyandırıcı bir görev verilir; gizlenen, bulunduklarında ateş etmekten çekinmeyecekleri düşünülen Naziler'in izini sürecektir. Truus bu işi uzun süre yapmaz. Ve direnişten yoldaşı Pit Menger ile evlendiğinde evli kadınlara çalışma yasağı kap-

samına girer. Evde kalmak zorundadır. Freddie gibi, Freddie ev kadını ve anne olur. Truus da ev kadını ve anne olur: "Bu bizim trajedimizdi. Bizim gibi kadınların birdenbire ev kadını olmaktan başka çaresinin kalmaması. Bugün bunu anlamak güç. Ama o zamanlar - başka çare yoktu."

Truus yalnızca siyasal etkinliğini hiç bırakmamış, bugün de sürdürmekte. Yine de tüm kapasitesinden yararlanılmadığına inanmakta. O, annesi sosyal yardımla geçinen, babası aylıkçı olan çocuk daha küçük bir kızken heykeltraş olmayı düşlermiş. Ancak bunun kendileri gibi insanlara göre bir gelecek olmadığını kısa sürede kabullenmek zorunda kalmış. Yine de içten içe düş kurmayı sürdürmüş. Kocası eski direniş arkadaşlarından birinin yeni kurulan Güzel Sanatlar Akademisi'nde heykeltraşlık profesörü olduğunu öğrenir. Truus buraya kaydolur ve düşünü gerçekleştirir. Bugün dünyaca ünlü bir sanatçıdır. 1983'de (o zamanki) Prenses Beatrix'in direnişi anlatan bir anıt yapılması için açtığı yarışmayı kazanmış. Haarlem'de Hannie Schaft ve silahlı direnişteki tüm kadınların anısına dört metre yüksekliğinde bir kadın heykeli yapmış. Amsterdam'ın güneyindeki bir parkta onun eski "Yahudi pazarı"nı canlandıran bir anıtı bulunmakta: birbirine sarılmış bir grup Yahudi çocuğu. Truus yaşadığı travmayı üstesinden gelemeden tekrar tekrar sanatına aktarmıştır. Röportaj için onu ziyaret ettiğimde atölyesinde kenarlarından çocuklar, herhalde ölü çocuklar, sarkan bir sandal heykeli vardır.

Soğuk savaş Truus'u tüm acımasızlığıyla etkilemiş. Komşuları, hatta eski arkadaşları bile bu "onmaz" komünisti dışlamışlar. 1952'de Hannie Schaft anısına yapılmak istenen bir gösteri polisçe yasaklanmış. Buna karşın Hannie'nin vurulduğu kumullara bir çelenk bırakmaları engellenemeyen gençler tutuklanmış ve mahkemeye çıkarılmışlar. Truus ve Freddie Binnenlandse Strijdkrachten'den bazı yüksek rütbeli subayların mücevher vurgunculukları ve bundan da kötüsü, Truus ve grubunun zamanında sezinledikleri, ancak bir türlü gerçekten inanmak istemedikleri iki taraflı ajan etkinlikleriyle ilgili "Velser olayı" denen davaya tanık olarak çağrılmışlar. İnsanı umutsuzluğa düşüren sırlar gün ışığına çıkmış, direnişin etkinlikleri sansasyon basını tarafından çamura bulanmış, kurtarıcıların görkemli imgesine kara lekeler düşmüş. Bunların suçu ise pisliğe bulaşmış kuşkulu kişilere değil, Truus ve Freddie gibi onların entrikalarının açığa çıkarılmasına katkıda bulunan kişilere yüklenmiş. Bu tutumun sonucu Truus'un yaşamına yönelik iki saldırı olmuş. Bir keresinde evine bomba atılmış, diğerinde ise arabayla giderken kendisine ateş edilmiş. Ama Truus tüm bun-

lara karşın pes etmemiş. Atölyesinde çalışmayı sürdürmüş, partide de öyle. Dört çocuk büyütmüş ve bugün gençlere kendisinin henüz gencecik bir kızken Naziler'e karşı savaştığı zamanları anlatmak için okullara gidiyor. Ve Truus bir düşünü daha gerçekleştirmiş: Sovyetler Birliği'ne gitmiş ve zamanında "Moskova Radyosu"nda duyduğu vicdan azabını anlatan - ve Truus'un yüreğine su serpen- genç partizan Nadja ile buluşmuş.

Fransa

"Yahudi kadını olarak onurumu korudum"

1

Oldukça kalabalıklar. Başlangıçta tutukluları kurtarmak istiyorlardı, ancak bunu başkaları daha önce yapmıştı. Bu durumda grubun bir bölümü günlük programın ikinci maddesini gerçekleştirmeye karar verdi: Parc de La Tête d'Or yakınlarındaki bir garajı tahrip edeceklerdir. Ancak şansları yaver gitmez, Almanlar tarafından farkedilirler ve ancak binbir güçlükle kaçabilirler. 17 yaşındaki Lyon M.O.I. -Grup Carmagnole savaşçısı Dina Lipka kaçarken Pctainci gençliğe ait bir lokale girer. Nerede olduğunu anlayınca korkuyla bir avluya sığınır. Girişten ateş edilmektedir, artık dışarı çıkamayacaktır, tuzağa düşmüştür. Motorsikletleri üzerinde iki Alman avluya girer, çevrelerine bakınır ve bir fıçının arkasına yarım yamalak gizlenmiş Dina'yı farkederler. Dina onların olabileceğince yakma gelmesini bekler, sonra revolverini çeker, ateş eder, vurur. "Onların silahlarını da almak istedim, ama buna vaktim yoktu", diye anlatıyor. "Bu duvara tırmandım, bunu nasıl aştım, bugüne kadar hâlâ anlayamadım." Diğer yanda bir arkadaşına, Anna'ya rastlar. Sokaklarda Alman kaynamaktadır. İki genç kadın olabildiğince masum görünmeye çalışırlar. İki bisiklet keşfettiklerinde şanslarını değerlendirirler. Bisikletleri çalarlar ve var güçleriyle Villeurbanne'a pedal çevirirler. Bu arada orada, Lyon'un büyük emekçi varoşunda, açık ayaklanma başlamıştır. Dina ve Anna gelir gelmez arkadaşlarının bu arada kurmuş oldukları barikatlara yerleşirler ve beş gün boyunca saldıran Almanlar'a karşı amansız bir savaş verirler.[1]

Lyon 1942 Kasımından beri işgal güçleri için kaynayan bir kazandır. Bir avuç direnişçi giderek artan bir yoğunlukta Almanlar'a ve onlara yardımcı Fransız birliklerine sorun yaratıyorlardı. Teçhizat ku-

---

1) Yazarın Dina Krischer'le 1987'de Nancy'deki röportajı ve Dina Krischer Combattante à Carmagnole (Carmagnole savaşçısı), Les Juifs dans la Résistance et la Libération'da (bundan böyle kısaca: Les Juifs...), yayımcı: R.H.I.C.O.J., Paris, 1985, s.98 ve devamı.

ruluşlarını ve depoları havaya uçuruyor, birlikleri taşıyan trenleri raydan çıkarıyor, Alman subaylarını ve Fransız işbirlikçileri vuruyordı.[2] Bu saldırıların ardında Fransız direnişinin en militan ve en etkin birliği bulunuyordu: M.O. I. - F.T.P. (Francs Tireurs et Partisans Main - d'Euvre Immigrée - Komünist partide örgütlenmiş mülteci işçiler silahlı birimleri). M.O.I. Paris'den Lyon'a, Marsilya'dan Nis'e kadar Alman işgaline karşı savaşıyordu. M.O.I. militanları silahlı direnişe ilk başlayanlardı ve mücadeleleri savaş sonrası Fransa'sında takdir gören son kişiler oldular.

Almanca konuşulan bölgelerde M.O.I. hemen hiç tanınmaz. Ama Fransa'da da unutma - kasıtlı unutma - perdesi ancak birkaç yıl önce aralanmıştır. Çünkü M.O.I. "gerçek" Fransızlar'dan değil, "yabancılar"dan, göçmen işçilerden oluşuyordu ve bunların çoğu da Yahudiydi.[3] Bu kadın-erkek savaşçıların üç ayırıcı niteliği vardı : Yabancıydılar. Yahudiydiler. Komünisttiler. İki arada bir derede kalmışlardı. Komünist olduklarından ve "suikastçılık" kuşkusuyla Londra'dan desteklenen De Gaullecü yeraltı tarafından pek sevilmiyorlardı.

Mülteci (ya da mültecilerin çocukları) ve bu nedenle de adeta doğal biçimde uluslararasıcı olarak, Komintern'in belirlediği ulusçu çizgiye de ters düşüyorlardı. De Gaulle'le anlaştıktan sonra yurtseverlikten daha fazla dem vuran Fransız Komünist Partisi en etkin savaşçılarının hiç de Fransız izlenimi yaratmayan isimlerini uygunsuz bulmaya başladı.[4] Yahudi olarak ise, ne eski yerleşik, asimile ve Birinci Dünya Savaşı'ndan nişanlarla donanmış, ne de siyonist olduklarından "burjuva" Yahudi kuruluşları onlardan uzak durmaktaydılar. Kendilerinden başka kimseleri yoktu, faşizme karşı amansız mücadelelerinden, öldürülen Yahudilerin intikamını almaktaki kararlılıklarından başka. Onlar resmi Fransız tarihinde görünmezler. Komünizm tarihinde: M.O.I. hakkında tek bir sözcük bile yoktur.[5] Résistance, bunlar Fransızlardır. Gerçek Fransızlar. Ne idüğü belirsiz Polonya Yahudileri ve İtalyan işçiler değil.

---

2) Carmagnole Liberté, Amicale Carmagnole-Liberté broşürü, Bourg-La-Reine, yayın tarihi belirtilmemiş.

3) Diğerleri yanında bkz.: Annette Wieviorka: Ils étaient Juifs, résistants, communistes, Paris, 1986 ve David Douvette: Une histoire controversée, Les Juifs..., yuk. bel. yapıt, s. 153 ve devamı.

4) Yazarın Henri Krischer ve Herbert Herz'le röportajı, Nancy, Aralık 1987 ve: Fred Kupferman: Introduction à un debat, Les Juifs...'de, yuk. bel. yapıt, s.11.

5) Henri Krischer : Les barricades de la M.O.I. barikatları), Les Juifs...'de, yuk. bel. yapıt, s.174 ve yazarın Henri Krischer ve Herbert Herz'le röportajı.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri Fransa'da kısmen siyasal, kısmen de ekonomik nedenlerden bu "klasik sığınma ülkesi" ne kaçmış olan büyük göçmen grupları toplanıyordu. Başı, halklarına yönelik kitle kıyımından kurtulabilmiş olan Ermeniler çekmişti. Yirmili yıllarda Mussolini İtalyası'ndan kaçanlar geldiler ve büyük İtalyan "yabancı işçi" grubunu genişlettiler. Onları büyük katliamlardan sonra ülkelerini terkeden Polonya Yahudileri, diktatörlükten kaçan Macarlar, faşizmden canlarını kurtaran Romenler izledi.[6] Bunların çoğu niteliksiz işçilerdi, ülkelerinin üniversitelerinde Yahudilere uygulanan sayı kısıtlaması nedeniyle Fransa'da yüksek öğrenim yapmak isteyen Macar öğrenciler daha küçük bir grup oluşturuyorlardı.[7] Mülteciler kısa sürede evsahibi ülkenin onlar gibilere pek de konuksever davranmadığını gördüler. "Liberté, Egalité, Carte d'Identité"[8] (Özgürlük, eşitlik, kimlik kartı) alaycı sözcükleri işletmelerde utanmazca sömürülen, yerli halk tarafmdan hor görülen ve yetkililerce sürekli sınırdışı edilmekle tehdit edilen göçmenler arasında dolaşıyordu. İşverenler onları kullanarak ücretleri düşük tuttuklarından sendikalarca da olumsuz karşılanıyorlardı. Okullarda çocuklarıyla garip isimleri ve yetersiz Fransızcaları nedeniyle alay ediliyordu. Evleri izbeliklerdi, kadınlar sofraya bir yemek koyabilmek için her gün yeni sihirbazlıklar yapmak zorundaydılar. Ve bu yemek hep aynıydı: Ringa balığı ve patates.[9]

Bu göçmenleri benimseyen tek Fransız örgütü Komünist Parti'ydi. Yirmili yıllarda ve otuz başlarında daha uluslararasıcı eğilimli olan parti bu sevilmeyen kitleyi yabancı değil, emekçi sınıfı olarak görüyor ve çok da haklı olarak buradan çokça yeni üye kazanabilmeyi umuyordu. Siyasal mültecilerden çoğu zaten ülkelerindeyken etkin parti çalışanlarıydı, diğerleri ise bir yapılanma, ait olma önerisini, kendi hakları için mücadele etme olanağını seve seve kabul ediyorlardı. M.O.I., Main-d'Euvre Immigrée, kuruldu ve dil grupları halinde örgütlendi. M.O.I. kısaltması Fransız solunda kısa sürede "Mouvement ouvrier international" -Uluslararası işçi hareketi- haline çevril-

6) David Douvette, yuk. bel. yapıt, s.153 ve devamı ve Annie Kriegel: La résistance communiste (Komünist direnişi), La France et la question juive 1940-1944'de. Acte du colloque du Centre de documentation juive contemporaine, Paris, 1981, s. 354 ve devamı.

7) aynı yer.

8) Annie Kriegel, yuk. bel. yapıt, s.364.

9) Annette Wieviorka, yuk. bel. yapıt, s.28.

di.[10] Kısa sürede Paris'de bir Romen, bir Ermeni ve bir İtalyan şubesi oluştu, ancak en büyüğü ve üye sayısı en fazla olanı Yahudi şubesiydi, bunun çok çeşitli ülkelerden gelen üyelerinin hepsi de Yidiş konuşuyor ve bu nedenle de birbirleriyle rahatça anlaşabiliyorlardı.[11] Bunların çoğu Polonya Yahudileriydi : 1939'da Fransa'da toplam 160.000 göç etmiş Yahudi yaşıyordu, yarısından çoğu Polonya'dan gelmekteydi. Paris'deki M.O.I. Yahudi şubesi özel bir gençlik birliği, bir Yahudi sendikası, bir kültür birliği, bir spor kulübü ve özel bir Kızıl Yardım şubesi kurdu. Pek çok üye olmayan tarafından da okunan, Yidiş bir günlük gazete olan Naije Presse'yi yayınlamaya başladılar.[12] Göçmen çocukları Yahudi işçi mahalleleri Belleville ve Nation'da ve Marais'de büyüdüler, çoğu spor kulübündeydi, içlerinden çoğu sonradan F.T.P.-M.O.I'nin (F.T.P. -Francs -Tireurs et Partisans - Komünist silahlı direniş örgütü) savaşçıları oldu.[13]

1939'da Komünist Parti yasaklandığında M.O.I. de resmen dağılır, ancak yeraltında varlığını sürdürür. Bir bakıma yasadışılık bunun üyeleri için Fransız komünistleri için olduğundan daha kolaydır. Zaten birçok göçmen onca zamandır Paris'de az çok yarı yasal bir yaşam sürdürmüştür.[14] Almanların ülkeye girişinden sonra M.O.I.'nin bir bölümü "sivil" direnişin örgütlenmesine yönelir - konut, saklanacak yer, sahte belge sağlanması, gazete ve el ilanlarının yayınlanması, vb. Diğer bir bölüm O.S'de (Organisation spéciale - özel örgüt) silahlı mücadele için eğitim görür.[15] Ancak işgalin ilk aylarında halkın bu en büyük tehlike altındaki ve savaşa en hazır kesiminin istediği gibi davranma izni yoktur. Hitler- Stalin paktı tarafından dikte edilen dondurma politikası Fransız Komünist Partisi'nin ve onunla birlikte de en azından Yahudi militanlarının daha başından bu saldırmazlık paktının ne anlama geldiğini çok iyi bildikleri M.O.I'nin elini kolunu bağlar.[16] Kuşkusuz bu, yalnızca Yahudi komünistler için değil, yoldaşlarının Almanya ve Alman işgali altındaki ülkelerde kovalanması ve işkence

---

10) Marcel Pierre Bernard : Bouches du Rhône, Dissertation, Aix-en-Provence Üniversitesi, 1982, s.180.

11) Annie Kriegel, yuk. bel. yapıt, s.356 ve devamı ve : David Douvette, yuk. bel. yapıt, s.154.

12) aynı yer.

13) Annie Kriegel, yuk. bel. yapıt, s.357.

14) Marcel Pierre Bernard, yuk. bel. yapıt, s.182.

15) David Douvette, yuk. bel. yapıt, s.155.

16) Annette Wieviorka, yuk. bel. yapıt, s. 64 ve devamı ve : yazarın Henri Krischer ve Herbert Herz'le röportajı.

görmesi, buna karşılık Komintern'in buna ses çıkarmaması gerçeğine göz yumamayan diğer pekçok parti üyesi için de en güç dönemdi. Cumhuriyetin yenilgisinden sonra Fransa'ya sığınmış, gözaltına alınmış ve yeniden kamplardan kaçmış olan İspanyollar ve uluslararası birliklerin üyeleri de şimdi işgal altındaki Paris'de elleri kolları bağlı oturmakta ve her bakımdan üstün düşmana karşı mücadelelerini sürdürebilmeyi beklemekteydiler. 8 Mayıs 1941'de ilk işaret verildi: "Humanité" şu çağrıyı başhk yapıyordu : "Fransızlar, ulusal kurtuluş için savaşın!"[17] Oysa ilk M.O.I. üyeleri daha bir ay öncesinden yeraltına geçmişlerdi bile. Alman ordularının Sovyetler Birliği'ne girişinden sonra FKP silahlı direniş için işaret verdiğinde göçmen örgütü çoktan hazırdı. 1941 Ağustosunda Paris'deki kadın-erkek savaşçılar silahlı eylemlere geçerler: Raylar havaya uçurulur, Alman subaylarının sık sık gittiği lokaller basılır, Alman subayları vurulur. Hemen aynı ay Vichy hükümeti komünist ya da anarşist kökenli suçlara karşı özel bir yasa çıkarır.[18] 1941 Eylülünde de Gaulle Londra'da Komünist Parti'yi resmen tanır, ancak aynı zamanda da Londra radyosu aracılığıyla Alman subaylarına yapılan saldırılara sert biçimde karşı çıkar.[19] Fransız polisinin antiterör birimi BS, Brigades Spéciales kurulur ve Paris'de SD ve Gestapo ile birlikte direniş savaşçısı avına çıkar. 1941 sonunda işgalcilere karşı savaşa girişmiş olan küçük ve oldukça zayıf örgütlenmiş gruplar yok edilmiştir, üyeleri ya hapistedir ya da vurulmuşlardır.[20]

1942 Martında Komünist Parti silahlı direnişi F.T.P.F., Francs - Tireurs et Partisans Françaises'de (Fransız Çeteci ve Partizanları) yeniden örgütler. F.T.P.F.'nin bağımsız grubu olarak beş savaş grubuna ayrılan F.T.P.-M.O.I. kurulur. Üyeleri çoğunlukla Yahudilerdir, ayrıca Romenler, Çekler, birkaç Alman, İtalyan, Ermeni ve İspanyollar da vardır. Genç Yahudi üyelerin çoğu Yahudi spor kulübü YASK'dandır, F.T.P.-M.O.I.'ler kendilerine "sportifs" (sporcular) demektedirler.[21] Şimdi "yaşlılar"a, daha Polonya'dayken komünist olarak hapis yatmış olan Sophie Swarc ya da Varşova'da kendisini izleyenlerden ancak Paris'e kaçarak kurtulabilmiş olan Yanina Sochaczewska[22] gibi kişile-

17) Annette Wieviorka, yuk. bel. yapıt, s.81.
18) aynı kaynak, s.87.
19) aynı kaynak, s.116 ve devamı.
20) Stéphane Courtois: Le "Groupe Manouchian": Sacrifié ou trahi? ("Manukyan Grubu": Özveri mi ihanet mi?), Le Monde, 2/3. 6.1985.
21) Annie Kriegel, yuk. bel. yapıt, s.357.
22) Annette Wieviorka, yuk. bel. yapıt, s.23 ve devamı.

re gençler, yoksulluk ama bunun yanısıra da Belleville ve Nation gibi mahallelerin dayanışma duygusu içinde yetişmiş "ikinci kuşak" katılmaktaydı - "baskınlar kuşağı"[23] : 16 Temmuz 1942'de Alman işgalciler 13000 Yahudi kadın, erkek ve çocuğu tutuklamış, Vélodrome d'Hiver'e hapsetmiş, sonra da Fransız toplama kampları üzerinden Polonya'daki kamplara aktarmışlardı.[24] Baskından kurtulan, ancak ebeveynleri ve kardeşleri ölüme giden kız ve erkekler artık tek bir şey düşünüyorlardı: İntikam!

İşgal makamları Yahudi karşıtı ilk önlemleri -gelecekte hep olacağı gibi Vichy hükümeti ile sıkı işbirliği içinde - Ekim 1940'da yayınladılar : Tüm Yahudiler kendilerini polise kaydettirmek zorundaydılar. Ancak pek azı, çoğunlukla faşist ülkelerden gelen göçmenler bu emre uymadılar.[25] 1941 ilkbaharında işbirlikçi hükümet "Commisariat général aux juifs"i (Yahudi başkomiserliği), bu da kısa süre sonra işgal altındaki Doğu Avrupa'daki Yahudi kurullarınm Fransa'daki karşılığı olan "Union générale des Israélites de France"ı kurdu.[26] 1941 Mayısında tüm yabancı Yahudiler'in aileleriyle birlikte polise başvurmaları istendi. Yanlarına en az iki günlük giysi ve yiyecek almaları gerekiyordu. 5000 kişi bu çağrıya uydu ve yok etme kamplarına gönderildi.[27] 20 Ağustos 1941'de Fransız jandarması, 11.Arrondissement'a (Belleville) büyük bir baskın düzenledi, 5000 Yahudi daha Drancy üzerinden Polonya'ya gönderildi.[28] Ertesi yılın Martında Yahudiler'in toplumsal yaşamdan dışlanması tamamlandı: Restoranlara, sinemalara, halka açık kuruluşlara girmeleri yasaktı, saat 20'den sonra sokağa çıkamayacaklardı. 1942 Haziranında sarı yıldız devreye sokuldu, bir ay sonra da Vél d'Hiv baskını yapıldı. 11 Kasım 1942'de Fransa'nın güneyi de işgal edilince "işgal altında olmayan bölge"ye kaçmış olan binlerce mülteci için de artık kurtuluş umudu kalmadı.[29]

Kadınlar M.O.I.'nin kurulduğu günden beri bunun etkin üyeleriydiler. Özellikle Polonya Yahudisi kadınlar Paris'e geldiklerinde zaten etkin savaşçıydılar, İtalyanlar, uluslararası birliklerden kadınlar ve Almanlar arasında da "eski" deneyimli antifaşistler bulunuyordu. Kadın-

---

23) aynı kaynak, s.158.
24) Quelques repéres pour l'histoire, Les Juifs...'de, yuk. bel. yapıt, s.15.
25) Abraham Lissner :Diary of a Jewish Partisan (Bir Yahudi partizanın günlüğü), Yuri Suhl: They fought back'de, New York, 1967, s.283.
26) aynı yer.
27) aynı kaynak, s.284.
28) aynı yer.
29) Quelques repéres pour l'histoire, yuk. bel. yapıt, s.15.

ların bir bölümü Almanlar'ın Paris'e girişinden sonra hemen siyasal görevler ve ikmal görevleri üstlendiler, işleyen bir altyapı örgütlediler ve daha sonra Yahudi çocuklarını gruplar halinde ülkeden çıkardılar.[30] Kadın M.O.I. üyelerinin ve baskınlardan sonra onlara katılan kızların bir bölümü M.O.I.'nin silahlı kolu F.T.P. ye girdi.

Savaşın başlarında Fransız kadınlarının hemen hemen hiçbir hakları yoktu. Oy kullanamıyor, hatta kendi başlarına bir pasaport bile çıkaramıyorlardı. Ücretli olarak çalışabilmek için kocalarının onayı gerekiyordu. 1936'da Fransız kadınlarının ancak üçte biri (resmi istatistiklere göre) meslek sahibiydi.[31] Çoğunlukla Fransız bile olmayan M.O.I. kadınları cumhuriyet vatandaşlarının bir derece daha altındaydılar. Seçme hakları bir yana güvence altına alınmış oturma hakları bile yoktu. Ev dışında çalıştıklarında, ki bu çoğu kez yasadışı oluyordu, ancak küçük saunalarda, kıyı köşe terzihanelerde ve çok düşük ücretlerle iş buluyorlardı.[32] Ancak bunların çoğu "gerçek" Fransızlar'ın tersine politikayla ilgileniyor ya da etkin olarak uğraşıyorlardı. M.O.I.nin hemen tüm kadın üyeleri sol bağlantılardan gelmeydi, siyasal geçmişi olmaksızın silahlı direnişe katılan az sayıdaki kadın bir istisna oluşturuyordu.[33] Direniş savaşçıları arasındaki kadın oranı oldukça yüksekti. Jacques Ravine kitabı "La Résistance organisée des Juifs"de 41 kadın sayar.[34] Elbette ki toplam oran biraz daha düşüktür. David Diamant'ın "Les Juifs dans la Résistance 1940-44" kitabında yayınladığı şehit direniş savaşçıları listesinde 725 isim arasında 110 kadın bulunmaktadır ki bu da yüzde 14 kadardır.[35]

Yetmişli yıllarda bu iki kitabın yayınlanmasından önce direniş salt erkek işi sayılıyordu. Direnişin yeraltı yazışmalarında bile (birkaç istisna dışında) kadınların ne adı geçiyor ne de onlara hitap ediliyordu.[36] Kurtuluştan sonraki tarih yazımında M.O.I. gibi kadınlardan da

---

30) Annette Wieviorka, yuk. bel. yapıt, s.139 ve devamı ve: Rita Thalmann: Une lacune de l'historiographie (Tarih yazımında bir boşluk), Les Juifs..'de, yuk. bel. yapıt, s.92.

31) Rita Thalmann, yuk. bel. yapıt, s.90 ve Gisela Dreyer : Unbekannter Widerstand-Weiblicher Widerstand. Frauen in der französischen Résistance (Bilinmeyen direniş-Kadınların direnişi. Fransız direnişindeki kadınlar), SFB için makale.

32) Annette Wieviorka, yuk. bel. yapıt, s.21 ve devamı.

33) Rita Thalmann, yuk. bel. yapıt, s.91.

34) Jacques Ravine : La Résistance organisée des Juifs (Yahudilerin örgütlü direnişi) , Paris, 1973 (alıntı: Rita Thalmann, yuk. bel. yapıt, s.91)

35) David Diamant : Les Juifs dans la Résistance 1940-1944 (1940 1944 Fransız direnişi içindeki Yahudiler), Paris, 1971 (alıntı: Rita Thalmann, yuk. bel. yapıt, s.91)

36) Rita Thalmann, yuk. bel. yapıt, s.90.

pek söz edilmez. Onlar çeşitli nişan ve onur törenlerinden elleri boş çıktılar - pek çok erkeğin yanında yalnızca altı kadına "Kurtuluş Şövalyeliği" verildi.[37] Ancak 1975'de Union des femmes françaises'in Sorbonne'daki kolokyumunda kadın tarihçi ve tanıklar ilk kez resmen büyük bir izleyici kitlesi önünde direnişteki kadınlar konusunda söz aldılar.[38] Üç yıl sonra Ania Francos'un kitabı şu programlı başlıkla çıktı: "Il était des femmes dans la Résistance" — Direnişte Kadınlar Vardı.[39]

Paris'deki M.O.I. savaş grupları bomba ve silah taşımakla yükümlü, ayrıca saldırı hedeflerini gözetlemeyi üstlenen özel bir kadınlar birliği örgütlediler. Her grubun genel karargâhtan bilgi ve emirleri militanlara ileten, buluşmaları ayarlayan, haber götüren bir kadın kuryesi vardı. Hatta 1942 Eylülünden beri M.O.I.'nin sabotaj eylemleri ve suikastler gerçekleştiren, salt kadınlardan oluşan bir partizan birliği bile vardı.[40] Abraham Lissner bir Yahudi partizanın günlüğünde bu gruptan iki kadının doğrudan bir eylem önerisinde, patlayıcıları yüklenmiş olarak Porte d'Orléans metro istasyonundan gelirken tutuklandıklarını anlatır. Ekipteki üçüncü kişi, "Hélène Kro" denilen Hania Mansfeld daha sonra evinde tutuklandı. Polisler evi ararken Hania pencereden atladı ve hemen öldü. İki yoldaşı ise sürüldü ve bir daha geri dönmedi.[41]

15 Kasım 1942'de bir F.T.P. - M.O.I. komandosu Rus Vaugirard'daki Alman askeri barakalarına baskın yaptığında yanlarında daha önce bu eylem için bombaları getirmiş olan iki kadın da vardı. 3 Şubat 1943'de altı kadın-erkek M.O.I. gerillası Quai de Passy yakınlarındaki bir uçaksavar mevziine ve Alman askeri barakalarına saldırdığında silah ve patlayıcı maddeleri getiren yine grubun kadınlarıydı. Birimin deposu olay yerinden altı kilometre uzaktaydı, kadınlar malzemeyi tüm bu yol boyunca yaya olarak taşıdılar.[42] : hemen hemen kaçınılmaz bir önlem, çünkü tüm halka açık araçlar sürekli denetleniyordu; ağır alışveriş çantalarıyla iki "masum" genç kadının rahat bırakılma şansı daha yüksekti.

M.O.I'nin kadın eylemcilerinin çoğu isimleri bilinmeyen sıradan

---

37) Gisela Dreyer, yuk. bel. yapıt.
38) Rita Thalmann, yuk. bel. yapıt, s.90 ve devamı.
39) Ania Francos: Il était des femmes dans la Résistance, Paris 1978 .
40) Abraham Lissner, yuk. bel. yapıt, s.287 ve devamı.
41) aynı kaynak, s. 289, ve: Rita Thalmann, yuk. bel. yapıt, s.93.
42) Abraham Lissner : yuk. bel. yapıt, s. 289 ve devamı.

militanlardı. Çoğu kez bir grubun üyeleri bile arkadaşlarının isimlerini bilmezlerdi, herkes birbirine kod adlarıyla, **nom de guerre** ile (savaş adı) hitap ediyordu, gizlilik en büyük zorunluluktu. Kişi ne kadar az şey bilirse işkenceciler ağzından o kadar az laf alabilirlerdi. Tanınmış bir kadın vardır : Örneğin 10 Mayıs 1944'de 32. doğum gününde Stuttgart'da başı uçurulan F.T.P. - M.O. I. savaşçısı Olga Bancic. Ya da "Anka" denen Annette Richtiger. Annette bir yok etme kampına gönderilmiş olan ebeveynini yitirmişti, kısa süre sonra da kocası ve silah arkadaşı Jean Almanlar'a karşı bir savaşta şehit olmuştu. O ise hemen hemen sonuna kadar dayandı. 1944 Haziranında birliğinin bir makinalı tüfeğini götürüyordu, az bulunur çok değerli bir şey, çünkü M.O.I.'nin hiçbir zaman yeterince silahı, hele böyle ağır silahı olmamıştı. "Anka" Douai tren istasyonuna geldiğinde bir bomba hücumuyla karşılaştı, hemen karar vermek zorundaydı : Diğerleriyle istasyon bölgesinden kaçmak - ya da değerli aletin yanından ayrılmamak. Annette Richtiger kaldı ve öldü, 24 yaşında, Müttefiklerin bir hava saldırısında.[43]

Güney Fransa'daki kadın savaşçılar arasında Rywka Frid ün kazanmıştı; Gisèle Mermet, Odette ve Rosine de denen Rywka Frid 1923'de Polonya'da Tuszin'de doğmuştu, Grynvogel ile evlendi. 1942 Aralığında Lyon'da direnişe katıldı, kurye olarak önce bilgi ve belge, sonra silah ve patlayıcı madde taşıdı, ardından da 1943 Mayısında silahlı bir direniş grubunun kuruluşuna katılma göreviyle Grenoble'a gönderildi. Temmuzda Marsilya'daki M.O.I. bölgelerarası genel karargâhının gözlemcisi oldu. Şimdi görevi tek tek birimler ve genel karargâh arasında bağlantıyı sağlamak ve Grenoble'daki İtalyan işgalcilerin depolarından çalınan malzemeyi Alpes Maritimes bölgesindeki komandolara dağıtmaktı.[44] Rywka bazı suikastlere bizzat katılıyordu, en sansasyonel eylemi Nis'deki orduevinin havaya uçurulmasıydı, "Max" denen Alfred Woznik'le birlikte. "Max" Alman subayı, "Odette" ise kibar bir hanım kılığına girmişti. Bu kılıklarda orduevinin ışıl ışıl aydınlatılmış salonuna girdiler ve küçük mermer masalardan birine oturdular. "Max" can sıkıntısıyla kahvesini yudumlarken yanındaki hanım en son moda dergilerine dalmıştı. Kadın çantasını yanındaki

---

43) Abraham issner: Un franc- tireur juif raconte, Paris, 1972, s.90 ve devamı ve : Rita Thalmann, yuk. bel. yapıt, s.93.

44) Service Liquidateur du Front National (OS-FN-FTPF), Marcel Mugnier, Paris, 1969, D. ve H. Krischer arşivi, Nancy.

boş sandalyeye koymuştu - onu salondan çıkarken göze batmadan "unutabilmek" için. Lokal dolduğunda kibar çift sakin sakin çıkışa doğru yürüdü. Kısa süre sonra bomba patladı.[45]

Rywka aktif olarak katıldığı Marsilya'nın kurtuluşundan sonra sonunda 1944 Eylülünde Paris'de "sivil yaşam"a döndüğünde yapayalnızdı. Tüm ailesi ve kocası yok etme kamplarında öldürülmüştü, erkek kardeşi M.O.I. savaşçısı olarak Almanlar'ın eline düşmüştü. Aileden tek sağ kalan kişi oydu.[46]

F.T.P. - M.O.I. teknisyenleri arasında da kadınlar vardı. Besarabyalı Yahudiler Boria ve Hadassa Lerner Paris'de Quartier Latin'deki bir barınakta direniş için bomba yapıyorlardı. İkisi de tutuklandı, Hadassa'nın akıbeti bilinmemektedir, Boria ise tahminen 1 Ekim 1943'de idam edildi.[47] Saint-Remyles-Chevreuse'de el bombaları, mayınlar ve bombalar yapan Taibké Klescelski bilmediği bir patlayıcı maddeyi incelemek için yeraltı laboratuarına götürmek isterken havaya uçtu.[48]

Bazı kadınlar M.O.I'nin siyasal (daha az olarak da askeri) yönetimine kadar yükseldiler. Örneğin daha Polonya'dayken politikayla aktif olarak uğraşmış olan Paulette Rappaport-Gruda- Adam Rayski çok fazla tanındığı için çekilmek zorunda kaldığında güney bölgesinde U.J.R.E. (Union des Juifs pour la Résistance et l'entraide) yönetiminde Rayski'nin yerini aldı. Mina Puterflam 1943 yazında İtalyan komünist Estella Noce-Longo'nun da üyesi olduğu M.O.I. güney bölgesi yönetimine girdi. Thérèse Tenenbaum doğu illeri siyasal sorumlusuydu. M.O.I. Paris savaş gruplarının en önemlilerinden birinin komutanı Wolf Boczow polis tarafından tutuklandığında yerini karısı Henriette Towarsky aldı ve kendisi tutuklanıp sürülünceye kadar bu görevde kaldı.[49] Annie Kriegel 1942 sonbaharında M.O.I.'nin gençlik örgütü U.J.J.'in (Union des Jeunesses Juives) yönetim üyesiydi, daha sonra kendi savaş grubunun komuta üçlüsünde teknik sorumlu konumuna geldi. Catherine Varlin ise 1943'de Toulouse'da, F.T.P. -M.O.I. 35. tugayı komuta üçlüsü üyesiydi ve sonra Meuse Bölgesi F.T.P. genel yönetimine seçildi.[50]

---

45) Résistance, Frankfurt, 1975, s. 210 ve devamı.
46) Service Liquidateur, yuk. bel. yapıt.
47) Rita Thalmann, yuk. bel. yapıt, s.93.
48) aynı yer.
49) aynı kaynak, s.93 ve devamı.
50) Annette Wieviorka, yuk. bel. yapıt, s.252 ve Catherine Varlin: Une ville engloutie: La Résistance des femmes juives, Les Juifs... 'de, yuk. bel. yapıt, s.101 ve devamı.

Ancak M.O.I. Paris savaş gruplarının ele verilişi de bir kadına yüklenir. İlk küçük birliklerin yok edilmesinden ve F.T.P.'ın kurulmasından sonra M.O.I. militanları giderek daha çok ve daha atak eylemlere giriştiler. 1943 Martında karşı saldırı geldi: Kadın-erkek 24 savaşçı hemen hemen aynı zamanda tutuklandı. Ancak gruplar etkinliklerini sürdürdüler. "Bir Yahudi Partizanın günlüğü"nde Abraham Lissner Nisan-Mayıs 1943 dönemini şöyle anlatır: "Herhalde bu iki ay en etkin dönemimizdi. Yeraltı bülteni cephe raporu gibiydi: Dört yüksek rütbeli Alman subayı vuruldu. Paris'in çeşitli yerlerinde 16 Alman askeri birliğine el bombalarıyla saldırıldı. Beş garaj kundaklandı. Dokuz otel tahrip edildi. 15'i Yahudi partizanlar tarafından gerçekleştirilen toplam 34 sabotaj eylemi."[51]

Haziran ve Temmuz 1943'de tüm sorumlulular ve birçok militan tutuklandığında F.T.P. - M.O.I. yeniden örgütlenmek zorunda kalır. Aralarında bir ya da birçok hainin bulunduğunu çoktan sezmektedirler, ancak yalnızca eylemlerini sürdürmekle kalmayıp mücadelelerini daha da yoğunlaştırırlar. Wolf Boczow komutasında sevkiyat trenlerini raydan çıkarmada uzmanlaşan bir grup ve Marcel Rayman ve Manouchian komutasında kentte suikast ve saldırıları gerçekleştiren ikinci bir birlik kurarlar.[52] 28 Temmuz 1943'de bir bomba Paris bölgesi (Gross-Paris) komutanı general von Schaumburg'un arabasını parçalar; 28 Eylül'de M.O.I. üyeleri Fransız angarya işçilerini toplama sorumlusu Dr. Julius von Ritter'i vururlar.[53] 1943 başka nedenlerden de M.O.I. savaşçıları için önemli bir yıldır: Kızıl Ordu Stalingrad meydan savaşını kazanmıştır ve yeraltı basını Varşova gettosundaki ayaklanmayı bildirmektedir - Yahudi militanlar için hem yüreklendirici, kamçılayıcı hem de yükümlendirici bir durum.

Kasımda BS (Brigades spéciales) büyük taarruza geçer. Zaten aylardır Fransız antiterör birliği ve Gestapo M.O.I. üyelerini adım adım izlemiş ve ağlarını parça parça çözmüştür. Hainlerin yardımıyla (bugün hayatta kalanlardan bir erkek ve bir kadın somut olarak suçlanmaktadır)[54] örgütün yapılarını öğrenmeyi başardılar, tek tek üyele-

---

51) Abraham Lissner: Diary of a Jewish Partisan (Bir Yahudi partizanın günlüğü), yuk. bel. yapıt, s.291.
52) Stéphane Courtois, yuk. bel, yapıt.
53) aynı yer.
54) Annette Wieviorka, yuk. bel. yapıt, s.176 ve devamı.

rin gözlenmesi onları diğerlerine götürdü ve sonunda hemen hemen tüm F.T.P.-M.OI.'yi avuçlarımn içinde tutar duruma geldiler. Sonra, 13 Kasım'da saldırıya geçtiler. Ve tutuklananlar arasında "değişik uyruklu 58 Yahudi, 29 yabancı ve 21 Ari Fransız" bulunduğunu hoşnutlukla saptadılar.[55] İşgalcilerin ekmeğine yağ sürülmüştü: Bu teröristlerin hemen hepsi Yahudi ve yabancı güruhuydu.

Propaganda aygıtı işlemeye başladı: Şimdi Fransızlar'a başlarına misilleme önlemleri derdini kimin açtığının, aslında tümüyle barışçı ve uygar olan işgal güçlerinin sert tutumundan kimin sorumlu olduğunun kanıtlanması gerekiyordu. Ünlü kırmızı ilan, Affiche Rouge'dan milyonlarca basıldı ve ülkenin her yanına yapıştırıldı.[56] Yukarda büyük harflerle yazılmış "kurtarıcı mı? " göze çarpıyordu ve en altta da bu retorik sorunun yanıtı: "Teröristler ordusundan kurtuluş." İkisinin arasında "başterörist" olarak sıraladıkları on adamın fotoğrafları bulunuyordu - bu on kişiden yedisi Yahudi'ydi. Fotoğrafların altında da tutuklama emirlerinin - izleyicilerin ırkçı anlayışına göre "maskeleri düşüren"- metinleri bulunuyordu : Grzywacz, Polonya Yahudisi; Elek, Macar Yahudi; Wasjprod, Polonya Yahudisi; Witchitz, Macar Yahudisi; Fingerweig, Polonya Yahudisi; Boczow, Macar Yahudisi; Rayman, Polonya Yahudisi; Fontanot, İtalyan komünist; Alfonso, kızıl İspanyol; Manouchian, Ermeni, chef de bande.

1985'de Fransız televizyonu sağ kalan kadın/erkek M.O.I. savaşçılarının yardımıyla çevrilen ve öfkeli bir tartışma başlatan "Des terroristes á la retraite"yi (Emekli teröristler) gösterdi. - ve böylece o zamana kadar sistemli biçimde sükutla geçiştirilen M.O.I.'nin tanınmasına katkıda bulundu. "Affiche Rouge olayı" gerek basını gerekse eski direniş savaşçılarını aynı ölçüde meşgul etti, çünkü filmin yönetmeni Mosco burada Komünist Parti'nin en etkin, ancak "gerçek" Fransız olmayan kadrolarını Almanlar'm önüne attığı kuşkusunu açıklamaktadır. Bazı eski M.O.I. üyeleri bu kuşkuyu doğruladılar, diğerleri ise şiddetle karşı çıktılar. Komünist Parti filmin gösterilmesini engellemek için fransız televizyonuna başvuruda (boşuna). Gerçek olan, kadın/erkek M.O.I. savaşçılarının son büyük tutuklamalardan çok önce peşlerindekilerin izleri üzerinde ve kendilerinin çok büyük tehlike içinde olduklarını bilmeleridir. Mosco'nun savını reddeden Adam Rayski, M.O.I.'nin 1943 Mayısında parti yönetiminden bir süre ortalıktan çe-

55) Alıntı: Stéphane Courtois, yuk. bel. yapıt.
56) Annette Wieviorka, yuk. bel, yapıt, s. 231 ve devamı.

kilmek için izin istediklerini bildirir. Yanıt "hayır"dır. "Komünist kadrolar canlarını esirgemezler." Rayski; "Disiplinli komünistler olarak bu karara uyduk."[57] Bununla birlikte Rayski Stéphane Courtois'nın "Le Monde"daki bir yazısına yanıtında, M.O.I.'nin zaten köşeye çekilemeyeceğini, Paris'in Yahudi mahallesinin kendi ortamları, alışılmış ve bildik çevreleri, "doğal eylem alanımız" olduğunu da söylemektedir.[58] Üstelik Paris'de, başkentte varlığını sürdürmek direniş için vazgeçilmez birşeydir.

"Humanité"nin Manouchian grubu denen (Almanlar'ın böyle dediği) grubun 23 M.O.I. savaşçısının 11 Şubat 1944'deki idamına yalnızca 15 kısa satır ayırdığı da gerçektir. Ve 1943 Martından 1951 Şubatına kadar gruba tek bir sözcükle olsun değinilmedi.[59] Daha sonra da eğer sözü edilirse, ancak kenarda köşede kalıyordu, anılan tek isim Manouchian'ınkiydi.

Jean Moulin 1942'de, de Gaulle'ün emriyle işgal altında bulunmayan bölgedeki çeşitli direniş hareketlerini birleştirmek ve aynı zamanda da ulusal direniş konseyi CNR için yapıları oluşturmak için Fransa'ya gelmişti. De Gaulle'ün stratejisi doğrudan eylemler değil, günün birinde Müttefikler'in gelişine yönelik çalışmaktı.[60] Komünist Parti başlangıçta kesinlikle hemen silahlı direnişten yanaydı, ancak görüşmeler ilerledikçe - Moskova'nın direktifi üzerine - de Gaulle'le uzlaşı ve sonunda 1943 Kasımında, Paris'deki silahlı M.O.I. dağıtıldığında, Cezayir'deki de Gaulle hükümetine ortaklığını kabul ettirdi.[61] Böylece partiye iki yandan da, de Gaulle aracılığıyla Batılı Müttefikler tarafından ve Komintern, bunun 1943 Mayısında dağılmasından sonra da Sovyet parti yönetimi tarafından kesin ulusçu bir çizgi aşılandı. Oysa en etkin kadroları gerek FKP'nin gerekse müttefiklerinin gözünde yurtsever olarak sergilenmeye uygun değillerdir. Bancic ve Grzywacz gibi isimler taşıdıklarına göre doğal olarak uluslararasıcıydılar ve üstüne üstlük bir de "suikastçılık"la tanınıyorlardı. Komünist Parti'nin bu can sıkıcı kadrodan kurtulmak istediği kuşkusu en azından sonradan gerçeklenmiş olabilir.

---

57) Alıntı: Stéphane Courtois, yuk. bel. yapıt.

58) Adam Rayski: Il faut réconstituer par le menu cette histoire tragique, Le Monde'da, 19.6.1985.

59) Stéphane Courtois, yuk. bel. yapıt.

60) Henri Krischert : Le Bataillon F.T.P.-M.O.I. Carmagnole-Liberté, La Presse Nouvelle'de, Eylül 1985.

61) Ahlrich Meyer: Résistance und Klassenkampf (Fransız direnişi ve sınıf mücadelesi), Die Tageszeitung'da, 11. 5.1987.

Lyon'daki M.O.I. militanları Dina ve Henri Krischer ve "Jacquot" Szmulewicz, kendilerinin de parti ve onun suskunluk politikasıyla acı deneyimleri olmasına karşın yine de bu kuşkuyu reddediyorlar. M.O.I.'nin komünist yönetim tarafından gözden çıkarılması ve hele Almanlar'a teslim edilmesi onlara akıl almaz bir şey olarak görünüyor.[62] Diğer eskiler de o dönemlerin kişinin bir şeyi sakin biçimde enine boyuna düşünebileceği dönemler olmadığını söylüyorlar. Savaşçılar kötü donanımlıymış, hatta sahte belgelerin bir bölümü felaketmiş, komploculuk kuralları çoğu kez bilgi akışını engellemiş, yani en kötü olasılığı düşünmeye gerek kalmadan da Paris F.T.P. -M.O.I.'sinin yok edilmesi için yüzlerce neden varmış.[63] -Bu sorunun kesin yanıtı, herhalde "tarihsel gerçek"in hiçbir zaman bulunamayacağıdır.

2

Kuşkusuz Paris'deki F.T.P.-M.O.I.'nin yok edilmesi örgütün ve mücadelesinin sonu demek değildi. Direniş, en geç Almanlar'ın o zamana kadar işgal edilmemiş bölgeye girişinden sonra silahlı M.O.I. birliklerinin kurulduğu Güney'de sürdürüldü; Lyon'da Carmagnole, Marsilya'da Marat, Nis'de Borzeck, Toulouse'da 35. tugay ve nihayet Grenoble'da Liberté kurulmuştu.[64] Bu grupların, özellikle de Carmagnole ve Liberté'nin mücadelesinin tümüyle ve kesin biçimde unutulmanın ve sükutla geçiştirilmenin kurbanı olmamasını öncelikle Dina ve Henri Krischer ile Herbert Herz'e borçluyuz. Nancy'de yaşayan Krischer'ler, Herbert Herz'in yardımıyla Cenevre'de çok yorucu ve inceden inceye yapılan bir çalışmayla bir arşiv kurdular, giderek burada Carmagnole ve Liberté'nin etkinliklerini hemen hemen eksiksiz olarak belgeleyecek duruma geldiler. Grubun tarihiyle ilgili broşürler yayınlamakta, sergiler açmakta ve en azından şurada burada bir anı plaketinin işgalci ve nihai çözümcülerle mücadelede şehit düşenleri anımsatması için çaba harcamaktalar.

Dina Krischer'in Nancy'deki evinde, çalışma odasının duvarında bir Yahudi yıldızı asılıdır. Bu onun Niort lisesinde öğrenciyken birlikte mantosuna dikmek zorunda olduğu yıldızdır. Dina diğer kız öğren-

---

62) Yazar n Dina ve Henri Krischer, Herbert Herz, "Jacquot" Szmulewicz ve diğerleriyle röportaj r, Nancy, Aral k 1987.
63) aynı yer.
64) Henri Krischer, yuk. bel, yap t, s.176.

cilerle birlikte bir kendini savunma grubu kurmuş, ancak ebeveyni henüz işgal edilmemiş bölgeye, Lyon'a kaçmayı yeğlemiş. Almanlar'ın Lyon'a da girmesinden sonra Dina'nın ebeveyni çocukları ile birlikte bir yerde saklı yaşamaya başlamışlar. Kısa bir süre sonra Dina yasadışılığın diğer bir türüne geçmiş: Silahlı direnişin, Carmagnole grubunun üyesi olmuş.[65] Ve kesinlikle tek kadın değilmiş: Lyon Carmagnole'unda 26 kadın etkinlik gösteriyormuş.[66]

Savaştan önce Lyon'da oldukça az sayıda Yahudi yaşıyordu: kentin içinde 3000-4000, Villeurbanne banliyösünde 2000, Saint - Fons'da 150-200 kişi. Bunların çoğu yurtseverlik nedeniyle 1870 savaşında Almanlar tarafından ilhak edilen memleketlerinden ayrılmış, buraya yerleşmiş ve asimile olmuş Elsasslı ve Lothringenlilerdi. "Üçüncü" Alman Reich'ı Elsass'ı yeniden ilhak edince yeni bir Elsasslı Yahudi akını başladı, buna Fransa'nın işgal altındaki kesiminden binlerce aile eklendi. 1942'de hahambaşılık Lyon bölgesinde 70.000 Yahudi saydı.[67] Ve daha 1941'de kentte Paris'den gelmiş olan "eski" M.O.I. militanlarından bir komünist Yahudi grubu vardı.

Gelecekteki Carmagnole'un ilk çekirdeği 1942 Haziranında M.O.I. Güney Bölgesi sorumlusunun yönetiminde örgütlendi. Bölgedeki tüm silahlı savaşan M.O.I. grupları M.O.I'nin F.T.P.'mda toplandı ve Komünist Parti'nin savaş örgütü F.T.P.F. (Francs Tireurs et Partisans Françaises) genel karargâhının komutası altına girdi. Her komuta merkezi (bölgelerüstü ve bölgesel)bir askeri, bir teknik ve bir de siyasal sorumludan oluşan bir komuta üçlüsünün yönetimi altındaydı. Kadın/erkek savaşçılar takım (üç kişi), manga (üç takım) ve kıtalar (üç manga), bölük ve taburlar halinde örgütlenmişlerdi. Almanlar'ın kente girişinden kısa süre sonra, 1942 Kasımında, Carmagnole F.T.P.-M.O.I.'nin savaş birimi olarak Lyon'da kurulur. 1943 başında grubun bir bölümü (özellikle "yanmış", yani Almanlar tarafından kimliği saptanmış olan üyeler) Grenoble'a geçer ve orada Liberté birliğini kurarlar.[68] İki grup arasındaki bağ sonuna kadar çok güçlü kalır, bilgiler, lojistik ve kadrolar dayanışmacı biçimde paylaşılır ve değiş tokuş edilir.[69] Her iki grupta da kadın/erkek Yahudi savaşçıların oranı çok

65) Yazarın Dina Krischer'le röportajı.
66) Exposition (der) Mairie de Venissieux, Eylül 1985.
67) Annette Wieviorka, yuk. bel. yapıt, s.195.
68) Exposition (der) Mairie de Venissieux, yuk. bel. yapıt.
69) Yazarın Henri Krischer ve Herbert Herz'le röportajı.

yüksektir, bu Carmagnole'da yüzde 65'dir.[70] Diğer üyeler İtalyanlar, İspanya İç Savaşı'ndan eski uluslararası birlikçiler (bunlar arasında da iki kadın, Mina Kugler ve Hélène Jacquinot) ve İspanyollardır.

Carmagnole üyelerinin büyük bir bölümü Paris'den gelmedir, bunlar, bir bölümü Paris'de henüz silahla savaşmamış, ancak el ilanı ve yasadışı gazete dağıtmış, yasadışı kişiler olarak çıraklıklarını tamamlamış gençler, "baskınlar kuşağı"dır. Lyon'daki Kimya Yüksekokulu'nda (ve Grenoble'daki Teknik Üniversite'de) eğitim gören Transilvanyalı Yahudiler emekçi üyeler çoğunluğu arasında bir istisna oluşturmaktadır.[71] Bunlara ek olarak bir de Carmagnole üyesi olmamakla birlikte gruba çalıntı patlayıcı madde sağlayan, kentin yakınlarındaki St. -Pierre-la-Palud maden ocaklarında çalışan Polonya Yahudisi işçiler vardır.[72]

Burjuva ailelerinden gelen Dina Krischer ve Jeanine Sontag kökenleri nedeniyle grup için hiç de tipik sayılmazlar. Henri Krischer'in ebeveyni Galiçya'dan (Polonya'nın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiş bölümünden) gelmedir. Aile Dortmund'a göç eder, Henri burada doğar. Baba kömür hamalı olarak çalışmaktadır. O tüberkülozdan öldüğünde anne askerlikten kaçan bir grup Polonya Yahudisi'ne katılır ve sonunda Nancy'e varır.

Henri burada, toplumdışı olarak büyür: O hor görülen kenar mahalle Yahudileri (Stetljuden) grubundan, Polonyalılar'dandır. Annesi terzidir, bu arada evlendiği ve Henri'nin babası yerine geçen adam ise çimento çuvalları taşıyarak yaşamını kazanmaktadır. Nancy'deki Yahudi nüfus Lyon'daki gibi oraya çok eskiden yerleşmiş, asimile olmuştur ve göçmen olarak gelen Doğu Yahudilerine burun kıvırarak uzak durmaktadır. Ancak onlar da bu arada kendi dünyalarını yaratırlar. Henri'nin annesi yalnızca akıllı ve siyasal açıdan bilgili olmakla kalmayıp erkeklerle eşit haklara da sahip bir kadınla arkadaş olur. Arkadaşıyla Almanya'da baş gösteren tehlike, faşizm, kadın hakları konularında tartışırlar. Henri onları dinler ve öğrenir. Annesi Yidiş okuma ve yazma (Yidiş İbrani yazısıyla yazılmaktadır) öğrenir, sonunda Nancy Union des femmes juives (Yahudi kadınlar birliği) başkanı olur. Henri de Yahudi spor kulübü üyesi olur. Anne biricik oğlunu, küçük prensini sınıf farklarını adamakıllı ve yaşayarak öğreneceği liseye gönderir.

---

70) David Douvette, yuk. bel, yapıt, s.155.
71) Henri Krischer, yuk. bel, yapıt, s. 175 ve devamı.
72) Exposition (der) Mairie de Venissieux, yuk. bel. yapıt.

O oradaki tek işçi çocuğudur ve diğerleri bunu ona açıkça hissettirirler. Kısa sürede aynı evdeki gibi politik tartışmaların yapıldığı ve daha sonra içinden pek çok "sporcu"nun silahlı direnişe katıldığı spor kulübü çevresi çok daha büyük önem kazanır. Henri Krischer sonunda Lyon'daki Carmagnole'a gelir.[73]

Carmagnole sekiz üyelik gruplarda örgütlenmişti, gruplardan her biri bir sorumlular (askeri, teknik ve siyasal) üçlüsü tarafından yönetilmekteydi. Toplam birlik 30-35 kadın ve erkek savaşçıydı, 40'ın üzerine hiç çıkmadı. Tümüyle yasadışı koşullarda, örgüt evlerinde, partinin sağladığı sahte belgeler ve (çok az) parayla yaşıyorlardı. Silahları, yiyecek karnelerini, hatta sigarayı bile baskınlarla sağlamak zorundaydılar. Ailelerini terketmeleri ve onlara ne yaptıkları bir yana, artık nerede oturduklarını bile söylememeleri gerekiyordu. İçlerinden birçoğuna en ağır gelen kural buydu. Özellikle Yahudi ailelerindeki duygusal bağlar çok sıkıydı, yoksulluk, aşağılama, izlenme karşısında birbirlerine destek olmuşlar, birbirlerine sarılmışlardı, çocuklar ebeveynlerini seviyor ve daha yeniyetmeyken bile ailelerinin kaderi konusunda ortak sorumluluk duyuyorlardı.[74] Dina Lipka (sonradan evli Krischer) ebeveyninin parasının yavaş yavaş tükenmek üzere olduğunu farkettiğinde ancak 17 yaşındaydı. Ailesine iş ve bir ev bulduğunu anlattı. Bu nedenle taşınmak ve artık diğerlerine yük olmamak istiyordu. Oysa gerçekte ne biri ne de diğeri doğruydu.[75]

Carmagnole'un ilk döneminde savaşçıların lojistik olanakları kötü, hatta korkunçtu. Ne yeterli silahları ne de konutları vardı ve belgelerinin bir bölümü dikkatli bir bakışa dayanamayacak durumdaydı. Çoğu kendilerine silah sağlamaya çalışırken öldü.[76] Güney'deki diğer direniş gruplarının tersine M.O.I. partizanlarına İngiliz Müttefikler tarafından ne malzeme ne de bilgi yardımı yapılıyordu.[77]

Yine de hemen işe koyulurlar. Almanlar'ın kente girişinden bir gün önce, 10 Kasım 1942'de tramvayların manevra merkezini sabote ederler. 11 Kasımda Alman ordusu girerken bir Alman araba konvoyuna el bombası atarlar, ama boşa gider.[78] Grup kesin biçimini aldık-

---

73) Dina Krischer, yuk. bel. yapıt, s.98 ve : yazarın Dina Krischer'le röportajı.
74) Yazarın Henri Krischer ve Herbert Herz'le röportajı.
75) Yazarın Dina Krischer'le röportajı.
76) Léon Landini: Quelques mots d'histoire sur Carmagnole-Liberté, Exposition (der) Mairie de Venissieux, yuk. bel. yapıt.
77) aynı yer.
78) Carmagnole'un bu ve diğer üm etkinlikleri için bkz. : Carmagnole Liberté, yuk. bel. yapı .

tan sonra Carmagnole'un işgal güçlerine karşı kesintisiz savaşı başlar. Lyon partizanları başlangıçta haftada bir, iki kez, daha sonra iki, üç gün son aylarda ise günde birkaç kez saldırıya geçerler.

10 Şubat 1943'de bir Alman araba parkı tümüyle yanar. 25 Şubat'ta Almanların diğer bir garajı havaya uçar. 27 Şubatta bir bomba Alman ordusundan bir birliğin ortasına düşer. 5 Mart saat 0.30'da iki transformatör tahrip edilir, iki buçuk saat sonra bir diğeri devre dışı bırakılır. Bunları işgal güçleri için çalışan fabrikalara bombalar, Alman ordusunun benzin depolarında yangınlar, üzerinde sevkiyat trenlerinin devrildiği gevşetilmiş raylar, Alman subaylarının gittiği kafeler silahlı baskınlar izler. 25 Nisan 1943 gününe Carmagnole savaşçıları sabah saat 7.25'de Almanlar'a çalışan bir garajı bombalamakla başlarlar, saat 21.55'de Masséna oteline saldırmaktadırlar, sonuç: iki ölü ve yedi yaralıdır. İşgalcilerin tepkisi saat 21'den sonra sokağa çıkma yasağı koymak, sinema ve tiyatroları kapatmak, spor karşılaşmalarını yasaklamak olur. Carmagnole bunlara hiç aldırmaksızm beş gün kendince 1 Mayıs'ı kutlar.

18 Mayısta Lyon valiliği şu duyuruyu yapar: Lyon hemşerilerinin anonim bir vakfı 25 Nisan suikasti failinin yakalanmasına yardımcı olacak bilgiler için 100.000 franklık bir ödül koymaktadır. Bundan üç gün sonra Carmagnole Café Morel'de Alman subaylara saldırır. Demiryolu ağma yönelik eylemleriyle kentteki suikastleri arasında militanların sık sık para taşıma araçlarına ve resmi dairelere baskınları da göze almaları gerekmektedir: Paraya, yiyecek kartelerine ve sahte belgeler için formlara gereksinimleri vardır. Silahlarını almak için Alman askerlerinin yolunu kesmektedirler. 20 Temmuz 1943 sabahı yoğun biçimde aranan "teröristler" valiliğin ilanlarında sokağa çıkma yasağının saat 20'ye alındığını ve başlarına konan 100.000 franklık ödülün hâlâ geçerli olduğunu okuyacaklardır. Birkaç saat sonra, saat 11.15'de bir grup Alman askerine saldırırlar. Biraz sonra da Almanlar'ın bir saldırısına karşı kendilerini savunmak zorunda kalırlar, ve yaralanmadan geri çekilmeyi başarırlar.

24 Ekimde güpegündüz, öğleden sonra, sokak ortasında arkadaşlarından üçünü tutuklamış olan bir Gestapo birliğiyle dövüşürler. Bu sırada iki Gestapo subayı öldürülür, savaşçılar bir makineli tabanca ve bir tabanca ele geçirirler. 28 Kasım 1943'de bir Carmagnole komandosu telsiz telgraf ve radyo vericileri için teknik tesisleri yapan bir fabrikayı basar. Maddi hasar çok büyüktür. Hemen aynı akşam partizanlar işgalcilerin sık sık gittiği Royal Sinemasına ve bir subay lokaline sal-

dırırlar. Aralarında üç yüksek rütbeli subayın bulunduğu bir düzine ölü. Carmagnole grupları yalnızca 1943 Kasımında 16 saldırı gerçekleştirirler.

28 Ocak 1944'de militanlar sokak ortasında halka ekmek kamesi ve el ilanı dağıtmaktadırlar. 1944'de eylemlerin sayısı ve etkililiği giderek artar. Günde iki, üç suikast kural haline gelir. 15 Ağustos 1944'de Müttefikler'in Provence'de karaya çıkışlarından sonra Carmagnole'un kadın ve erkekleri bir kez daha tüm güçlerini toplarlar - kurtuluş yakındır, her çareye başvurularak hızlandırılması gerekmektedir. M.O.I. direniş savaşçıları Müttefiklerin gelmesini beklemezler, duruma çoktan el koymuşlardır, ama şimdi, birleşmiş güçlerle hedef elle tutulur duruma gelmiştir. Artık Carmagnole kentte açıkça savaşmaktadır, pazarlarda yiyecek kameleri dağıtmakta, hainleri vurmakta, demiryollarını aralıksız bloke etmekte, askeri fabrikaları peşpeşe havaya uçurmaktadır. Temmuzda Carmagnole komandoları beş Gestapo ajanını idam ederler. Kendileri acımazca kovalanırken düşmanı ülkeden kovmak için herşeylerini ortaya koyarlar.

Paris'in direniş tarafından kurtarıldığım öğrendiklerinde, Lyon'un da daha Müttefikler gelmeden kurtarılmış bir kent olması gerektiğine karar verirler. Müttefikler Provence'da karaya çıktıktan sonra o zamana kadar yalnızca kent gerillası olarak hareket etmiş olan Carmagnole bir Maquis çete, yani "yanmış" ya da yaralı savaşçıların çekilebilecekleri ve kendi başına eylemler gerçekleştirecek kent dışında bir üs kurdu. Bu La Croix du Ban çetesinde de en azından beş kadın savaşçı vardı. Bu geri çekilme olanağı şimdi bir tutuklu kurtarma eyleminin planlanmasına fırsat veriyordu.

24 Ağustosta daha büyük bir eylem gerçekleştirmek için kadın/erkek 40 militan toplanır. Bir Alman müfrezesiyle çatışırlar, iş açık meydan savaşma dönüşür, pek çok Alman öldürülür, oysa hemen tüm savaşçılar kaçmayı başarır. Carmagnole'un geri çekilişi Villeurbanne'a bir zafer yürüyüşü biçimini alır. Lyon'un -emekçi- varoşuna girdiklerinde mahalle sakinleri pencerelerden onları alkışlamakta, sokağa fırlamakta ve onlara katılmaktadırlar. Sokağı kaparlar, barikatlar kurarlar, belediye binasını işgal ederler, polislerin silahlarını alırlar. Villeurbanne ayaklanmıştır. Almanlar'ın gelmesi uzun sürmez, günlerce çarpışırlar. Artık darbe darbe üzerine gelmektedir. 25 Ağustosta La Croix du Ban makisindeki Carmagnole birliği Craponne'u işgal eder. Diğer gruplar tarafından desteklenen üç Carmagnole bölüğü Venissieux, Montplaisir ve Montchat'ya girer ve barikatlar kurar. 28 Ağustosta

Carmagnole Maquis'si St.-Consorce'u işgal eder. 31 Ağustosta F.T.P.F. devriyeleri Route Nationale'i denetim altına alırlar. Ve nihayet 2 Eylülde, kurtuluş uğruna girdikleri bu son çarpışmalarda üyelerinin çoğunu yitirdikten sonra, Carmagnole savaşçıları komünist direnişin diğer grupları, de Gaullecü FFI (Forces Françaisse Interieures) ve Amerikan birlikleriyle birlikte Lyon'u ele geçirirler.

Jeanine Sontag kurtuluşu göremez. 20 Ağustos 1944'de Saint-Genis-Laval'da bir Alman idam müfrezesi tarafından kurşuna dizilmiştir.[79] Jeanine Sontag 1925'de İsviçre'de doğmuştu, zengin Polonya yahudileri olan anne ve babası Strassburg'a yerleşirler. Jeanine "iyi aileden", annesinin şımarttığı, babasının taptığı korunmuş çocuk olarak büyür. Yahudi olduğunun bilincine ancak Almanlar Strassburg'u işgal ettiğinde varır. Ebeveyni işgal altında olmayan bölgeye kaçar, Jeanine liseye gider, sonra da hukuk eğitimi görür. Hiçbir siyasal geçmişi olmayan, göçmenlerin karşı karşıya kaldıkları aşağılanmalar ve açlığı hiç tatmamış, ailesinden (henüz) hiç kimse sınırdışı edilmemiş olan bu genç kadın ansızın o zamana kadar sürdüğü yaşamı bırakır ve direnişe katılır. Burjuva olarak önce de Gaullecü yeraltına başvurur. Bir aydınlatma biriminde, sonra kurye olarak çalışır, gazete ve el ilanları taşır ve dağıtır. Ancak bunlar yetmez. Jeanine daha fazlasını istemektedir. 1944 ilkbaharında 19 yaşındaki genç kadın Carmagnole ile ilişki kurar. Ve hemen beklentisini açıklar: "doğru dürüst" savaşmak istemektedir, elinde silahla.

Tüm adaylar gibi Jeanine'in de önce yaşam öyküsünü yazması gerekmektedir. Ve bu neredeyse başına bela açacaktır. Henri Krischer'in bu konuyla ilgili anımsadıkları şöyle: "De Gaullecülerle birlikte olduğunu yazmıştı. O zaman bizdeki birkaç salak Stalinist, bu bir casus, yalnızca bizim neler yaptığımızı öğrenmek istiyor, dediler. Hatta onun vurulması bile söz konusu oldu. Sonunda bir İtalyan yoldaş onu, Yahudi olduğunu söyleyerek kurtardı. Böylece mesele kapandı." - Ancak tümüyle değil, çünkü bazı yoldaşlar kuşkularından tam olarak kurtulamıyorlardı. Jeanine onlara aşırı burjuva geliyordu, şık giyinmeyi seviyor, edebiyat üzerine tartışmaya bayılıyor ve zaman zaman katı disiplinle bir parça alay ediyordu. Onun hoppa olduğunu, komploculuğu beceremeyeceğini, tüm grup için bir risk oluşturduğunu söylü-

79) Jeanine Sontag'la ilgili bu ve aşağıdaki bilgiler için bkz.: Amicale Carmagnole-Liberté'nin Jeanine Sontag anısına çıkardığı broşür, Bourg-La-Reine-yayın tarihi belirtilmemiş ve : yazarın Dina Krischer'le röportajı.

yorlardı. Henri Krischer gibi kimileri de Jeanine'i özellikle bu nitelikleri nedeniyle seviyorlardı: "Kültürlüydü, onunla edebiyat ve benzeri şeyler konuşulabiliyordu. Bu bizde az rastlanan birşeydi. Politik, evet, çeşitli kuramlar konusunda sohbet ederdik. Ama bir Rimbaud'dan söz etmek- buna pek sık rastlanmazdı." Jeanine çok çekiciydi, diye ekliyor Henri Krischer, neşeliydi - ve olağanüstü bir savaşçıydı.

Artık Jeannette ismini alan Jeanine Carmagnole'a geldiğinde birlik en yoğun ve tehlikeli savaş dönemindedir. Depolar yağmalanırken Jeannette oradadır ve tüm diğerleri gibi sırt çantasında 25 kilogram patlayıcı maddeyi kente taşımaktadır. Alman subaylarını vurmak için bir "devriye" oluşturulduğunda, fabrikaları havaya uçurmak ya da sevkiyat trenlerini raydan çıkarmak gerektiğinde o hep ekiptedir. Yürekli, dayanıklı ve çok da disiplinli bir yoldaş olduğunu kanıtlar.

3 Temmuz 1944 günü öğleyin Jeannette'in grubu patlayıcı ve kundaklama malzemesiyle donanmış olarak Gambetta garajına girer. İşçiler öğle tatilindedir, ancak savaşçılar garajın sahibinin hâlâ bürosunda oturduğunu farketmemişlerdir. Adam polise telefon eder, yapı özel bir birlik tarafından sarılır, direnişçilere tek bir yol kalır: Dar bir kalas üzerinden en yakın dama tırmanmak. Henri Krischer'in anlattığına göre, erkekler malzeme depolarından çaldıkları deri ayakkabıları giyiyorlarmış. Oysa Carmagnole kadınları sürekli para sıkıntısı çekildiğinden kaba sabolarla yetinmek zorundalarmış. Henri Krischer: "Jeannette'in ayakları bu sabolardan yara içindeydi, her yerinde büyük apseler vardı." Jeannette kayar ve düşer. Bir yoldaş ona yardım etmek ister, ancak o bacağından yaralanmıştır ve ayağa kalkamamaktadır. Arkadaşına revolverini verir ve "toz olun!" der. Diğerleri kurtulmayı başarır, Jeannette ise bu arada Fransız özel birliği tarafından çağrılmış olan Gestapo tarafmdan tutuklanır. Henri Krischer bu öyküde kendisi yer almadığı halde bugün hâlâ karamsarlığa kapılmaktadır. "Ama ne yapabilirlerdi ki?" diye savunuyor arkadaşlarını: "Yanımızda bir yaralıyla hiçbir yerde saklanamazdık, Fransızlar bizi evlerine almazlardı, o koşullarda hiç kimse böyle bir eylemden sonra iki direniş savaşçısını alıp evinde saklamazdı. Eğer bir arkadaş yanında kalsaydı, o zaman da Almanlar'ın fazladan bir tutuklusu daha olacaktı."

Jeanine Sontag'a 17 gün boyunca Montluc hapishanesinde Gestapo tarafmdan işkence edilir. Göğüslerinde sigaralarını söndürürler. Yürüyemeyecek duruma gelene kadar bacaklarını haşlarlar. Onu altı gün aç bırakırlar ve su yerine yalnızca çirkef verirler. Onu baygın düşene kadar tekrar tekrar döverler. Jeanine tek bir sözcük bile ele ver-

mez. Sonunda 20 Ağustos'ta, kurtuluştan onbir gün önce, kurşuna dizilmek üzere bir taş ocağına sürüklenir.

Simone denen Mafalda Motta Lyon'un kurtarılışına katılanlardandı. Simone Grenoble'a yerleşmiş olan antifaşist bir İtalyan işçi ailesinden geliyordu. Annesinden en küçük erkek kardeşine kadar hepsi direnişte etkin görev üstlenmişlerdi. "Simone hem siyasal alanda hem de spor alanında olağanüstüydü", diyor Henri Krischer: "Bisiklet yarışçısıydı ve bu da o zamanlar bir kadın için sansasyon yaratıcı bir şeydi." 1939'da Simone tek başına Albertville'e yerleşti, ütücü olarak ve Komünist Parti'de çalışmaya başladı. Almanlar'ın ülkeye girişinin ardından ilk andan başlayarak aktif direniştedir. Önce el ilanları ve gazete dağıtır, ancak kısa sürede daha etkili şeyler taşımaya başlar: La Mure maden ocaklarından Dauphiné ve Savoyen'de eylem yapan gruplara patlayıcı madde götürür. 1943 başında tümüyle yeraltına geçer, "tam gün" savaşçı yaşamında karar kılar.[80] Aynı yıl Grenoble'daki Liberté'ye ve sonra da Lyon'daki Carmagnole'a katıldığında 30 yaşında deneyimli bir militandır. Birliğin tüm suikastlarında ve baskınlarında görev alır ve sonunda Carmagnole'un üç grubundan birinin komutasını üstlenir.

"İliklerine kadar komünistti", diyor Henri Krischer, "ama hiç politika yapmadı, o bir savaşçı, bir militandı. "Ve", diye ekliyordu, "erkek gibiydi"[81] Yalnızca savaşta değil, genel olarak. Sonunda Simone'un kadınlardan hoşlandığı ortaya çıkar. "Hiç olmazsa bunu kabullendik", diye açıklıyor Henri Krischer ve Dina da ona katılıyor. "Ancak", diyor Dina, "bunun hiç önemi yoktu, özel yaşamımızın hiçbir önemi yoktu."[82] Dina arkadaşı Jacqueline ve Simone'la birlikte birçok eylem gerçekleştirmiş, iki kadınla birlikte çalışabildiğinde kendisini rahat hissediyormuş. Ve hepsi tarafından oy birliğiyle aşırı serbest olarak tanımlanan Simone kesinlikle gerektiğinde kendisine saf bir genç kız süsü verebilecek yetenekteydi. Bir erkek arkadaşı ile elele bir fabrika kapısında durup kapıcıyı kendilerini içeri bırakması için avlayabiliyordu - o ve kocası iş aramaktaydılar. Kapı açılır açılmaz genç aşıklar tabancalarını çekip gerilerde bir yerde gizlenmiş bekleyen yoldaşlarıyla birlikte fabrikaya saldırıyorlardı.[83]

---

80) Exposition (der) Mairie de Ven ssieux, yuk. bel. yapıt.
81) Yazarın Dina ve Henri Krischer, Herbert Herz ve diğerleriyle röportajı.
82) aynı yer.
83) aynı yer.

Villeurbanne ayaklanması sırasında Simone saldıran Almanları el bombalarıyla durdurur. Pusignan'ın kurtarılışından komutanları ağır yaralandığında görevini o üstlenir. Lyon'un kurtuluşunda kendi taburunun başındadır ve ardından da orduya katılır - teğmen rütbesiyle.[84]

Grenoble'daki Liberté'de Simone Motta'nın yanında başka kadınlar da savaşmaktaydılar. Grenoble M.O.I. partizan listesinde 38 eylemci arasında on kadın bulunmaktadır.[85] Bunlardan biri Nelly Waysmann (Villevieille) idi. Nelly Polonya Yahudisi bir işçi ailesindendi, gencecik bir kızken komünist gençliğe katıldı ve sonunda, 1944 başında Liberté'nin direniş savaşçıları arasına girdi. Herbert Herz'in anımsadığına göre, önce kurye olarak çalıştı, silah ve patlayıcı madde taşıdı. Sonra kendisi bomba yapmayı öğrendi. Bundan böyle gece gündüz grubun silah deposunda kalmaya başladı, sıklıkla uzun süre dışarı çıkmayı göze alamıyordu: Patlayıcı madde saçlarına ve giysilerine sinmişti, "ve bu", diyor Herbert Herz, "öylesine korkunç kokuyordu ki onu hemen ele verirdi. "[86]

Liberté Grenoble'daki tek silahlı direniş grubuydu.[87] Eylemleri yoğunluk ve etkililik açısından Carmagnole'unkilerden aşağı kalmıyordu. 1 Mayıs 1943'de Liberté -Grenoble henüz İtalyan işgali altındaydı- savaşı Grenoble-Chambery tren hattına bir saldırıyla başlattı. 1943 Eylülünde Grenoble İtalyanların çekilişinden sonra Almanlar tarafından işgal edildi. Daha 5 Eylül'de Liberté büyük bir gürültü koparmayı başardı; komandolarından biri TODT örgütü için kamyon üreten bir fabrikayı havaya uçurdu - ve 15 milyon franklık bir hasara neden oldu. Daha sonra çelik fabrikalarının tahribi Liberté'nin uzmanlık alanı oldu, ancak araç parkları, barakalı ordugâhlar, Almanlar'ın gittiği kafe ve oteller de saldırı hedefleri arasındaydı. 19 Ağustos 1944'de Liberté kurtuluş için nihai savaşı başlattı. Savaş, Grenoble postanesinin, radyo istasyonunun ve garının işgaliyle başladı ve 4 Eylül 1944'de geri çekilen Alman birlikleriyle girilen, Liberté'nin son kurbanlarını verdiği kanlı bir çatışmayla bitti.

---

84) Exposition (der) Mairie de Venissieux, yuk. bel. yapıt.
85) aynı yer.
86) Dina ve Henri Krischer ve Herbert Herz'le röportaj.
87) Liberté'nin etkinlikleri konusunda bkz.: Carmagnole Liberté, yuk. bel. yapıt.

Lipka ailesi Lyon'a vardığında ardında onları Rusya ve Polonya'dan Almanya'ya, sonra Fransa'nın kuzeyine, oradan batıya ve nihayet güneye getiren karmakarışık, dolanmalarla dolu bir serüven vardı. Bu serüven çarlık Rusyası'ndaki Yahudi düşmanlığından kaçışla başlamış ve işgal altındaki Lyon'da, yakalanma ve Polonya'daki bir kampa gönderilme korkusu içinde bir yerde gizlenmeyle bitmişti.[88]

"Büyükannem kafası işleyen bir kadındı" diye anlatıyor Dina Krischer gururla. Bir sürü küçük çocukla dul kalmasına karşın çarlık ordusu mütcahhitliğine (Polonya'nın Rus bölgesinde) kadar yükselmiş olan anneannesi ne istediğini bilen bir kadınmış. Örneğin zaten tifüsten iyice yıpranmış olan damat adayının Çarlık Rusya'sında Yahudilerin yükümlülükleri olan ve yıllarca süren askerlik hizmetini yapmasını istememiş. Askerliğin bedelini ödemiş ve Yahudiler için hiçbir güvence, sözleşme ve makbuzların sonuçta hiçbir geçerliliği olmadığını bildiğinden genç çifti yurtdışına yollamış. Dina'nın ebeveyni Koblenz'e gelmiş, babası bir banka kurmuş, ilk çocuklar, bir oğlan ve bir kız orada doğmuş. Ancak daha sonra babanın bir erkek kardeşi Amerika'dan gelmiş ve genç aileyi göç etmeleri için kandırmış. Onları enflasyon konusunda uyarmış, Almanlar'a güvenmiyormuş ve sonunda Dina'mn babasını kandırmayı başarmış. Ancak Amerika'ya göç kontenjanı o sırada çoktan dolmuş, bu durumda Lipka ailesinin önce Fransa'ya gitmesi ve orada gerekli belgeler için istekte bulunması gerekiyormuş, bu dolambaçlı yol üzerinden sonunda "vaadedilen ülke"ye doğru gemiye binebileceklermiş. Aile Belçika sınırı yakınındaki Sedan'a gitmiş ve birikmiş parayla geçinerek göç belgelerinin gelmesini beklemeye başlamış. Para tükenmiş, ancak belgeler bir türlü gelmemiş, Dina'nın babası Fransa'da kalmaya karar vermiş. Bu, 1925 yılında, Dina'mn doğduğu yıl olmuş.

Babası ağır sanayide çalışıyormuş, ırgat gibi çalışmış ve para biriktirmiş, sonunda da kendi madeni eşya firmasını kurabilmiş. "Durumumuz iyiydi", diyor Dina, "oldukça varlıklı sayılırdık". Lipkalar va-

88) Aşağıdaki tüm bilgi ve sözel alıntılar yazarın 1987 Aralığında Nancy'de Dina ve Henri Krischer, Herbert Herz, "Jacquot" Szmulewicz ve diğerleriyle yaptığı röportajlardan alınmadır.

tandaşlığa kabul edilirler, artık Fransız'dırlar, Amerika çok uzaklarda kalmıştır. Ailenin bir bölümü Polonya ve Sovyetler Birliği'nden gelir. Dina anneannesi tarafından büyütülür, çünkü annesi firmada çalışmaktadır. Çocuklarla büyükanne Yidiş, baba Rusya, anne Lehçe konuşmaktadır ve bunların yanısıra Dina ve kardeşleri Almanca da öğrenirler. Dina altı yaşında hazırlık sınıfına başladığında yalnızca Fransızca bilmemektedir. Okulun müdiresi buna şaşırdığında Dina'mn babası onu yatıştırır: "Ona üç ay verin, sonra sizden iyi Fransızca konuşacaktır."

Dina ülkenin dilini sokakta, diğer çocuklarla oynarken kolayca öğrenebilirdi. Ancak bu onun için söz konusu olamazmış: "Babam bu konuda çok katıydı. Biz kızların evden çıkması yasaktı. Ben okula bile götürülüp, getirilirdim." Dina'mn ebeveyni hem dindar hem de açık fikirli insanlarmış. Dina Krischer: "Yaşantımızın iki yüzü vardı. Kaşer yer, Sebt gününe uyar, bayramları kutlardık, ama çok da modern yaşardık." Küçük kızlarını evde tutan, onları okula gitmeden önce odalarını toplayabilmeleri için sabah saat altıda kalkmaya zorlayan aynı baba, bunların yanısıra da onlara şöyle demektedir : "Bağımsızlık bir kadın için en önemli şeydir. Kimseye bağımlı olmamanız için iyi birer meslek edinmelisiniz." Kızların liseye ve sonra da üniversiteye gitmeleri çok doğal birşeydir. Ama onların ev işi yapmaları, annelerine yardım etmeleri ve dini kurallara uymaları da aynı ölçüde doğaldır. Her perşembe eve İbranice öğretmeni gelmektedir.

Dina arkeolog olmak istemektedir : "Lisede bir öğretmenimiz vardı, antik çağa tutkundu. Ve bunu bize öylesine coşkuyla aktardı ki, başka bir şey düşünemez oldum." Ancak bu daha Niort'daykenmiş. Savaşın başlamasından sonra Sedan halkı ve onlarla birlikte de Lipka ailesi Bordo'nun kuzeyindeki bu küçük kente aktarılmış. Dina Almanların ülkeye girişine Niort'da tanık olur, Niort'da giysisine sarı yıldız dikmeye zorlanır. İlk baskınları Niort'da yaşar ve liseden birkaç Yahudi arkadaşıyla bir kendini savunma grubu kurar. Ebeveyni yeni göç planları yapmaya başlar, ancak sonra akrabaların olduğu henüz işgal edilmemiş bölgedeki Lyon'a gitmeye karar verirler. Ancak Almanlar Lipkalar'ın hemen ardındadır. Güneye kaçışlarından birkaç ay sonra Alman ordusu Lyon'a girer. Ailenin daha önce Alman işgali altında yaşadığı onca şeyden sonra Dina'nın babası ortadan kaybolmayı uygun bulur. Çocukları okuldan alır, saklanacak bir yer bulur ve hepsi için sahte belgeler satın alır. Dina'nın annesinin bir kız kardeşi, Dina'dan ancak birkaç yaş büyük olan Marie teyze küçükçe çocuklar ve

daha önce sınırdışı edilmiş aile üyelerinin çocuklarıyla kent dışına gönderilir. Marie teyze daha sonra tüm çocukları kurtarmayı başarır, kendisi ise Auschwitz'e sürüklenir. Dina Krischer : "Çok güzeldi, gençti, aşağı yukarı 24 yaşındaydı. Onu geneleve vermişler. Orada buna ikibuçuk yıl katlanmak zorunda kalmış. Auschwitz kurtarıldığında intihar etmiş."

Artık Lipkalar Charpentier ismini almışlardır. 17 yaşındaki Dina'ya yeni yaşamı acı vermektedir, okulu aramakta, evde yalnızca annesine yardım etmekte ve okuyabilmektedir : "O dönemde çok okuduk. Ve tartıştık. Politika ve direnişe ulaşmanın bir yolunu bulma konusunda." Ancak bu genç Lipkalar için zordur. Herhangi bir politik gruptan değillerdir ve bu nedenle de hiçbir bağlantıları yoktur. Yine de özellikle Dina ve ağabeyi kesin kararlıdırlar: "İşgalcilerle, işbirlikçilerle savaşmak istiyorduk, bir şeyler yapmak istiyorduk, bir şeyler yapmalıydık. Bunun bir yolu olmalıydı." Bu yolu önce ağabey bulur ancak kız kardeşine hiçbir şey söylemez. Delikanlı düpedüz evden ayrılır ve kayıplara karışır. Sonradan Dina onun bir Yahudi örgütüne, bağımsız hareket eden, ancak FKP'ne yakın olan Groupes de combat Juif's'e katıldığını keşfeder.

Dina şimdi yavaş yavaş paranın nasıl tükendiğini görmektedir. Annesi çoktan tüm mücevherlerini satmıştır, yasadışı yaşam pahalıdır. Başlı başına sahte belgeler bile büyük paralara mal olmuştur. Dina kendi ayaklarının üzerinde durmaya, artık ebeveynine yük olmamaya karar verir - ve, belki de hâlâ yeraltına götüren karmaşık yollardan birini keşfedebileceğini ummaktadır: "Bu insanların var olduğunu biliyordum. Aranıyorlardı, onların eylemleri yüzünden sokağa çıkma yasağı konmuştu, tüm Lyon savaşan kişilerin olduğunu biliyordu." Dina ebeveynine iş ve bir konut bulduğunu anlatır. Gerçekte ise geceyi nerede geçireceğini bile bilmemektedir. Babası yanına para verir, Dina bavulunu toplar, evden ayrılır: "Bahçesi olan bir müze vardı. Orada saklanmak ve ilk geceyi geçirmek istiyordum." Akşamı beklemek için parkta bir banka oturur. Başka bir bankta genç bir kadın oturmaktadır. Dina'yı farketmez, ağlamaktadır. Dina ona laf atar, biraz da geceyi geçirmek için bir yol bulması umuduyla. "Yahudi olduğunu anlamıştım."

Genç kadının ismi Lydia'dır, ebeveyni henüz götürülmüştür. Kendisi ekmek almak için fırında olduğundan Almanlar'dan kurtulmuştur. Almanlar evi mühürlemişlerdir ve şimdi Lydia nereye gideceğini bilmemektedir. Dina eve gitmeyi önerir, çünkü: "Bu gece kesin-

likle tekrar gelmezler." Ertesi sabah ev aramaya başlarlar ve küçücük bir oda bulurlar, banyosuz ve tuvaletsiz, sıcak susuz, ama bir oda işte. Parasını ancak karşılayabilecekleri bir oda. Günün birinde paraları tümüyle biter. Aç kalırlar. Lydia'nın aklına taşradaki bazı akrabaları gelir ve oraya gidip onlardan yiyecek ve para istemeye karar verir.

"O gün", diye anlatıyor Dina, "yatağıma uzanmış düşünüyordum. Ve ansızın bir müzik duydum. Bunun ancak yukardan gelebileceğinden emindim." Çünkü yukarda, yani bir üst katta garip insanlar oturuyordu, Dina bunu keşfetmişti. Odaları onunkinden de kötüydü, tek pencereleri merdiven boşluğuna açılıyordu. Genç insanlardı ve orada aslında kimin oturduğu anlaşılamıyordu. Ve, "Bu insanlar Yahudiydi. Bunu kesin olarak biliyordum." Dina yukarı çıkmaya karar verir, belki ona yiyecek birşeyler verebilirler.

Birkaç genç adam ve bir kadın daracık bir odaya tıkışmış tartışmaktadırlar. Dina içeri girince ansızın herkes suspus olur. İçlerinden kızın aç olduğunu farkeden biri ona yiyecek ikram eder. Dina bir parça alır, ancak artık gitmesi gerekirken odanın ortasında durur ve çevresine bakınır. Dina : "Orada öyle bir hava vardı ki... " Diğerleri bu beklenmedik konuğa pek de sevinmiş görünmemektedirler. Ancak artık Dina düşüncesinin doğruluğundan emindir. Şöyle der: "Bakın, eğer direnişteyseniz bırakın ben de katılayım. Umutsuzca sizin gibi kişileri arıyorum." Karşısındakiler soluklarını tutarlar. Odanın sahibi Jacquot Szmulewicz kekeler :"Yo, hayır, yo, hayır, asla!" Bunun üzerine Dina: "Şimdi sakın bana masal anlatmaya kalkmayın."

Jacquot Szmulewicz bana sonradan şöyle diyordu: "Bugün bile, bu öykü aklıma geldiğinde sırtımdan soğuk ter boşanıyor!" Hepsinin sıkış sıkış bir örgüt evinde oturup gürültü yapmaları bile tüm komploculuk yasalarına aykırıydı. Kaldı ki bir komşu kadın "maskelerini düşürüyordu", bu tam bir felaketti. Yalnızca bir şey korkuyu biraz hafifletiyordu: Bu komşu Yahudiydi. İsmi fransızca ve Yahudi yıldızı takmayan bir Yahudi. Bu, onun yasadışı yaşadığını gösteriyordu.

Dina bir biçimde Jacquot ve diğerlerini ikna etmeyi başarır. Ondan ayrıntılı bir yaşamöyküsü yazması istenir ve sonunda Maquis'ye (maki, çete) gönderilir. Dina orada silah kullanmayı, komploculuğun temel yasalarını ve militan olarak çalışabileceği kuryelikten gözlemciliğe kadar çeşitli alanları öğrenir. Ancak Dina için tek bir olasılık vardır: "Onlara bir erkek gibi dövüşmek istediğimi söyledim." Eğitimcileri kabul ederler, "acemi" kente geri gönderilir ve bundan böyle kurtuluş anma kadar bir eylemden diğerine koşar.

Dina'ya yeni belgeler verilir, yeni ismi Sylvie'dir ve başka bir odaya taşınır. Ebeveyni onun direnişe katıldığını öğrendiğinde annesi yeni evinde ziyaretine gelir ve ona geri dönmesi için yalvarır, ağlamaktadır, panik içindedir. Dina ona neden başka türlü değil de böyle davrandığım, bu yolu yıllardır aradığını, artık geri dönemeyeceğini ve dönmek de istemediğini anlatır. Dina: "Sonunda anladı. Bana darılmadı, yalnızca korkuyordu. Sonunda gitti ve veda ederken bana 'istediğim tek şey, seni sağ olarak tekrar görmek' dedi. Bu durumda Dina yeniden ev değiştirmek zorunda kalır, ancak zaman zaman annesiyle gizlece buluşmayı sürdürür.

Direnişin yasadışılığında yaşam çetindir. Dina şöyle anlatıyor: "Diyelim bir gece eyleminden döndün, sabahleyin, sokağa çıkma yasağı kalktıktan sonra. Hemen yıkanacak şeylerini yıkarsın, iki, en fazla üç saat yatarsın. Öğlende günlük toplantıya gidilir. Hep öğlenleri buluşurduk, bir yandan fabrika işçileri dağıldığı ve kalabalıkta göze batmayacağımız için, öte yandan da bir parça uyuyabilmek için. Dakiklik en temel kuraldı. Onikide gelirdin, onikiyi bir geçe değil. Sonra silah ve malzeme dağıtımı yapılır, ardından grubunla birlikte bir sonraki eylemi yapmak için çıkardın."

Bu durumda yalnızlığa bile zaman kalmamaktadır. Gerçi tek tek grupların üyelerinin özel olarak buluşmaları yasaktır (ancak bunu yine de hep yaparlar), bir eyleme katılmadığı sürece herkes tümüyle yalnız yaşamak zorundadır, ancak bu yalnız yaşama günde birkaç saatçik uykuyla sınırlı kalmaktadır: "Zaten hep yollardaydık." Dükkanlarda kuyrukta beklemeye de vakitleri yoktur. Bu nedenle baskınlarda ellerine geçen yiyecek kuponlarını bir tür rüşvet olarak kullanırlar. Fırıncıya, kasaba gerekenden daha fazla kupon verirler, buna karşılık sıra beklemek zorunda kalmazlar. Asıl eylemler arasında dağıtım merkezlerini, para taşıma araçlarını ve gerektiğinde bazan da bir tütüncüyü basarlar. Ele geçen ganimet merkeze gider ve oradan yine her bir gruba dağılır. Kendileri için birşey alıkoymak akıllarının ucundan bile geçmez. Sonuç: "Sürekli açtık. Bazan yemekten başka bir şey konuşmuyorduk." Dina diğerleri gibi, biraz dinlenmek, doğru dürüst yemek yemek ve uyumak için ayda bir kez makiye gitmektedir. Bu "izinler" tam 24 saat sürmektedir, bir dakika fazla değil.

Dina Jacquot'un komuta ettiği gruptadır ve silah arkadaşı Jacqueline'le arkadaş olur. "Birbirimizi çok severdik", diye anlatıyor, "Jacqueline harika bir kadın ve üstün bir savaşçıydı. Gerçekten çok yakın arkadaştık ve birlikte eylem yapma olanağı doğduğunda hep çok

sevinirdik." Zaman zaman da kadınlar üçlü olarak çalışırlar: Dina Lipka, Jacqueline Bloch ve Simone Motta.

Dina Jacqueline'in tipik bir "kahramanlık" öyküsünü anlatıyor: Pek çok gece eyleminden biriymiş. Uzun bir demiryolu hattını birçok yerinden bloke edeceklermiş, bu nedenle grup alışılmışın dışında kalabalıkmış. Her zamanki gibi tek başlarına ya da ikili olarak tramvayla son durağa kadar gitmiş ve sonra da kent bölgesinden çıkana kadar yürümüşler. Bu işin saat 20'den önce yapılması gerekiyormuş, çünkü sonra işgalcilerin - Carmagnole'un eylemleri nedeniyle- koyduğu sokağa çıkma yasağı başlıyormuş. Grup ormanda havanın kararmasını beklemiş, sonra eylem yerine kadarki on, onbeş kilometreyi koşmuş. Orada iş bölümü yapmışlar: Birinciler biraz ilerde, ikinciler biraz geride nöbet tutacak, üçüncüler ise bu iş için kendi hazırladıkları anahtarlarla rayları gevşetecceklermiş. Dina'mn görevi sürekli bir gruptan diğerine gitmek ve bir terslik ya da korkulacak birşey olup olmadığını bildirmekmiş.

O gece ansızın silah sesleri duyulur: Almanlar! Dina: "Aslında komikti. Almanlar da en az bizim kadar korkmuşlardı ve korkuyla ikimiz aynı hendeğe atladık." Jacqueline bir el bombası atar ve bunu izleyen çatışmada iki taraftan da yaralananlar olur. Jacqueline eylemin sonucunu bekleyen yoldaşlara haber vermek için 1 kilometre boyunca koşar. Hemen bir kamyon çalar ve diğerlerini almak için geri dönerler. Bacağında kurşunla Jacqueline yine yanlarındadır, çünkü arkadaşlarının tam olarak nerede olduklarını yalnız o bilmektedir. Kurtarma eylemi başarılı olur ve kente doğru giderlerken yaralılarını aramaya çıkmış Alman kamyonlarına rastlarlar. Dina: "Yine esaslı bir korku yaşadık, ama hemen sanki gezmeğe çıkmış göçebeler gibi neşeyle şarkı söylemeye başladık. Ancak bu varta atlatılıp herkes güvenlikte olduktan sonra Jacqueline yarasıyla ilgilendi."

Dina ve Jacqueline devriye denen en tehlikeli eylemlere de katılmaktadır: "Sekiz kişi oluyorduk. İki önde, iki arkada ve bunların arasında caddenin her bir yamnda ikişer kişi. Sonra Alman subayı geldiğinde, onun tarafındaki iki kişi onu vurmak ve silahlarını almak zorundaydı." Henri Krischer bunun kendisi için en berbat iş olduğunu ve içten içe hep dua ettiğini söylüyor: Ne olur benim tarafıma gelme!: Karabasan gibiydi." Dina onaylayarak başını sallıyor, ancak kendi açısından bir sınırlama getiriyor: "Elbette korkuyordum. Hepimiz korkuyorduk, her zaman. Ama vurmaya gelince... Amacım, sayılarının olabildiğince azalması için vurabildiğim kadar çoğunu yere sermekti.

Onlardan nefret ediyordum. Almanlara karşı nefretle doluydum ve onlardan da fazla işbirlikçilerden nefret ediyordum." Savaşın bitiminden kırk yıl sonra Dina Fransa'da Yahudi direnişi konusundaki bir kongrede şöyle diyordu: "Yahudi kadını olarak onurumu korudum ve bizimkilerin öcünü aldım."

Almanlar'ın Yahudileri yoketme işini hangi boyutlara ulaştırdıklarını, Henri'nin dediği gibi "bundan bir endüstri oluşturduklarını" tahmin bile edemese de Dina, Polonya ve Sovyetler Birliği'ndeki akrabalarının yitmiş olduğunu, Fransa'dan sürülmüş olan onca insanın canlı geri dönmeyeceğini bilmektedir. Dina öncelikle Yahudi olarak savaşmaktadır. M.O.l'ye komünist bir örgüte katılmak istediğinden değil, "bunun gerçekten savaşan, niyeti ciddi olan bir hareket olduğunu gördüğüm için", girmiştir. Partiye karşı tutumu ölçülüdür ve öyle kalır: "Sınıf mücadelesi, evet, buna aklım yatmıştı. Bunu tümüyle kabul ediyordum. Ancak ben boyun eğecek tip değilim, bir parti çizgisine bağlı kalıp yanlış bulduğum bir şeye evet efendim diyemem. Yalnızca partideki konumlarını yitirmemek ya da eleştiri getiremeyecek kadar ödlek oldukları için her şeyi yutan öyle çok dalkavuk vardı ki. Oysa siyasal bir hareket bir amaç, bir ideal uğruna savaşmak içindir, kişilerin bir yer edinmeleri için değil. Büyük ve temiz ideallerim vardı, bunlar uğruna yaşamımı bile verirdim. Ama çenemi tutmam, boyun eğmem olanaksızdı. Açıkçası bu benim karakterime uymuyor. Her insan ne yaptığını bilmeli ve bunun sorumluluğunu taşıyabilmeli. Bunu ona parti emrettiği için değil, kendisi inandığı için."

Dina, sonuna, Lyon kurtulana kadar savaşır. Sonra silahlı birimlerin tüm üyeleri düzenli orduyla birleştirilir, Dina'nın rütbesi astsubaydır: "Bir kışlaya götürüldük. Bize Çin Hindi'ne gitmemiz önerildi, biz kadınlar buna sıhhiyeci olarak gönüllü yazılacaktık." Dina'mn buna hiç niyeti yoktur, terhisini ister. Ailesi saklandığı yerde sağ kalabilmiştir, Dina yeniden onların yanına taşınır ve iş aramaya başlar. Kısa sürede bir ithalat-ihracat firmasında iyi bir iş bulur, ancak: Babası Sedan'a dönmeye karar vermiştir ve doğal olarak Dina da birlikte gidecektir. Bağımsız, çok büyük sorumluluklar altında geçen onca aydan, yasadışı direniş savaşçısı yaşantısından sonra savaşçı yeniden kız çocuk olur. Bundan pek büyük bir mutluluk duymasa da söz dinleyen bir kız çocuk.

Kurtuluştan sonra, amansız mücadelelerle elde edilmiş barıştaki yaşam Dina için yoğun bir çalışma ve tam bir soyutlanma demekti. Ebeveyni işlerini yeniden kurarlar, Dina firmada günde 14 saate kadar

çalışmaktadır. Kız ve erkek arkadaşlarından kilometrelerce uzaktadır ve Sedan'da yaşadıkları ve yakın geçmiş hakkında konuşabileceği kimse yoktur. Gerçi Sedan'da da direniş varmış, diyor Dina, "ancak bunun M.O.I'nin yaptıklarıyla karşılaştırılması olanaksızdı. Belki biraz övünmek gibi oluyordu ama bizim eylemlerimiz, mücadelemiz eşsizdi, benzersizdi. Bu nedenle bundan hiç söz etmemeyi yeğliyordum." Mayıs 1945'de savaş resmen bittikten sonra sürgündekileri bekleme dönemi başlar. Dina geri dönenlerin Lutetia oteline indikleri Paris'e gider. Ailesinden bir amca ve bir kuzen dışında kimse dönmez. Auschwitz'den sağ kurtulmuş bir kadın Marie teyzenin intiharını anlatır. Başka haber yoktur. Aile yitip gitmiştir, diğer milyonlarca insan gibi duman olup uçmuştur.

Dina babasının bir iş arkadaşının oğluyla evlenir. Artık kocasının firmasında çalışmakta ve evini yönetmektedir, iki çocuğu olur, bir oğlan ve bir kız. "Düşünmeye vaktim yoktu", diyor, "çekip çevirmem gereken koskoca bir evimiz vardı, çocuklarım ve işim vardı." Dina çalışmayı hiç bırakmaz, çünkü "bir kadın her zaman kendi ayakları üzerinde durabilmelidir. En önemlisi budur." 24 yıl boyunca bu yaşama katlanır. Sonra kızı bir kazada ölür, kısa süre önce de annesi ölmüştür, ardından da kocası firmayı kapatır ve parayla birlikte bir daha görünmemek üzere ortadan kaybolur. Dina baba evine döner ve işi devralmış olan erkek kardeşi için çalışmaya başlar. "Ve sonra bir gün grubumuzun 25. toplantısı için o çağrı geldi. Yalnızdım, oğlum o sıralarda başka bir kentte çalışıyordu, o zaman karar verdim: Gidiyorsun!"

Dina savaş bitiminden beri Carmagnole ve Liberté'den eski yoldaşlarını ilk kez yeniden görmektedir. Kutlama dört, beş gün sürer ve Dina'ya çok iyi gelir, neşeleri tam yerinde olmasa da. Geçen zaman içinde grupta düşmanlıklar doğmuştur, artık bazıları diğerleriyle konuşmamaktadır, kimileri ise hiç gelmemiştir. Eski M.O.I. militanları savaş sonundan beri çok çeşitli deneyimler geçirmişlerdir. Çoğu Polonya'ya dönmüş, ancak yeniden artmaya başlayan Yahudi düşmanlığı karşısında küskün geri gelmişlerdir. Bunun üzerine içlerinden bazıları partiyle bozuşmuş, yine bazıları buna akıl erdirememiş ve kabullenememişlerdir. Kimileri komünistlerin ulusallaştırma politikasına boyun eğmiş ve Fransızca isimler almışlardır. Bu kez de Yahudiliklerini yadsımaya niyetli olmayanlar bunu anlayamamış ve kabullenemişlerdir.

Her şeye karşın Dina mutludur ve ilk kez yeniden açıkça ve rahatça geçmişinden söz edebildiği ve o zamanki en yakın arkadaşlarını yeniden gördüğü birkaç günün tadını çıkarır. Bu arkadaşlar arasında

yoldaşların amiral dediği Henri Krischer de vardır, onun da başından bir evlilik geçmiştir, ikisi yakınlaşırlar: "Nasıl mı oldu", diye gülüyor Henri Krischer. "Ben onu istiyordum, o da beni. " Evlenirler, Dina Henri'yle birlikte Nancy'e taşınır. Ve çok geçmeden Carmagnole ve Liberté ile ilgili arşivlerini kurmaya, M.O.I.'nin güney Fransa'daki direnişini belgelemeye, onu yavaş yavaş unutulmaktan ve sükutla geçiştirilmekten kurtarmaya başlarlar. Bu çalışma artık onları sürekli eski arkadaşlarla bir araya getirmektedir, hepsinin de önemsediği bu çalışma çerçevesinde anlaşmazlıkları da aşmayı başarırlar.

Dina yalnızca Jacqueline'e, savaş dönemindeki en iyi arkadaşı ve en yakın yoldaşına ulaşamaz. "Uzun çabalardan sonra Paris'deki telefon numarasını bulabildiğimde ona telefon ettim", diyor Dina hüzünle, "ancak o yalnızca ben seni ararım dedi ve sonra kapattı. Daha sonra yeniden aradığımda telefonu hemen kapattı." Bu dört yıl önce olmuştu. "Tümüyle kabuğuna çekilmiş, hiçbirimizi görmek istemiyor." Dina birden çok yorgun görünüyor. Onda Jacqueline'in adresi olup olmadığını soruyorum. "Hayır" diyor Dina ve yeniden canlanıyor : "Ama onu bulacağım. Ve o zaman da doğruca gidip onu ziyaret edeceğim. Evet, bunu yapacağım."

DOĞU AVRUPA'DA YAHU DİRENİŞİ

giriş:

mezbahaya giden koyunlar gibi mi?

1

Varşova gettosunda bir ayaklanma olduğu geniş ölçüde bilinmektedir. Ancak "dünyayı sarsan" resimler kurbanları göstermektedir. Tutuklanmış bir grup insanın başındaki küçük oğlan ellerini kaldırmışur. Bir çocuk galiplerin silah zoruna teslim olmaktadır. Fotoğraf yoketme kamplarındaki giysi yığınlarının, iskeletlerin ve krematoryumların resimleriyle birlikte Doğu Avrupa'daki Yahudi halkının başına gelenlerin simgesi oldu. Eşi, benzeri bulunmayan bir kıyımın, kurbanların sözde edilgin boyun eğişinin simgeleri. "Mezbahaya giden koyunlar gibi" götürülmelerine ses çıkarmadılar, denmektedir, büna çok az kişi karşı çıkmıştır.

Gerçekten direnmeyenlerin kendilerini neden savunmamış olduklarını da çok az kişi sormuştur. Yahudi direnişini örgütleyenlerin hangi akıl almaz güçlükler ve engelemeler altında savaşmak zorunda kaldıkları araştırıldığında, gettolardaki insanların soyutlanmışlığı, Yahudi olmayan halkın büyük bölümünün düşmanca tutumu, Yahudi olmayan direnişin hemen hiç destek vermemesi, Almanlar'm getto sakinlerini gelecekleri konusunda kandırmak için buldukları hile ve oyunlar göz önüne getirildiğinde bu sorunun yanıtı ortaya çıkar.

Tüm bunlara karşın Doğu Avrupa'nın 40 gettosunda silahlı yeraltı örgütleri oluşmuştur. Tüm bunlara karşın yalnızca (Almanlar'ın "Genel valilik" dediği) Batı ve orta Polonya'da 28 Yahudi partizan birliği kurulmuş, diğer 13 karma partizan birliğinde de kaçak getto sakinleri birlikte savaşmışlardır. Doğu Polonya, Litvanya ve Sovyetler Birliği'nin batısında 15.000 kadın ve erkek partizan savaşmıştır, bir bölümü kendi grupları içinde, bir bölümü de Rus çetecilerle birlikte.[1]

Varşova gettosunun savaş örgütü ZOB (Zydowska Organizacja Bojowa) ayaklanmanın başladığı 1943 Nisanında kadın ve erkek, 800

---

1) Yehuda Bauer: By Force of Arms, Anthology on Armed Jewish Resistance'da (bundan böyle kısaca: Armed Jewish Resistance),cilt 1, s.44 ve d.

eğitilmiş aktif üyeyi kapsıyordu. ZOB'un kurucularından ve yönetim üyelerinden biri kadındı, daha savaştan önce sol siyonist gençlik hareketinin yöneticilerinden olan, Almanlar'ın ülkeye girmesiyle kaçan, ancak sonra Varşova gettosunda direnişi örgütlemek için geri dönen 29 yaşındaki Zivia Lubetkin.[2] Asıl Varşova getto ayaklanması (1943 Ocağındaki silahlı ayaklanmadan sonra) 19 Nisan 1943'de başladı ve örgütlü biçimde Mayısa kadar sürdü. Ancak ilgili Alman makamları 1943 yazında hâlâ yakılıp kül edilmiş bölgedeki yıkıntılar arasında saklanan silahlı getto sakinleriyle çatışmaları bildirmekteydiler.[3]

Silahlı ayaklanmaya ilk çağrı Vilna'da kaleme alındı. 1 Ocak 1942'de sol siyonist gençlik örgütü Haschomer Hazair'in üyeleri Vilna gettosu yeraltının ve partizan savaşının gelecekteki komutanı Aba Kovner'in hazırlamış olduğu metni tartıştılar : "Koyunlar gibi mezhabaya gitmeyelim! Yahudi gençliği, seni aldatanlara güvenme!(...) Umutsuzluktan gözleri kör olmuş insanlara özgü yanılsamalardan kurtulun. Getto'dan götürülenler asla geri dönmeyeceklerdir, çünkü Gestapo'nun tüm yolları Ponar'a gider. Ve Ponar ölüm demektir. (Ponar yakınındaki bir ormanda SS'ler ve Gestapo onbinlerce Vilnalı Yahudiyi vurdu; yaz. notu) (...) Koyunlar gibi mezhabaya gitmeyelim! Zayıf olduğumuz ve bize yardım edecek kimsenin bulunmadığı doğru. Ancak düşmana vereceğimiz tek onurlu yanıt direniş olmalıdır! Kardeşler, özgür savaşçı olarak ölmek, katillerin acımasına sığınarak yaşamaktan yeğdir. Son nefesinize kadar direnin!"[4] Bu çağrının yalnızca "erkek kardeşlere" yönelik olmasına karşın kız kardeşler de kastedilmişti. Litvanya'da ilk sabotaj eylemini gerçekleştiren Vitka Kempner gibi kadınlar Vilna direnişinde önemli bir rol oynadılar. 1943 Eylülünde FPO (Farejnikte Partizaner Organizazie) Almanlar'ın büyük temizlik grişimine karşı ayaklandı. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra gettodan kurtulmayı başaran kadın/erkek savaşçılar çevredeki ormanlarda bulunan partizanların yanına kaçtılar ve oralarda Doğu Avrupa partizan direnişinin en başarılı birliklerinden birkaçını kurdular. "Sog nit kejnmol, as du gejst dem letztn Weg" ve "Stil, di nocht iz ojsges-

---

2) Israel Gutman : Youth Movements in the Underground and the Ghetto Revolts (Yeraltındaki gençlik hareketleri ve getto ayaklanmaları), Jewish Resistance during the Holocaust'da (Nazi Yahudi katliamı sırasında Yahudi direnişi). Proceedings of the Conference on Manifestations of Jewish Resistance (Yahudi direnişleri konferansı tutanakları), Kudüs (Yad Vashem Studies), 1971.

3) Reuben Ainsztein : Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe (Nazi işgali altındaki Doğu Avrupa'da Yahudi direnişi), s. 551 ve devamı.

4) Alıntı : aynı kaynak , s. 489 (yazar tarafından İngilizce'den çevrilmiş).

temt" gibi şarkıları bugün hâlâ söylenmektedir -kadınların bu savaşa aktif olarak katıldıklarını da anımsatmaktadır.

1943 Şubat sonu Bialystok'daki Siyonist Gençlik Hareketi'nin yürütme komitesi toplantısında silahlı mücadeleyi örgütleme kararı alındı. Direnişçilerin bir bölümü çevredeki ormanlarda partizan birlikleri kuracak, bir bölümü de gettodaki mücadeleyi hazırlayacaktı. Almanlar 16 Ağustos 1943'de gettoyu kesin biçimde boşaltmaya kalkıştıklarında amansız bir direnişle karşılaştılar. Savaşçılar olabildiğince çok sayıda insanın ormanlara kaçabilmesi için parmaklıklarda gedik açmaya çalıştılar. Kimileri kitle kaçışının başarılmasıyla uğraşırken bir grup genç kadın da saldırganları silahlı çatışmayla durdurmakta ve hatta zaman zaman geri çekilmeye zorlamaktaydı. Bialystok direnişinin en önemli kişilerinden biri, savaş sonuna kadar partizan olarak savaşacağı ormanlara kaçmayı başaran Chayke Grosman'dı.[5]

Krakau'da siyonist örgüt Akiba'nın üyeleri komünistler ve sol siyonist Haschomer Hazair'le birlikte eylemleri gettoyla sınırlı kalmayan, adeta bir kent gerillası olan "Birleşik Direniş Hareketi"ni kurdular. Aralarında bu döneme ait günlüğü sonradan yayımlanan Gusta Drenger'in de bulunduğu pek çok kadının üyesi olduğu Krakau yeraltı örgütü Alman ordusunun ikmal trenlerine, Alman subaylarının gittikleri kafelere, savaş malzemesi yığılmış depolara saldırılar düzenliyordu. Bu kent gerillasının açık amacı "Krakau'nun Frank'ın (Krakau'da oturan genel vali Nans Frank; yaz. notu) aklına eseni yapabileceği bir Alman kenti olmadığını" göstermekti.[6]

Minsk (1939 sınırlarının doğusundaki) Sovyetler Birliği'nin batı kesimindeki tek gettoydu, Alman işgalciler bu bölgenin diğer tüm kentlerindeki Yahudi halkını ya hemen öldürmüş ya da sürmüşlerdi. Minsk gettosu Alman ordusunun gereksinimleri için çalışma kampı olacaktı.[7] Ancak işgalciler burada da terör rejimlerini ağır kayıplar vermeden kuramadılar. Genç bir Yahudi kadını, Halina Mazanik Beyaz Rusya başkomiseri Wilhelm Kube'yi Minsk'deki özel konutunda öldürdü. Daha başlangıçta bu somut durumda ancak çevrede bir partizan birliği kurmanın anlamlı olabileceğine karar vermiş olan ("Getto ölüm demektir") getto direnişi durmaksızın insanları gettodan ormanlara kaçırmaktaydı. Gerek gettoda gerekse partizanlar arasında kadınlar önemli görevler üstlendiler. Aylarca gettodan insanları gizlice or-

5) aynı kaynak, s.841.
6) aynı kaynak, s.518 ve devamı.
7) aynı kaynak , s.463 ve devamı.

manlara kaçırmış olan Dora Berson Rudensk bölgesinde partizanların 11 Minsk tugayını kurdu.[8]

2

Bu Yahudi direnişinin örgütlenmesi, bu savaşların gerçekleşmesi hangi koşullar altında oldu? Polonya'daki en güçlü yeraltı örgütü, sonraları Armia Krajowa, AK (Yurt ordusu) adını alan, Londra'daki sürgün hükümetinin emrindeki "Polonya Asiler Birliği"ydi. Komutanı 1943 ortalarına kadar Stefan Rowecki'ydi. Polonya'daki Polonya yeraltının yönetimi ise Londra sürgünündeki Polonya bakanlar kurulu tarafından, Polonya halkının çoğunluğunu temsil ettiğini ileri süren Varşova'daki siyasal merkez PKP'nin onayıyla atanan "hükümet temsilcisi"nin elindeydi.[9] Siyasal yönetimin şefi "Ulusal İşçi Partisi"nden general Sikorski'ydi. Bu parti Sikorski'nin de içinde bulunduğu oldukça zayıf sol kanadı ve içinden Sikorski'nin 1943 Martında Jan Stanislaw Jankowski'yi hükümet temsilcisi atadığı güçlü sağ ve Yahudi düşmanı kanadıyla eski, Hristiyan demokrat bir oluşumdu.

PKP dört partiden oluşuyordu, "Köylü Partisi", "Ulusal Parti", Sikorski'nin "Ulusal İşçi Partisi" ve "Sosyalist Parti". Bu koalisyonun çoğunluğu aşırı Yahudi düşmanlığıyla karakterizeydi. Örneğin "Köylü Partisi"nin bazı yöneticileri 1920 pogromlarının (Yahudi kıyımları) sorumlularından sağ bir grup olan "Piast"ın eski üyeleriydi. "Ulusal İşçi Partisi"nin önde gelen delegeleri de 1919/1920 pogromlarını örgütlemiş olan general Haller'in ordusunun eski üyeleriydi. PKP'ye muhalefeti öncelikle fanatik Yahudi düşmanlarının açık faşist örgütü ONR (Ulusal-Radikal-Kamp) oluşturuyordu. ONR gruplarından biri, "Saban-ve-Kılıç" örgütü, Armia Krajowa'nin resmi tarihsel bir yazısında bile "yönetimi Gestapo tarafından devralınan" bir grup olarak tanımlanmaktadır.

1942 Şubatında "Polonya Asiler Birliği" Armia Krajowa (Yurt ordusu) adını aldı. AK'nın genel kurmayı daha Rowecki 'nin komutası

---

8) aynı kaynak , s. 477 ve devamı.

9) Yazar resmi Polonya direnişini aktarırken çoğunlukla Reuben Ainsztein'dan yararlanmıştır, yuk. bel, yapıt, s.396 ve devamı. Ayrıca bkz. : Bernard Mark, Der Aufstand im Warschauer Ghetto (Varşova gettosundaki ayaklanma), Berlin, 1958 ve: Armed Jewish Resistance, cilt 1, Yitzhak Arad'ın girişi, s.17 ve devamı.

altındayken bile öncelikle sağcı savaş öncesi subayları ve ONR üyelerinden oluşuyordu. 1943 yazında Rowecki'nin tutuklanmasından sonra general Bór-Komorowski AK'nın komutanlığına gelince sağ radikal ögeler kesin üstünlük kazandılar. 70.000 kişilik özel silahlı birliği - "Ulusal Ordu Örgütü", NOW - olan "Ulusal Parti" 1942 Kasımında NOW'u Armia Krajowa'nın emrine vermeyi kararlaştırdı. NOW birliklerinin büyük bir bölümü bu karara başkaldırdı ve faşist ONR gruplarından birinin vurucu birliğine dönüşecek olan "Nasyonal Sosyalist Birlik"i, NSZ'i kurdu. NSZ 1942 Ekiminde uluslararası sansasyon yaratan "Özel Eylem No.1"ini başlattı. Borów katliamı bu eylemin bir parçasıydı. Borów Krasnik bölgesinde Gwardia Ludowa'nın (bu, Polonya Komünist Partisi halk muhafızlarıdır) bir birliğinin üstlenmiş olduğu bir köydü. 9 Ağustos 1943'de NSZ askerleri Gwardia Ludowa birliğinin 26 üyesini ve dört çiftçiyi öldürdüler, baltayla başlarını kesip vücutlarını parçaladılar. Gwardia Ludowa katliamın bir betimlemesini gizlice Moskova'ya göndermeyi başardı, ardından da Stalin Tahran Konferansı'nda İngiliz ve Amerikan müttefikleri durumdan haberdar etti. Skandal sürgündeki Polonya hükümetinin İngiliz müttefiklerinin o zamana kadar katliamı yargılamamakta direnen general Bór-Komorowski'den bir açıklama istemelerine yol açtı. Ancak bu da Bór-Komorowski'nin NSZ'e kur yapmayı sürdürmesini ve sonunda onu 1944 Martında Armia Krajowa'ya katmasını engelleyemedi.

1940/41 yıllarında Polonya genelkurmayı ve Londra'daki "Silahlı Direniş Birliği" tarafından birinci Genel Ayaklanma Planı hazırlandı. Bu plan Alman işgaline karşı savaş aracı olarak partizan etkinliğini ve silahlı direnişin diğer tüm biçimlerini kesinlikle dışlıyordu. Bu plana göre "Polonya'daki Almanlar'a karşı aktif savaş" ancak şu koşullarda açılacaktı : "Alman halkı askeri yenilgilerin yükü altında, açlıktan ve bitkinlikten çöktüğünde, morali bozulmuş ve zafere ulaşılacağından kuşku duymaya başlayan Alman ordusu disiplinini yitirip askerler kaçmaya ve ülkelerine, ailelerine geri dönmeye başladıklarında. (...) Ancak Almanlar'daki bu iki çöküntü belirtisi, yani memleketteki çöküş ve ordunun disiplinini yitirmesi, bir arada ortaya çıktığında, bizim açımızdan ayaklanmak için uygun koşullar belirmiş olacaktır."[10]

İngiliz ve Amerikalı müttefiklerince para, her türlü askeri teçhizat ve lojistikle desteklenen resmi Polonya yeraltı bununla işgal altın-

10) Reuben Ainsztein'dan alıntı, yuk. bel. yapıt (yazar taraf. İng.den çev.)

daki Polonya'da silahlı direnişten kaçındığını açıklıyordu. Bu vazgeçiş yalnızca kendisinin "uygun durum"u bekleyeceği değil, bunun yanısıra da Almanlar'ın çöküşünü beklemeden düşmanla aktif olarak mücadeleye hazır diğer grupları desteklemeyi reddettiği anlamına geliyordu. Bunun da ötesinde: Armia Krajowa'nın bazı birimleri Yahudi ve komünist partizan birliklerini parçalama ve dağıtma konusunda uzmanlaşıyorlardı.

Alman ordusunun durumunun Sovyetler Birliği'ne girişten sonra kesin biçimde değişmesinin ardından 1942'de hazırlanan ikinci Genel Ayaklanma Planı genel olarak birinci planın kararlarından pek de farklılık göstermiyordu, yalnızca bir bölüm eklenmişti: "Ayaklanma daha erken de başlayabilir, ancak yalnızca dışardan kapsamlı ve etkin silahlı yardım gelmesi koşuluyla." Bununla Batılı Müttefiklerin doğrudan müdahalesi kastedilmektedir. Planın yaratıcıları bu sakıngan ve edilgin direniş politikasının niyeti konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmamaktaydılar: Silahlı bir ayaklanma ya da çoğu partizan etkinlikleri yalnızca Kızıl Ordu'ya yarayacak ve Polonya halkının çıkarlarına zarar verecekti.

Sonuç olarak, kin gütmeden aktif tutuma kadar varan Yahudi düşmanlığı, kesin komünizm karşıtlığı ve silahlı direnişin reddi (Almanlar'ın çöküşünden önce) resmi Polonya direnişinin ve onun askeri uzantısı, Armia Krajowa'nın temel bileşenleriydi.

Varşova getto ayaklanmasının tümüyle bastırılmasından üç ay sonra, 1943 Ağustosunda, Armia Krajowa'nın komutanı, Rowecki'nin ardılı general Bór-Komorowski "Çetelerle mücadele belgesi"ni yayınladı. Böylece açıkça partizan gruplarını ilke olarak çete diye tanımlayan Nasyonal Sosyalist üsluba katılıyordu. Bór-Komorowski'nin açıklamasına göre, Yahudilerden ve kaçak Sovyet savaş tutsaklarından oluşan silahlı çeteler Polonya kent ve köy sakinlerini yıldıracaklardır:

"Bu saldırılara erkekler ve kadınlar - özellikle de Yahudiler - katılmaktadır. Bu ahlakça çökmüş bireylerin alçakça eylemleri zaten düşmanla dört yıldır süren savaştan ağır biçimde etkilenmiş olan pek çok yurttaşın büsbütün yıkılmasına büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır." Armia Krajowa komutanı halk tarafından yardıma çağrılan Almanlar'ın yeterince sert davranmamalarına esef etmektedir. Bu nedenle "masum halkı korumak için, hükümet temsilcisinin de onayıyla komutanlarıma yağma ya da yıkıcı ögelerin görülmesi halinde silahlı mücadele emri verdim.(...) Ayrıca komutanlarıma yerel kendini savunma örgütlerinin ve uyarı sistemlerinin kurulması amacıyla yerel halkın

hükümet temsilciliği merkezleriyle işbirliği için gerekli önlemleri almalarını da emrettim."[11]

Bunun anlamı, Polonya hükümeti yeraltı örgütünün halkı, kaçak getto savaşçılarına karşı Yahudi düşmanı - ve çoğu kez de kıyıcı - tutumunda destekleyeceğinden ve Armia Krajowa'mn Alman işgalcilerle savaşmak yerine Yahudi ve komünist partizanlara savaş açacağından başka bir şey değildi. Burada ilginç olan, Bór-Komorowski'nin aynı ayaklanan Varşova gettolarının "fatihi" Stroop gibi, silahlı mücadelede Yahudi kadınlarının büyük katkısı olduğunu vurgulamasıdır. Gerek Nasyonal Sosyalistler gerekse onların Yahudi düşmanı Polonyalı hasımları, iki katı önyargılarının birden açıkça çürütülmesinden tedirgin olmuşlardı: Yahudiler savaşamaz. Ve kadınlar savaşamaz.

Savaşan gettoları destekleyen Polonya yeraltı grupları yalnızca (Polonya izcilerinden bir birlik ve resmi yeraltından bazı birey ya da grupçuklar dışında) komünistler ve bir avuç sol fraksiyondu. Dörtte biri Yahudi üyelerden oluşan Polonya Komünist Partisi 1938'de Stalin'in emriyle Komintern'den çıkarıldı. 1942 Ocağında "Polonya İşçi Partisi", PPR olarak yeniden kuruldu. Hâlâ pek çok Yahudi üyesi vardı ve yeni kurulan PPR'in ilk başkanı Marceli Nowotki'nin öldürülmesinden sonra partiyi 1943 Kasımında Gestapo tarafından tutuklanıncaya kadar bir yıl Varşovalı Yahudi Pawel Finder yönetti. Bundan sonra parti başkanı olarak ardılı Gomulka'ydı.

PPR'in 1944'de Armia Ludowa (Halk ordusu) adım alan askeri birimi Gwardia Ludowa (Halk muhafızları - Volksgarde) Yahudi getto savaşçılarının ve partizanların başlıca destekleyicisi oldu.

Resmi Polonya yeraltı örgütü, Genel Ayaklanma Planı'nın bekleme taktiğine gerekçe olarak diğer şeyler yanında, silahlı eylemlerin yalnızca Almanlar'ın halka yönelik misillemelerine çanak tutacağını göstermişti.Komünist yeraltı gazetelerinden biri olan "Trybuna Chlopska" bu gerekçeye karşı tavır aldı: "Durum böyleyse, nasıl oluyor da bugüne kadar hiçbir partizan eylemi görülmeyen Varşova'da her gün yüzlerce insan sokak ortasında tutuklanıyor ve sonra da düpedüz Gestapo tarafından öldürülüyor? Auschwitz, Treblinka, hemen hemen tüm Yahudi halkının öldürülmesi ya da tutsak işçi olarak Almanya'ya gönderilen ve orada her gün tartaklanan Polonyalılar'ın sürüklenip götürülmesi, tüm bunlar partizan eylemlerinin sonuçları mı? Kesinlikle hayır!"[12]

---

11) aynı yer.
12) aynı yer.

Komünistlerin yeraltı yayınları Polonya halkının büyük bir kesiminin Yahudi düşmanı tutumuna da açıkça karşı çıkıyordu. Ekimde "Przelom"un ikinci sayısında şu açıklama vardı:

"Gerici ve toplum düşmanı güçlerin yüzyıllardır süren etkinlikleri şimdi de etkisini, Polonya toplumunun bir bölümünün Yahudi halkının öldürülüşünü kendisini ilgilendirmeyen birşey olarak görmesi biçiminde göstermektedir. Bunun da ötesinde: katillerle etkin işbirliği olguları ve şimdi hiç olmazsa bir yabancı maddenin Polonya organizmasından atıldığı biçiminde düşünceler ortaya çıkmıştır. Ülkemizdeki gericiliğin Polonya toplumunu Nazi cinayetlerine karşı bağışık kılmayı başardığından hiç kuşku yoktur. Ancak Yahudi halkının öldürülmesinin Polonya halkının bir bölümünün yok edilmesi ve onun zayıf düşürülmesi, ki bu zayıf düşüş yalnızca nicel açıdan değildir, anlamına geldiğini açıkça söylemenin zamanı gelmiştir."[13]

Birkaç ay sonra, 1943 Şubatında PPR Krakau yerel komitesi Yahudi halkının desteklenmesi için açık bir çağrı yayınladı: "Yahudilerin ellerindeki son malları da yağma ederek ve işkencecilerin elinden kurtulmayı başarmış olanlara şantaj yaparak sırtlanlar gibi başkalarının felaketinden çıkar sağlayanlar"ın tümü şiddetle kınandıktan sonra Krakaulu komünistlerin bildirisi şöyle sürmektedir:

"Pek çok yerde Yahudiler Almanlara karşı umutsuz bir ayaklanma başlatmışlardır. Bu nedenle onlar özgürlük savaşçılarıdır. Yahudi kaçakların ve partizanların sayısı daha da artacaktır. Onlara yardım etmek bizim göremizdir. Düşünmeliyiz ki, bizden kayıtsızlık ve olumsuzluk yerine moral destek görürlerse kaçma ve işgalcilerle mücadele etme gücünü daha kolay bulabileceklerdir. Bu nedenle bir dostluk, duygudaşlık ve yardımlaşma ortamı yaratmalıyız. (...) Sizden yardım istediklerinde kaçak Yahudilere barınak verin! Olanağınız varsa Yahudilerin faşistlerin elinden kurtulmalarına yardım edin ve onları olası tehlikelere karşı uyarın. Ormanlarda ve kırlarda dolanan Yahudi çocuklarını açlıktan ölmekten kurtarın. Ulusumuzun kendileriyle gelecekte de uğraşacağı -katillerle işbirliği yapanları, onlara Yahudileri yakalamalarında yardım edenleri, Yahudileri soyanları ya da onları Almanlara teslim edenleri hainlik ve Hitler yardakçılığıyla damgalayın! Şunu unutmayalım ve açıkça söyleyelim: Bir Yahudi düşmanı Hitler'in bağlaşığıdır, oysa bir Yahudi Hitler'le mücadelede bizim bağlaşığımızdır!"[14]

---

13) aynı yer.
14) aynı yer.

Ancak Polonya Komünist Partisi PPR ve onun askeri örgütü Gwardia Ludowa kitle hareketleri değillerdi, kendilerinin bile hemen hiç silahı yoktu, uzun süredir Sovyetler Birliği'yle düzenli bağlantıları kesilmişti ve sürekli tutuklanmaya ve öldürülmeye karşı tetikte olmaları gerekiyordu. Pek çok komünist, komünist ve Yahudi olması nedeniyle iki misli tehlike altındaydı. Burada elele veren, iki zayıf bağlaşıktı. Ancak silah, lojistik ve halktan destek eksikliklerini kararlılıkları ve yüreklilikleri ile dengeliyorlardı. Yahudi direnişçiler resmi Polonya direnişi tarafından reddedilişleri ve hatta izlenişlerinin yanısıra daha bir sürü başka aşılmaz görünen güçlükle karşı karşıyaydılar.

3

Gettolar tümüyle soyutlanmışlardı - birbirinden ve her kentin "Ari" kesiminden. Gettodan çıkmak yasaktı, yalnızca duvarların dışındaki iş yerlerinde görevlendirilmiş çalışma grupları sabahları ve akşamları - sıkı gözetim altında - kapılardan geçebiliyorlardı. 10 Ekim 1940 günü vali Fischer Varşova için özel bir bildiri yayınladı. Buna göre, "bir Yahudi yetkisi olmadığı halde kendisine ayrılan semti terkederse, ölümle cezalandırılacaktı", aynı şey bir Yahudi'ye "bilerek barınak sağlayan ya da başka biçimde" yardım eden her Polonyalı için geçerliydi.[15] Hemen aynı yılın 8 Kasımında güvenlik örgütünün olağanüstü hal mahkemesi bu yasağa uymayan ilk iki Yahudiyi ölüme mahkum ediyordu.[16] Yani bilgi edinme ve bunu gettodan gettoya yayma, Yahudi olmayan yoldaş ya da arkadaşlarla bağlantı kurma ve bunu sürdürme, daha sonraları da silah sağlama görevini üstlenen her kişi daha bu görevin ilk adımında, duvarlarla çevrili bu hapishaneyi terkederken ölüm tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bu tehlikeli görevi ve böylece de Yahudi yeraltı örgütlerinin direnişinde çok önemli işlevlerden birini üstlenen öncelikle kadınlardı. Bilgisiz, bağlantısız, silahsız her direniş daha başından başarısızlığa mahkumdu. Kadın getto kuryelerinin çabaları olmasaydı, Varşova, Vilna, Bialystok ve tüm diğer kentlerdeki ayaklanmalar da olmazdı.

Bu iş herkesin harcı değildi, getto terkediğinde güçlükler yalnızca başlıyordu ve görev boyunca bitip tükenmek bilmeksizin artıyor-

---

15) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.26.
16) aynı yer.

du. Böyle bir görevi başarıyla gerçekleştirmenin temel koşulu, olabildiğince "Ari" görünmekti. Yahudi görünüşlüler gettonun dışındaki sokaklarda çabucak yitip gidiyordu. "Birlik" ve Varşova Yahudi savaş örgütü ZOB üyesi Vladke Meed anıları "On Both Sides of the Wall" (Duvarın Her İki Yanında) da dış görünüş sorununun ne kadar çetin olduğunu anlatmaktadır. Pek çok şey bir başörtüsüyle, bir haç takmakla, boyanmış saçlarla gizlenebiliyormuş, "oysa gözler... insan o hüznü, o kıstırılmışlık dolu bakışı nasıl gizleyebilirdi ki? Yahudi olmayan arkadaşlarımız ikide bir 'gözleriniz sizi ele veriyor. Daha canlı, neşeli bakın, o zaman dikkati çekmezsiniz', diyorlardı. Ama bu gözler gözlemeyi, gölgeleri görmeyi, omzun üzerinden çabucak bir bakış fırlatmayı hiç bırakmadılar. (...) Ele verilme korkusunun kıstırılmışlığını taşıyan bu gözler bizi kıstırıyor ve ele veriyordu. Ari-görünüşlü Yahudiler sürekli Ari arkadaşlarına soruyorlardı : 'Neden hep tanınıyoruz, tam Ari gibi görünmüyor muyuz?'"[17]

Diğer bir sorun dildi. Çoğu Polonya Yahudisi yalnızca Yidiş konuşuyordu, Polonya dilini bilenler de kendilerini aksanlarıyla ele veriyorlardı. Kentin "Ari kesimi"nde yaşayan ya da sürekli gidip gelenlerin ayrıca Polonya-Katolik geleneklerini, kilisede nasıl davranılacağını, duaları, bayram günlerini, hatta atasözü ve deyimleri çok iyi bilmeleri gerekiyordu. Ve yine de Polonya dilini kusursuz konuşan, bakışlarını denetim altında tutabilen ve dudaklarından Ave Maria'yı düşürmeyen sarışın, mavi gözlü kişiler bile "Smalcowniks"in elinden kurtulamıyordu. "Smalcowniks" Yahudiler'e şantaj yapma konusunda uzmanlaşmış Polonyalılara verilen isimdi. Bir Yahudiyi Almanlar'a bildiren kişi ödül alıyordu, ancak bu "Smalcownik"lere yetmiyordu. Kadın ya da erkek bir Yahudi keşfettiklerinde onu saklandığı yere kadar izliyorlardı. Sonra da Almanlar'a bildirme tehdidiyle elinde nesi var nesi yoksa almaya başlıyorlardı. Şantajcı, kurbanının alınabilecek hiçbir şeyi kalmadığından emin olduğunda, Almanlar'a gidiyor, adresi veriyor ve üstüne bir de ödülü cebe indiriyordu. Bu Polonyalı işbirlikçiler daha kolay kandırılabilir Almanlar'dan çok daha korkunçtular. İşgalcilerin kafasında belirli bir "Yahudi" imgesi vardı, kişi bu imgeye uymuyorsa tutuklanmadan kurtulmak için gerçek bir şansa sahipti. Oysa Polonyalılar "kendi" Yahudilerini çok iyi tanıyorlardı. Vladka Meed anılarında şöyle yazıyor : "Herhalde bizde Polonyalı gözüne, özellikle bir Polonyalı polisin araştıran gözüne ve hepsin-

17) Vladka Meed : On Both Sides of the Wall (Duvarın her iki yanında), Beit Lohemeit Haggetaot und Hakkibutz Hameuchad , 1973, s.276.

den önce de Smalcownik'lerin idmanlı gözüne daha ilk bakışta çarpan tipik Yahudice birşey vardı."[18]

Marie Syrkin'in görüştüğü sağ kalan kadınlar da hep bu soruna dönmektedirler. Onların anlattıklarına göre, Alman asker ve nöbetçileri ortalıkta tüm Yahudilerin "Stürmer"den bir karikatür gibi göründüğü düşüncesiyle dolanıyorlardı. Düşledikleri "masum kız"a böylesine kusursuz uyan genç bir kadının nefret edilen ırktan olabileceği akıllarına bile gelmiyordu. Varşova gettosunun kuryelerinden biri olan Reyna, Alman kontrollarının kaynadığı birçok sokaktan rahatça geçtikten sonra birden bir Polonyalı kadının kendisini farkettiğini ve hemen "Bir Yahudi! Bir Yahudi!" diye bağırmaya başladığını anlatıyor. Ari görünüşünün kusursuzluğundan emin olan Reyna kadının üzerine yürümüş ve onu tehdit etmiş: "Eğer bana bir kez daha Yahudi dersen cezalandırılmanı sağlayacağım. " Yanlarına Gestapo'nun adamları gelmiş, Reyna hemen onlara dönerek bu kadının "aşağılayıcı sözleri"nden yakınmış. Gestapolar Reyna'nın (iyi hazırlanmış) belgelerine bakmışlar ve bu kızın gerçekten Yahudi olabileceği biçimindeki saçma iddiaya gülüp geçmişler. Böylece Reyna yakasını kurtarmış.[19]

Böyle durumlardan sağ çıkabilmek sahte belgelerin kalitesine bağlıydı. Ancak kimi kez Almanlar kimliğe eleştirici bir bakış atmakla yetinseler bile bu çoğunlukla Polonyalı polislere yetmiyordu. Kişinin akrabalarının ismini vermesini, oturduğunu söylediği semtle ya da sözde doğum yeriyle ilgili birşeyler söylemesini istiyorlardı. Bu soruları yanıtlarken en küçük bir duraksama bile başa bela açabilirdi. Erkekler sıklıkla sünnet olup olmadıklarına bakılmak için tutuklamyorlardu. Kadınlar için en azından bu tehlike yoktu, kuryelik için seçilmelerinin nedenlerinden biri. Ancak genel olarak da kadınlar daha iyi kılık değiştirebiliyor, kendilerini bir başörtüsüyle Polonyalı çiftçi kadınlar gibi gösterebiliyor, ellerinde ağır çantalarla sokaklarda daha göze batmadan dolaşabiliyor, görevlileri kolaylıkla bir gülümsemeyle "tavlayabiliyorlardı", üstelik gerek Almanlar gerekse Polonya polisi kadınları erkeklerden daha tehlikesiz buluyor ve onlardan daha az kuşkulanıyorlardı. Ayrıca erkekler sıklıkla Almanya'da angaryada çalıştırılmak üzere sokak ortasında tutuklanıyorlardı.

Direnişin bu genç kadınları diğer gettolardaki durumla ilgili ilk bilgileri sağladılar, Vilna katliamının ilk haberlerini Varşova'ya getirdiler, Varşova'dan Bialystok'a, oradan da kentten kente tüm Polon-

18) aynı kaynak, s.246 ve dev.
19) Marie Syrkin :Blessed is the Match, New York, 1947, s.199 ve devamı.

ya'yı, Litvanya ve Beyaz Rusya'yı dolaşarak silahlı mücadeleye ilk çağrıları taşıdılar, daha sonraları silahları sağladılar ve bomba ve Molotow kokteylleri için gerekli malzemeyi gizlice gettoya soktular. Onlar direniş gruplarının etkinliklerini yaşamlarıyla ödeyen ilk üyeleriydiler de. Varşova gettosundaki komünistlerin ilk "şehit" savaşçısı, Polonya Komünist Partisi'yle bağlantı kişisi Sofia Satorska 1940'da Gestapo tarafından öldürüldü. Varşova gettosundaki sol siyonist grupların gizli ajanı Lena Kozibrodzka, onların Almanlar tarafından tutuklanan ilk üyeleriydi - Auschwitz'de öldürüldü. Bu kadınlardan hiçbirinin en ağır işkenceler altında bile arkadaşlarını ele verdiği duyulmamıştır.

Her görev bilinmeze bir yolculuk, kadere bir meydan okumaydı: Aynı kentte "duvarın iki yanında" hareket etmek zaten yeterince güçtü, kent dışına çıkmaksa çok daha tehlikeliydi. Yahudilerin kamu ulaşım araçlarına binmeleri yasaktı, trenler kontrol ediliyor, her istasyon gözetim altında tutuluyordu, getto casusları bir kentten diğerine giderken sıklıkla yarım düzine kontroldan geçmek zorunda kalıyorlardı. O zaman heybelerinde tabanca ve patlayıcı maddelerle, ellerinde sahte kimliklerle avcılarının karşısında duruyor, gülümsüyor, sohbet ediyor, haç çıkarıyorlardı bu masum Polonyalı köylü kızları. Ve bu engel aşıldıktan, Nazi subayı kısa bir flörtten sonra onlara iyi yolculuklar dilediklen sonra bir de resmen hiç ayrılmamış oldukları gettoya geri dönmeleri gerekiyordu. Duvara tırmanırken, dikenli teldeki bir delikten geçerken her an yakalanabilirlerdi. Eve dönen bir çalışma grubuna gizlice karıştıklarında Yahudi polislerin ya da Alman nöbetçilerin girişte her zamankinden daha dikkatli saymaları, herkesi kontrol etmeleri ya da bula bula onları kontrola çekmeleri olasıydı. Varşova gettosunun tarihçisi Emanuel Ringelblum bu kadınların direnişte oynadıkları önemli role açıkça dikkat çekmektedir : "Bu kahraman kızlar, Chajke ve Frumke - onlar tam büyük bir yazara göre birer konudurlar. (...) Her gün ölüm tehlikesiyle karşı karşıyaydılar. (...) Kentten kente yolculuk ediyorlar, hiçbir habercinin, hiçbir Yahudi kuruluşunun ulaşamadığı yerlere gidiyorlardı.(...) Ölümle kaç kez gözgöze geldiler? Kaç kez tutuklandılar ve arandılar? (...) Yahudi kadınının tarihi bu savaştaki Yahudi halkının tarihinde şanlı bir sayfadır. Ve Chajkeler ve Frumkeler bu tarih içinde en başta yer alırlar."[20]

---

20) Emanuel Ringelblum : Notes from the Warsaw Ghetto (Varşova gettosundan notlar), New York, 1975, s.273 ve dev. (yazar taraf. İng. den çev.)

Ancak kuryelerin bitip tükenmez çabalarına karşın katliamın boyutlarıyla ilgili bilgiler gettolara oldukça geç ulaştı. Doğu Avrupa'daki Yahudi halkının sistemli biçimde yok edilmesi Alman birliklerinin Sovyetler Birliği'ne girişiyle başladı.[21] Daha önce Polonya'daki işgalciler gettolaştırma görüşünü denemişlerdi. Tek bir mahalleye kentin tüm Yahudi nüfusu ağzına kadar dolu konutlara sokularak, dayanılmayacak ölçüde sağlıksız koşullarda, yakacaksız ve son derece yetersiz yiyeceklerle tıkıştırılıyordu. Buna gettoların içinde ya da dışındaki iş yerlerinde angarya çalışma, günde oniki, sıklıkla 19 saat süren bir çalışma ekleniyordu. Yaşlılar ve güçsüzler, gereksinimlerini karaborsadan sağlamaya parası olmayan yoksullar bu koşullar altında çabucak ölüyorlardı. Varşova gettosunda 1942 Haziranına kadar 100.000 kişi açlıktan, donarak, bitkinlikten ya da sürekli ortalığı kırıp geçiren salgınlardan ölmüştü. Bir parça yiyecek bulmayı başaran kadınlar sokaklarda yoksulluk içinde kıvranan çocuk çeteleri tarafından soyulmamak için çantalarına dikenli tel sarıyorlardı.[22]

Ancak 1942 yılının ilerleyen aylarında katliamla ilgili gerçek yavaş yavaş ortaya çıktı - ama bunu çok az kişi ciddiye aldı. Bu gerçek olamayacak kadar korkunç ve akıl almaz birşeydi. 1942 Şubatında adeta bir mucize sonucu Chelmno'da gaz odasına gitmekten kurtulmuş olan üç adamın Varşova gettosundaki Yahudi yetkililere Chelmno'da 1942 Kasım ve Aralığında 80.000 Polonya Yahudisinin ve Besarabya'dan yüzlerce çingenenin gaz odalarında öldürüldüğünü anlattıklarında açıkça kuşkuyla karşılandıklarını anımsıyor ayaklanmanın önderlerinden biri olan Marek Edelmann.[23] Daha 1941 Ocağında Sarah ve Roza Zilber kardeşler Varşovalılara Litvanya ve Beyaz Rusya'daki katliamları bildirmek için Vilna'dan gelmişlerdi.[24] Ancak bu bilgilerin her yana yayılması - ve de bunlara inanılması - çok daha uzun sürmüştü. Gerçi bazı gettolardaki sol gruplar hemen Polonya'nın işgalinin ardından, insanlığın baş düşmanı olarak faşizmle mücadele edilmeli düşüncesiyle silahlı bir direniş örgütlemeye başlamışlardı[25], ama asıl getto direnişi - birçok akla yakın nedenden - silahlı ayaklanma fikrine ancak Almanlar'ın gerçekten de tüm Yahudi halkının kökünü kurutmayı amaçladığı anlaşıldığında yöneldi. Bu da ilk sürgün

---

21) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.19.
22) Reuben Ainsztein, yuk. bel. ya ıt, s.555.
23) aynı kaynak, s.564.
24) aynı yer.
25) Israel Gutman, yuk. bel. ya t, s.265.

trenlerinin yok etme kamplarına doğru yola çıkmış olduğu ve büyük nihai temizlik eylemlerinin hemen öncesindeki dönemdi.

4

Kasaplara silahla karşı koyma niyeti elbette ki yeterli değildi. Elde silah savaşmak isteyen önce bir silah bulmak zorundaydı. Oysa Polonya ve Litvanya Yahudileri için hiçbir şey silaha ulaşmak kadar zor değildi. Armia Krajowa (AK) kendi ağzına kadar dolu depolarından bir şey vermemekte direniyordu. 1942 Aralığında Armia Krajowa Varşova komutanlığı getto direnişine on tabanca ve bir avuç mermi verdi. Tabancaların bir bölümü kullanılamayacak kadar bozuktu. 1943 Ocağında AK komutanı Londra'daki üstü Sikorski'ye şu telgrafı çekti: "Şimdi, iş işten geçtikten sonra, çeşitli küçük komünist gruplardan Yahudiler bize geliyor ve sanki elimizde yığınla varmış gibi bizden silah istiyorlar. Denemek için onlara birkaç tabanca verdim. Onları kullanabileceklerinden hiç de emin değilim. Onlara başka silah vermeyeceğim, çünkü bildiğiniz gibi bizim elimizde de yok."[26] Burada Rowecki tümüyle doğruyu söylemiyordu. Kendi verdikleri bilgilere göre Armia Krajowa komutanlığı bu sırada 135 ağır makineli tüfeğe, 190 hafif makineli tüfeğe, 6045 tüfeğe, 1070 tabanca ve revolvere, 7661 el bombasına ve yedi küçük zırhlı bomba atıcıya sahipti. [27]

Bu yandan sürekli ve ısrarlı ricalara karşın hiçbir şey alınamayınca Yahudi savaşçılar silahlarını başka yollardan sağlamak zorunda kaldılar. Bir bölümü çalındı, Almanların silah depolarına gizlice girilerek ele geçirildi. Geri kalanı gettodaki kaçakçılardan ve kentin "Ari" kesimindeki yasadışı silah tüccarlarından satın alındı. Ancak fiyatlar çaresiz duruma uygundu: Bir tabanca ve bir şarjör mermi için bir Yahudi 10.000 - 20.000 zloti ödüyordu. Buna karşılık aynı şeyler AK'dan bir alıcıya yalnızca 3000 zlotiye mal oluyordu. Sokak çatışmalarına tabancalardan daha uygun olan tüfekler için ise Yahudilerden 25.000 zloti isteniyordu, yani yanına varılacak gibi değildi.[28] Çoğu kez çabucak ve gizlice verilen ve alınırken kontrol edilemeyen silahların dikkatle incelendiğinde kullanılmaz durumda oldukları ortaya çıkıyordu.

---

26) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.590ve s.602.
27) aynı kaynak, s.602.
28) aynı kaynak, s.600.

Oysa bu yıldırıcı bedelleri - çoğu kez de kötü mal için - ödemek için bile önce para bulmak gerekiyordu. Bu da çok güç bir işti. Getto halkının çoğunluğu kendisini besleyebilecek kadarına bile sahip değildi. Ve (hâlâ) malı olanların da çok azı direnişe sempati duyuyordu. Bu az sayıdaki kişi gönüllü bağışta bulunuyordu. Diğerleri - gerektiğinde elde silahla - bağışa zorlanıyorlardı. Kimi kez de direnişçiler Yahudi konseyinin, kaçakçıların ve karaborsacıların paralarının bulunduğu ve Almanlar tarafından "el konulmayı" beklediği getto bankasını basıyorlardı.[29] Bu para sağlama eylemlerinin her biri de yine pek çok tehlikeye gebeydi: Bir banka soygununda ya da bir sivili soymak için baskın düzenlendiğinde bu çok doğaldı. Ancak "masum" bağış toplayıcı kızların da zengin getto sakinlerinden para istemek için yeraltı üyesi olduklarını belirtmeleri ve böylece de olası ele verilmeleri göze almaları gerekiyordu. Ve büyük güçlüklerle örgütlenen silahları gizlice gettoya sokan kurye kadınlar ikide bir "savaş alanında kalıyorlardı", kendine komünist Gwardia Ludowa tarafından teslim edilmiş olan dokuz revolver ve beş el bombasıyla Almanlar tarafından tutuklanan Regina Justman gibi. Tüm çabalara karşın asiler yeterince silahlanmayı hiç başaramadılar.

5

Tüm bu örgütlemeyle ilgili, teknik ve lojistik sorunlara bir de iç güçlükler ekleniyordu; bunlar Yahudi savaşçılar için bu durumda karşılarında Almanlar ya da Yahudi düşmanı ve işbirlikçi Polonyalılar değil de kendi halkları bulunduğundan çok daha önemliydi. Yeraltı örgütleri kendiliğinden, getto sakinlerinin girişimiyle doğmamışlardı. Bunlar silahlı mücadele önerileri her zaman da kader birliği yaptıkları yoldaşlarca onaylanmayan siyasal gruplaşmaların çabalarının ürünüydü. Gettolardaki direnişi başlatan, örgütleyen ve ayaklanmaya yönelten başlıca üç grup vardı : sol siyonist gençlik hareketi, "Birlik" ve Komünist Parti ya da bunun gettolardaki hücreleri.

Komintern tarafından dağıtılmış olan Polonya Komünist Partisi üyeleri "Orak ve Çekiç", "Kurtuluş Savaşı için Birlik", "Spartakus" gibi ayrı ayrı örgütler halinde çalışmayı sürdürmüş (eğer "temizlik ey-

---

29) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.21 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.600 ve devamı.

lemleri"ne kurban gitmemiş ya da hatta Stalin tarafmdan Gestapo'nun ellerine teslim edilmemişlerse) ve 1942 Ocağında yeniden askeri kolu Gwardia Ludowa ile Polonya Komünist İşçi Partisi PPR'i kurmuşlardı. "Birlik" 1896'da Rus Sosyal Demokrat Parti'sinin Yahudi üyelerince kuruldu ve ayrılışına kadar sosyal-demokrasi içinde özerk bir örgüt olarak hareket etti. Örgüt Çarlık Rusyası'nda (dolayısıyla da Polonya'nın Rus kesiminde) en büyük ve etkin sosyalist güçlerden biri durumuna geldi ve Rusya ve Polonya'daki Yahudi işçilerin en önemli örgütü oldu.[30] "Birlik" birçok yüksek tirajlı gazete yayınlıyordu - Yidiş olarak, çünkü "Birlik"in propaganda dili Yidiş'di. Yüzyıl sonunda Sosyal-Demokrat Parti içinde ciddi anlaşmazlıklar belirdi, özellikle Lenin'in çıkardığı "Iskra" çevresindeki grup Yahudi örgütünün özerkliğine karşı sert bir polemiğe girmişti; Rus sosyal-demokratlarının 1903 Haziranındaki ikinci parti kongresinde "Birlik" topluca partiden ayrıldı. Bolşeviklerle Menşevikler arasındaki kavgalarda "Birlik" Menşeviklerden yana olmuş ve 1912'de Menşevik Partisinin özerk bir kolu durumuna gelmişti, ki bu da devrimin zafere ulaşmasından sonra yasaklanmasına ve önde gelen üyelerinin Bolşevik Parti tarafmdan izlenmesine yol açtı.[31] "Birlik" Polonya'da 1918'den sonra kadın/erkek Yahudi işçilerin temsilcisi ve 20'li ve 30'lu yıllardaki pogromlara (Yahudilere yönelik katliamlara) karşı kendini savunma örgütü olarak giderek daha önemli bir rol oynamaya başladı. 1938'de, Alman işgalinden önceki son seçimlerden Yahudiler arasında en güçlü parti olarak çıktı.[32] "Birlik" kendisini baştan beri Rusya ve Polonya'daki sosyalist işçi hareketinin parçası olarak görüyor ve bu ülkelerde sosyalizmin, Yahudilere de özgürlük, tam eşitlik ve sınıf ve ırk farkları gözetmeyen bir toplumun ortaklaşa çalışma yaşamına katılma olanağı getirecek bir sosyalizmin kurulması için mücadele ediyordu. Göç etme ve Filistin'de bir Yahudi devleti kurma biçimdeki siyonist politikayı "Birlik" kesinlikle reddediyordu.[33] Yahudi halkının Alman işgalciler tarafmdan gettolara sokulmasından sonra da "Birlik" kendisini Polonya işçi hareketinin ögesi olarak görmeyi sürdürdü ve Polonya Sosyalist Partisi PPS ile ilişkilerini korumayı çalıştı.

Siyonist partiler ve gruplaşmalar arasında Sol Siyonistler getto

---

30) John Bunzl : Klassenkampf in der Diaspora (Yahudi azınlık içinde sınıf mücadelesi), Viyana, 1975, s.62 ve devamı.
31) aynı kaynak, s.101 ve devamı.
32) aynı kaynak, s.152 .
33) aynı kaynak , s.111 ve devamı.

yeraltı örgütünün ve partizan savaşının oluşturulmasında en önemli rolü oynuyorlardı. Gerçi Revizyonistler de (sağ Siyonistler) savaş birimleri (özellikle gençlik örgütü Betar) kuruyorlardı, ancak Varşova dışında solcular ve özellikle de bunların gençlik örgütleri kadar ağır basamıyorlardı. 1905 devrimi içinde üç "emekçi-siyonist" fraksiyon oluştu, bunlardanYahudi Sosyaldemokrat İşçi Partisi Poale Zion en önemli rolü oynuyordu. Poale Zion'un önde gelen ideoloğu Borochov, Yahudi halkına "normal" koşullarda sınıf mücadelesini gerçekleştirmesi ve ayrı bir sosyalist Yahudi devleti kurması için sınıflar halinde yapılanabileceği özel bir ülke verilmesi gerektiğini savunuyordu.[34] Partinin bir bölümü ise siyonizm ve komünizmi bağdaştırmak için çalışıyordu. Bu durum 1919'da partinin sağ ve sol Poale Zion olarak ikiye ayrılmasına yol açtı, solcular Üçüncü Enternasyonal'e (Komintern) alınmaları için uğraştılar, ancak başaramadılar.

Bu ortamda sol siyonist gençlik hareketi Hechaluz'un (Öncü) oldukça bağımsız bir yeri vardır. Gerek kız gerekse erkek üyeleri tarımsal kibbuzlarda ve kent ortaklaşmalarında sosyalist bir "Erez Israel"deki yaşama hazırlanıyor, büyük ölçüde özerk olarak örgütleniyorlardı ve siyonist partilerin hiyerarşilerinden oldukça bağımsızdılar. Bu gençlik örgütlerinden üçü Alman işgali sırasında Yahudi direnişinin en önemli bölümünü üstleneceklerdi: Marksist Haschomer Hazair (Genç Nöbetçi), ılımlı sol Dror (Özgürlük) ve özellikle Krakau'da silahlı mücadeleyi başlatan ılımlı liberal Akiba.

Alman birliklerinin Polonya'ya girmesi Yahudi parti ve grupları arasında da karışıklık ve çözülmelere yol açtı. Tanınmış liderlerden çoğu ülkenin Sovyet işgali altındaki bölümüne sığındı, Filistin'e kaçmaya çalıştı ya da saklandı. Bunlar tanınmış kişiler olarak diğerlerinden daha fazla tehlikeydiler ve hemen tutuklanabilirlerdi.[35] Gençlik hareketinin kız/erkek liderleri de Polonya'nın Sovyet kesimine çekilmişlerdi, ancak onlar erişkin arkadaşlarının tersine tehlikeli bölgeye geri dönmeye karar verdiler. Oysa onlar kendilerini çok daha kolay kurtarabilirlerdi, çünkü genç, güçlü ve bağımsızdılar, Filistin'deki yoldaşlarıyla bağlantıları vardı ve sığınma şansları diğer tüm kaçaklardan çok daha yüksekti. Oysa onlar Alman işgalcilerin egemenlik bölgesinde tehdit altındaki Yahudi kitlelere dönmek için tüm bu olanaklardan yararlanmadılar. Bunlar arasında Hechaluz'un kurucularından ve gele-

34) aynı kaynak, s.108.
35) Israel Gutman, yuk. bel. yapıt, s.261.

cekteki Varşova getto ayaklanmasının komutanlarından biri olan 25 yaşındaki Zivia Lubetkin de vardı.[36] Kuşkusuz cehenneme geri dönme kararını vermek bu genç kadın ve erkekler için hiç de kolay olmamıştır. Marie Syrkin bir Haluz grubunun üyesi olarak henüz Almanlar tarafından işgal edilmemiş olan Lemberg'de yaşayan Hanka'nın öyküsünü anlatmaktadır. Genç kızın grubu içlerinden birini Varşova'ya göndermeye karar verir; son derece güvenilir ve yürekli bir yoldaş olarak tanınan Hanka seçilir. Bölge sınırını aşabilmek için Hanka'nın geceleyin yarı donmuş bir gölü yüzerek geçmesi gerekmektedir. Buz gibi suya daldığında sinirleri bozulur ve geri döner. Kimse onu kınamaz, ancak Hanka kendini bağışlayamamaktadır. İki gün sonra ortadan kaybolur - ondan yeniden haber alındığında çoktan Varşova'dadır.[37]

Almanların ülkeye girişine kadar Haluz grupları azınlıkları içinde siyasal etkinlik göstermeyi reddetmiş ve tüm ilgilerini öncelikle Filistin'e göç üzerinde toplamışlardı. Yeni durum karşısında tutumları değişti ve bu gençler giderek gettolarda siyasal ve toplumsal sorumluluk üstlenmeye başladılar.[38] Üyelerini topladılar, yenilerini kazandılar, ve düzenli olarak toplanan, durumu tartışan ve pratik görevler üstlenen hücreler halinde örgütlendiler. Aşevleri, gizli kütüphaneler, yasadışı okullar kurdular, hatta üniversite kursları açtılar, ortalıkta dolanan aç çocuklarla ilgilendiler ve birçok yasadışı gazete çıkardılar. Başlangıçta bu gazeteler öncelikle hareketin üyelerine yönelikti, ilgili argoda yazılmıştı ve grupların idcolojik ayrılıkları ve tartışmalarını ele alıyordu. Ancak kısa süre içinde yaklaşım değişti, gençlik hareketinin yeraltı basını artık politikayla uğraşmayan, örgütlenmemiş getto halkına da sesleniyor, "Birlik Gazetesi"den tüm Yahudiler için önemli bir haber kaynağına dönüşüyordu.[39] Soyutlanmış, tüm dünyayla ilişkisi kesilmiş getto halkı buradan diğer kentlerde neler olduğunu, yabancı radyo istasyonlarının cephelerle ilgili haberlerini, Almanların emir ve eylemlerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini ve -nihayet- gettoda işgalcilere karşı kendilerini savunmaya niyetli insanların bulunduğunu öğreniyordu.

Bu etkinliklerle Haluz grupları gelişerek üyelerine değer veren ve birbirine güvenebilen komplo topluluklarına dönüştüler. Bu güvenli komploculuk ortamında silahlı bir direnişin anlamı ve olasılıklarıyla

36) aynı kaynak, s.262 ve Marie Syrkin, yuk. bel. yapıt, s.194 ve dev.
37) Marie Syrkin, yuk. bel. yapıt, s.196.
38) Israel Gutman, yuk. bel. yapıt, s.263.
39) aynı kaynak, s.266 ve devamı.

ilgili ilk tartışmalar başladı - Düşmanın ezici üstünlüğü, kendi soyutlanmış durumları, dışardan hemen hiçbir desteğin bulunmaması göz önünde bulundurulduğunda görünüşte çılgınca bir düşünce. Bu gençlerden hiçbirinin konuyla ilgili deneyimi yoktu, hemen hiçbiri askerlik yapmamıştı, hele taktik-askeri bilgiye hiç sahip değillerdi. Bu 16-25 yaşlarındaki gençler silahları ancak kitaplardaki resimlerden tanıyorlardı, onlar da halklarının binlerce yıllık militarizm karşıtı geleneğinin izlerini taşıyorlardı. "Yahudiler savaşamaz", diyorlardı gerek Polonyalılar gerekse Almanlar. "Bizler yazıp çizme adamıyız, silah kullanacak adam değiliz", diyorlardı kendi insanları, yetişkinler.[40] Gençler Filistinlilerle savaşları, Masada'da kuşatma altında teslim olmayanları ve yanısıra da Yahudilerin gerek Sosyal Devrimcilerle gerekse Bolşeviklerle birlikte savaştıkları Rusya'daki devrimci geleneği anımsadılar. Nihayet Kızıl Ordu'nun kurucusu Troçki de Yahudi'ydi. Gençler sağlayabildikleri birkaç silahla eğitime başladılar, kızlar da, erkekler de. Birlikte büyümüşler, aynı eğitimi görmüşler, tarımsal ortaklaşmalarda ve kent komünlerinde birlikte yaşamış ve çalışmışlar, hep beraber öğrenmiş ve tartışmışlardı, şimdi tabanca ve revolver kullanmak söz konusu olduğunda da cinsler arasında ayırım yapmıyorlardı.

6

Ancak gençler de önce erişkinleri, eski deneyimli partilileri düşüncelerine, silahlı direnişe inandırmaları gerektiği konusunda görüş birliği içindeydiler. Oysa bu getto yeraltının örgütlenişindeki en büyük güçlüklerden biri oldu. "Yaşlılar" hem silahlı direnişin anlamlılığından hem de birbirlerinden kuşkulanıyorlardı. Savaştan önceki dönemde yaşadıklarını, anlaşmazlıklarını ve çizgi mücadelelerini unutamıyorlardı. "Birlik" ve Siyonistlerin temsilcileri komünistlerle işbirliği yapmaya istekli değildi - her iki örgüt Sovyet hükümetince yasaklanmış ve izlenmişti. Komünistlerse Menşeviklerin yanında kendilerine karşı savaştığı için "Birlik"e ve ayrılıkçılıklarından dolayı Siyonistlere güvenmiyorlardı.

---

40) aynı kaynak , s.271, ayrıca bkz. : Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.565.

"Birlik" Siyonistleri, Yahudi çalışanları işçi hareketinden soğutmak isteyen küçük burjuvalar olarak küçümsüyor, Siyonistlerse Yahudi devletinin kurulmasına karşı çıktığı için "Birlik"le mücadele ediyorlardı. Ancak "Birlik ve Siyonistler"in delegeleri bir noktada birleşiyorlardı, bu da komünistlerle işbirliği yapmaya niyetli olan ve onlarla birlikte Almanları şimdiye kadar katlanılanlardan daha da şiddetli mi-sillemelere yöneltecek gibi görünen "gözü dönmüş gençler"i[41] reddetmeleriydi. Katillere yeni katliamlar için bahane yaratılmamalı, diye uyarıyorlardı "aklı başında" politikacılar Hechaluz hareketinin gençlerini. İyi çahşan gettolara Almanlar dokunmayacaktır, diye öğütlüyorlardı - Almanlar tarafından atanmış- Yahudi konseyinin resmi otoriteleri. "Bu halkımızın zorlandığı ilk ağır sınav değil", diye yatıştırıyordu dini liderlerden bazıları. "Gözü dönmüş gençler" tüm bu gerekçelere kayıtsız kalmadılar. Daha yaşlı kuşağa saygı duyuyor ve gerekçelerine de kesinlikle önem veriyorlardı. Hemen silahlı direnişi savunanların yanında yer almış "yaşını başını almışlar"dan biri olan Emanuel Ringelblum Varşova gettosu ayaklanmasının 24 yaşındaki lideri Mordechai Anielewicz hakkındaki kısa biyografisinde şöyle yazar: "Anielewicz ile Haschomer Hazair ve işçi örgütlerinin gençleri yetişkinlerin, bu ölçüp biçen ve ellerindeki tüm olası gerekçelerle karşılarına çıkan, kılı kırk yaran hesapçıların görüşlerine gereğinden fazla önem veriyorlardı."[42]

Kuşkusuz en ağır basan gerekçe toplu cezaydı. Her direniş eyleminin ardından "masumlar" öldürülüyor, her siyasal saldırı Almanlar'ın halka karşı bir terör atağıyla sonuçlanıyordu. İzleyiciler etkin bir yeraltı üyesini ele geçiremediklerinde onun yerine karısını, kocasını, çocuklarını ya da ebeveynini, hatta sıklıkla yaşadığı evin tüm sakinlerini götürüyorlardı. Sol siyonist gençlik grupları ve komünistlerin bu gerekçeye yanıtı, Almanların böyle bahanelere gereksinimleri olmadığı, Yahudi halkının tümüyle yok edilmesinin kararlaştırılmış bir şey olduğu ve yalnızca iki olasılık bulunduğuydu: ya tepki vermeksizin teslim olacaklar ya da katillerin işini olabildiğince güçleştireceklerdi; ya köleler gibi bir süre daha kasapların lütfuyla yaşayacak ve sonra yine de gaz odalarına sürüklenecekler ya da dimdik, onurlu insanlar gibi öleceklerdi. Bu tartışmalarla zaman yitiriliyordu, o olabildiğince

41) aynı yer ve Marie Syrkin, yuk. bel. yapıt, s.197 ve dev. (yazar tar. İng.den çevrilmiş).

42) Israel Gutman'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.271 ve dev. (yazar tar. İng. den çevrilmiş).

etkili bir direniş örgütlemek için gerekli, çok değerli zaman. Örneğin Bialystok'da farklı hareket ve parti hücreleri arasında uzlaşmaya ancak ayaklanma arifesinde varılabildi.[43]

7

Grup ve partiler kendi aralarında anlaşıp savaş örgütü haline geldikten sonra bir de halkı davalarına inandırmaları gerekiyordu. Ancak bunun direnişin karşı karşıya bulunduğu sorunlar içinde en büyük ve en acıklılarından biri olduğu ortaya çıktı. Örneğin Vilna ya da Bialystok gibi birçok kentte savaşçılar son ana kadar getto sakinlerini ayaklanmanın doğru tutum olduğuna inandıramadılar. İsyanın tüm gettonun katıldığı bir halk ayaklanmasına dönüştüğü Varşova istisnaydı, kural değil. Ezilmiş, açlıktan tükenmiş, yılgın insanlar umulmadık biçimde sağ kalabilme umuduyla kaderci bir ölüm beklentisi arasında gidip geliyorlardı. Sürekli kovalanmaktan, saklanmaktan, her gün bir lokma ekmek için verdikleri mücadeleden, işletmelerdeki korkunç çalışmadan öylesine yorgun düşmüşler, öylesine tükenmişlerdi ki artık bir de kendilerini savunacak halleri kalmamıştı. Ya da umutsuzca Almanların ve yardakçılarının, ister gettoda, ister sürgünlerde "yerleştirilecekleri" Doğu'daki "çalışma kampları"nda kendilerinin işgücüne gereksinim duyulduğu biçimindeki vaatlerine sarılıyorlardı. Çoğu kendilerini çabuk bir ölümün beklediğini sezdiklerinden ve artık korku ve yoksulluktan, yalnızlık ve daha önce "ortadan kaybolmuş", bilinmeze gönderilmiş en sevdikleri için yas tutmaktan başka birşey olmayan bir yaşamı anlamsız bulduklarından gönderilmek için gönüllü olarak başvuruyorlardı. Ya da belki sağ kalabilmek için tek şanslarının bu sözde çalışma kampları olduğunu düşünüyorlardı. Gönüllü başvurmayanlarsa zorlanıyor ve belirtilen saatte "aktarma merkezi"ne gelmeyenlerin ise peşine düşülüyor ve bulunurlarsa hemen oracıkta kurşuna diziliyorlardı. "Nihai çözüm"ü olabildiğince pürüzsüz gerçekleştirmeye özen gösteren Almanlar insanları kandırmaları için sürekli yeni yalan ve hileler buluyorlardı. Getto sakinleri daha önce götürülmüş olan tüm yaşlı, hasta, öksüz, kadın ve işsizlerin "göç ettirilme-

43) Israel Gutman, yuk. bel. yapıt, s.271.

yip", Ponar'da kendi açtıkları bir kireç çukurunda ya da Chelmno ve Treblinka gaz odalarında öldürülmüş olduklarını kesinlikle anladıklarında bile, o zaman bile katiller fabrikalardan sürgüne gönderilmeleri emredilen işçilere hâlâ yalnızca iş yerlerini değiştireceklerini söylüyorlardı. Ve işgalciler gettolarda huzursuzluğun yayıldığını, direnişin kımıldamaya başladığını farkettiklerinde, direnişçileri temizlik eyleminin kesin tarihi konusunda kuşkuda bırakmak ya da kasten aldatmak için her bir kente tam olarak uyarlanmış yanlış bilgi verme sistemleri geliştirdiler. Örneğin Tschenstochan'daki Yahudi savaş örgütü Almanların gettonun 25 Haziran 1943 sabahı tümüyle yok edilmesini planladıklarını öğrenmişti. Savaşçılar görev yerlerine dağıldılar ve hazır beklemeye başladılar. Olaydan bir gün önce, öğleden sonra bunun yanlış alarm olduğu haberi duyuruldu. Direnişler silahlarını gizledikleri yerlere geri taşıdılar ve evlerine ya da işe gittiler. Bir saat sonra Almanlar gettoya saldırdılar.[44]

Böylece ezme, süründürme ve yanlış bilgi stratejisi birçok kentte başarılı oldu. Ancak yeraltına karşı değil; savaş örgütleri en umarsız durumlarda bile ayaklanma anı geldiğinde silaha sarıldılar; kandırılmış Tschenstochan savaşçıları bile ilk baskından sonra kendilerini toparlamayı ve katillerin işlerini olabildiğince güçleştirmeyi başardılar. Ne var ki başkaldıranlar sıklıkla yalnız kalıyorlardı. Kesin ölümden kurtarmak istedikleri, ayaklanmadan gettodan kaçmak, sürgünden kurtulmak ya da en azından düşmanlarından birkaçını birlikte ölüme götürmek için yararlandıları konusunda güvence verdikleri halk katılmıyordu. Vilna'daki direnişin lideri Aba Kovner gönderilmek üzere "aktarma merkezi"nde toplanan binlerce kişinin savaşçılara acıyarak baktıklarını anlatır.[45]

Ve Bialystok ayaklanmasını örgütleyenlerden biri olan Chayke Grosman anılarında, gettosunda ayaklanma gününün sabahı büyük temizlik sırasında yaşanan umutsuzluk trajedisini şöyle anlatmaktadır:

"Saat sabahın sekiziydi. Habercilerimiz halkı saklanma yerlerine çekilmeye çağırmak, onlara şu açıklamayı yapmak ve yalvarmak için tüm gettoya dağılmışlardı: Yahudiler! Gönüllü gitmeyin. Bu Lublin'e göç değil. Almanlar her zamanki gibi yalan söylüyorlar. Gettodan götürülmek gaz odalarında ölüm demektir. Saklanın. Ne bulursanız kapın ve savaşın. Arkadaşlarımız yalvararak, yeminler ederek bir grup-

44) Yitzhak Arad, yuk bel. yapıt, s.24.
45) Israel Gutman, yuk. bel. yapıt, s.276.

tan diğerine koşuyordu. Oysa sokaklardaki akın sürüyordu. Sanki çabuk bir ölüm acılar içinde bir yaşamı uzatmaktan daha kolaydı. Bir delik, bir duvar gediği, kanalizasyonlar ya da bir mağaradaki yaşam belki de bu çabuk bir ölümle karşılaştırıldığında bir lanetleme gibi algılanıyordu. Belki de biz çocuklarının açlıktan ve güçsüzlükten ölüşünü görmek zorunda kalan bir ebeveynin yaşamının ne kadar umutsuz olduğunu kavrayamamıştık. Umutsuz bir yaşam. Böyle bir yaşamın ne değeri vardı ki? Belki de o sabah kitleler bu nedenle ölümlerine doğru akıtar.(...) Yoldaşlarımız yollarda boş yere durdular. Çamurlu Bialka üzerindeki üç köprüyü boşuna tuttular. Yahudileri evlerine göndermeye boşu boşuna uğraşık. Bizi dinlemek istemiyorlardı, haykırışlarımıza kulaklarını tıkamışlardı."[46]

8

Daha Yahudi direnişinin ilk örgütlenme aşamasında doğru savaş biçimini seçme konusunda kavga çıkmışu ve bu kavga getto halkının büyük olasılıkla bir ayaklanmaya katılmayacağının anlaşılmasıyla daha da şiddetlenerek ikide bir alevleniyordu. Savaşçıların yanıtlaması gereken soru şuydu: Gettoda ayaklanma mı yoksa partizan birliklerinin kurulması mı? Bu sorunun yanıtlanması pek çok etkene bağlıydı: Kentin çevresinde sık ormanlar var mıydı? Destekleri olmaksızın bir partizan grubunun sağ kalamayacağı Yahudi olmayan halkın tutumu ne kadar düşmanca ya da dostçaydı? Katılabilecek ya da en azından destek verebilecek Sovyet partizan birlikleri var mıydı? Özellikle saklanmaya elverişli geniş orman ve bataklıkları bulunan Litvanya ve Beyaz Rusya'da topografik koşullar uygundu. 1942 sonu, 1943 başından beri burada hiç olmazsa en gerekli şeyler olan lojistik, teçhizat ve Kızıl Ordu'yla bağlantıya sahip Sovyet partizanlar da eylem yapıyorlardı. Varşova ve Polonya'nın diğer merkezi kentlerinde ne yerleşilmemiş geniş orman bölgeleri ne de büyükçe partizan birlikleri vardı. Yalnızca tek tük Gwardia Ludowa grupları - kötü donatılmış - sürekli

---

46) Israel Gutman'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.276 ve dev. ve Chayke Grosman : The Days of the Uprising (Ayaklanma günleri), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 3, s.538 ve dev. (yazar taraf. İng.den çevrilmiş).

halk tarafından ele verilme ve Polonyalı faşistlerin ya da Armia Krajowa'nın düzenli birliklerinin baskınına uğrama tehditi altında bulunan küçükçe üsler kurmuşlardı. Yahudi olmayan halk Polonya ve Litvanya'nın her yerinde ister geleneksel Yahudi ve komünizm düşmanlığından, ister Almanların acımasız misillemelerinden korkudan, ya da her iki nedenden partizanlara karşı aşırı düşmanca bir yaklaşım içindeydi. Yalnızca Minsk'de durum farklıydı, Rus köylüleri - ya inandıklarından ya da yaklaşmakta olan Kızıl Ordu'nun misillemelerinden korkarak- partizanlara yardım ediyorlardı, ormanlar Alman antipartizan birliklerinin girişini güçleştiriyordu ve artık eyleme geçmiş olan partizanlar iyi örgütlenmişlerdi. Bu koşullar altında getto halkının büyükçe bir bölümünü yavaş yavaş ormanlara kaçırmak ve savaş grupları kurmak olasıydı. Bu nedenle Minsk yeraltı grupları kısa sürede gettoda savaşmanın anlamsızlığı konusunda görüş birliğine vardılar. Varşova'daki ZOB da getto mu, partizan mı tartışmasını oldukça çabuk gettoda ayaklanmadan yana bir kararla sonuca bağladı. Diğer kentlerde uzun süre bir uzlaşmaya varılamadı.

Getto ayaklanmasından yana olanların gerekçeleri şöyleydi: Halkın ancak çok küçük bir bölümü ormanlara gidebilir. Göze batmadan büyükçe grupları gettodan dışarı kaçırmak olanaksızdır. Yaşlılar, düşkünler ve çocuklar uzun süren kışlar boyunca açık havada yaşamaya dayanamazlar. Büyükçe bir Yahudi grubu halktan maddi destek görmeyeceği gibi ele verilme ve katliam olasılığı da göz önünde bulundurulduğunda gettonun dışında da barınamaz. Üstelik var olan partizan birliklerinin de yanlarına silah getirmeyenleri kabul etmedikleri bilinmektedir. Ve tüm getto halkı ya da en azından birlikte gelmek isteyenler için silah nereden bulunacaktır? Ve hepsinden önemlisi de: Eğer genç ve güçlüler, savaşabilecek durumda olanlar ormanlara giderse, gettoyu tümüyle savunmasız bırakacak ve mücadelesiz yok edilmeye terk edeceklerdi.

Partizan savaşından yana olanların buna yanıtıysa şöyleydi: Tümüyle umutsuz bir mücadeleye baş koymak akılsızlıktı. Sonuçta önemli olan yalnızca onuruyla ölmek değil, düşmanla olabildiğince etkili biçimde savaşmaktı. Oysa büyük sabotaj eylemleri ve saldırılar, Almanlara doğrudan baskınlar ancak bir partizan savaşı çerçevesinde olasıydı. Almanlar - partizan ve Kızıl Ordu'nun birleşik güçleriyle - ne kadar çabuk püskürtülürse, sağ kalan Yahudilerden de o kadar çoğu kurtarılabilirdi.

Sonunda çoğu kentte her iki fraksiyon çifte stratejide uzlaştılar :

Savaş örgütü gettodaki ayaklanmayı yönetecekti, ancak hemen çevredeki partizanlarla bağlantı kurulacak ve ayaklanmadan sağ çıkanların savaşmayı sürdürmek üzere kaçabilecekleri küçük üsler oluşturulacaktı. En koyu partizanlık yanlıları bile bu çizgiyi benimsediler, çünkü onlar da gettodaki kader arkadaşlarını yalnız bırakmaya, halkı savunmasız durumda Almanlara teslim etmeye niyetli değillerdi.[47]

Ve böylece Polonya, Litvanya ve Beyaz Rusya'nın soyutlanmış gettolarındaki bu genç kadın ve erkekler, katillerinin eziei üstünlüğüne bir avuç tabanca, birkaç tüfekle, Molotow kokteylleri ve kendi yaptıkları şişe bombalarla, asitle doldurulmuş ampullerle, bıçak, balta ve çıplak elleriyle, "nihai çözümü" gerçekleştireceklere olası en büyük kaybı verdirtmeye ve kendileri de koyun gibi mezbahaya gitmek yerine onurlarıyla ölmeye kararlı olarak karşı koydular.

47) Israel Gutman, yuk. bel. yapıt, s.278 ;Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.23; Yitzhak Zuckerman : Twenty-Five Years after the Warsaw Ghetto Revolt (Varşova getto ayaklanmasından yirmibeş yıl sonra), Jewish Resistance during the Holocaust'da, yuk. bel. yazı, s.27; Moshe Kahanowitz : Why no Separate Jewish Partisan Movement was Established in World War II (II. Dünya Savaşında neden Bağımsız Yahudi Partizan Hareketi kurulmadı) Armed Jewish Resistance'da, Cilt 3, s.26 ve devamı.

Varşova

"baksana Hans, bir kadın ateş ediyor!"

Resmi istatistiklere göre[1], Polonya Yahudi politika merkezi Vilna'nın yanı sıra Yahudi yaşamının, işçi hareketinin başlıca kenti, geleneksel başkaldırı kenti Varşova'da Almanların girişinden önce tam 400.000 Yahudi yaşıyordu. Vilna azınlığın Kudüsü sayılırsa Varşova da 1905'de geçici doruğuna ulaşmış olan devrimci anlayışın egemen olduğu aydınlar merkeziydi. Polonya ordusunun teslim olmasından sonra bir yığın kaçak başkente akın etti ve çoğunlukla Yahudi emekçilerin, yoksulların, ezilmişlerin yaşadığı geleneksel Yahudi mahallesine sığındı. Varşova bölge valisi Ludwig Fischer 2 Ekim 1940'da "Varşova'da bir getto kurulmasıyla ilgili özel emir"[2] çıkardığında yaklaşık 450.000 insan 6 kilometre uzunluğunda ve 3 metre yüksekliğinde, ayrıca cam parçaları ve dikenli telle pekiştirilmiş ve kapıları sıkı gözetim altında bir duvarın ardına hapsedildi.[3] Zamanla, alan, Almanlar tarafından giderek daraltıldı, nüfus ise sürekli kaçak ve "göç ettirilen kişi" akınıyla 1941 Nisanına kadar yaklaşık 500.000'e ulaştı.[4] Eskiden mahallenin emekçi sokaklarında bir odada ortalama yedi kişi yaşarken şimdi bu sayı onüçe çıkmıştı, ayrıca sokaklarda ve daracık toplu barınaklarda binlerce kişi yaşıyordu.[5] Durmadan yeni sokaklar boşaltılıyor ve oralarda oturanlar birkaç gün içinde evlerini boşaltmak ve barınacak yer aramak zorunda kalıyorlardı. Artık kurbanlarını bir yerde topladıktan ve her türlü müdahaleye açık duruma getirdikten sonra Nasyonal Sosyalist yetkililer işlerine başlayabilirlerdi. Amaçları: Varşova "Yahudisiz" olacaktı. İlk aşamadaki taktikleri aç bırakarak pes

1) Reuben Ainsztein : Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe (Nazi işgali altındaki Doğu Avrupa'da Yahudi direnişi), s.551.

2) Bernard Mark : Der Aufstand im Warschauer Ghetto (Varşova gettosundaki ayaklanma), s.15.

3) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.551.

4) aynı yer.

5) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.17.

ettirmekti. Vali Judwig Fischer amacını apaçık belirtiyordu: "Yahudiler açlık ve yokluktan kırılacaklar ve böylece Yahudi sorununun geriye yalnızca bir mezarlıktan başka birşey kalmayacak."[6] Bu hedefe iki yoldan ulaşılacaktır: Çalışma ve böylece de para kazanma olanaklarının köklü biçimde kısıtlanması ve aynı şekilde köklü yiyecek kısıtlaması. "Birlik"in gazetesi "Za Nasza i Wasza Wolnosc" (Bizim ve sizin özgürlüğünüz için) 1941 Ağustosunda 30 Haziran 1941'de yaklaşık 550.000 getto sakininden yalnızca 27.000'inin işi olduğunu bildiriyordu.[8] Buna ek olarak küçük esnaf, yalnızca ara sıra iş bulabilen kaçak işçiler - ve kaçakçılar, karaborsacılar, Ganewajch'ın korkunç çetesi gibi örgütlenmiş gangsterler vardı. Getto nüfusunun yüzde 60'ı hiç para kazanmıyordu. 130.000 kişi aşevlerinden dağıtılan yavan çorbayla yaşıyor, gettodaki insanların üçte ikisinden fazlası açlık çekiyordu. Bir deri bir kemik çocuklardan oluşan çeteler sokakları dolduruyor ve zorla ya da çalarak bir lokma ekmek bulmaya çalışıyorlardı. Yamyamlığa bile rastlanıyordu. Emanuel Ringelblum Getto Kroniği'nde Krochmalna sokağı 13'de oturan çaresiz bir kadının çocuğunun cesedinden bazı bölümleri yemiş olduğunu bildirmektedir.[9]

Katiller hiçbir şeyi şansa bırakmıyorlardı. Kalori dağılımı ırklara göre kesin biçimde ayarlanmıştı: Almanlar günde 2310 kalori alıyorlardı, Polonyalılar 634, Yahudilerse 184 kalori. Fiyatlarsa bununla ters orantılıydı.[10] Bu koşullar altında önce yoksullarla kadın ve erkek işçiler öldü, çünkü Almanlar bir çok işlerinde yalnızca kendi makine ve aletlerini getiren zanaatçıları işe alıyorlardı. Tüm bunlara karşın fırça yapım, dikiş ve diğer dokuma atölyelerinde iş bulan "şanslı kişiler" çoğunlukla kadınlardı.[11] Sabahın sekizinden akşamın yedisine kadar verilen günde iki tabak sade suya çorbanın ve doğrudan Alman makamlarının kasalarına giden "sosyal sigorta" parası kesiliyordu. Açlık, kıstırılmışlık ve aşırı yorgunluk bu kadınlara günlük yaşamı çekilmez hale getiriyordu: "Masa ve makineler üzerine eğilmiş insanlar (somutlaştırılırsa : çoğunlukla kadınlar, yaz. notu) korkunç koşullar altında karanlık ve izbe yerlerde, tabure ya da banklarda oturmaktadırlar. Giysi ve çamaşır, bluz ve kasket, şilte ve yorgan dikmekte, oyuncak, bebek, parlak süs teli, sinek kağıdı, tarak, çengelli iğne, çıtçıt, hasır

6) aynı kaynak, s.19.
7) aynı kaynak, s.20.
8) aynı yer.
9) aynı kaynak, s.24 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.554.
10) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.23.
11) aynı kaynak, s.20 ve devamı.

ayakkabı, çuval bezi ve fırça üretmektedirler. Fırça atölyelerinde kıllar elle kesilmekte ve keskin teller elle gerilmektedir. Kadın ve çocukların parmakları kan içinde, delik deşik ve hep iltihaplıdır, gözlerinin çevresinde aşırı yorgunluktan koyu halkalar vardır, sırtları kamburlaşmıştır. (...) Bunlar modern kürek mahkumlarıdır, yalnızca yemek karşılığında çalışmaktadırlar ve bu işçilere yemeğin bir lokma artığı düşmektedir."[12] - Ve parça başı çalışma onlara yemek yeme zamanı bile bırakmamaktadır, kadınlar çorbalarını çalışırken ayaküstü içmektedirler.

Gettoda salgınlar çıkmaktadır, tifüs, tifo ve paratifo salgınları, açlık, soğuk ve yorgunluktan zayıf düşmüş insanlar arasında kurbanlarını kolayca bulmaktadırlar. Gettonun kendi yardımlaşma kuruluşları tehlikeyi önlemek için her çareye başvururlar, ancak ellerinde yeterli malzeme yoktur ve sağlık koşulları çok kötüdür. Bu açlık ve yoklukla ezme politikası yaratıcılarını haklı çıkarır: 1942 Haziranına kadar çoğunlukla kaçak ve işçi olmak üzere 100.000 getto sakini ölmüştür.[13] Bu durumdan vali Ludwig Fischer de hoşnuttur; Varşova bölgesi polis ve SS şefi, SS tugay komutanı Wiegand genel vali Frank'ın bürosundaki bir toplantıda açlık stratejisinin bir avantajını daha vurguluyordu: Bu strateji Yahudilerin asice düşüncelere kapılmalarını önleyecekti.[14] Oysa yanılacaktı.

1942 Ocağında Sarah ve Roza Zilber Kardeşler Vilna'dan geldiler, Litvanya'daki katliamı anlattılar ve FPO (Birleşik Partizan Örgütü, Vilna Yahudi direnişi)nun gettoda silahlı ayaklanmaya çağrısını ilettiler. Onları Bialystok'dan gizli haberciler izledi, bunlar da sistemli katliamlarla ilgili haberleri getirdiler. En önemli partilerin önde gelen kişileriyle konuşmayı başardılar, ancak güvensizlik ve kuşkuyla karşılandılar: Böyle birşey belki Sovyetler Birliği'nin işgal altındaki bölgelerinde olabilirdi, ama Polonya'nın ortasında ve hele Varşova'da olanaksızdı. Uygar dünyaya duyurmadan yarım milyon insanı öldürebilmek olası değildi. Şubatta Chelmno'da gaz odalarındaki katliamlarla ilgili ilk görgü tanığı haberleri geldi -ve bunlara da çok az kişi inandı. O sırada Almanların sürekli yalanlarına karşın genel vali Frank'ın şu güvencesi çok daha yakın görünüyordu: Varşova, Radom ve Krakau gettoları kesinlikle korunacaktı.[15]

---

12) aynı kaynak, s.21.
13) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.555.
14) aynı yer.
15) aynı kaynak, s.564.

Oysa Hechaluz hareketinin genç "öneüleri", "Birlik" gençliği ve gettodaki komünistler akıllara sığmayanın korkunç gerçeğin ta kendisi olduğunu ve buna karşı birşeyler yapılması gerektiğini kavramışlardı. Şimdi diğer siyasal örgütler de "dışarı"yla bağlantı kurmaya çalışıyorlardı. "Birlik" Polonya sosyalistleriyle eski ilişkilerini tazelemeye, daha doğrusu pekiştirmeye çalışıyor, sağ Siyonistler radikal-yurtsever Polonya gruplarından biri olan PLAN'la ilişki kuruyorlardı. Revizyonistler daha 1942 yılının başında kendi savaş birlikleri ZZW (Yahudi Askerler Birliği)yi kurdular. Bu birlik ayaklanmayı örgütleyen ve yöneten Yahudi savaş örgütü ZOB'a katılmamakla birlikte sonradan ayaklanmada aktif görev alacaktır.[16] Aynı sıralarda çeşitli sokakların sakinleri Yahudi Konseyinin resmi komitelerinden bağımsız olan özerk ev komiteleri halinde örgütleniyorlardı. Bunlar üyelerinin sağ kalması ve korunması için uğraşıyorlardı ve sonradan "çılgın" direnişin temel ögesi oldular.[17]

1942 Martında siyonist liderlerle (aralarında Zivia Lubetkin de vardı) Komünist Parti ortaklaşa direniş olasılık ve biçimlerini tartışmak üzere biraraya geldiler. Bu toplantının sonucu Mayısta gençlik grupları Haschomer Hazair ve Dror'u, Yahudi İşçi Partisi (Sol ve Sağ) Poale Zion'u ve Komünist Parti PPR'i kapsayan Antifaşist Blok'un kurulması oldu. "Birlik" Antifaşist Bloka katılmayı reddetti, ancak bunun gençlik birliği "Gelecek" kendi savaş gruplarını kurdu.[18]

Artık silahlı mücadelenin örgütlenmesi amaçlı ve sistemli biçimde başlamıştı. Antifaşist Blok'un her beş üyesi bir grup oluşturuyordu, her grup patlayıcı madde ve asit kullanmayı öğreniyor, sıhhiye hizmetleri konusunda eğitim görüyordu. Eğitimcilerden yalnızca birinin, PPR'den May Szmidt'in askeri deneyimi vardı.[19] Böylece geleceğin kadın/erkek savaşçıları gerekli beceriyi kendi başlarına edinmek zorundaydılar - ve bu yüzden de genç adamların kadın yoldaşlarından hiçbir üstünlükleri yoktu. Kadınlar da erkekler de yaşamlarında ilk kez ellerine silah alıyor, ayrım gözetilmeksizin bunu kullanmayı öğreniyorlardı, kadınlar ve erkekler en iyi sokak savaşı taktiğini, saldırı ve geri çekilmeyi tartışıyorlardı. Buna karşın- gizli ajan olarak çoktandır

16) aynı kaynak , s.565 ve dev. ve Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.143.

17) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.40.

18) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.573 ve dev.; Bernard Mark, k. bel. yapıt, s.56; Vladka Meed: On Both Sides of the Wall, s.90.

19) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.61 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel yapıt, s.575

yeraltı etkinliğinin ilk ve en güç görevlerini üstlenmiş bulunan kadınlar direniş yönetiminde hemen hiç temsil edilmiyorlardı. Antifaşist Blok'un komutanı Haschomer Hazair'den Mordechai Anielewicz'di, kurmay ekibi tümüyle erkeklerden oluşuyordu.[20] Gerçi kadınlar Emanuel Ringelblum'un belirttiği gibi Yahudi direniş tarihinin en şanslı sayfalarını yazacaklardı, bununla birlikte Varşova'da Niuta Tejtelbojm ("Wanda")* ve Zivia Lubetkin, Vilna'da Vitka Kempner ve Krakau'da Gola Mirer gibi istisnalar dışında en üst düzeydeki kararlara katılamıyorlardı.

22 Temmuz 1942'de SS hücum kıtası komutanı Harman Hoefle Yahudi konseyi başkanı Czerniakow'a gettodaki "üretken olmayan" tüm Yahudilerin Doğu'ya göç ettirileceğini bildirdi. Ertesi gün tüm gettoya asılmış beyaz ilanlar Alman işletmelerinde çalışanlar, Yahudi konseyi üyeleri ve Yahudi polisler dışında herkesin Doğu'ya gönderilmek üzere "aktarma merkezi"ne gelmesi gerektiğini duyuruyordu. Hemen aynı gün (bu işi Almanların gözetiminde yapan) Yahudi polisi 2000 tutsakla 4000 dilenci ve barınaksız kişiyi hemen gönderilmek üzere kamyonlara sürüklediler.[21] Bundan böyle, bu ilk büyük temizlik eylemi 12 Eylül 1942'de tamamlanana kadar, her gün binlerce insan Treblinka'daki gaz odalarına sürüklendi: Varşova gettosunun 500.000 sakininden geriye ancak yaklaşık 60.000 kişi kalmıştı. Resmi Nazi istatistikleri bunu 35.639 kişi olarak belirtiyordu, ancak bu sayı saklanmayı ve baskınlardan kurtulmayı başaran "yasadışı kişiler"i kapsamıyordu.[22] Eylemin başlamasından birkaç gün sonra hemen tüm siyasal grupların temsilcileri durumu tartışmak üzere toplandılar. Direniş yararsız, diyordu, kimileri çünkü hemen hiç silahımız yok ve çok azız. Haschomer Hazair ve komünistlerin temsilcileri ise buna karşı çıkıyordu: "Bu sürgünler gettonun kesin yıkımı anlamına gelmese bile, çok iyi biliyoruz ki kaçakların ve Varşova'ya göç etmiş olanların tümü zaten açlıktan ölmüştür. Ve sürülenler gerçekten çalışma kamplarına götürülmüş olsalar bile bunlardan yüzde 75'i için ölüm kesindir. Bu nedenle kısırılmış hayvanlar gibi ölmektense onurla ölmek yeğdir. Başka çıkar yol yoktur, bize düşen tek şey savaşmaktır. Ancak simgesel bir savaş verebilecek durumda olsak bile bu, katliamı edilgin bir

---

20) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.574 ve devamı.
*) bkz. sayfa 230.
21) aynı kaynak, s.577 ve devamı.
22) aynı kaynak , s.591.

tutumla sineye çekmekten çok daha iyidir. (...) Başka seçeneğimiz yoktur, öyle ya da böyle yok edilmenin eşiğindeyiz. Gelin, umutsuzca eylemimizi protesto olarak Nazilerin yüzbinlerce Polonya Yahudisine yönelik cinayeti karşısında böylesine kayıtsız kalan dünyanın yüzüne fırlatalım!"[23]

Bu toplantıda uzlaşma sağlanamadı, ancak savaştan yana olanlar dışardan destek aramaya başladılar. Resmi Polonya direnişine gettoya silah yardımı yapmaları için ısrarlı ve yakarış dolu başvurularına ya kulak asılmadı ya da bunlar kesinlikle reddedildi. Varşova Yahudilerinin yok edilmesine seyirci kalmak istemeyen az sayıdaki kişinin de gücü yoktu ve çok az yardım edebiliyorlardı. Bu az rastlanılan girişimlerden birine iki kadın öncülük ediyordu, küçük bir Katolik örgütünün başkanı ve ünlü tarih romanları yazarı Zofia Kossak-Szczucka ve Polonya sosyalist hareketinin "eski savaşçı"larından Wanda Krahelska - Filipowiczowa. Sonunda ikisi de gettoyla dayanışmaları nedeniyle toplama kampına sürüklendiler.[24] İyi donatılmış Armia Krajowa kestirmeden yardımı reddederken Polonya resmi yeraltı örgütü Polonya merkezinin özel bir kuruluşu olan "Antyk" (Antikomünizm ajansı) Nasyonal Sosyalistlerin yok etme politikasına var gücüyle alkış tutmaktaydı. 1942 yazında her gün sürgünlerle dolu kamyonlar kentten ayrılırken "Antyk" resmi bir yazıda şu açıklamayı yapıyordu: "İstesek de istemesek de komünizm bize saldırmakta. Alman-Yahudi savaşının sonucunu belirleyecek olan Avrupa Yahudilerinin Almanlarca yok edilmesi bizim açımızdan kesinlikle sevindirici bir gelişmedir, çünkü bu, Almanlar çöktüğünde - veya daha da önce- komünizmin patlama gücünü zayıflatacaktır.[25]" Bu koşullar altında getto direnişi çaresiz durumdaydı, bir ayaklanma ise olanaksızdı.

Temizlik eyleminden arta kalanlar her biri bir duvarla çevrili üç çalışma kampına dağıtıldılar. Almanların "artık getto" dedikleri, merkez getto fırça yapımcılarının bölgesi ve (işgalcilerin "üretken getto" ismini verdiği Alman fabrikaları Toebbens, Schulz, Röhrich ve Schilling'in tesislerinin bulunduğu işyeri bölgesi.[26] Bu üç bölgeden her birinde yaşayanların diğerleriyle konuşması yasaktı. İş yerlerindeki çalışma artık tümüyle angaryaydı, günlük tayın bir tabak çorbayla bir

---

23) aynı kaynak, s.578 ve dev. dan alıntı (yazar taraf. İng. den çevrilmiş).
24) aynı kaynak, s.588.
25) aynı kaynak, s. 589.
26) aynı kaynak , s.591.

parça ekmekten oluşuyor, günlük çalışma 12-19 saat sürüyordu. Toplam olarak günde ortalama 100.000 zloti tutan adam başı üç zlotilik resmi günlük ücret girişimciler tarafından doğrudan Yahudi konseyine ve oradan da yeniden SS'e ödeniyordu.[27] Kendisi de Toebbens'de angarya işçisi olan Vladka Meed anılarında angaryayı şöyle anlatmaktadır:

"Bazı işçi kadınlar yetersiz beslenme ve ağrıdan, sürekli hızlı çalışmaya zorlanmaktan yarı ölü bir halde parça sayılarını yetiştiremiyor ve makinelerin üzerine yığılıyorlardı. Bu, günde pek çok kez oluyordu. Parça sayısını tutturmak için diğerlerinin onların işini de üstlenmesi gerekiyordu. Dikiş makineleri hiç durmaksızın tıkırdıyordu. Ağrıyan başlarımız, kupkuru dillerimiz ve yanan gözlerimizle yeşil asker pantolonlarından ve iğnelerden başka hiçbir görmüyorduk. - 10 santim yukarı, 10 santim aşağı, dikiyor, dikiyorduk, kare kareye ekleniyordu, (...) evrenimiz ufka kadar karelerden, yalnızca karelerden oluşuyordu. Sabırsızlıkla günlük taymımız olan bir tabak çorbayı çarçabuk içtikten sonra yatağa serilip gözlerimizi kapayabileceğimiz geceyi bekliyorduk. Almanların gittikçe daha fazla üretim isteyen doymak bilmeyen hırsı bazan bizi 30 saat aralıksız çalışmaya zorluyordu."[28] Bir kırbaçla silahlanmış gözcü bölmeleri dolaşıyor, kadınlardan birinin makinesinin üzerinde uyukladığını görürse kırbacı indiriyormuş. İşçi kadınlar depolardan birinde nöbetleşe yarımşar saat uyuyabilecekleri saklanacak bir yer bulmuşlar, ancak bu sığınak da keşfedilmiş: "Şeytanca bir 'Demek böyle' ile savunmasız kurbanının üzerine atıldı ve onu acımasızca kırbaçlamaya başladı, kırbaç şaklamaları kurbanının iniltilerini bastırıyordu. Ağzı kuduz bir köpeğinki gibi köpürüyordu. (...) Bu, ayıklamalar arasında bulunan 'sakin' dönemlerdeki yaşamımızdı."[29]

Büyük temizlik eyleminden beri gettonun havası değişmişti. Hâlâ hayatta olanlar çoğunlukla tüm ailelerini yitirmişlerdi. Gettoda yaşlı ve çocuk hemen hiç yoktu ve kadınların sayısı da aşırı ölçüde azalmıştı. Daha 1942 başında oran 100 erkeğe 134 kadınken, şimdi 100 erkeğe 70 kadındı.[30] Resmen kayıtlı çocuk sayısı toplam nüfusun ancak yüzde 2-3'ünü oluşturuyordu.[31] Geriye yalnızca köle olarak çalıştırıla-

27) aynı kaynak, s.592.

28) Vladka Meed, yuk. bel. yapıt, s.71 ve dev. (Vladka Meed'den bu ve aşağıdaki alıntılar yazar taraf. İng. den çevrilmiştir.)

29) aynı kaynak, s.72.

30) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.592.

31) aynı yer.

bilecek genç, eli ayağı tutan kadın ve erkeklerle, evlerin bodrumlarında ve çatı aralarında ya da üç getto arasında bulunan sahipsiz bölgedeki yıkıntılarda barınan yasadışı kişiler kalmıştı. Karşı koysaydık, diyorlardı şimdi bu insanlar kendi kendilerine, ebeveynlerimiz, çocuklarımız, sevgililerimiz hâlâ hayatta olacaklardı ya da hep birlikte ölüme gidecek ve en azından birkaç Almanı da yanımızda götürecektik. Emanuel Ringelblum şöyle anlatıyor: "Halk, bizi burdan götürmelerini bir daha asla Almanların yanına bırakmayacağız, diye ant içti. Biz telef olacağız, ama bu acımasız saldırganlar da ölümümüzü kanlarıyla ödeyecekler. Sağ kalabilme kaygısına kapılmamıza gerek yok, çünkü her birimizin ölüm fermanı zaten yazıldı. En iyisi onurumuzla savaşarak ölmeye kafa yormak." Bu artık yalnızca örgütlenmiş savaşçıların tutumu değildi. "Kıvılcım", diye anımsıyor Vladka Meed, tüm halka sıçradı, "alevlenmeye başladı, yavaş, tutuk, ancak sonra giderek daha güçlü."[32]

25 Ağustos 1942'de siyonist Akiba üyesi Israel Kanal Yahudi polis şefi Szerynski'ye ateş etti ve onu omzundan yaraladı.[33] Bu gettodaki ilk "terör" girişimiydi ve genel olarak onaylandı. Gettoda ekibiyle Almanları sürgün "iş"inden kurtarmış ve bunun dışında da tümüyle onları hoşnut edecek biçimde hareket etmiş olan bu Alman yardakçısı kadar nefret edilen hemen hiç kimse yoktu. 1942 Ekimi sonunda Antifaşist Blok'u oluşturan gruplar bir toplantı yaptılar, burada Yahudi savaş örgütü ZOB'un kurulmasına karar verildi. Birlik de onlara katıldı. Komutan olarak Haschomer Hazair'den Mordechai Anielewicz seçildi, kurmay ekibinde katılan tüm grup ve partilerin temsilcileri vardı (Poale Zion'un, komünistlerin, Birlik'in, Hechaluz gençliğinin), ZOB kurmay ekibindeki büyük olasılıkla tek kadın Zivia Lubetkin'di.[34] Her bir işyerinde ZOB'un eşgüdüm komiteleri kuruldu, kentin "Ari" kesiminden silah ve saklanacak yer sağlanmasından ve Polonya resmi direnişiyle bağlantılardan sorumlu olacak "dış" temsilciler seçildi. İşye-

---

32) Reuben Ainsztein'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.593 (yazar taraf.İng. den çevrilmiş).

33) aynı yer.

34) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt s.138 ve dev. ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.594; Bernard Mark ve Reuben Ainsztein yalnızca erkek kurmayları isimleriyle belirtmektedirler. Oysa Zivia Lubet in'in kısa yaşam öykülerinde Isaac Kowalski (Armed Jewish Resistance, Cilt 1,s.151), Jack Nusan Porter (aynı yer, s.293) ve Lahomeit Haggetaot Kibbuzu'nun yayınladığı "Zeugnisse Uberlebender" ('Sağ kalanların tanıklıkları) kitabı Zivia Lubetkin'in Antifaşist Blok ve ZOB kurucularından ve ZOB yönetimi üyesi olduğuna işaret etmektedir.

rine göre örgütlenmiş her grup altı kişiden oluşuyordu. ZOB'un yanı sıra ayrıca sağ Siyonistlerin bağımsız kalan, ancak mücadelede ZOB'la eşgüdüme giren ZZW'si vardı.[35]

ZOB hemen harekete geçmeye karar verdi, ilk eylemleri gettodaki hain ve işbirlikçilere yönelik olacaktı. - Bu ilk iki önemli eylemde de bir kadın görev aldı. 23 Ekim 1942'de Haschomer Hazair'in üç üyesi, Elijah Rózanski, Mordechai Grower ve Emilia Landau Szerynski'nin yardımcısı Jacob Lejkin'i vurdu. Sol Siyonistlerin koruyucusu, fabrikatör Aleksander Landau'nun kızı olan Emilia Landau en etkin ZOB savaşçılarından biriydi ve Ocak ayaklanması sırasmda daha da önemli bir rol oynadı. 29 Kasımda üçü de Dror üyesi olan David Szulman, Ber Brojdo ve Sarah Granatsztejn Yahudi konseyinin ekonomi şubesi müdürü Israel First'e bir suikast girişiminde bulundular - sonuç başarılıydı. David Szulman Yahudi konseyiyle Gestapo arasında bağlantıyı sağlayan First'i öldürmeyi başardı.[36]

Ancak şimdi en önemli görev silah sağlamaktı. ZOB'un yalnızca birkaç revolveri vardı, üstelik Regina Justman'ın gettoya gizlice sokmak üzere Gwardia Ludowa'dan aldığı silahlar da -taşıyıcılarıyla birlikte - Gestapo'nun eline geçmişti. PPR ve Gwardia Ludowa (Komünist Parti PPR'in askeri kolu) Yahudi üyelerinin, hepsinden fazla da Varşova yeraltının önemli militanlarından biri olan NiutaTejtelbojm'un* zorlamasıyla tabanca, revolver ve el bombası bulma çabalarını sürdürdüler. Tabanca, tüfek gibi silahları elde etmek çok güç olduğundan ZOB savaşçıları bomba ve Molotow kokteylleri üretmeye başladılar. İlk şişe bombaların yapımına katılmış olan Vladka Meed şöyle anımsıyor: "Michal koltuğunun altında bir kimya kitabıyla Gornoszlonska sokağındaki bodrumuma geldi. 'Gelsene, sana açıklamam gereken şeyler var.' Bana bir potasyumkarbonat, hidroklorik asit, potasyumsiyanür, şeker ve benzin karışımı hazırlanışını anlatan bir bölüm okudu. Kimyasal formüller kafamın içinde dansedip duruyordu. (...) 'Denemeye değer', kararını verdi Michal. 'İyi de, aygıtları nereden bulacağız?' diye sordum.' Kimyasal maddeleri normal şişelerde karıştırmaya çalışacağız', yanıtını verdi heyecanla, 'elbet bir şey çıka-

---

35) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.138 ve dev. ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.594.

36) Bernard Mark, yuk. bel, yapıt, s.147 ve dev. ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.598.

*) bkz. sayfa 230.

cak."'[37] İkisi gerekli malzemeyi sağlamaya koyulmuşlar, ancak bu her bir madde birbirinden çok uzak dükkanlardan ve ancak küçük miktarlarda alınabildiğinden epeyce güç bir işmiş. Harcanan çabaya değmiş - daha birinci deneyde etkileyici bir patlama olmuş. Ancak bu deneyleri "Ari" kesimdeki tehlikeli barınaklarda sürdürmek olanaksızmış. Vladka Meed ZOB'a haber vermiş ve bundan böyle malzemeyi duvardan gizlice gettoya aktarmaya başlamış, şişe bombalar burada, kendi yerlerinde hiç durmaksızın üretiliyormuş.[38] Kısa süre sonra Gwardia Ludowa onlara Molotow kokteyli yapmak için bir "reçete" vermiş, bu da aynı biçimde üretilmeye başlanmış.[39]

Alman işgalcilerin Varşova'yı "Yahudilerden arındırma" konusundaki plan hedeflerine henüz ulaşılmamıştı. (Hitler'le görüş birliği içindeki) Himmler'e göre geriye kalan ve hâlâ gettoda yaşamakta olan 60.000 kişinin de (resmi Nazi istatistiklerine göre ancak 40.000) ortadan kalkması gerekiyordu. Oysa endüstri ve ordudaki belirli bir Yahudi angarya işçisi kontenjanından vazgeçmek istemeyen büyük güçler bu kararlı nihai çözümcüye karşı çıkıyorlardı. Alman ordusu başmüfettişi korgeneral Schindler ve genel vali Frank emrindeki çalışma dairesi şefi Max Frauendorfer - Frank'ın da desteğiyle - Himmler'in planlarına karşı çıktılar, genel valilikteki Yahudilerin, özellikle de 100.000 civarındaki yeri doldurulamaz nitelikteki işçinin tümüyle yok edilmesi savaş üretiminin çıkarlarıyla çatışıyordu.[40] Himmler pes etmeye niyetli değildi, gettodaki işyerlerini denetledi ve oradaki Toebbens Schilling vs. gibi girişimcilerin öncelikle kendi ceplerini doldurmak için üretim yaptıklarını saptadı. Üstelik Wannsee Konferansı kararlarını dayanak alabilirdi ve başkomutanıyla görüş birliği içinde olduğunu biliyordu. Böylece Reich SS komutanı Varşova gettosunun tümüyle yok edilmesinin 15 Şubat 1943'e kadar tamamlanmasını emretti.[41] Gerçi ZOB bir sonraki temizlik eyleminin tam tarihini bilmiyordu, ancak bundan bağımsız olarak 22 Ocakta - ilk büyük eylemin başlamasından altı ay sonra - yapılacak silahlı bir eyleme hazırlanıyordu. Örgüt getto halkına bir çağrı bastırdı ve bunu tüm evlerin duvarlarına ve işyerlerine astı.

"22 Ocakta Varşova'dan zorunlu göçün başlaması üzerinden altı

---

37) Vladka Meed, yuk. bel. yapıt, s.156.
38) aynı kaynak, s.156 ve devamı.
39) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.600.
40) aynı kaynak, s.604.
41) aynı kaynak, s.606.

ay geçmiş olacaktır. Kardeşlerimizden 300.000'inin sürüldüğü ve Treblinka ölüm kampında vahşice öldürüldüğü o korkunç günler hiçbirimizin aklından çıkmadı. Yaşamın altı ayı korku içinde akıp gitti, kimse bir sonraki günün neler getireceğini asla bilemiyordu.(...) Bugün artık Hitler'in cellatlarının bizi yalnızca terimizin ve kanımızın son damlasına, son soluğumuza kadar işgücümüzden yararlanmak istedikleri için sağ bıraktıklarını iyice anlamalıyız."[42]

ZOB, o zamana kadar 20-30'ar kişilik 50 savaş birliği oluşturmuştu. Yaklaşık 1250 kadın ve erkek savaşçıdan yalnızca bir bölümünde tabanca, tüfek gibi silahlar vardı, çoğu şişe bombalar, sülfirik asit doldurulmuş ampuller, kendi yaptıkları el bombaları ve Molotow kokteylleriyle yetinmek zorundaydı.[43] Ellerinde bir tabanca ya da tüfek olanlar da çok iyi nişan alarak ateş etmek zorunda olduklarını biliyorlardı, çünkü cephane de silahlar kadar azdı. Savaçıların büyük bir bölümü hâlâ yasal koşullarda yaşıyor, işe gidiyor ve kurallara uygun bir evde oturuyordu. Yalnızca beş grup artık yeraltı koşullarında yaşıyordu, yani her an silaha sarılmaya hazır durumdaydı.

Almanlar direnişi gafil avlamayı başardılar. ZOB'un planladığı direniş eyleminden dört gün önce, 18 Ocakta gettoya girdiler. Yalnızca beş yasadışı grup hemen tepki verecek durumdaydı. Ancak işgalciler bunu da beklemiyorlardı. Jandarma, Letonyalı ve Litvanyalıyı yardımcı birlikler ve Polonya polisiyle dolu kamyonlar Gesia sokağına girip "Doğu Alman şantiyesi" boyunca ilerlerken daha önce getto polis şefi yardımcısına yapılan suikasti gerçekleştirmiş olan ZOB militanı Emilia Landau ilk el bombasını fırlattı. Bomba hedefini buldu, birçok Alman hemen öldü, ancak Emilia Landau da öldürüldü.[44] Saldırı işareti verilmişti. İşgalciler kendilerini bir kurşun ve Molotow kokteyli yağmuru altında buldular, panik başlamıştı, korku çığlıkları duyuluyordu: "Yahudiler ateş ediyor!"[45] 20 dakika sonra Almanlar ve yardımcıları geri çekilmek zorunda kaldılar. Geri döndüklerinde el bombası dolu kamyonlar, küçük tanklar, sahra topları ve makineli tüfekler getirmişlerdi, ancak çarpışmalar sürdü. ZOB ansızın taktik değiştirmiş, açık saldırıdan çete savaşma geçmişti: Savaşçılar evlerde barikat kuruyor, saldırganların bu evlere girmesini bekliyor, sonra birden onlara her yandan saldırıyorlardı. Bu yolla ölen düşmanlarının o

42) Bernard Mark'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.169.
43) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.607.
44) aynı kaynak, s.608; ayrıca bkz.: Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.175.
45) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.175.

çok gerekli silâhlarını da ele geçirebiliyorlardı. Almanlar yalnızca ZOB'un örgütlü birlikleriyle uğraşmıyorlardı, ev komiteleri tarafından eşgüdümü sağlanmış bloklarca ev de savunma mücadelesine katılıyordu. Çarpışmalar 18 Ocaktan 21 Ocağa kadar dört gün sürdü.[46] Almanlar "korkak, savaşmayı beceremez" Yahudiler karşısında ilk yenilgilerini aldılar. Bu darbe içlerine oturdu.

Gerçi eylemi yöneten Varşova bölgesi SS ve polis şefi SS albayı Dr. Ferdinand von Sammern - Frankenegg yaklaşık 1000 Yahudiyi öldürmeyi ve 5500'ünü göndermeyi başarmıştı[47], ancak yine de tüm gettoyu yoketme görevini yerine getirmekten çok uzaktı. Bunun yerine Himmler genel valilik güvenlik şefi, SS komutanı Krüger'e gettoda etrafı çevrilmiş bir toplama kampı kurmayı, tüm makine ve insanları orada toplamayı ve bir sonraki aşamada bu kampı yok etmeyi önerdi. Ancak Ocak ayaklanması deneyiminden sonra temkinli olmayı yeğleyen Krüger kampı kurmayı reddetti ve yine eskisi gibi makineleri gettodan bölüm bölüm çıkarma, insanları da psikolojik manevralar yardımıyla göndermeye çalışma konusunda direndi. Gettodaki Alman girişimcilerin kadın ve erkek işçilerine bunun yalnızca bir işyeri değişikliği olduğu konusunda güvence vermeleri ve onları gitmek için gönüllü başvurmaya kandırmaları gerekiyordu.[48] Ancak başka yerlerde kesinlikle başarılı olan bu taktik Varşova'da sonuçsuz kaldı. Getto'daki insanlar artık bu yalanlara kanmıyorlardı, ayaklanma kıvılcımı tutuşmuştu, tüm halk büyük dramın son perdesine, ayaklanmaya, silahlı direnişe hazırlanıyordu.

ZOB büyük kayıplar vermek zorunda kalmıştı, kadın ve erkek savaşçılarının beşte dördü ya tutuklanmış ya da öldürülmüştü.[49] Büyük bir hızla ve artık, Ocakta edindiği deneyimlerden sonra, kesinlikle yasadışı olarak yeniden örgütlenmeye başladı. Militanlar o zamandan beri kışlalarda yaşıyorlardı, her gizlenme yeri aynı zamanda bir silah ve bomba deposuydu, devriyeler sürekli olarak getto kapılarını ve çevredeki sokakları denetliyorlardı. Yahudi savaş örgütü her an saldırıya geçmeye hazırdı.[50] Bunun yanı sıra da getto sakinleri "bölgeleri"ni istihkâmlara dönüştürdüler. Getto halkı hava saldırılarına karşı sığınak

---

46) aynı kaynak, s.175 ve dev. ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.608 ve devamı.
47) Reuben Ainsztein, yuk. yapıt, s.609.
48) aynı kaynak, s.617.
49) aynı kaynak, s.609.
50) aynı yer.

yapma bahanesiyle hem evleri birbirine bağlayan, hem de dışarıya, kentin "Ari" kesimine açılan kusursuz bir korugan ve kanalizasyon sistemi kurdu. Ayaklanma başladığında Varşova gettosu iki katlı bir kentti: Evlerin ve sokakların altında gizli geçit ve saklanma yerlerinden oluşan bir labirent uzanıyordu. Çocuklar gettoya gizlice yiyecek ve silah sokmak için kanal sisteminden yararlanıyorlardı, daha sonra kuşatılan savaşçılar da kanallardan kaçacaklardı.[51] "Siviller", yani direniş içinde örgütlenmemiş olan kadın ve erkekler, silah edindiler ve bıçak, asit ve benzinle hazırlık yapılar. ZOB temsilcileri artık işyerlerinde açıktan açığa adam toplamaya başlamışlardı. ZOB militanı Sara Zagiel fırça yapımcılarına savaş örgütünün özde neyi amaçladığını açıklayan bir konuşma yaptı: Birincisi, geçen yılın Temmuzundaki ilk büyük temizlik hareketinde düşülen duruma bir daha asla düşülmemeliydi. İkincisi, getto faşizme karşı genel savaşta yerini almalıydı. Üçüncü olarak da ayaklanmadan sonra olabildiğince çok kişi ormanlara kaçmalı ve partizanların yanında savaşmayı sürdürmeliydi. Ancak genç kadın ayaklanmanın daha baştan yenilgiye mahkum, zaferi düşünmenin olanaksız olduğunu da hiç kuşkuya yer bırakmayacak biçimde belirtti.[52] Parola "herşeye karşın"dı. Ve benimsendi. Yeraltı üyesi Yitzhak Zuckerman gettodaki yeni atmosferi şöyle tanımlamaktadır: "Yahudi çantacının savaşçılara gönüllü olarak ve para istemeksizin bir tabanca kılıfı diktiği, Yahudi fırıncının savaşçılara içinden gelerek ve bedava bir somun ekmek verdiği gün, işte o gün kendi halkımız arasında yaşadığımızı biliyorduk. Sağ kalanlar topluluğu savaşçı bir topluluğa dönüşmüştü."[53] Emanuel Ringelblum Ocakla Nisan arasındaki bu aylarda şunları kaydetmiştir:

"Tümüyle ezilmiş bir kölenin bir daha karşı koyamayacağı biçiminde psikoloji yasasının doğrulanışına tanık olmuştuk. Ancak göründüğü kadarıyla Yahudiler yedikleri ağır darbelerden bir parça toparlanıyorlar. Yaşadıkları korkunç deneyimlerin ezikliğini bir ölçüye kadar üzerlerinden atıyor ve katliamı uysalca kabullenmenin felaketlerini azaltmayıp büyüttüğünü iyice kavrıyorlar. Kimle konuşursan konuş aynı dehşet dolu haykırışı duyuyorsun: Sürgünlere asla izin vermemeliydik! Sokaklara fırlamalı, her şeyi ateşe vermeli, duvarları yıkmalı

---

51) aynı kaynak, s.622 ve Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.231.
52) Bernard Mark, yuk. yapıt, s.187.
53) Yitzhak Zuckerman: Twenty-Five Years After The Warsaw Ghetto Revolt, s.31.

ve öbür yana kaçmalıydık. Kuşkusuz Almanlar öçlerini alırlardı, kuşkusuz bu bize binlerce ölüye malolurdu, ama 300.000'e değil. Şimdi kendi kendimizden utanıyoruz, kendi gözümüzde ve dünyanın gözünde onurumuzu yitirdik, bilgeliğimiz hiçbir işe yaramadı. Şimdi kendimizi savunmalıyız, karşı koymalıyız."[54]

Vladka Meed ayaklanmadan birkaç gün önce gettoya yaptığı ziyaretlerden birini anımsıyor. Yolda bir çocukluk arkadaşına rastlamış, kadın Vladka'nın direnişle ilişkisi olduğunu biliyormuş: "'Bir dakika bekle' diyerek beni durdurmaya çalıştı ve sonra fısıltıyla bana sordu: 'Nasıl silah bulabileceğimi bana söyleyemez misin?'(...) Gettotaki genel hava buydu: Saklanmak, sürgüne karşı koymak, ne pahasına olursa olsun kendini savunmak."[55]

Vladka Meed ve "Ari" kesimdeki yoldaşları eskisinden daha yoğun çalışmaya başladılar. Partizanlarla ilişkiler bağlayıcı hale getirilmeli, kaçaklar için saklanma yerleri hazırlanmalı ve her şeyden önce ve hâlâ silah, silah, silah örgütlenmelidir. Vladka Meed son ana kadar gettoyla "Ari" kesim arasında gidip gelir, cepleri patlayıcı maddeyle dolu duvardan içeri ve sonra yeni görevlerle dışarı tırmanır. ZOB'un gizli habercileri militanları öbür yanda bulunmakta, onlara daha fazla silah sağlamaları, daha fazla konut örgütlemeleri, olanaksızı gerçekleştirmeleri için yalvarıp yakarmaktadırlar. Getto içindeki ZOB koruganlarında aralıksız bomba ve el bombası üretilmekte, kışlalardaki direnişçiler sürekli alarmda beklemektedirler. Savaşla ilgili görevler söz konusu olduğunda erkekle kadın arasında hiçbir ayırım yapılmamaktadır. Kadınlar da erkekler gibi silah altındadır, kadınlar sokaklarda devriye gezmekte, tek tek gruplar arasında bağlantıyı kadınlar sürdürmekte, kadınlar şişelere patlayıcı madde doldurmakta, el bombası ve Molotow kokteylleri yapmaktadırlar. Ancak savaş örgütünün kadın üyelerinin işi bununla da bitmemektedir: Bu görevlere "ev kadını" görevleri de eklenmektedir. Bunlar diğer işler gibi cinsler arasında bölüştürülmemektedir. Siyasal ve askeri yönetim erkeklerin, yemek pişirmek de kadınların sorumluluğundadır. Emanuel Ringelblum örgüt evlerinden birine yaptığı ziyareti şöyle anlatıyor: "Swietojerska sokağı 32'de iki odası ve mutfağı olan bir evdi. Üç kat aşağıda bir Alman karakolu bulunuyordu. ZOB'un yerinde gece ve gündüz her şeyi göze almış on kişi kalıyordu. Savaşçılar oradan ayrılamıyorlardı, gereksinim-

54) Emanuel Ringelblum: Notes from the Warsaw Ghetto, s.326 (yazar taraf. İng. den çevrilmiş).

55) Vladka Meed, yuk. bel. yapıt, s.171.

leri karşılanıyordu. Dairenin girişine komşu evlerin tavan aralarından ulaşılıyordu; kapı ancak kararlaştırılan biçimde vurulduğunda açılıyordu. Evde kalan üç kadın savaşçı yemekleri hazırlıyor ve ZOB'un çeşitli tehlikeli emir ve görevlerini yerine getiriyorlardı, disiplin ve düzen kusursuzdu."[56]

Asilerin kurmay karargâhı getto bölgelerine göre dört bölge merkezine ayrılmıştı: Biri merkez gettodan, biri fırça yapımcılarına ayrılan bölgeden, bir diğeri de işyerlerinin bulunduğu alandan ("üretken" getto) sorumluydu, ZZW (sağ Siyonistlerin savaş birliği) ise Muranowski meydanı çevresindeki bölgeyi üstlenmişti. ZOB ve ZZW'nin toplam kadın ve erkek aktif savaşçı sayısı yaklaşık 2000'di. Artık bu dönemde solun ve ılımlıların tüm parti ve grupları ZOB'da örgütlenmişti: Haschomer Hazair, Dror, "Birlik", komünistler (PPR), Sol ve Sağ Poale Zion, Gordonia, Hanoar Hazioni ve Akiba.[57] Bu grup ve partilerin ZOB içindeki sorumlu temsilcileri erkekti. Yine de ZOB'un bazı savaş gruplarına kadınlar komuta ediyordu.

Himmler artık daha fazla beklemeye niyetli değildi. Führer'ine doğum gününde (20 Nisan) "Yahudisiz" bir Varşova armağan etmek istiyordu. Ayrıca Almanlar sıklıkla baskınlarını kurbanlarının kendilerini böyle günlerde güvencede sanacakları beklentisiyle önemli bayram günlerinde düzenliyorlardı. O yıl (1943) Paskalya ve Fısıh çakışıyor ve üstelik ikisi de "Führer'in doğumgünü" haftasına rastlıyordu. Gettonun nihai yok edilme tarihi 19 Nisan Pazartesi olarak saptandı. Ocaktaki fiyaskodan sonra Sammern- Frankenegg'in yeteneklerine artık pek güvenmeyen Krüger, getto harekâtı için Lwow'da henüz üslenmiş ve çete ve savunma savaşında deneyimli bir uzman olan SS tugay komutanı Jürgen Stroop'u görevlendirdi.[58] Stroop "eski bir savaşçı" ve Lippe NSDAP (Nazi Partisi) Kurucu üyelerindendi, savaş sırasında Ukrayna'daki partizan hareketiyle mücadelede kendini kanıtlamış ve ardından da Kafkaslarda terör eylemlerine karşı özel birlikler oluşturmuştu. Krüger onun tam Varşova gettosunun üstesinden gelecek adam olduğunu düşünüyordu.

18 Nisanı 19 Nisan 1943'e bağlayan gece Almanlar gettoyu makineli tüfekler ve Polonya polisinden oluşan sıkı bir kordonla kuşattılar. ZOB gözcüleri saat 2.15'de alarm verdiler, 15 dakika sonra savaş

---

56) Bernard Mark'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.226.

57) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.621 ve dev. ve Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.244 ve devamı.

58) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.618.

grupları yerlerindeydiler.[59] Sabah saat beşte saldırganlar gettoya doğru yürüyüşe geçtiler. Ancak 2000 direnişçi ve son derece yetersiz silahlanmış bir halka karşı kullandıkları güçler şunlardı: Alman ordusundan bir tabur zırhlı bombacı ve bir SS silahlı süvari birliği, iki topçu birliği ve bir istihkâm birliği, bir grup polis, Polonya polisi, Trawniki'deki SS okulundan bir tabur, Ukrayna ve Letonya yardımcı birlikleri ve itfaiye.[60] "Nihai çözüm"ü gerçekleştirecekler birkaç yüz tabanca,birkaç tüfek ve makineli tüfeğin karşısına, neredeyse sayısız tabanca, bitmez tükenmez cephane, yangın ve gaz bombalarıyla ve hatta sonradan bombardıman uçaklarıyla çıkıyorlardı.[61] Eğitimli, talimli saldırı ordusunun başında "liyakatli" bir general vardı. İçlerinden hemen hiçbiri 25 yaşından büyük olmayan getto savaşçılarının başında ise diğer yoldaşları gibi silahları yakın zamana kadar ancak resimlerden tanıyan 24 yaşındaki Mordechai Anielewicz bulunuyordu.

İşgalcilerin ilk birliği Nalewski ile Gesia sokaklarının birleştiği köşeye ulaştığında bir kurşun yağmuruyla karşılandı. Askerler büyük bir panik içinde kaçıştılar, savaşçılar geride kalan silahları toplamak için evden dışarı fırladılar ve sonra hızla geri çekildiler.[62] Aynı şey Zamenhof ve Mila sokağında da tekrarlandı. SS'ler ve Ukrayna yardımcı birlikleri siper olabilecek az miktardaki yer için dövüşüyorlar, sonra da kaçarcasına gettodan geri çekiliyorlardı. Sabah saat yedibuçukta Sammern -Frankenegg Bristol otelindeki Stroop'a koştu, şunları bildiriyordu: "Gettoda her şey bitti. Geri çekilmek zorunda kaldık, artık içeri giremiyoruz, bir sürü ölü ve yaralımız var."[63]

O zaman Stroop duruma el koydu. Öğle vakti ağır ve hafif toplarla donatılmış olarak 5000 adamla gettoya girdi.[64] Şimdi çatışmalar "değer belirleme" depoları ve Gesia sokağındaki hastahane çevresinde yoğunlaşmıştı. ZOB savaşçıları geri çekilmek zorunda kaldıklarında SS'lerin Yahudilerden çalınmış ve onların köle gibi çalışılarak ürettikleri malları sakladıkları değer belirleme depolarını ateşe verdiler. Bunun üzerine SS'ler hastahaneye saldırdılar, hastaları ve hemşireleri alevlerin içine attılar, yeni doğmuş bebeklerin başlarını duvarlara vu-

---

59) Marek Edelman: The Ghetto Fights (Getto savaşları) , Armed Jewish Resistance'de, Cilt 3, s.88.
60) Bernard Mark, yuk. bel, yapıt, s.239 ve devamı.
61) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.624.
62) aynı kaynak, s.625 ve devamı.
63) aynı kaynak, s.626.
64) aynı yer.

rarak parçaladılar, ve hamile kadınların karınlarını yardılar.[65] İlk gün öğleden sonra işgalciler Muranow meydanında ZZW birlikleriyle çatışsalar ve bunun hemen ardından da ilk kez halktan "çılgın" gruplarla yüz yüze geldiler. Akşam Stroop geri çekiliyor ve kayıplarını sayıyordu.

İkinci gün Almanlar ve yardımcı birlikleri fırça yapımcılarının bölgesine saldırmayı denediler. Öylesine şiddetli bir direnişle karşılaştılar ki sonunda savaşçılara 15 dakikalık bir ateşkes istemek için ellerinde beyaz mendillerle haberciler göndermek zorunda kaldılar: Tarihsel bir olay. ZOB üyeleri buna yanaşmadılar, saldırganlar yeni sürprizlerle karşılaşsalar. "Baksana Hans, bir kadın ateş ediyor!" diye haykırdı bir asker dehşetle [66] ve bu şaşkın "kahraman"ın başına dert olan tek kadın değildi. "Ari" kesimden çatışmaları izleyen bir gözlemci günlüğüne şunları kaydediyordu: "Gettoya komşu evlerin kapılarına gizlenen SS'lerle gettonun duvarları üzerinde duran Yahudiler arasındaki bir çatışmada makineli tüfeği kullanan bir Yahudi vurularak düşüyor. Aynı anda yamında duran kadın silahı kapıyor, tekrar Almanlara doğrultuyor ve onları ateşe tutmayı sürdürüyor."[67] Yahudi bir görgü tanığı sonradan şunları anlatmaktadır: "Bizimkiler var güçleriyle savaşıyorlardı.(...) Kadınların sakin yüzlerine baktım, bunlarda ne gözyaşı, ne korku vardı, onurlarıyla ölme kararlılığından başka."[68] Almanlar çatışmaların üstesinden gelemeyince fırça yapımcılarının bölgesini yangın bombalarıyla kundaklarlar, ZOB savaşçıları bir alev denizinden geri çekilmek zorunda kalırlar. Ancak pes etmezler. 22 Nisana kadar evlerden ve sokak ortasında düşmanlarıyla döğüşürler. Geri çekilemeyecek durumda olanlar da olabildiğince çok düşmanı birlikte ölüme götürmeye çalışmaktadır. Ayaklanmayı gizlendiği yerden izleyen kadın ressam Franciszka Rubinlicht şunları kaydediyordu: "Bugün her genç adam, her genç kız kahraman olarak ölüyor. Daha biraz önce 16 yaşında bir kız kemerine şişe denen birkaç el bombası bağladı, başına benzin döktü, kendisini tutuşturdu ve geçmekte olan bir tankın üzerine atladı. Bereket versin ki başardı; tankı parçaladı ve aynı anda tankın içindekilerle birlikte yaşamını yitirdi."[69] Stroop 21 Nisan tarihli raporunda şöyle yazıyordu: "İlk kez Chaluzze hareketi-

65) aynı kaynak, s.628.
66) Marek Edelman, yuk. bel. yapıt, s.92.
67) Bernard Mark'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.264.
68) Bernard Mark'dan alıntı, yuk. yapıt, s.283.
69) Bernard Mark'dan alıntı, yuk. yapıt, s.263.

nin kadın örgütünün katılımı (aynen alınmışur) saptandı."*[70] Onlara sonradan verdiği isimle bu "Chaluzze kızları", hücre arkadaşlarına pek çok kez onlardan söz ettiği hapse kadar peşini bırakmadılar. Hatta sözde külotlarına silah sakladıkları gerekçesiyle yakalanan kadınların iyice aranması için özel bir emir bile çıkardı.[71] Sonunda da kadınların tutsak edilmeyip hemen vurulması emrini verdi, çünkü bunlar çoğu kez son anda ateşledikleri bir el bombasıyla hem kendilerini hem de onları yakalamak isteyeni havaya uçuruyorlardı.[72]

Çatışmaların dördüncü gününde Almanlar gettoyu dumana boğmaya karar verdiler. Alev makineleriyle evleri sırayla tutuşturdular, çaresiz kalan pencerelerden atlayana kadar beklediler, sonra da onları havada vurdular. Stroop 22 Nisan tarihli raporunda hoşnutlukla şöyle yazıyordu: "Alev almış Yahudiler kitle halinde, tüm aile bireyleriyle pencerelerden atlıyor ya da birbirine bağlanmış çarşaflarla kendilerini aşağı bırakıyorlardı.(...) Bunların (...) hemen öldürülebilmeleri için gerekli önlemler alınmıştı."[73]

Savaşan getto dışardan yardım umamıyordu. Bir kez Armia Krajowa getto duvarları önünde bir saldırı başlattı, daha önce getto savaşçıları için pek çok kez silah örgütlemiş olan izci grubu bir eylem gerçekleştirdi ve özellikle de Gwardia Ludowa pek çok kez savaşanları dışardan desteklemeye çalıştı. Başarıya ulaşan az sayıdaki saldırıdan birini Niuta Tejtelbojm yönetiyordu: 20 Nisanda onun Gwardia Ludowa mangası getto duvarı önüdeki bir Alman makinalı tüfek mevziini safdışı bıraktı.[74] Bu arada getto duvarlarına bitişik sokaklarda bir yığın izleyici toplanmıştı ve "olay"ı yorumluyorlardı, hem de çoğu kez Almanlardan yana olarak.[75]

Artık çatışmalar korugana kaymıştı. Saldırganların taktik değiştirmesi gerekiyordu. Ağır kayıp vermeden ZOB koruganlarından birine girmeyi hemen hiç başaramadıklarından bu kez zehirli gaz vermek

---

*) Bernard Mark, Stroop'u düzeltir: Hechaluz'un bir kadın örgütü yoktu. -Ancak epeyce savaşan kadın vardı.

70) Reuben Ainsztein'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.652 (yazar taraf. İng. den çevrilmiş).

71) Stroop'un Krakau'daki Doğu Ss ve polis komutanı general Kröger'e 3 Mayıs 1943 tarihli telgrafı, Bernard Mark'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.358.

72) Kazimierz Moczarski :Gespraebe mit dem Henker (Cellatla söyleşiler), s.177 ve devamı.

73) Bernard Mark'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.317.

74) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.300 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel, yapıt, s.634 ve devamı.

75) Diğerleri yanında bkz. : Vladka Meed, yuk. bel, yapıt, s.196 ve devamı.

ya da koruganı su altında bırakmak için istihkam duvarlarında gedik açmaya çalıştılar.[76] Bu aşamada ZOB'un en güçlü mevzileri Leszno sokağında bulunuyorlardı. Leszno sokağı 74'lerdeki bir koruganı savunan Hersz Kawe savaş grubu bir kadının, su tam anlamıyla boğazına ulaşana kadar savaşmayı sürdüren Roza Rozenfeld'in komutası altındaydı. Almanlar bekledikleri anın geldiğini görünce Roza Rozenfeld'i ve onunla birlikte de bedeniyle Roza'nınkini örtmeye çalışan genç savaşçı Halinka Rochman'ı vurdular. Bu savaşta daha birçok kadın öldü. Zocha Brzezinska, Tosia Zebularz, Sara Klejman ve Chawa Brander.[77] Bu arada bazı savaş grupları kanal sisteminden kaçmak zorunda kalmışlardı. Mayıs sonunda Leszno sokağında bulunan bir mevzideki sağ kalanlar boşaltıldı, ancak cesetlerle tıkanmış kanalizasyon kanallarından hepsini bir anda geçirmek olanaksızdı. Daha önce yoldaşlarından bir bölümünü başarıyla dışarı çıkarmış olan Regina Fuden ve Lea Korn diğerlerini de kurtarmak için yanmakta olan gettoya geri döndüler.[78] Ancak bu arada Almanlar kurbanlarının bu yolla ellerinden kaçtığını keşfetmişlerdi. "Ari" yandaki kanal kapaklarını çember altına aldılar, biri dışarı çıkmak isteyene kadar beklediler, sonra da ya kapakların üzerine beton dökerek ya da kanallara zehirli gaz bombaları atarak kaçanları yavaş ve acı dolu bir ölüme terkettiler.[79]

Franciszkanska sokağı 30'daki bir korugan 1-3 Mayıs arasında üç gün ağır ateş altında dayandı. Almanlar saldırdıklarında ZOB savaşçısı Debora Baran bir el bombasıyla yanıt verdi, bunu da bir kurşun ve el bombası yağmuru izledi. Saldırganlar tekrar tekrar geri çekilmek zorunda kaldılar. Mücadele sonunda kendilerini el bombalarıyla amansızca savunan birçok ZOB kadınıyla yakın savaşa dönüştü. Galipler hiçbirini canlı olarak ele geçiremediler.[80] Leszno sokağı 6 Mayısta hâlâ dayanıyordu, ancak 7 Mayısta ayaklananların buradaki son mevzileri de düştü. Buradan sağ çıkanlardan biri sonradan şöyle anlatıyordu: "Bizi yeraltı geçidinden ("Ari" yana açılan, yaz. notu) ayıran taş duvarı yıkmamıza fırsat kalmadan, Almanlar tarafından çember altına alınmıştık. Korugandan çıkmamızı istediklerinde yanıt vermedik. O zaman zehirli gaz kullandılar. (...) Her şeyin bittiğinin

76) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.642 ve devamı.
77) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.338.
78) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.658.
79) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.345.
80) aynı kaynak, s.353.

farkındaydık. (...) İlk olarak bu sırada girişte görevli bulunan kadın savaşçı Ita Heyman içeri hızla dolan gazdan zehirlendi. İlk o karanı verdi, revolverini çekti ve son kurşunu kendisine yöneltti. Yanına koştuğumuzda ölmekte olan arkadaşımızın ancak son sözlerini duyabildik: (...) 'Kimseye yük olmak istemiyorum, yeter ki onların ellerine düşmeyeyim.' Hemen ardından Almanlar korugana girmişlerdi bile."[81] Bu kesimin kadın komutanlarından biri Almanların kordonunu yararak yakındaki yıkıntılardan birinde kaybolmayı başardı.[82]

8 Mayısta saldırganlar ZOB'un Mila sokağı 18'deki kurmay karargâhı koruganını keşfettiler. Koruganı her yandan kuşattılar ve ateş açtılar, buna da hemen yanıt verildi. Sonunda burada da zehirli gaz bombalarına başvurduklarında boğulmakta olan kadın-erkek savaşçılar intihar ettiler, aralarında Anielewicz ve karısı Mira Furcher de vardı. Yedek çıkış çok geç bulundu, yalnızca bir kaç kişi, bunlar arasında da ZOB militanlarından Tosia Altman ve Zivia Lubetkin kaçmayı başardı. Sonunda Stroop ayaklanmanın komutanlarına karşı kazandığı zaferden emin olmak için korugana geldiğinde şu saptamayı yapmak zorunda kalıyordu: "Sorguya çekmek istediğim kişilerin hepsi ölmüştü."[83]

Artık direnişin merkezi devre dışıydı, ancak çarpışmalar hâlâ sürüyordu. Ayaklanmanın bu son aşamasında Stroop'un kesin zaferini engelleyenler özellikle "çılgın" gruplar, "yıkıntı insanları"ydı. Bir görgü tanığı daha sonra, bu arada yanıp kül olmuş gettonun dumanları tüten yıkıntıları arasından çıkıp Alman devriyelerine baskın yapan bu "hayalet"i şöyle betimlemekteydi: "Bodrumlardan hayalete benzer birkaç kişi hızla ve sessizce süzülüyordu,(..) lime lime giysileri, ellerinde silahlarıyla.(...) Tahta bir barakada birkaç tuğlanın üstünde yamru yumru tencereler duruyordu, pislik içinde, saçı başı darmadağın kadınlar yemek pişiriyorlardı. Orman hayvanlarına benzer çocuklar paylarını istiyorlardı."[84] 22 Mayısta Goebbels günlüğüne şunları yazıyordu: "Varşova gettosundaki mücadele sürüyor. Yahudiler hâlâ direniyorlar."[85] Yahudiler Haziranda da hâlâ direniyorlardı. Bonifraterska sokağındaki son saldırılarda kadın savaşçı Janka Gontarska öldü, Kurza sokağında bir gençlik grubu hâlâ dayanıyordu. Bir Alman müfrezesine

81) aynı kaynak, s.363.
82) aynı kaynak.
83) aynı kaynak, s.372 ve devamı.
84) aynı kaynak, s.382.
85) Reuben Ainsztein'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.661 (yazar taraf. İng. den çevrilmiştir).

baskın yaptıklarında yenik düştüler, ölülerinden ikisi kızdı.[86] Ancak 1943 Temmuzunda, 19 Nisanda gettoya girişinden en azından on hafta sonra, SS tugay komutanı Stroop görevine tamamlanmış gözüyle bakabiliyordu.

Sağ kalan getto savaşçıları partizanlara katıldılar, bunlardan çoğu 1944'deki Varşova ayaklanması sırasında bu mücadelede de yer almak için kente geri döndü. İçlerinden biri olan Zivia Lubetkin Yahudi savaşçıların Polonyalıların kavgası içindeki çok çelişkili konumunu şöyle anlatır:

"Londra'daki Polonya hükümeti ayaklanmayı tam Almanların çekilmek üzere, Kızıl Ordu'nun ise kente henüz girmemiş olduğu anda başlatmanın akıllıca olacağını düşünmüştü. Böylece Doğu'daki büyük kin duyulan düşman kendisini bir oldu bitti karşısında bulacaktı. Kent bağımsız Polonya ordusu ve hükümeti tarafından kurtarılmış olacaktı. (...) Biz de bu ayaklanmanın siyasal niteliğinin en az PPR ve Armia Ludowa (komünist PPR'in askeri kolu .Gwardia Ludowa bu arada bu ismi almıştı, yaz. notu) yöneticileri kadar bilincindeydik, ancak yine de katılmaya karar verdik. Bizim gözümüzde ayaklanma tüm siyasal içeriğine karşın yine de Almanlara karşı bir savaştı."[87]

ZOB grubu Leszno sokağındaki genel karargâhında toplandı ve Armia Krajowa komutanlığıyla bağlantıya geçti. Sağ kalan getto savaşçılarının Polonya ayaklanmasına katılma önerileri burada pek sevinçle karşılanmaz. ZOB habercileri atlatılır. Ancak bu arada Armia Ludowa'nın eski Varşova'da toplandığını öğrenmişlerdir. Getto ayaklanması döneminden eski bağlantılar yeniden kuruldu, ZOB üyeleri Armia Ludowa tarafından coşkuyla karşılandı. Zivia Lubetkin: "Bunlar gerçek mücadele ruhu olan doğru dürüst insanlardı. Getto ayaklanmasından yalnızca birkaç düzine Yahudi savaşçı sağ çıktığından şimdi onların da yaşamlarını yitirmesinin âdil birşey olmayacağı görüşündeydiler. Yaşamımızı kurtarmayı ahlaki görev sayıyorlardı. Bu nedenle bizi doğrudan yaşam tehlikesi olmayan kesimlere yerleştirmek istiyorlardı. Elbette ki bu koşulları kabul etmeye yanaşmadık. Polonya ayaklanmasına iyi bir izlenim yaratmak için değil, savaşmak için katılmıştık."[88]

---

86) Bernard Mark, yuk. bel. yapıt, s.406.

87) Zivia Lubetkin: The Polish Uprising (Polonya ayaklanması), Armed Jewish Resistance'de, Cilt 1, s.152 (Zivia Lubetkin'den bu ve aşağıdaki alıntılar yazar taraf. İng.den çevrilmiştir).

88) aynı yer, s.155.

Eski kent Gwardia Ludowa'nın yönetiminde bir ay boyunca dayandı, sonra asiler geri çekilmek zorunda kaldılar: Gettodan öğrenmişlerdi, geri çekilişlerini kanalizasyondan yararlanarak örgütlediler. Yahudi savaşçıları için bu, bu yoldan terkettikleri ikinci savaş alanıydı. Armia Ludowa'nın teslim olmasından sonra Armia Ludowa militanları sivil halkın arasına karışarak gözden kayboldular - ZOB üyeleri için söz konusu olamayacak bir çözüm, çünkü halkın büyük bölümünün Yahudi düşmanlığı azalmamıştı ve Almanlar hâlâ sağ kalan, oraya buraya dağılmış tek tük Yahudinin peşindeydi. Sonunda Zivia Lubetkin ve Marek Edelman gruplarıyla birlikte Vistül kıyısında bombalanmış bir evde gizlenmeyi başardılar. Bir ay sonra yoldaşları onların hâlâ sağ, ancak saklandıkları yerin Almanlarca keşfedilmesinin eli kulağında olduğunu farkettiler. Hemen hile dolu bir kurtarma eylemi örgütlediler: Kızıl Haç görevlisi kılığında tifüslü hastaları almak için - artık Almanların boşalttığı -kente geri dönmek zorunda olduklarını söylediler. Bu fikir ZOB üyesi ve 'Birlik'in Varşova'nın "Ari" kesimindeki bağlantı kişisi Ala Margolis'den çıkmıştı. Genç kadın doktor Inka Schweiger'le birlikte bu tehlikeli oyunu örgütledi - ve onu başarıyla gerçekleştirdi. Kadınlı erkekli saklanmış tüm ZOB grubu kurtarıldı.[89] Getto ayaklanmasından sağ çıkan bu bir avuç insan 17 Ocak 1945'de Sovyet tanklarının Varşova'ya girişini gördü. Çok karmaşık duygular içinde - bir yanda terörün sona ermesinden ve Almanların gidişinden duyulan sevinç, öte yanda ise onca insanı yitirmenin yarattığı onulmaz acı - uğrunda en azından ikibuçuk yıldır savaştıkları kurtuluşa eriştiler.

89) aynı yer, s.157 ve devamı.

Vilna

"Liza çağırıyor"

Litvanya Doğu Yahudilerinin düşünsel merkezi sayılırdı. Küçük, çok halklı devlette etnik azınlıklarının en büyüğü olarak yaklaşık yarım milyon Yahudi yaşıyordu.[1] Litvanya'nın Yahudi merkezi ancak 1939'da Hitler-Stalin paktının özel bir hükmü gereğince o zamana kadar bağımsız cumhuriyetle birleştirilen Vilna'ydı.[2] Sonraları NS ideolog Rosenberg'in ırk kuramları için ek "kaynak" olarak kötüye kullanacağı, Doğu Avrupa Yahudileri'nin tarih ve kültürüyle ilgili benzersiz bir koleksiyon olan YIVO Enstitüsü Vilna'da bulunuyordu. Sol siyonist gençlik hareketinin seçkin politikacıları Vilna'da toplanıyordu, çünkü Vilna Polonya (ve Litvanya) Yahudilerinin yasal yoldan Filistin'e gidebilecekleri tek kentti.[3] Almanlar kente girdiğinde gelecekteki Yahudi direnişinin bir dizi efsanevi önderi burada toplanmıştı; bunlar arasında Bialystok'daki silahlı direnişin gelecekteki komutanları Tamara Sznajderman ve kocası Mordecai Tenenbojm–Tamarof ve Chayke Grosman da bulunuyordu.[4] Bu nedenle silahlı ayaklanma düşüncesinin Vilna'da doğması ve buradan Polonya, Beyaz Rusya ve Litvanya'nın diğer gettolarına yayılması hiç de şaşılacak birşey değildir. Ve kadınlar gerek Vilna gettosunda gerekse sonradan Vilna partizan birliklerinde başka hemen hiçbir kentte olmadığı kadar önemli bir rol oynamışlardır.

1940 Haziranında Kızıl Ordu Litvanya'yı işgal eder, Vilna da Sovyet egemenliğine girer. Oysa geniş halk kitleleri Almanlara yakın-

---

1) Dov Levin : Participation of the Lithuanian Jews in the Second World War (Litvanya Yahudilerinin İkinci Dünya Savaşına katılması), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 1, s.272.

2) Yitzhak Arad: Ghetto in Flames (Alevler içindeki getto), Kudüs ve New York, 1980, s.9.

3) Reuben Ainsztein : Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe, s.486.

4) aynı yer.

lık duymaktadır, devlet başkanı Smetona ve diğer üst düzey hükümet yetkilileri Almanya'ya kaçarlar.[5] Halkın Ruslardan nefreti tarihsel süreç içinde gelişmiştir, küçük ülke çarlık döneminden beri tekrar tekrar ilhak edilmiş, Bolşevik hükümet de onu 1918'de kestirmeden bir Sovyet cumhuriyeti haline getirmiştir.[6] Litvanya'da Yahudi düşmanlığının geleneksel bir niteliği olması, üstelik Yahudilerin bir de Sovyet Devletine yakınlık duymakla suçlanmaları nedeniyle devletin kısa bağımsızlık döneminde bir takım Yahudi karşıtı taşkınlıklar görüldü. Bu suçlama en azından 1939'dan beri kesinlikle yerindeydi, çünkü Almanların ya da Kızıl Ordu'nun eline düşme seçenekleriyle karşı karşıya kaldığında Yahudi halk açıkça Kızıl Ordu'yu yeğlemişti.[7] Ancak sonra Kızıl Ordu'nun 1940 Haziranında gerçekten de Litvanya'ya girmesi ve ülkenin bundan böyle Sovyet yasalarına göre yönetilmeye başlamasıyla Yahudi halkın, daha doğrusu siyonist topluluğun yaşamı da değişti. Yahudi ücretliler ekonominin kamulaştırılmasından yarar sağlarken orta halli Yahudilerin bir bölümü o zamana kadarki varoluş dayanağını yitirdi. Komünist Parti dışında tüm partiler, bu arada komünist olmayan basın yasaklandı. Özel okul ve kütüphaneler devletleştirildi. Yahudi okullarında eğitim dili hâlâ Yidiş'di, ancak İbranice ve din dersleri artık yasaklanmıştı. Siyonist parti ve gruplar, bu arada sol siyonist Hechaluz hareketi de yeraltına kaydı, yalnızca Marksist Haschomer Hazair'in bir kibbuzu -tanınmış bir kolhoz olarak - yasal varlığını sürdürebiliyordu.[8] Ancak bu yine de kötünün iyisiydi ve Kızıl Ordu ülkeye giren Alman ordularınca püskürtüldüğünde, onu bir Yahudi kaçak akını izliyordu.

26 Haziran 1941'de Alman orduları Vilna'yı işgal etti, onlarla birlikte SS ve SD de kente geldi ve hemen "iş"e koyuldular. Kurbanlarının "avcı" dediği Litvanyalı gönüllülerle birlikte ülkeye girişlerinden sonraki ilk haftalar içinde 20.000 genç adam öldürdüler, gözlerini özellikle Vilna Yahudilerinin düşünce ve politika alanındaki liderlerine dikmişlerdi.[9] SS ve Litvanyalı yardımcıları 1941 Haziranından Ekimine kadar yaklaşık 80.000 Litvanyalı Yahudinin hemen hemen yarısını öldürmüşlerdi. Eylülde henüz sağ olan yaklaşık 40.000 kişi iki gettoya yerleştirildi.[10] 2 Numaralı getto denen getto, birkaç dar sokağı

5) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.20 ve devamı.
6) Dov Levin, yuk. bel. yapıt, s.21 ve devamı.
7) aynı kaynak, s.667.
8) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.21 ve devamı..
9) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.489.
10) aynı kaynak, s.487 ve devamı.

daha 16./17. yüzyılda üç-dörtbin sakinle ağzına kadar dolmuş olan ortaçağdan kalma Yahudi mahallesinde kuruldu. Şimdi de yeni efendiler bu bölgeye çoğu yaşlı ve düşkün olan 11.000 kişi daha tıkıştırıyorlardı. Geri kalan 29.000 kişi 1 numaralı gettoya, biraz daha büyükçe bir bölgedeki 19. yüzyıldan kalma "yeni" Yahudi mahallesine sürüldü.[11]

Getto duvarları örülür örülmez yeniden katliamlar başladı. Önce 2 numaralı gettonun "üretken olmayan" sakinleri öldürüldü, ardından da getto dağıtıldı. Ancak 1 numaralı gettoda da her gün ayıklama yapılıyordu, yıl sonunda yalnızca 15.000 Vilnalı gettoda sağ kalmıştı. Her ne kadar Naziler işgalin ilk haftalarında erkeklerin ortadan kaldırılmasına ağırlık verdilerse de şimdi kadınların öldürülmesindeki "açığı kapatıyorlardı".[12] Bu katliamlar diğer çoğu kentte olduğu gibi uzak ölüm fabrikalarında değil, hemen kentin kapıları önünde, eski bir dinlenme bölgesi olan Ponar'da gerçekleştiriliyordu. Kızıl Ordu, tanklarını gizlemek için Ponar ormanlarında dev çukurlar kazmıştı. İşgalin ilk günlerinden başlayarak Almanlar kamyonlarla binlerce ve binlerce Yahudiyi buraya getiriyor, onlara çukurların kenarlarına dizilmelerini emrediyor ve sonra da onları biçiyorlardı.[13] Almanlar gettonun başına Polonya ve Litvanya'daki tüm işbirlikçi Yahudi konseyi üyelerinin en kıyıcısı ve vicdansızı olarak tanınacak bir revizyonisti (sağ siyonist Betar üyesi), Jacob Gens'i getirdiler.[14] İşgalcilerin istedikleri gibi bir Yahudi konseyi oluşturma konusundaki ilk girişimleri başarısız kalmıştı. Sol siyonistler daha baştan Yahudi konseyine üye göndermemekte direnmişlerdi ve Vilna Yahudilerinin saygın lideri "Litvanya Kudüsü'nün babası" 86 yaşındaki liberal Siyonist Jacob Wygodzki de konseye girmeyi reddetmişti.[15] Sonunda yine de bir Yahudi konseyi kuruldu, üyeleri öncelikle kültürlü orta sınıftandı, aralarında "Birlik"den bazı temsilciler de vardı. Naziler işlerine gelmeyen bu kurulun tüm üyelerini daha getto kurulmadan öldürdüler ve sonunda Yahudi polis müdürlüğüne atadıkları Jacob Gens ve onun oluşturduğu bir ekiple ideal temsilcilerini buldular. Gens "yaşamak için çalışmak" parolasının inançlı bir savunucusu olarak ortaya çıktı ve bu denenmiş taktiği başarıyla Alman efendilerine de kabul ettirdi: Son ana kadar getto halkını, o zamana kadar sağ kalmış olanlara gereksinim duyul-

11) aynı kaynak, s.494.
12) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.108 ve devamı.
13) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.75 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt s.486
14) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.124 ve dev. ve: Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.505 ve devamı.
15) Reuben Ainszetein, yuk. bel. yapıt- s.488.

duğu güvencesiyle avuttu - onların yalnızca becerikli ve yorulmak bilmez işçiler olduklarını kanıtlamaları gerekiyordu. Gens ayıklamaları da bizzat yapıyordu, bu konuda da Nasyonal Sosyalist ideolojinin ateşli bir temsilcisiydi: Ayıklama yasası güçlüleri yaşamda tutabilmek için güçsüzlerin gözden çıkarılmasını emrediyordu.

Vilna'da yeraltı kurulmaya başladığında getto halkı çoğunlukla getto içinde ve dışında köle gibi çalışan ve yine sürekli ayıklama tehditi altında yaşayan genç kadın ve erkeklerden oluşuyordu. Ancak bir "belge"si, yani çalışma kağıtları olanların yaşamaya hakkı vardı ve "belge" sistemi de sürekli değişiyordu. Başlangıçta verilen çalışma belgesi çalışan, karı ya da kocası ve 16 yaşından küçük iki çocuğu için geçerliydi. "Belge"si bulunan ve evli olmayan kişi kağıtları olmayan birini karısı ya da kocası olarak gösteriyor, bir çocuklu ya da çocuksuz çiftler başkalarının çocuklarını kendi çocukları olarak bildiriyorlardı. Ancak sonunda "yaşama hakkı" "belge"nin doğrudan sahibine indirgendi. Çalışmayan ölüme mahkumdu.[16] Vilna Siyonist Gençlik Hareketi ve gettodaki komünist hücre militanları Doğu Avrupa'daki Yahudilerin yazgısının çalışma kamplarına "göç ettirilmek" değil yok edilmek olduğunun bilincine başka yerlerdeki yoldaşlarından çok daha önce varmışlardı. Chelmno ve Treblinka'da olanlardan henüz kimsenin haberi yokken Vilnalılar Ponar'da Almanların gerçek niyetlerinin kanıtını gözleriyle görüyorlardı. İlk katliamlardan kurtulmuş olan Komünist Parti ve Sol siyonist örgütler Haschomer Hazair ve Dror üyeleri durumu tartışmak için gettoda toplandı. Haschomer Hazair'den birkaç kadın ve erkek bir manastıra sığınmışlardı: Kolonja Wilenska Dominiken manastırı başrahibesi Anna Borkowska grubu saklamaktaydı. Silahlı direniş düşüncesi önce burada gelişti, gettodaki tüm antifaşist güçleri birleştirme önerisi de burada doğdu.[17] Buna koşut olarak bir grup da Betar'dan Joseph Glazman'ın çevresinde oluştu, onların da parolası aynıydı: Yok edilmeye boyun eğmemek![18] "Manastır grubu" gettoya geri dönmeye karar verdi ve bunun hemen ardından, 31 Aralık 1941 akşamı o çok önemli toplantı yapıldı : 150 Hechaluz Hareketi üyesi Aba Kovner'in hazırladığı silahlı mücadeleye çağrıyı tartışıtlar, çağrı kabul edilerek hemen yayınlandı: "Gelin, koyunlar gibi mezbahaya gitmeyelim!(...) Katillerimize verilecek tek yanıt: Silahlı ayaklanmadır! (...) Özgür savaşçılar olarak ölmek, katillerin lütfuyla yaşa-

16) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.193 ve devamı.
17) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.489.
18) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.229.

maktan yeğdir."[19] Siyonistlerin yanısıra gettoda bir de iki erkek, Itzhak Witenberg ve Berl Szeresznyevski ve iki kadının, Chenia Borowska ve Sonia Madaysker'in yönetiminde komünist hücre kurulmuştu. Chenia Borowska gibi son ana kadar Litvanya direnişinin en önemli militanlarından biri olan Sonia Madaysker o sırada 28 yaşındaydı. Sekiz yılını hapiste geçirmişti, gençliğine karşın siyasal yeraltının deneyimli bir mücadelecisiydi.[20]

23 Ocak 1942'de o sırada varlık gösteren tüm yeraltı grupları gettoda toplandılar ve Farejnikte Partizaner Organizazie'yi, FPO'yu kurdular. Bu, sol ve sağ Siyonistleri, komünistleri ve "Birlik"i bir araya getiriyordu, diğer kentlerde ancak güçlükle ulaşılabilen ya da hiç ulaşılamayan bir koalisyon. FPO'nun komutanlığına, getto dışındaki komünist yeraltıyla - Yahudi direnişinin tek bağlaşığı - en iyi ilişkilere sahip komünist Itzhak Witenberg seçildi. FPO'nın kurucu üyeleri arasında olağanüstü çok sayıda da kadm vardı, örneğin Sol Siyonistler'den Roza Korczak, Tamara Sznajderman, Chayke Grosman ve Vitka Kempner ve komünistlerden Chenia Borowska ve Sonia Madaysker.[21] FPO önceleri üyeleri gruptan olan üçlüler halinde örgütlendi. Birkaç ay sonra üçlüler, beş üyesi de olabildiğince farklı siyasal örgütlerden gelecek biçimde beşlilere dönüştürüldü.[22]

FPO militanlarının da - birkaç istisna dışında - hiçbir askeri deneyimleri yoktu; Varşova, Bialystok ve Krakau'daki yoldaşları gibi onlar da silah ve patlayıcı madde kullanmayı kendi kendilerine öğrenmek zorundaydılar. Vilna'da silah sağlama işi örneğin Varşova'daki kadar güç değildi. Almanlar kentin banliyölerinden biri olan Borbiszki'de büyük silah ve cephane depoları ve tamir atölyeleri kurmuşlardı, ele geçirdikleri silah ve cephaneyi burada saklıyor ve Yahudi angarya işçilerine onartıyorlardı. Bu işçiler arasında ölümü göze alarak revolver, tüfek, (parçalarına ayrılmış durumda) makineli tüfek ve el bombalarını gizlice gettoya kaçıran FPO üyeleri de vardı.[23] FPO buna ek olarak Armia Krajowa'dan da silah almaya çalıştı, ancak diğer tüm Yahudi direnişçiler gibi Polonya resmi yeraltının bu çok iyi donatılmış ordusu tarafmdan geri çevrildi. Yalnızca komünistler Yahudi yeraltına çok az miktardaki silah mevcutlarından birkaç şey verdiler, an-

19) aynı kaynak, s.231 ve devamı.
20) aynı kaynak, s.189 ve : Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.497.
21) aynı kaynak, s.234 ve: Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.490 .
22) aynı kaynak, s.239 ve devamı.
23) aynı kaynak, s.255.

cak kendi ellerinde o kadar az şey vardı ki tam tersine bir süre onlar FPO'dan malzeme yardımı gördüler.[24]

FPO kuruluşunun hemen ardından işe koyuldu. Bir sabotaj eylemleri dalgası Vilna'daki savaş endüstrisini bloke etti, angarya işçileri arasındaki FPO üyeleri koca araç parklarını tahrip ediyorlar, yanısıra da çok büyük miktarlarda bozuk mal üretiyorlardı; bunlar hemen farkedilmeyen, ancak cephede ansızın makineli tüfekler çalışmadığında, cephane uymadığında ya da toplar geri teptiğinde işlevlerini yerine getiren kusurlu parçalardı.[25] FPO bir yandan da diğer kentlerin gettolarına Ponar'daki katliamları anlatacak ve silahlı direniş düşüncesinin propagandasını yapacak kuryeler ve gizli görevliler yolluyorlardı. Daha 1942 Ocak sonunda Chapke Grosman Varşova ve Bialystok'a doğru yola çıkmıştı bile. Vilna ve Varşova komünistleri kendisine, Bialystok'daki komünistleri gettodaki tüm antifaşist güçlerin oluşturduğu ortak cepheyle birleştirmesi ve onları silahlı direniş örgütlemekle görevlendirmesi için yetki vermişlerdi. Chayke FPO adına Varşovalı Sol Siyonistleri silahlı ayaklanmaya ikna etmeye ve ayrıca da Vilna yeraltı için para toplamaya çalışacaktı. Genç kadın o dönemde henüz Varşovalıları savaşın zorunluluğuna inandırmayı başaramadıysa da istenen parayı aldı ve bununla 1942 Martında Vilna'ya döndü.[26] Bu arada Sara ve Roza Zilber kardeşler de birçok güç görevle yola çıkmışlardı, onlar da Varşova'ya gittiler ve orada Chayke Grosman'dan biraz daha başarılı oldular: Gerçi gettonun Yahudi otoritelerini ikna edemediler, ancak sol siyonist gençlik hareketinin bazı üyeleri onların katliamlarla ilgili haberlerine kulak verdiler. Vilna'ya geri dönmek istediklerinde istasyonda tutuklandılar, Varşova'nın siyasal mahkumlara ayrılmış hapishanesi Pawiak'a atıldılar ve birkaç ay sonra da kurşuna dizildiler. Bu FPO için yeri doldurulamayacak bir kayıptı, çünkü bu durumda Vilna ve Varşova arasındaki bağlantı aylarca kesildi, artık iki kentteki direnişin eşgüdümü uzun süre için olanaksızdı.[27] Chayke Grosman Bialystok'da silahlı yeraltı örgütü kurmak üzere 1942 Nisanında Vilna'dan ayrıldı.[28]

Aynı sıralarda FPO Vilna yakınlarında küçük bir üs kurmaya başlayan Sovyet partizanlarla ilk bağlantılarını kuruyordu. "Doğru çiz-

---

24) aynı kaynak, s.257 ve : Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.494.
25) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.501 ve devamı.
26) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.243 ve devamı.
27) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.500.
28) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.244.

gi" konusundaki tartışma - getto ayaklanması mı, partizan savaşı mı - Vilna yeraltını ikiye bölmüştü. Tüm siyasal gruplardaki genç kadın/erkek militanlar FPO yönetiminin tersine gettoda her türlü direnişin boşuna ve ancak ormanlarda savaşmanın anlamlı ve etkili olacağı konusunda direnmişlerdi. Bu militanlar gençlik grubu Dror'dan Yekhiel Szejnboim çevresinde toplandılar ve 1942 ilkbaharında ayrı bir örgüt kurdular - yaklaşık 100 kadın ve erkekten oluşan 'Yekhiel grubu', partizanlarla bağlantıya geçtiler ve çevredeki ormanlarda bir Yahudi partizan birliği için üsler kurmak üzere hazırlıklara başladılar.[29] Sovyet partizanlar birliklerini getto yeraltının savaşabilir üyeleriyle güçlendirmeyi çok istiyorlardı, onlar da getto duvarları içinde bir ayaklanmaya karşıydılar ve kentte birçok kez FPO'ya önerilerini ileten gizli haberciler yolladılar. 1942 Nisanında Litvanya Sovyet Partizan Hareketi komutanı Albertas Kunigenas ("Alksnis") ile Yahudi direnişi yönetimi anlaştı. Bu anlaşmaya göre FPO Litvanya partizan hareketi içinde eylemlerini gettoda gerçekleştiren özerk bir birlik olarak yer alacak, politkomiserleri Margis aracılığıyla partizanlarla bağlantıyı sürdürmekle yükümlü olacak ve gettoda yapılacak bir ayaklanmadan sonra doğrudan onlara katılacaktı. Tüm Litvanya hareketinin yerel yönetimi olarak Vilna Kent Parti Komitesi görev yapmaktaydı, Itzhak Witenberg, Berl Szerszniewski ve Chenia Borowska buraya oy sahibi üye ve FPO sorumlusu olarak seçildiler. Sonia Madaysker Komsomol'un (Sovyet gençlik birliği) getto içi ve dışı örgütlenme şefliğine atandı.[30]

Zilber kardeşlerin tutuklanma ve öldürülüşlerinden ve Chayke Grosman'ın Bialystok'a gidişinden beri Varşova ve Litvanya ve Polonya'nın diğer kentleriyle kesilmiş olan bağlantıyı yeniden kurma görevini bu kez de Varşova'dan Polonyalı Irene Adamowicz üstlendi. Irene Adamowicz ülkeyi boydan boya dolaştı, mesajlar, para ve silah götürdü ve silahlı ayaklanma düşüncesinin propagandasını yaptı. En başarılı olduğu yer, siyonist partilerin ve Hechaluz Hareketi'nin yetkilileriyle iki gün boyunca görüştüğü Kovno gettosuydu. Bu kişiler onun yola çıkışının hemen ardından silahlı bir yeraltı örgütü kurmaya başladılar.[31] 1942 Temmuzunda FPO Vilna'daki, aslına bakılırsa tüm Litvanya'daki ilk büyük sabotaj eylemini gerçekleştirdi. 19 yaşındaki Haschomer Hazair üyesi ve FPO militanı Vitka Kempner saçını bir

29) Reuben Ainsztein, yuk. bel, yapıt, s.498 ve devamı.
30) aynı kaynak, s.496 ve devamı.
31) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.245 ve devamı.

ton daha açık sarıya boyadı, bir 1942 Haziran sabahı bir işçi ekibiyle gizlice gettodan dışarı çıktı, üzerindeki "Yahudi yıldızını" çıkardı ve yola koyuldu. Görevi öncelikle Doğu cephesine giden Alman sevkiyat trenlerinin geçtiği Vilna-Polotsk demiryolu hattı üzerindeki bir FPO komandosunun mayın döşeyebileceği uygun yeri bulmaktı. İşgalcilerin acımasız misillemeleri nedeniyle gettodan kuşkulanılmamalıydı, bu yüzden de seçilecek yer kentten yeterince uzak ve mutlaka sabotajcıların mayını göze çarpmadan yerleştirebilecekleri bir konumda olmalıydı. Üç gün sonra Vitna Kempner uygun yeri bulmuştu. Bu arada gettoda mayın hazırlanmıştı ve 8 Temmuz akşamı Vitna Kempner ve iki silah arkadaşı Vilna'nın yaklaşık 60 kilometre güneydoğusundaki Wilejka (Novaya Vilnia)' ya doğru yola çıktılar. Erkeklerden biri nöbet tutarken Vitka ve diğeri mayını yerleştirdiler. Grup başlarına birşey gelmeden gettoya döndü ve diğer sırdaşlarıyla birlikte patlamayı beklemeye başladı. Patlama çok güçlüydü ve sonucu da hatırı sayılırdı: Bir Alman sevkiyat treni mayının üzerinden geçmişti; trenin bir bölümü havaya uçtu, diğer vagonlar raydan çıktı, en azından 200 asker öldü. Yöredeki köylüler çevreye dağılmış silahları topladılar ve daha sonra bunların bir bölümünü bir FPO partizan birliğine verdiler.[32]

FPO'nun getto polisi içine sekreter olarak sızdırdığı kadın militanlarından biri 1942 Ekiminde Vilna'ya oldukça yakın küçük bir Litvanya kenti olan Oshmyany'nin Yahudi halkının öldürüleceğini öğrendi - Gens ve ekibi tarafından, Almanlar'ın emriyle. Hemen FPO'ya haber verdi, onlar da Oshmyany halkını uyarmak için bir haberci yolladılar. Bu görevi Liza Magun üstlendi, "Ari" kılığında kente gitti ve Yahudi halka başlarına gelecekleri anlattı. - Ona inanmadılar.[33] Liza Magun Vilnalı'ydı. 22 yaşında, Haschomer Hazair üyesi ve FPO militanıydı. 1943 Şubatında Vilna'da Gestapo tarafından tutuklandı ve öldürüldü.[34] Bir ay sonra FPO "savaş kurallarını"nı belirlediğinde savaş harekâtını, ayaklanmayı başlatma kodu olarak "Liza çağırıyor" parolasını seçti.[35]

---

32) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.260 ve dev.; Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.502; Yehuda Bauer: They Chose Life (Yaşamı seçtiler), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 1, s.49; Abraham Foxman: Resistance Movement in the Vilna Ghetto (Vilna gettosundaki direniş hareketi) (Abraham Suckewer'in bir anlatısına dayanarak), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 1, s.152.

33) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.347.

34) aynı yer.

35) aynı kaynak, s.241; ayrıca bkz.: Abraham Foxman, yuk. bel. yapıt, s.151.

Liza Magun Oshmyany'ye giderken başka iki kadın da çok daha tehlikeli bir görev için yola koyuluyordu. Artık FPO partizanlarla 1942 Nisanından beri politkomiserleri Margis aracılığıyla süren bağlantıyla sınırlı kalmak istemiyordu. Moskova'yla doğrudan bağlantı kurmaya karar verdi. Plan çok riskliydi, çünkü cephenin Sovyet yanına ulaşmak için önce Almanların işgali altındaki bölgede uzun bir yol katetmek ve sonra bir yolunu bulup Alman cephe hattından geçmek gerekiyordu. Görev Sonia Madaysker ve Cesia Rosenberg'e verildi. 1942 Ekim başında Polonyalı kılığında, sahte "Ari" belgeleriyle donatılmış olarak yola çıktılar. İki kez tutuklandılar, ikisinde de kurtulmayı başardılar ve bu "uğursuzluk işareti"ne karşın yolculuklarını sürdürdüler. Sonunda Gestapo tarafından yakalandılar, ancak Yahudi oldukları anlaşılmadı. Sahte belgelerde Vilnalı oldukları belirtildiğinden Gestapo subayları tutsaklarını silahlı muhafızlar eşliğinde trenle Vilna'ya getirdiler - burada iki kadın istasyondan üçüncü kez kaçmayı başardı. Elleri boş, ancak sağ salim gettoya döndüler.[36]

Gettodaki durum günden güne kötüleşiyordu. Halk sürekli "belge" ya da saklanacak yer peşindeydi, insanlık dışı angarya ve bir sonraki ayıklamanın korkusu altında ezilmişti. Hastahanenin kadın-doğum servisi bile yasadışı çalışabiliyordu. Daha 5 Şubat 1942'de Almanlar Yahudilere üreme yasağı koyan bir emir yayınlamışlardı. Oysa kadınlar eskisi gibi hamile kalıyorlardı, ancak çocuklarını hastahanenin gizli bir arka odasında dünyaya getirmek ve süt çocukluğu çağından çıkana dek saklamak zorundaydılar. Bu çocuklardan bazıları "Ari" kesimindeki ailelerin yanına yerleştirilebildi, kimileri de düzmece bir doğum tarihiyle sonradan kütüğe geçirildi. Yine bazıları ise bir sonraki ayıklamada gönderildi.[37]

FPO 1943 Martında içinde uygulamalı siyasal programının da formüle edildiği savaş kurallarını yayınlandı: "Farejnikten Partizaner Organizazie"nin ilk amacı, gettodan kitlesel kaçışı olası kılacak ve böylece Yahudi halkının yaşamını ve onurunu savunacak silahlı ayaklanmaydı. Ancak bundan sonra FPO ormanlardaki partizan hareketine katılacak ve savaşını bu çerçeve içinde sürdürecekti.[38] Kısa süre sonra, 8 Mayıs 1943'de - çok büyük gizlilik içinde- içinde Vilna'da eylem yapan üç komünist grubun, Litvanya, Polonyalı azınlık ve gettodan Yahudi gruplarının, birleştiği kent yeraltı komitesi kuruldu. Itzhak

36) aynı kaynak, s.253 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.497.
37) aynı kaynak, s.316.
38) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.491.

Witenberg ve Sonia Madaysker kişisel bağlaşmayla hem FPO'nun hem de yeraltı komitesinin üyesi oldular, ancak FPO'nun bu komitenin varlığından haberi yoktu.[39] Bundan sonra olaylar peşpeşe geldi. 1943 Haziran sonu Alman gizli servisi yeraltı komitesinin iki üyesini tutukladı, bunlardan biri işkence altında gettodaki Yahudi komünist Itzhak Witenberg'le ilişkisi olduğunu açıkladı. 8 Temmuz'da gizli servis şefi Kittel bizzat gettoya geldi ve ültimatomunu verdi: Ya Witenberg teslim edilecekti ya da tüm getto temizlenecekti. FPO içinden çıkılmaz bir ikilemle karşı karşıyaydı: Yeraltı komitesindeki etkinliğiyle Witenberg Almanları getto direnişinin de izine yöneltmişti. Gerçi FPO kendini silahla savunmaya hazırdı, ancak bu aynı zamanda da kesin getto ayaklanması demek olurdu - ve halk henüz buna hazır değildi. Gens, ya Witenberg ya da hepsi kararıyla karşı karşıya olduklarını getto sakinlerinin kafasına öylesine başarıyla soktu ki kitleler arananın ve silah arkadaşlarının peşine düştüler. Direniş onlara tümüyle saçma, çılgınca bir eylem olarak görünüyordu, yeraltı şefinin teslimi tek kurtuluşlarıydı. FPO kararını vermek zorundaydı, ya liderini teslim edecek ya da kendi halkıyla savaşa tutuşacaktı. En yakın arkadaşları Aba Kovner, Sonia Madaysker ve Joseph Glatzman örgütün kararını iletmek için Witenberg'in saklandığı yere gittiler: Teslim olmalıydı. Uzun tartışmalardan sonra Witenberg boyun eğdi ve sonunda "gönüllü olarak" ölüme gitti. Gestapo ona günlerce işkence yaptı, sonunda da öldürdü. Kurtuluştan sonra Vilna'daki Gestapo genel karargâhının bir işkence hücresinde Witenberg'in duvara kanla yazılmış son sözleri bulundu: "Öcünüzü alın! Itsik Witenberg, 16 Temmuz 1943."[40]

"Witenberg olayı" trajedisi FPO'yu gettodaki durumla ilgili siyasal değerlendirmesinin yanlış olduğunu görmeye zorlamıştı. FPO getto halkını ortada bırakmamak, ayaklanmaya ön ayak olmak istediğinden partizanlara katılmayı reddetmişti. Gerçi bu savaşta birçok kişi ölecekti, ancak pek çoğu da -en azından yalnızca örgütlenmiş savaşçılardan daha fazlası - kurtarılabilecek ve ormanlara kaçabilecekti. Oysa şimdi halkın ayaklanmaya kesinlikle düşmanca baktığı ve ayaklananlara katılmak yerine onlara saldıracağı ortaya çıkmıştı. Gens'in zehiri etkisini göstermişti. Strateji ve taktiğin yeniden gözden geçirilmesi, partizanlarla ilişkilerin yoğunlaştırılması gerekiyordu. Betar'dan eski arkadaşı Gens'in yeraltı etkinliklerini bildiği Joseph Glatzman'ın getto-

39) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.512 ve yuk. bel. yapıt, s.387 ve devamı.

40) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.512 ve Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.387 ve devamı.

dan hemen ayrılması gerekiyordu, yanına 24 FPO militanından oluşan bir grup alarak ormana daldı. "Leon" grubu - Witenberg'in kod adından - adını alan gruptan bir Alman devriyesiyle girdikleri bir çatışmadan sonra sonunda 13 kişi Vilna'nın 90 kilometre kuzeyindeki Narocz ormanına ulaştı ve orada Yahudi partizanlar için bir üs kurdu.[41] Gizli servis şefi Kittel yeraltı üyelerinin gettodan ayrıldığını biliyordu ve daha yoğun baskılarla tehdide başladı: Glatzman'ın kaçışına hemen verdiği ceza 32 adamı kurşuna dizdirmekti, ayrıca gelecekteki benzer durumlarda ilgili kişinin ailesinin, ailesi yoksa onunla aynı evde oturan kişilerin öldürüleceğini duyurdu. Çalışma birimleri kesin on kişilik gruplar halinde örgütlenecek, gettoya dönüşte bir kişi bile eksik olsa diğer dokuzu vurulacaktı.[42] Artık FPO'nun bazı bölümleri Yekhiel Szejnboim'in tutumunu benimsemişlerdi ve ormanlara kaçmaya hazırlanıyorlardı, Kittel'in tehditleri nedeniyle ancak küçük gruplar gettodan dışarı kaçırılabiliyordu.[43] Ve direnişçiler ayaklanma düşüncesini henüz tümüyle akıllarından çıkarmamışlardı. Yahudi komünist Gessia Glazer ("Albina") Moskova'nın emriyle FPO yönetimiyle örgütün partizanlara kesin olarak katılmasını görüşmek üzere Vilna'ya geldiğinde getto savaşçıları bu öneriyi reddettiler.[44] Kararlarının olumsuz olmasının bir nedeni de kuşkusuz şimdi Moskova'nın savunduğu yeni çizgiydi: Özel Yahudi yeraltı dağılacak ve yerel yeraltıyla bütünleşecekti, parola etnik örgütlenme yerine ulusal örgütlenmeydi.[45] Oysa FPO başından beri partizan hareketi çerçevesinde bile özerk Yahudi olarak savaşacağı görüşüyle hareket etmişti.

1 Eylül 1943'de Alman ve Estonya birlikleri gettoyu kuşattılar ve getto dışında çalışan angarya işçilerinin içeri girişini engellediler. Duvarların ardında kovalamaca başladı, Alman işgal makamları 3000 erkek ve 2000 kadının Estonya'daki çalışma kamplarına sürülmesini kararlaştırmıştı. FPO komutanlığı artık harekete geçme anının gelmiş olduğunu anladı ve ayaklanmanın başlatılma kodu olan "Liza çağırıyor" parolasını bildirdi.[46] Birinci savaş taburu Szpitalna sokağında toplandı, ikinci tabur silahlara ulaşamadan Almanlar tarafından sarıldı. Bu durumda savaşçılar eldeki tüm güçleri Straszuna sokağmda Yekhiel Szejnboim'in komutası altında toplamaya karar verdiler. Elle-

41) Reuben Ainsztein yuk. bel. yapıt, s.513.
42) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.399.
43) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.513.
44) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.409.
45) aynı yer.
46) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yap t ,s.514.

rinde yalnızca revolver ve el bombası vardı, getirtmek için adam gönderdikleri makineli tüfek artık çember yarılıp onlara ulaştırılamadı. Akşamüstü bir Alman birliği Straszuna sokağında ilerleyerek halkı saklandıkları yerden çıkmaya çağırdı. FPO komandoları ateş açtılar, Almanlar otomatik tüfeklerle yanıt verdiler ve ilk olarak Yekhiel Szejnboim'i öldürdüler. Bunun üzerine Haschomer Hazair'den 22 yaşındaki Roza Korczak komutayı üstlendi ve saldırganlar yapıyı havaya uçurana kadar mevzii korudu.[47] Roza Korczak sağ olarak kurtulabildi ve partizanlara katıldı. Daha sonra FPO'nun o 1 Eylüldeki umutsuz durumuyla ilgili şunları yazacaktı: "Tüm planlarımız, beklentilerimiz, dualarımız boşa çıkmıştı.(...) Artık bir avuç savaşçının vermek istediği meydan savaşının bir kitle ayaklanmasına dönüşebileceği konusunda hiçbir umut kalmamıştı.(...) Ayaklanma, başlasa bile, kitle kaçışı için kapıları açamayacak bireysel bir eylemden öteye gidemeyecekti."[48] Straszuna sokağındaki çatışma bu değerlendirmeyi doğruluyordu ve böylece FPO artık kesin olarak ormanlara kaçmaya ve partizanlara katılmaya karar verdi.[49]

Partizan komutanları Markov ve "Yurgis" (S. Zimanas)' in üç gizli habercisi 7 Eylülde gettoya geldi ve savaşçıları kabul etmeye hazır olduklarını bildirdi - ancak silahlarını ve partizanların ivedikle gereksinim duydukları doktorlarını birlikte getirmek koşuluyla. Bu sırada Litvanya partizan hareketi iki bölgeye ayrılmıştı, kuzeyde, Narocz nehri çevresindeki ormanlarda bulunanlar Markov'un komutası altındaydı, güneyde, Rudniki ormanlarındakiler ise "Yurgis"in emrindeydiler. Böylece FPO militanları gruplar halinde Narocz'a doğru gettodan ayrıldılar. Son grup kaçmaya hazırlanırken "Yurgis"den Rudniki ormanlarındaki kendi birliğine katılmaları için emir geldi. Yahudi direnişçiler yine güç bir kararın eşiğindeydiler. Gerçi Rudniki ormanları daha yakındı, ancak arkadaşlarının çoğu Narocz bölgesine gitmiş ya da oraya doğru yola çıkmışlardı. Zaten tırpanlanmış olan güçlerinin bölünmesiyle özerk bir Yahudi partizan birliği kurma işi ciddi biçimde tehlikeye girerdi.[50] Ancak zaman daralıyordu, grup Yurgis'in emrine uydu. Vitka Kempner ve 24 yaşındaki Haschomer Hazair üyesi Zelda Treger kaçışı örgütlediler. Kentin "Ari" kesimindeki Sonia Madaysker

47) aynı kaynak, s.515; ayrıca bkz.: Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.410 ve devamı.

48)Yitzhak Arad'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.418 (yazar taraf. İng. den çevrilmiştir).

49) aynı yer.

50) aynı kaynak, s.423 ve devamı.

ile bağlantı kurdular ve alelacele, ancak iyice düşünüp taşınarak plan hazırladılar.[51] 23 Eylül sabah saat dokuzda Kittel birlikleriyle artık kökten temizlemek üzere gettoya saldırdı. Geriye kalmış olan 200 FPO savaşçısı da kanalizasyondan yola koyuldu. Roza Korczak serüven dolu yolculuğu şöyle anlatıyor: "Tünel kapkaranlık. Bir lambanın güçsüz ışığı yolumuzu aydınlatıyor, yürümeye başlıyoruz. Omuzlarım borulara sürtünüyor, ellerimi kımıldatamıyorum.(...) Kafamda tek bir düşünce var : Silahım ıslanmamalı ve geride kalmamalıyım. Boru ansızın ancak yarım metre yüksekliğindeki dar, yuvarlak bir tünele dönüşüyor. Yerde sürünmeye başlıyorum. Omuzlarıma kadar pis suyun içindeyim. (...) Kuyruk duralıyor. Ortalarda birinin bayıldığını ve yolu kapadığı haberi geliyor.(...) Zaman duygumu tümüyle yitirdim.(...) Ansızın fısıldanan emir: Dışarı çıkmaya hazır olun."[52]

Grup öğleyin yola çıkmıştı, akşam saat yedide, hava kararırken çıkışa ulaştı. Kanal kapağı kaldırıldı ve bitkin savaşçılar Vilna'nın "Ari" kesimindeki sokağa çıktılar. Sonia Madaysker ve ekibi onları bekliyordu, hepsini kentteki gizleme yerlerine götürdüler. Biri Aba Kovner, diğeri ise Chenia Borowska komutasında iki gruba ayrıldılar ve 1943 Eylül sonunda varacakları Rudniki ormanlarına doğru yola çıktılar.[53]

Vilna gettosunun hastaları, düşkünleri ve yaşlıları hemen Ponar'da öldürüldü; kadın ve çocukların çoğu Majdanek'e sürüklendi; geriye kalanı da Estonya ve Letonya'daki çalışma kamplarına gönderildi.[54]

---

51) aynı kaynak, s.432 ve dev. bkz.: Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.516.

52) Yitzhak Arad'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.433 ve dev. (yazar taraf. İng.den çevrilmiştir.).

53) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.433 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.517.

54) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.517.

Bialystok

"Chaikele, nereye gidiyorsun?"

Bialystok kenti Polonya'ya ait olmasına karşın (İkinci Dünya Savaşı başladığında kent Polonya'nın Sovyet işgali altındaki bölümünde bulunuyordu) buradaki Yahudi halk kendisini özellikleri ve gelenekleri açısından Litvanya Yahudisi sayıyordu, özellikle "dünyaya yayılmış Yahudiler'in Kudüs'ü" Vilna'yla sıkı ilişkileri vardı.[1] 27 Haziran 1941'de Alman ordusu Bialystok'a girdi, buna kente girdikten hemen iki saat sonra Yahudi halk arasında ilk katliamı yapan 316. SS-polis taburu eşlik ediyordu. Eski Yahudi mahallesinin daracık sokaklarında yakalayabildikleri tüm erkekleri Büyük Sinagog'a kovaladılar, girişe barikat kurdular ve yapıyı ateşe verdiler. 1000 erkek ve delikanlı canlı canlı yakıldı, 1000'i de sokaklarda vuruldu. Temmuz boyunca Alman işgalciler 5000 Bialystoklu Yahudiyi daha kentin yarım kilometre dışındaki Pietrasza'da öldürdüler. 26 Temmuzda tüm Yahudilerin beş gün içinde gettoya taşınması emri geldi, 65.000 insan burada yaklaşık 20 sokaklık bir alana tıkıştırıldı, gettodan ayrılmanın cezası ölümdü.[2]

İşgalciler Bialystok gettosunu sonraki yılın Şubatına kadar bu kitle hapishanesinin korkunç koşulları altında olduğu gibi bıraktılar. Savaş öncesi Polonyasının ikinci büyük dokumacılık merkezi olan Bialystok Alman ordusunun en önemli ikmal merkezlerinden biri durumuna geldi, Yahudi halk nitelikli işçilerin büyük bölümünü oluşturuyordu ve bu nedenle de bir süre yaşamı "bağışlandı". Başlangıçta işgüçleri yeri doldurulamaz nitelikteydi. Bu yüzden de Bialystok'da Almanlarla işbirliği yapan Yahudi konseyinin halkı "Çalışan sağ kalır" ideolojisine inandırması diğer gettolardakinden çok daha kolay oldu.[3]

Polonya ve Litvanya'nın diğer pek çok gettosunda olduğu gibi

---

1) Reuben Ainsztein: Jewish Resistance in Nazi- Occupied Eastern Europe, s.518.

2) aynı kaynak, s.518 ve devamı.

3) aynı kaynak, s.519 ve devamı.

Bialystok'da da direniş olanakları ve biçimleri üzerinde kafa yoran ilk kişiler, sol siyonist Haschomer Hazair'in genç kız ve erkek öncüleriyle komünistlerdi. Gettonun komünist hücresi 1942 başlarında kentin diğer komünist gruplarıyla Bialystok Antifaşist Bloğunda birleşti. Aynı sıralarda Haschomer Hazair'in genç kadın ve erkekleri Vilna'daki FPO'nun temsilcileri tarafından yeraltı tasarılarında destekleniyordu. 1942 başlarında Vilna'daki Haschomer Hazair'den Edek Boraks ve Chayke Grosman geldiler, her iki grupla ilişki kurup onlara FPO'nun silahlı direnişe çağrısını ilettiler. Chayke Grosman'a ayrıca Varşova'daki komünistler tarafından Bialystok komünistlerinin saflarından diğer gruplarla birlikte birleşik bir direniş örgütü kurma yetkisi de verilmişti. Genç kadın başarılı bir çalışma yaptı: Daha Martta yalnızca Haschomer Hazair ve komünistlerin değil, "Birlik"in sol kanadının ve özelikle bunun gençlik örgütü "Gelecek"in de içinde olduğu Birleşik Antifaşist Blok kuruldu.[4] "Birlik" in sağ kanadı ılımlı sol siyonist gençlik örgütü Dror'la İkinci Blok denilen bloğu kurdu.[5]

1942 Kasımında Bialystok çevresindeki taşra gettoları yıkıldığında Birleşik Antifaşist Blok silahlanmaya karar verdi. Ancak o zaman da Doğu Avrupa'nın tüm gettolarında yapılan ve farklı biçimlerde sonuçlanan bir tartışma ortaya çıktı: Hangisi daha akla yakın ve etkiliydi, gettoda mı yoksa ormanlarda savaşmak mı? Partizan savaşına karşı olanların gerekçesi, savunmasız ve savaşamayacak halkı terkedip gitmenin düpedüz korkaklık olacağı, yalnızca gençlerin ve güçlülerin ormanlarda yaşamayı ve savaşmayı göze alabileceğiydi. Ayrıca ormanda başarı umudu gettodakinden daha fazla değildi, çünkü en temel koşullar eksikti: Çevredeki topraklarla ilgili kapsamlı bilgi ve diğer partizanlarla halkın desteği yoktu. Partizan çözümünün en güçlü ve etkili karşıtları komünist Chayke Mendelson'la Vilna'dan gelmiş ve Dror örgütü üyeliğine karşın Antifaşist Blok'a katılmış olan ayaklanmanın gelecekteki lideri Mordecai Tenenbojm'du.

Partizan savaşının en ateşli savunucusu Varşova'dan eski, saygın bir komünist olan Judith Nowogródzka'ydı. Getto içinde bir ayaklanmayı düpedüz intihar sayıyordu. Yaşı ve kalp hastalığı nedeniyle kentte kalmaya mahkum olduğunu bilmesine karşın tüm inandırma yeteneğini kullanarak en azından gençlerin kurtarılmasını ve ormanlara gönderilmesini savunuyordu.

---

4) aynı kaynak, s.522 ve devamı.
5) aynı kaynak, s.devamı.

Bu tartışmadaki en güçlü fraksiyonu iki komünist, Joseph Kawe ve sonradan Bialystok Forois (İleri) partizan taburunun politkomiseri olan Rebecca Wojskowska önderliğindeki "üçüncü yol" savunucuları oluşturuyordu. Üçüncü yol gettoda ayaklanmayı göze almayı, buna bağlı bir kitle kaçışıyla olabildiğince fazla kişiyi kurtarmayı ve aynı zamanda da kaçakları barındıracak ve mücadeleyi sürdürecek bir partizan birliği kurmayı öngörüyordu. Sonunda bu öneri Judith Nowogródzska'nın şiddetle karşı çıkmasına rağmen ağır bastı. Bu durumda Judith Nowogródzska bazı sonuçlar çıkardı, Birleşik Antifaşist Blok'dan ayrıldı ve özellikle tüm siyasal fraksiyonlardan gençlerin katıldığı, "Judith'in grubu" denilen kendi örgütünü kurdu.[6] Judith'in grubu suçlu gençleri de çekiyordu, bu grup belki de örgütlenmiş siyasal direnişle örgütlenmiş sol tarafından "güvenilmez öge" olarak reddedilen alt-proletarya bireyleri arasındaki başarılı bağlaşmanın tek örneğidir.

5 Şubat 1943'de Alman birlikleri ilk büyük temizlik eylemini gerçekleştirmek üzere gettoya girdiklerinde gettoda savaş mı, orman mı tartışması henüz karara bağlanmamıştı. Birleşik Antifaşist Blok alelacele bir savaş planı hazırladı, ancak bu plan tüm bağlantıları kesilmiş ve savaşçılar son derece yetersiz silahlanmış olduğundan gerçekleştirilemedi. Blok tarafından oluşturulan üçlüler tek başlarına, sülfirik asit, balta, bıçak, demir sopalar ve birkaç el bombasıyla donatılmış olarak savaşmak zorundaydılar. Bu küçücük gruplardan herbiri tek başına ve ayrı ayrı savaştığından eylemleri hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Ancak görgü tanıklarından aktarılan az sayıdaki haberde de çoğunlukla kadınlardan söz edilmektedir. Örneğin bir Alman grubuna bir el bombası fırlatan ve hemen oracıkta taranan Frida Fel'den. Ama bomba da patlamıştır. Ya da Rachel Rozensztejn, Sarah Rozenblat ve Hela Manela komutasında Chimelna sokağındaki bir evden Almanları sülfirik asit dolu şişelerle bombardımana tutan bir savaşçı grubundan. Bu sırada tüm direnişçiler yaşamlarını yitirmişler, yalnızca Sarah Rozenblat (çatışmalara bizzat katılabilmek için çocuğunu son anda bir komşuya bırakmıştı) kaçmayı başarmış.[7]

Temizlik eylemi 5 Şubattan 12 Şubata kadar sürdü, "iş" işgalcilerin düşündüğü kadar çabuk ve sorunsuz bitirilemiyordu. Örgütlenme-

6) aynı kaynak, s.525 ve devamı.
7) aynı kaynak, s.529 ve devamı.

miş halk arasında da direnişle karşılaşıyorlardı, yaklaşık 20.000 kişi keşfedildiklerinde balta ve sopalarla savundukları saklanma yerlerine çekilmişti. Bir haftalık kovalamanın sonunda Almanlar 2000 kişiyi vurmuş, 5000'ini Treblinka'ya ve 3000'ini de Auschwitz'e göndermişlerdi. 11 Şubat gecesi, daha onlar gettodan ayrılmadan Birleşik Antifaşist Blok bilinen hain ve işbirlikçilerin işini bitirdi. Birkaçı dövüldü, çoğu ise öldürüldü.[8]

Martta bir grup savaşçı Forois (İleri) partizan birliğini kurmak üzere gettodan ayrıldı.[9] İki yeraltı grubu Şubat eylemini, karşılaştıkları güçlükleri ve yanlışlarını tartıştılar ve iki bloğun ayrı ayrı hareket etmesinin en büyük zayıflıkları olduğu sonucuna vardılar. Mayısta birleştiler ve şimdi Haschomer Hazair, Dror, Hanoar Hazioni, Betar, Birlik ve komünistlerin üyesi olduğu Antifaşist Savaş Bloğu'nu kurdular. Savaş Bloğu'nun yaklaşık 500 üyesi vardı, bunlar gettonun üç bölgesine uygun olarak üç birlik oluşturan beşli gruplar halinde örgütlendiler.[10]

Direnişin tek zayıf yanı ikiliği değildi, silahları da çok yetersizdi. Bu durumda tüm güçler ateşli silah ve patlayıcı madde bulmak üzere harekete geçirildiler. Mordecai Tenenbojm Savaş Bloğu'nun komutanı Daniel Moskowicz'le birlikte Bialystok'taki resmi Polonya yeraltının siyasal yönetimine yardım için başvurdu. "Sivil direniş müdürlüğü" başvurusunu bir soruyla yanıtladı : "Sovyetler Birliği'ne karşı tutumunuz nedir?"[11] Tenenbojm yanıt olarak şöyle yazdı: "Beyler, şimdi siyasal 'tartışmalar'a dalacak zaman değildir.(...) 200 bomba ve birkaç düzine revolver Polonya'nın yeniden doğuşunu kesinlikle etkilemez, oysa bunlar Polonya'daki sağ kalan ikinci büyük gettonun son günlerini büyük ölçüde yönlendirir." İsteğinin ivediliğini bir kez daha vurgulamak için Tenenbojm şunları ekledi: "Kararlı bir Polonyalı ülkesine başka yoldan da hizmet edebilir: O henüz cumhuriyet hükümetinin (harekete geçmek için) emir vereceği günün gelmesini bekleyecek durumdadır. Biz bekleyemeyiz. Her yeni gün bizim için ölüme gönderilme anlamına gelebilir. Biz hemen harekete geçmek zorundayız."[12]

---

8) aynı kaynak, s.531 ve devamı.

9) Reuben Ainsztein, The Bialystok Ghetto Revolt (Bialystok getto ayaklanması), Yuri Suhl, They Fought Back'de, s.139 ve devamı.

10) Reuben Ainsztein, Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe, s.533.

11) aynı kaynak, s.534.

12) aynı kaynak, alıntı, s.535 (yazar taraf. İng. den çevrilmiştir).

Çabalar boşunaydı. Yahudi direnişçiler silah sağlama işinde kimseden yardım göremediler. Komünist Bialystok Antifaşist Komitesi'nin birkaç üyesi onları destekliyordu, hatta antifaşist Alman askerlerden, iki Polonyalı mühendisten ve kaçak Sovyet savaş tutsaklarından da yardım görüyorlardı. Geri kalanını ise savaşçılar Alman silah ve cephane depolarına, kışlalara ve onarım atölyelerine girerek örgütlemek zorundaydılar. Hatta bir keresinde bir Gestapo binasını bastılar ve 30 tüfek ele geçirdiler. Eski bir Polonya kışlasında çalışan genç kadınlar tüm bir makinalı tüfeği çaldılar ve parçalarına ayırarak gizlice gettoya soktular. Ancak en atakça eylemi Chayke Grosman, Bronia Winicka, Malka Rozycka ve Hanna Rud gerçekleştirdiler. Üç kadın kentin biraz dışında yaşayan bir Polonyalı'dan bir makineli tüfek satın alabilmişlerdi. Artık bunun "yalnızca" taşınması gerekiyordu. Bu durumda Bronia Winicka yanında çalıştığı Alman girişimciye et örgütleme olanağının bulunduğunu söyledi. Adam ona bir araba ödünç verirse etin yarısını alabilecekti. Böylece dört getto Yahudisi Almanlarla savaşta kullanılacak bir makineli tüfeği bir Alman arabasında menziline ulaştırdılar. Ancak tüm çabalara karşın Antifaşist Savaş Bloğu az buçuk yeterli olacak ölçüde silahlanmayı başaramadı. Silahların yarısı hemen Forois partizanlarına gidiyordu, bu durumda da sonuçta her iki birliğin, gettodakinin ve ormanlardakinin elinde çok az silah oluyordu.[13]

1943 Haziranında Himmler Berlin'de Bialystok gettosunu artık yoketmeye karar verdi. Şubat harekâtı sırasındaki yeraltı direnişinden ve hele Varşova getto ayaklanmasındaki deneyimlerden ders almış olan nihai çözüm sorumluları bu görevi SS birlik komutanı Odilo Globocnik'e verdiler.[14] Odilo Globocnik bir Alman polis alayı ve partizanlarla mücadele konusunda uzmanlaşmış iki Ukrayna taburuyla birlikte Bialystok'a geldi. 15 Ağustosu 16'ya bağlayan gece Globocnik gettoyu yerel polis ve jandarma birliklerinden oluşan üçlü bir halkayla kuşattı. Kendisi de 3000 SS, Ukraynalılar ve Alman ordusu birlikleriyle, hava kuvvetleri desteğinde gettoya girmek istiyordu. Sabah saat ikide kuşatma tamamlanmıştı. Önlerindeki Alman baskını için bir savaş planı hazırladıkları olağanüstü toplantıyı biraz önce bitirmiş olan Yahudi Savaş Bloğu militanları henüz yatmışlardı ki nöbetçilerden biri alarm verdi.[15] Kendisi de toplantıya katılmış olan Chayke Grosman

13) aynı kaynak, s.535 ve devamı.
14) aynı kaynak, s.537.
15) aynı kaynak, s.538.

bu anı "The days of the Uprising" (Ayaklanma günleri) isimli anlatısında şöyle aktarıyor:

"Gedeliahu (...) odama geldi, saat yaklaşık sabahın ikisiydi. 'Çabuk, kalk, giyin', dedi, 'Yourovetska sokağındaki kapıdan bir Alman SS birliği geldi ve şu anda tüm atölyelerin önüne nöbetçi dikmekte.' (...) Tüm planlarımız suya düşmüştü: örneğin Almanlar daha gettoyu çember altına alamadan onlara baskın yapma, kapıdan girerken onlara saldırma planı -tüm bunlar artık yapılamazdı.(...) Biliyorduk: Artık yok edilme saatimiz gelmişti."[16]

Sorumlular yeniden toplandılar ve savaş planında gerekli düzeltmeleri yapılar, sonra da direktiflerini vermek ve silahları dağıtmak üzere savaşçıları topladılar. 300 savaşçıya ateşli silah ve el bombaları verildi, geri kalan 200'ü - özellikle kadınlar - Molotow kokteylleri, kendi ürettikleri bombalar, bıçak ve baltalarla yetinmek zorundaydı.[17] Chayke Grosman: "Kızlar isyan ettiler. Silahlı saldırıya katılmak istiyorlardı. Kimse geri kalmak istemiyordu, ne erkekler ne de kadınlar. Ancak sonuçta birilerinin kalması gerekiyordu."[18] -Bunlar da kadınlardı. En azından Chayke Grosman, Sarah Rozenblat ve Judith Nowogródzka gibi seçkin militanlardan olmayan "sıradan" savaşçı kadınlar. Sabah saat dörtte Almanlar duvarlara ilanlarını yapıştırdılar : Herkesin gönderilmek üzere gelmesi gerekmektedir. Hemen ardından öksüzler yurdundan kızlar Alman ilanlarının üzerine Savaş Bloğu'nun çağrısını yapıştırırlar:

"Beş milyon Avrupa Yahudisi Hitler ve yamakları tarafından öldürüldü bile. Polonya Yahudilerinden geriye yalnızca onda biri kaldı. Üç milyondan fazla Polonya Yahudisi Chelmno ve Belzec'de, Auschwitz ve Treblinka'da, Sobibor ve diğer yok etme kamplarında işkenceyle öldürüldüler. Bilin ki, sürülen tüm Yahudiler ölüme gitti. Size sözüm ona sürgündekilerin yazdığı mektuplarla ilgili masallar anlatan Gestapo'nun propagandasına inanmayın. Bu utanmazca söylenmiş bir yalandır. Sürgünlerin yolu dev krematoryumlara ve Polonya ormanlarının derinliklerindeki kitle mezarlarına gider. Hepimizin idam kararı çoktan verildi. Yitirecek hiçbir şeyimiz yok!(...) Gelin, koyun gibi mezbahaya gitmeyelim! Yaşamımızı savunamayacak kadar güçsüz ol-

---

16) Chayke Grosman: The Days of the Uprising (Ayaklanma günleri), Armed Jewish Resistance'da, C lt 3, s.534 (Chayke Grosm n'dan bu ve aşağıdaki alıntılar yazar taraf. İng. den çevrilmiştir).

17) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.539.

18) Chayke Grosman, yuk. bel. yapıt, s.543.

sak da Yahudilik ve insanlık onurumuzu koruyacak kadar güçlüyüz. (...) Ölüme gönüllü gitmeyin! Yaşamınız için son soluğunuza kadar savaşın!(...) En sevdikleriniz, yakınlarınız öldürülmek için götürülürken sıçan deliklerine mi saklanmak istiyorsunuz? Birkaç hafta daha uzatılmış kölelik uğruna karılarınızı, çocuklarınızı, ebeveynlerinizi, ruhlarınızı satmak mı istiyorsunuz?"[19]

Ama getto halkı umutsuzca çağrıya gözlerini kapadı ve toplanma yerine akın etti. Chayke Grosman:

"Keşif kollarımız korkunç haberlerle döndüler. Kalabalık Jurowiecka sokağına akın ediyormuş. (...) Arkadaşlarımız yalvararak, yeminler ederek bir gruptan diğerine koşmuşlar. Ancak sokaklardaki akın sürüp gitmiş.(...) Sanki hızlı bir ölüm acılarla dolu bir yaşamı uzatmaktan çok daha kolay görünüyormuş.(...) Uyurgezerler gibi sürü halinde koşuyorlarmış.(...) Bizleri dinlemek istemiyorlarmış.(...) Durum çok ciddiydi. Hemen bir karar vermemiz gerekiyordu, ama hangisini? Mücadelemizin en önemli nedeni, kitlelerin savunulması artık söz konusu olmasa da eski planımızı mı uygulamalıydık?(...) Onurumuzla intihar mı etmeliydik? Yoksa planımızı mı değiştirmeliydik?"[20]

Gerçekte Savaş Bloku sorumluları plandan vazgeçmeyi düşünmüyorlardı, hâlâ halkın en azından son anda bir kitle kaçışı olanağından yararlanacağını umuyorlardı. Ancak Varşova'daki deneyimlerden ders almış olan Globocnik Savaş Bloğu'nun stratejisini başarısızlığa uğrattığından planın ister istemez değiştirilmesi gerekti. Getto Bialka tarafından biri taştan sağlam evleriyle saldırı ve geri çekilmeye uygun, diğeri ise aralarında büyük çayırlar, açık arazi bulunan küçük kulübelerin ve ahşap evlerin yerleştiği iki bölgeye ayrılmıştı. Globocnik kitleleri ırmağın bu açıklık yanına sürdü ve direnişi hemen hiç siperlenme olanağı bulunmayan açık bir alanda savaşmaya zorladı.[21] Hemen tüm savaşçıların ırmağın öbür yakasına geçmeleri emredildi, kitlelerin arasından ancak güçlükle ilerleyebiliyorlardı, ölüme giden dostların, akrabaların yanından geçmek zorundaydılar. Chayke Grosman kendi annesine rastladı:

"Bir an onu görmezden gelip koşmaya devam etmeye yeltendim. Kendimden korkuyordum.(...) Ancak kendimi dizginleyemedim, onun zamanından önce yaşlanmış kırışık yüzüne aldırmayacak, kırlaşmış

19) Reuben Ainsztein'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.539 (yazar taraf. İng. den çevrilmiştir.).
20) Chayke Grosman, yuk. bel. yapıt, s.538 ve devamı.
21) Reuben Ainsztein, yuk. bek. yapıt, S.540 ve devamı.

saçlarını görmezden gelecek kadar güçlü değildim. Onu yalnızlığı içinde gördüğümde utandım. Güçsüzlüğüm karşısında dehşete düştüm, kendimi kaçak gibi hissediyordum. Ama onu öyle yapayalnız görünce içim sızladı. Yanına gittim. 'Chaikele, nereye gidiyorsun?' Yanıt veremiyordum. Kurumuş dudaklarını, kır saçlarını öptüm ve koştum, kaçtım. Onu bir daha hiç görmedim."[22]

Saldırı işareti verilir. Milka Datner, Basia Kaczalska, Khaya Biala ve Fania* yönetiminde bir grup genç kadın fabrikaları ve atölyeleri ateşe verir. Aynı anda bir grup savaşçı makineli tabanca ve tüfeklerle Smolna sokağında Almanlara saldırır ve onları geri çekilmeye zorlar. Bu sırada Milka Datner çevresindeki grup çite saldırır ve toplanma yerine giderken Smolna sokağından geçmesi gereken kitlelere kaçış olanağı yaratmak için bunu ateşe vermeye çalışır.[23] Chayke Grosman: "Bunu yaparken hepimiz öleceğimizi biliyorduk. Çiti yıkanların, saldırıyı başlatanların düşmanın cehennem ateşine açık hedef oluşturacağını, olsa olsa birkaç kişinin sağ kalacağını biliyorduk. Ama arkamızda yığınlar vardı. Onların kaçabilmesi için ablukayı yarmamız gerekiyordu. O anda orada 20.000 Yahudi toplanmıştı. (...) Yüzlercesi ölse bile binlerce kişi kaçmayı deneyebilirdi."[24]

Savaşçılar çite büyük saldırıya geçtiklerinde Chayke Grosman yanlarındadır: "Çit tam önümüzdeydi. Aralıksız ateş ederek yol açıyorduk. Ancak ateşimize yanıt verilmiyordu. Düşman neredeydi? Çite vardık ve tırmanmaya başladık." - Öbür yanda bir makineli tüfek birliği saldıranları bekliyordu:

"Her yan sarsılmaya başladı. Şimdi kurşunlar bizi buluyordu. Bir kurşun yağmuru, ilk çıkan arkadaşlarımız yaralı yere indiler.(...) Geri çekilmek zorunda kaldık ve Nowogródzka sokağının bahçelerine ulaştık. (...) Açık arazide düşmanla karşı karşıya kalmıştık. Şimdi yüzyüze çarpışma tüm hızıyla sürüyordu. (...) Bir top ateş kusuyordu.(...) Mermi parçaları başımızın üzerinden vınlayarak geçiyordu. Mevzilerine saldırdık, ancak yeniden geri çekilmek zorunda kaldık. Hiç durmaksızın ateş ediyordum. Yere düştüm, kalktım ve çite koştum. Bir kurşun yağmuru bizi gerilemeye zorlayınca yeniden döndüm. (...) Ayaklarım kanıyordu, çamur içindeydim."[25]

---

22) Chayke Grosman, yuk. bel. yapıt, s.542.
*) Soyadı aktarılmamıştır.
23) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.541.
24) Chayke Grosman, yuk. bel. yapıt, s.542 ve devamı.
25) aynı kaynak, s.544 ve devamı.

Smolna sokağındaki çarpışma bittiğinde Chayke Grosman'ın da içinde bulunduğu bir grup gettoya geri çekilebilmişti, 60 savaşçı ve silahsız "siviller"den oluşan bir grup kuşatmayı yarmayı başarmıştı, bunlardan 37'si daha kaçarken vuruldu, geri kalan 23'ü ise ormanlara ulaşabildi.[26]

Daha çit çevresindeki çarpışmalar yoğun biçimde sürerken Globocnik gettoya girdi. Üç hafif tank tarafından korunan zırhlı bir arabada oturuyordu. Birlikleri elinde kırbaç,- biraz düşüncesizce - küstah bir tavırla birinci kamyonda ayakta duran bir SS subayının komutasındaydı. Subay orada uzun süre duramadı. Birlik Jurowiecka sokağındaki Yahudi konseyi yapısına vardığında Varşova'dan genç bir kadın, Dora* onu vurarak arabadan düşürdü. Kadın bu atak saldırıdan sağ çıkamadı. Ancak şimdi ateş ederek ilerleyen Almanlara hemen yeniden saldırıldı, sokaktaki üç eve direnişçiler yerleşmişlerdi ve konvoyun ilerlemesini durdurdular. Renia Wiemik, "partizanların anası" denen yaşlı bir komünist kadın, şiddetli bir çatışmadan sonra 26 numaralı evde sağ kalan son kişiydi. Almanlar binaya girinceye kadar bekledi ve sonra son el bombasıyla kendisini ve onu ele geçirmek isteyenleri havaya uçurdu. Konvoy yeniden ilerlemeye başladığında ikinci direniş grubuyla ve sonra da Jurowiecka sokağının sonunda Judith Nowogródzka'nın 60 kız ve erkekten oluşan güçlü savaş birliğinin amansız direnişiyle karşılaştı.[27] Şimdi Almanlar Ciepla sokağına dönerken tankları önden gönderiyorlardı, ancak bunun da yararı olmadı, tanklar bir el bombası ve savaşçıların kendi yaptıkları bomba yağmuruna tutuldular ve hepsi de buna dayanamadı. Ciepla sokağını savunanlar öncelikle Sarah Rozenblat komutasındaki kadın ve genç kızlardı. 18 yaşındaki Frida Rybalowska çatışma sırasında bir makineli tüfek elegeçirmeyi, bunu çevirmeyi ve saldırganlara yöneltmeyi başardı. Bu durumda Almanlar hava kuvvetlerini yardıma çağırdılar, bunlar da direnişçilerin mevzilerini bombaladılar ve çoğunu öldürdüler.[28] Öğleden sonra saat ikide sağ kalan savaşçıları Smolna, Nowogródszka ve Ciepla sokakları arasında çember içine aldılar.[29] Chayke Grosman getto için verilen bu son savaşı şöyle anlatıyor:

---

26) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.542.
*) Soyadı aktarılmamıştır.
27) aynı yer.
28) aynı kaynak, s.542 ve devamı.
29) aynı kaynak, s.543 ve devamı.

"Önümüzdeki alan cesetlerle doluydu. Çarpışmalar kızışıyordu, (...) artık güneş iyice yükselmişti ve derimizi yakıyordu.(...) Giderek azalıyorduk, cephanemiz yavaş yavaş bitiyordu. Ve sonra birden Fabritzna sokağındaki hep kapalı duran kapı yıkıldı, içeri bir tank girdi, Ciepla sokağına doğru ilerledi ve ansızın durdu. Sanki bir benzin bombası isabet etmiş gibiydi. Şimdi karşımızda, ezilmiş bir halkın, büyük kayıplar vererek tükenmiş bir ulusun öncüleri biz birkaç yüz savaşçının karşısında başka tanklar da duruyordu. Ha-ha-ha! Sokaklarda, bahçelerde dolanan ölümün kahkahasıydı; bu güçsüzlerin savaş meydanıydı. Kalabalıktan insanlar bize katıldı, tümüyle normal, sıradan insanlar, ne örgütlenmiş ne de silahlı. Bir kadın (...) kalabalığa seslendi: Haydi gelin! Ne bekliyorsunuz? Onları mı? (...) Bize katılanlar çok değildi, ama gelmiş olmaları büyük bir yüreklendirmeydi. Jurowiecka sokağmda çıkınları üzerinde bekleşen - öylesine yakın - ve yine de öylesine uzak kitlelere bir kaçış yolu açmak için Almanların silahlı kordonunu yarmayı bir kez daha deneyebilirdik. Başımızın üzerinde uçak homurtusu duyduk. Çok alçaktan uçuyordu, üzerimizde birkaç tur attı ve yeniden kayboldu. Yalnızca içimize korku salmak için mi gelmişti? Hayır, işte yeniden gelmişti - ve bizi ateş altına aldı. (...) Ciepla sokağından iki sıra SS birliği yaklaşıyordu.(...) ve işte Jurowiecka ve Smolna sokaklarından da üzerimize geliyorlardı.(...) Bizi ateşten bir duvarla kuşattılar. (...) Cephanemiz bitti. (...) Kitleler bizi izlemeyecekti. Onları ormanlara götüremedik, son savaşa bile sokamadık. Almanları öldürmüş, savaşmış, bedenlerimizden bir köprü oluşturmuştuk; oysa kitleler bundan yararlanmak istemiyorlardı.(...) Şimdi cephe iyice yaklaşıyordu, hemen tümüyle kuşatılmıştık. Ama hayır! Şimdi asker dizilerini yarma ve Grodna sokağındaki birliklerimize katılma emri geldi. Geri çekilişimizi tek bir makineli tüfek koruyordu. (...) Ayağa fırladım ve deli gibi koşmaya başladım.(...) Elimdeki revolver artık bir işe yaramıyordu. El bombalarım ve kurşunum bitmişti. Mantom paramparçaydı, (...) baştan ayağa kan ve çamur içindeydim. Gırtlağım yanıyor, kalbim hızla çarpıyordu."[30]

Chayke Grosman kordonu aşıp Gronda sokağına ulaşmaya çalıştı, ama başaramadı. Savaşın kesin olarak yitirildiğini gördüğünde kuşku ve umutsuzluğa kapıldı: "Kısa süre önce, hatta çarpışmaların son anlarında bile sağ olarak gördüğüm tüm o savaşçılar neredeydiler? En

30) Chayke Grosman, yuk. bel. apıt, s.546 ve devamı.

sevdiklerim, neredeydiler? Onlarsız bir yaşamın artık hiçbir değeri yoktu. Yalnızca ben oradaydım, götürülmeyi bekleyen kalabalığın ortasında. Ansızın kafamdan bir düşünce geçti: Onlarla gitsem mi? "[31] Ama gitmez. Düşünmeye başlar. Şimdi teslim olacak, kendini katillerin ellerine gönüllü bırakacak olduktan sonra niye savaşmıştı? Kendi kendine şöyle der: "Yaşamın boyunca yeraltında etkindin; sürgünlere karşı mücadele ettin, 'koyunlar gibi mezbahaya gidiyorlar', diyen sendin. Her gün, her gece kendine ve diğerlerine yemin ettin: Bizi ele geçirmemeliler!"[32]

Ertesi gün Almanlar çocuklarından ayrılmak istemeyen ebeveynleri toplanma yerinde öldürdüler ve ardından da 1000 çocuğu Theresienstadt'a, oradan da onları doğruca gaz odalarına sürükledikleri Auschwitz'e gönderdiler.[33] 19 Ağustos gecesi Judith Nowogródzka bir kalp krizi geçirdi, yine de silah arkadaşlarının desteğiyle grubuyla Alman saflarını yarmak için bir girişimde daha bulundu. Kısa süre sonra da en başından beri partizan savaşını savunarak şiddetle karşı çıkuğı getto ayaklanmasında öldü.[34] Ciepla ve Nowogródszka sokaklarındaki direniş grupları 20 Ağustosa kadar dayanabildiler. Sonra getto için verilen savaş sona erdi. Savaşçılardan bazıları, bunlar arasında da Bialystok direnişi Birleşik Savaş Bloğu'nun son komutanı, Haschomer Hazair'den Sonya Szmit Almanların eline canlı olarak geçti. Ancak Sonya'nın pes etmeye hiç de niyeti yoktu. Almanlar onu geri kalan savaşçılar ve henüz sürülmemiş getto sakinleri için getto içinde çarçabuk kurulmuş bir toplama kampına kapamışlardı. Sonya Szmit silah arkadaşlarını bir tünel kazmak için yüreklendirdi ve -başarılı - kaçışlarına önderlik etti. Ormana ulaştılar, ancak orada Almanlar tarafından pusuya düşürüldüler ve bundan çok az kişi sağ çıkabildi. Sonya Szmit çatışmada öldü.[35]

Diğer bir grup direnişçi ise Treblinka trenine bindirilmişti bile, ancak onların da teslim olmaya niyetleri yoktu. Hayvan vagonunun duvarına bir delik açtılar, Birleşik Savaş Bloğu komutanlarından biri olan Wolf Wolkowyski haykırdı: "Haydi yoldaşlar, atlıyoruz!" ve böylece kitle kaçışı için işareti vermiş oldu. Pek çok insan kaçmayı

---

31) aynı kaynak, s.548.
32) aynı yer.
33) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.544.
34) aynı kaynak.
35) aynı kaynak, s.545.

başardı, ormanlardaki Forois partizan kampına ulaştılar. Aralarında Blok'dan üçü erkek ve biri kadın dört savaşçı da vardı.[36] Chayke Grosman da gettodan partizanlara kaçmayı başardı, bugün İsrail'de yaşamaktadır.

36) aynı yer.

Krakau

"Korkmayın, ağlamayacağım!"

Polonya'nın eski başkenti Krakau ülkenin en eski Yahudi topluluklarından biriydi. İkinci Dünya Savaşı başladığında burada 60.000 Yahudi yaşıyordu. Avusturya, Polonya Saksonyası ve Warthegau'dan Yahudiler Krakau'ya sürüldükten sonra 1939 sonunda sayıları çeyrek milyonun üzerine çıktı.[1] Genel vali Hans Frank tarihi kenti yönetim merkezi, Polonya genel valiliğinin "başkenti" yaptı ve hemen çevresinde "Ari olmayanlar"ın da yaşamasına izin veremeyeceğini açıkladı: Krakau "Yahudilerden arındırılmalı"ydı. 18 Nisan 1940'da merkez komutanı Schmidt bir emir yayınladı, buna göre 15 Ağustosa kadar tüm Yahudilerin kenti terketmesi gerekiyordu. Krakau'nun Yahudi halkının uymak istese bile uyamayacağı bir emir - nereye gideceklerdi ki? Eylülde 35.000 kişi zorla sürüldü, Kasımda Frank hücum kıtası komutanı Rudolf Pavl'ı "sorun"un nihai çözümüyle görevlendirdi. Bu yöndeki ilk adım, Yahudi halkın "Yahudi mahallesi" denen bölgede toplanmasıydı - 1941 Martında Krakau'nun varoşu Podgórze'de duvarlarla çevrilmiş bir getto kuruldu ve hep yapıldığı gibi Yahudilerin özel izin olmaksızın duvarların dışına çıkmaları yasaklandı. 1941 Haziranında Reinhard eylemi başlattı ve binlerce getto sakini ya Belzec ölüm kampına gönderildi ya da hemen orada öldürüldü.[2]

Yıl sonunda ilk direniş hücresi kuruldu. Krakau Yahudi topluluğunda orta sınıf belirgin biçimde egemendi ve Agudath-Israel Partisi'nin etkisindeydi. Sol oldukça zayıf temsil ediliyordu, en etkili siyonist gençlik örgütü 19. yüzyılın liberal ideallerini kibbuz yaşamının romantik, ortaklaşmacı ahlakıyla birleştiren bir grup olan Akiba'ydı. Akiba'nın Krakau'daki liderleri Adolf Liebeskind, Shimon Drenger ve

---

1) Reuben Ainsztein : Jewish Resistance in Nazi- Occupied Eastern Europe, s.824 ve devamı.

2) aynı kaynak, s. 825 ve devamı.

Justyna denen karısı Gusta Dawidson - Drenger'di. Gusta Drenger hapiste bir savaş günlüğü yazdı, bu kurtarılabilmiştir ve bugün Krakau direnişinin araştırılmasında önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Toplum ve siyasal bazları gereğince Akiba sorumluları sol grup ve partiler yerine Londra'daki sürgün hükümeti tarafından yönetilen resmi Polonya yeraltısında bağlaşık aramayı yeğlediler. Armia Krajowa'dan Yahudilere hiçbir yardım beklenemeyeceğini anladıklarında karşı yönü kolaçan etmeye başladılar.[3]

Akiba'nm bir yeraltı örgütü halinde yapı değişikliğine uğramasıyla hemen hemen aynı sıralarda, 1942 yılının ilk aylarında gettoda başlıca komünistlerle Marksist, sol siyonist öncü grup Haschomer Hazair üyelerinden oluşan, aynı biçimde Yahudi direnişinin yol ve olanaklarını araştıran ve 1942 yazında eyleme geçen ikinci bir grup daha kurulmuştu. Ağustosta grup bir Alman sevkiyat trenini raydan çıkardı; henüz ellerinde patlayıcı madde bulunmadığından kadın ve erkek sabotajcılar rayların vidalarını gevşetmişlerdi. Hemen aynı ay içinde Akiba üyeleriyle birlikte Alman "Optima" fabrikasına baskın yaptılar ve üniforma, kışlık giysiler ve çizme çaldılar. Ağustos ve Eylülde gerek Liebeskind ve Akiba grubu gerekse Heshik Bauminger (Haschomer Hazair) komutasındaki komünist / sol siyonist grup birçok SS subayı ve jandarma öldürdü ve bu sırada birkaç da silah ele geçirdiler.[4]

Akiba Eylülde bir yandan da çevredeki ormanlarda bir partizan üssü kurmak için ilk girişimini yapıyordu. Tito'nunkine benzer bir partizan ordusu Drengerler'in düşüydü. Onlara göre Yugoslav halk ayaklanması tüm Avrupa'da da alev alev bir yangını başlatacak ilk kıvılcımdı. Tito partizanları tek başlarına kesin sonuca ulaşamazlardı ve bu nedenle faşizmi güç birliğiyle yenebilmek için Avrupa'nın her ülkesinde bir partizan ordusunun kurulması gerekiyordu. "Herşey bizim elimizde", diye aktarıyor Gusta Drenger kocasının sözlerini günlüğünde, "eğer tüm ezilmiş halklar katılırsa başarı şansımız ne kadar yüksek olurdu!"[5] Ancak düşünceyi uygulamaya dönüştürme girişimi başarısızlıkla sonuçlanır. Rzeszow bölgesinde bir üs kurmak için yola çıkan küçük grup yöre halkının düşmanlığının, kendi deneyimsizliğinin ve

---

3) aynı kaynak, s.830 ve devamı. ve Shmuel Krakowski : The War of the Doomed (Mahkum edilmişlerin savaşı), buradan :The Jewish Fighting Organisation in Cracow (Krakau'daki Yahudi savaş örgütü), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 3, s.137.

4) Shmuel Krakowski, yuk. bel. yapıt, s.137 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.832 ve s.836.

5) Reuben Ainsztein, yuk, bel. yapıt, s.831.

coğrafi durum konusundaki bilgisizliğinin ve nihayet ihanetin kurbanı oldu. Akiba liderleri tasarılarını değiştirmek ve mücadelelerini kent içine çevirmek zorunda kaldılar.[6]

28 Ekim 1942'de SS, Litvanya ve Ukrayna birlikleri ve Polonya polisi gettoyu kuşattılar. 6000 kişi, özellikle de yaşlı ve çocuklar, yakalandı ve Belzec yok etme kampına gönderildi, birkaç yüz kişi de hemen orada vuruldu.[7] Bu durumda gettodaki iki direniş grubu birleşme ye karar verdi. Daha Eylülde Gola Mirer iki örgütün yetkilileri arasında ilk görüşmeleri başlatmıştı. Gola Mirer Krakau direnişinde daha sonra da önemli bir rol oynayacak olan yaşlı, deneyimli bir komünist kadındı. 1933'de 15 yıl hapse mahkum olmuş, ancak hapisten kaçmayı başarmıştı ve o zamandan beri de yeraltında yaşıyordu. Gruplar Ekim baskınının etkisiyle görüşmelerini hızlandırdılar ve sonunda yıl sonuna kadar üye sayısı 300'e ulaşan Birleşik Yahudi Savaş Örgütü, ZOB'u kurdular.[8] Birçok genç kadın ve erkek 28 Ekim şokundan sonra örgüte katılmıştı. "Şimdi serbesttiler", diye yazıyor Gusta Drenger günlüğünde, "günlük yaşamla son bağları da kopmuştu. Küçük bir erkek kardeşi, tek kız kardeşi, yaşlı ebeveynlerini terketmeyi bir türlü göze alamayanlar şimdi kendilerini eylemden sonra ansızın serbest hissediyorlardı. (...)."[9] Ebeveynler ve küçük kardeşler ölmüşlerdi, Belzec'de gaz odalarında.

ZOB savaşın kentte sürdürülmesine karar verdi. Bir partizan üssü kurmanın olanaksızlığı ortaya çıkmıştı; o halde genel vali Frank ve ekibi kendi başkentlerinde korkmayı öğreneceklerdi. ZOB kent gerillası halinde örgütlendi: Eylemleri gettoda değil, kentin göbeğinde, NS başlarının burnunun dibinde gerçekleştirilecekti. Haschomer Hazair ve komünistler Krakau'nun işçi semti Nowy Pradnik'de üsler kurdular, Akiba ise gettodan harekete geçip eylem tamamlandıktan sonra yeniden gettoya dönmekte direndi.[10]

Diğer tüm kentlerde olduğu gibi burada da temel sorun silah sağlamaktı. Krakau ZOB'u da önce yerel komutanlığı Varşova merkezininkinden de büyük bir silah ve cephane deposuna sahip olan Armia Krajowa'ya başvurdu. Ancak hükümete bağlı Polonya yeraltının Ya-

---

6) Shmuel Krakowski, yuk. bel. yapıt, s.138 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.838.

7) aynı kaynak, s.826.

8) aynı kaynak, s.833.

9) aynı kaynak, alıntı, s.840 (yazar taraf. İng. den çevrilmiştir).

10) aynı kaynak, s.837 ve devamı. Shmuel Krakowski, yuk. bel. yapıt, s.139.

hudi savaş örgütüne verecek bir tek fazla tabancası bile yoktu. Çok iyi donatılmış olmasına karşın Krakau Armia Krajowa komutanlığı işgalcilerle ciddi olarak mücadele etmeyi hiç düşünmüyordu. Sürgün hükümetinin "ayaklanma planı"na karşı yükümlülüğünün yanında Krakau AK'sının eylemsizliğinin iki özel nedeni daha vardı. Bunlardan biri, genel valiliğin "başkenti"nde güçlü SS birliklerinin bulunmasıydı, diğeri ise Londra'daki sürgün hükümetinin Almanların en küçük bir kışkırtınada tarihsel kenti yıkmasından korkmasıydı. Buna bir de Varşova ve diğer tüm kentlerde Yahudi savaşçıları desteklemekten kaçınan Polonya yeraltının yaygın Yahudi düşmanı çizgisi ekleniyordu.[11] Komünist Gwardia Ludowa'nın kendisi de çok az silaha sahipti, ama bağlaşığı ZOB'a bir olasılıkla ellerinde daha fazlası bulunabilecek Varşovalı yoldaşlarının adreslerini verdi. Bu tehlikeli görev Akiba'dan Hela Schipper'e verildi. Hela Schipper "Ari" görünümlüydü ve kusursuz sahte belgelerle donatıldı, yine de yolculuk aşırı riskliydi. Gusta Drenger günlüğünde direniş ajanlarının, yalnızca onların da değil, gettodan ayrılmayı göze alan herkesin karşı karşıya kaldığı hemen hemen baş edilmez güçlükleri şöyle anlatıyor:

"'Sürgünlerden kaçın!' demek ne kadar da kolaydı. İyi de polislerin sürekli nöbet tuttuğu dikenli tellerin arasından nasıl kaçılacaktı? Bir polisin seni oracıkta vurması için mavi-beyaz kol bandını* görmesi yeterliydi. Elbette ki kol bandı çıkarılabilirdi, ancak yoldan geçenler seni bunu yaparken görürlerse polise bildiriyorlardı. Bu köklü değişimi gerçekleştirmek için kapı kemerlerinin en kuytu köşelerine sinmiş olsan bile birisi mutlaka birinin kapı girişine Yahudi olarak geldiğini ve sonra - evet, ne olarak aslında? - çıktığını görmüş oluyordu. Ve insan işaretten kurtulsa bile neyse o kalıyordu. İşin doğrusu kişi kol bandı olmayan bir Yahudi olarak kalıyordu. İnsan Yahudiliğini her ürkek hareketiyle, her güvensiz adımıyla, köleliğin tüm yükünü taşır gibi görünen kamburlaşmış sırtıyla ele veriyordu. İnsan kendisini kıstırılmış bir hayvaninkine benzeyen bakışlarıyla, gettonun damgasını vurduğu tüm görünüşüyle ele veriyordu.(...) Böylece bir Yahudinin en yakın istasyona ulaşana kadar bile bir yığın mücadele vermesi gerekiyordu.(...) Bir Yahudinin başını gururla dik tutarak istasyonda yürüyebilmek, polislerin üzerine dikilmiş bakışlarını soğuk bir bakışla yanıtlayabilmek ve sonunda sanki bunu her gün yapıyormuşcasına bir

---

11) aynı kaynak, s.829 ve 833.

*) Doğu Avrupa'daki Yahudiler mavi-beyaz bir kol bandı takmak zorundaydılar.

kompartımana girebilmek* için dünyanın tüm soğukkanlılığına sahip olması gerekiyordu. Kompartımanın içinde ise ayaktakımının baskısı başlıyordu. Bu insanların sırnaşık bakışlarından kurtuluş yoktu.(...) Yahudi sürekli kendini denetim altında tutarak kimliğini gizlese bile diğer yolcuların kanını beynine sıçratan konuşmalarını duymadan edemezdi. Nelerden söz ediyorlardı? Yahudilerden. Yahudilerin sonunda layıklarını bulduklarını söylüyorlardı.(...) Ve o, en sevdiklerini, yakınlarını yitirmenin acısını henüz hazmedememiş bir insan, kompartımanda öylece köşesinde oturuyordu, yüzünde tek bir kasın bile seğirmemesi gerekiyordu."[12]

Hela Schipper Varşova'ya sağ salim ulaştı ve Krakau'ya dönüşte mantosunun altında iki Browning ve valizinde üç tabancayla cephane taşıyordu. Almanların eline düşene kadar her keresinde silah yüklenmiş olarak daha pek çok kez gidip geldi.[13] ZOB savaş grupları artık Varşova'dan gelen revolver ve tabancalarla büyükçe eylemleri göze alacak kadar donatılmışlardı. 1942 Eylülünden Aralığına dek Krakau-Bochnia demiryolu hattına saldıranlardan, SS subaylarına suikastlere, Todt örgütünün deposunu kundaklamaya kadar toplam on sansasyonel suikast ve sabotaj eylemi gerçekleştirdiler.[14]

Başarılarından yüreklenen ZOB Noel için kapsamlı bir eylem planladı. Varşova'dan Krakau'daki arkadaşlarına hazırlıklarda yardım etmek için savaş deneyimi olan ZOB üyelerinden Yitzchak Zuckerman ve Eve Fulman geldi. ZOB ve komünist Gwardia Ludowa sorumlularının ortaklaşa hazırladıkları kesin saldırı planı 17 Aralıkta militanlara açıklandı: 22 Aralık akşamı saat yedide Alman subay ve memurlarının akşamları gittikleri Cyganerja, Esplanada ve Zakopianka kafelerine el bombaları ve kendi yaptıkları bombalarla saldırılacaktı. Aynı saatlerde başka savaş birlikleri Ulusal Müze binasındaki orduevini ve bu sırada dağılacak olan pek çok Alman askerinin bulunduğu Scala sinemasına saldıracaklardı. Bunlar olurken bir yandan da Alman ordusu ve SS'in birçok garajı kundaklanacak, Vistül üzerindeki jandarma devriye motorları tahrip edilecek ve üniformalı her Alman görüldüğü yerde vurulacaktı. Plan büyük ölçüde gerçekleştirilebildi, bu gerek işgalciler gerekse hiçbir varlık göstermeyen Armia Krajowa için müthiş bir şoktu. Krakau, Hans Frank'ın "başkenti", artık Alman

*) Yahudilerin trene binmesi yasaktı.

12) Reuben Ainsztein'den alıntı, yuk. bel. yapıt, s.834 ve devamı. (yazar taraf. İng.den çevrilmiştir).

13) aynı kaynak, s.835.

14) Shmuel Krakowski, yuk. bel. yapıt, s.139.

efendiler için dikensiz gül bahçesi değildi. Yahudi yeraltının Krakau'nun Frank'ın istediği gibi davranabileceği bir kent olmadığını kanıtlama düşü gerçekleşmişti. Krakau'yu sarsan depremin etkileri ta Berlin'de görüldü. Kendisini tümüyle Stalingrad savaşına vermiş olmasına karşın Hitler Himmler'den nasıl olup da Yahudilerin genel valiliğin başkentinde Alman subay ve hükümet görevlilerine saldırabildikleri konusunda bir açıklama istedi.[15]

Bu durumda Gestapo'nun saygınlığı tehlikeye girmişti. Krakau kent gerillasının izlenmesi sürek avına dönüştü, pek çok hain av köpeği olmaya hazırdı. 1942 Aralığından 1943 Ocak başına kadar hemen tüm ZOB ya tutuklanmış ya da Hannah Spitzer Ve Hannah Sternlicht gibi izleyenlerle girilen çatışmalarda öldürülmüştü. Eve Fulman ve kocası tutuklama sırasında vurulmuş olan Eve Liebeskind avcıların eline sağ geçtiler. Eve Liebeskind'in Radom gettosu savaş örgütü kurucularından ve Krakau Noel eylemine katılmış olan kız kardeşi Mira uzun ve acımasızca işkencelerden sonra kurşuna dizildi. Shimon Drenger de tutuklanmıştı. Gusta Drenger kaçmayı başardı, ancak sonra polise teslim oldu. Kocasıyla kader birliği yapmak istiyordu.[16] Bu romantik olduğu kadar da intihar niteliği taşıyan eylemin nedenleri ancak kurgusal olarak değerlendirebilir. Bütün grup öldükten ya da tutuklandıktan sonra tek başına kalan Gusta Drenger bir an için tümüyle umutsuzluğa kapılmış ve yazgıya boyun eğmiş olabilir. Günlüğündeki bir bölüm bunu belirtebilir:

"Gerçeği söylemek gerekirse herkes canından bezmiş durumda. Artık sürekli panik içinde olmaya dayanamıyoruz ve insan bazan gizliden gizliye sonun bir an önce gelmesini istiyor. Ayaklanma ruhu henüz doğmadı (getto halkı arasında, yaz. notu), kimse düşmanla savaşmak istemiyor - ve bunda şaşacak ne var ki? Buna ancak üç yıl boyunca acımasızlık, aşağılanma ve yoksunluk yükü altında yaşamamış bir insan şaşabilir.(...) Zaman zaman halkımızın tüm izlerinin yeryüzünden silindiğini, tüm anıların yok edildiğini düşünüyorum. Sevdiğimiz, bizim için değerli olan şeylerin hiçbiri kalmayacak. Kutsal bildiğim herşey üzerine yemin ederim ki tek dileğim ölmek. Artık yaşamak istemiyorum. Artık yıkıntılarımızın üzerinde yaşamayı sürdürmek istemiyorum."[17]

---

15) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.841 ve devamı.
16) aynı kaynak, s.843 ve devamı. ve Shmuel Krakowski, yuk. bel. yapıt, s.140.
17) Sefer Hapartisanim'den alıntı, Armed Jewish Resistance'dan, Cilt 2, s.112 ve devamı. (yazar taraf. İng. den çevrilmiştir).

Gusta Drenger aralarında silah arkadaşları Gola Mirer, Shoshana Jolles, Genia Maltzer ve görümcesi Celia Drenger'in de bulunduğu 49 kadınla aynı hücreyi paylaştığı Helclów hapishanesine götürülür. "Justyna'nın Günlüğü"nü Gusta Drenger bu 15 numaralı hücrede yazar, sayfaları bir sobaya saklar, bunlar erkekler hapishanesinden Yahudi işçi ekipleri tarafından gizlice dışarı kaçırılır ve başka güvenilir kişilere iletilir.[18] Neden bu genç erkek ve kadınlar yazgılarına boyun eğmemişlerdir? Neden kendilerinden çok üstün bir düşmanla böylesi umutsuz bir savaşa girişmişlerdir? Gusta Drenger "Justyna'nın Günlüğü"nde buna Varşova ve Minsk'deki, Vilna ve Bialystok'daki mücadele arkadaşları için de geçerli olan bir yanıt vermektedir:

"Bunu nasıl yapmayabilirdik ki? Tarih böyle bir suçu asla affetmezdi. Özsaygısı olan bir insanın yapabileceği tek şeyi yapmaktan bizi ne alıkoyabilirdi ki? (...) Ne olacaksa olsun, zaten yitirecek bir şeyimiz yok. Gelin ardımızda belki günün birinde bir insanın geriye dönüp bize saygıyla bakmasını sağlayacak bir eylem bırakalım."[19]

Gusta Drenger'in mücadele ruhu yeniden canlanmıştır. Kaçmayı düşünmektedir. Erkeklerin de kaçışı plandıklarını öğrenir, kaçış kurşuna dizilmek üzere Plaszów'a götürülürken gerçekleşecektir. 19 Martta 20 kadın Auschwitz'e sürgün ya da Plaszów'da idam edilmek üzere götürülür, bunlar arasında Gusta Drenger'in ondan "Korkma, ağlamayacağım" sözleriyle vedalaşan 16 yaşındaki görümcesi Celia da vardır. Kısa süre sonra geri kalan 30 kadın hücrelerinden Plaszów'a sevklerin yapıldığı zindana götürülür; kaçış planlarını burada hazırlarlar ve 29 Nisanda da gerçekleştirirler. Kadınlar ikili sıralar halinde Helclów hapishanesinden kamyonların onları beklediği Montelupich erkekler hapishanesine götürülmek üzere yola çıkarlar. Hapishanenin önündeki sokağa vardıklarında Gusta Drenger ve Gola Mirer nöbetçilerine saldırırlar, birkaç yoldaş onlara yardıma gelir, diğerleri ise sanki önceden tasarlanmış gibi her yöne dağılırlar. Gola Mirer, Rose Jolles ve kaçan kadınlar makineli tabanca salvolarıyla taranırlar, yalnızca Gusta Drenger, Genia Maltzer ve iki kişi daha kurtulmayı başarır.[20] Gusta Drenger diğer sağ kalmış Akiba üyeleriyle bağlantı kurmaya çalışır, sonunda kocasına ve kısa süre sonra da görümcesi Margot

---

18) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.844 ve devamı.

19) Sefer Hapartisanim'den alıntı, yuk. bel. yapıt, s.113 (yazar taraf. İng. den çevrilmiştir).

20) Shmuel Krakowski, yuk. bel. yapıt, s.140 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.848.

Drenger'e rastlar. Margot iki kaçağı Wisnicz yakınında hazırlanmış olan bir saklanma yerine götürür. İkisi de yaralıdır, bacaklarında kurşun yaraları vardır, ancak kendilerine çok kısa bir toparlanma süresi tanırlar: Savaşı sürdürmek istemektedirler. Margot Drenger kurtuluştan sonra şöyle yazıyordu: "Çok büyük olasılıkla savaştan sağ çıkabilirlerdi. Ancak en kısa zamanda partizan etkinliklerine başladılar. Bir bülten yayınladılar, eylemler örgütlediler, Krakau'dan Varşova'ya silah taşıdılar. Bu görevlerden birinde şehit oldular. Ne zaman ve hangi koşullar altında tutuklanıp öldürüldükleri tam olarak bilinmiyor."[21] Sonradan en azından tarih belirlendi: 8 Kasımda önce Gusta, sonra da Shimon Drenger tutuklanmıştı.[22]

Sağ kalan ZOB üyeleri hapiste yatar ve kaçışa hazırlanırken Krakau gettosu temizlendi. 13 Martta SS askomutanı Leopold Goeth görevini yerine getirmeye koyuldu. Binlerce kişi kurşuna dizilmek üzere Plaszów'a sürüldü, binlercesi Auschwitz'e sürüklendi, binlercesi de hemen biçildi. Getto halkından - çalışabilir durumdaki - geriye kalanlar Plaszów çalışma kampına gönderildiler. Bu kamp yeryüzündeki cehennemdi. Burada işkence görenler "yalnızca" kurşuna dizilmek üzere Plaszów'a götürülenleri kıskanıyordu. Avusturya'dan Viyanalı, 1930'dan beri yasadışı NSDAP (Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi) , 1932'den beri SS üyesi olan, 1940'dan başlayarak SS birliklerinde hizmet gören Goeth Treblinka, Sobibor ve Belzec'de yok etme işlerinde yeteneğini kanıtlamıştı. Plaszów angarya kampında öylesine acımasız bir terör yönetimi kurdu ki tutsaklar, Ocak'ta adı toplama kampı olarak değiştirilen çalışma kampının muvazzaf SS yönetimine geçişini oldukça büyük bir rahatlama saydılar. Ancak bu değişiklikle Goeth hemen görevinden alınmadı. 2 Mayıs 1944'de tüm tutsakları çıplak olarak ayıklamaya çıkarttırdı. 1400 kişi gaz odaları için Auschwitz'e gönderilmek üzere ayrıldı, tüm çocuklar bu gruptaydı. Çocuklar kamyonlarla götürülürken Goeth anneleri yol boyunca yere oturmaya ve onları izlemeye zorladı, bu sırada hoparlörden bangır bangır günün moda Alman şarkısı "Anneciğim, bana minik bir at al" yayılıyordu.[23]

Tutuklanmaktan ve öldürülmekten kurtulmayı başaran kadın ZOB savaşçıları Wisnicz Nowy ormanlarındaki partizanlara katıldılar.

---

21) Shmuel Krakowski'den alıntı, yuk. bel. yapıt, s.140 ve devamı. (yazar taraf. İng. den çevrilmiştir).
22) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.849.
23) aynı kaynak, s.826 ve devamı.

Akiba komutanlarından biri olan Hillel Wodzislawski burada büyük tutuklama dalgasından sonra bir partizan birliği kurmuştu, bu birlik 1943 Nisanından Eylülüne kadar Alman işgalcilerin başına epey iş açmıştı, yalnızca bu dönemde Krakau - Lvov hattında raydan çıkardıkları tren sayısı 11'di.[24] Bu başarılar Yahudi partizanları yalnızca Almanlarla değil, Londra'nın emirlerine uyarak kesinlikle her türlü silahlı eyleme karşı olan Polonya Armia Krajowası ile de çatışmaya soktu. Bir ZOB partizan komandosu üslerinden birini ele vermiş olan bir Polonyalı çiftçiyi cezalandırmak istediğinde silahlı çatışma çıktı ve böylece Armia Krajowa'nın yerel birlikleri Yahudi partizanları kovalamaya başladılar. Partizanlar 1944 yazına kadar dayanabildiler, sonra sağ kalan az sayıdaki kişi Slovakya üzerinden Macaristan'a kaçarak Budapeşte'deki Yahudi yeraltına katıldı.[25]

24) aynı kaynak, s.849.
25) Shmuel Krakowski, yuk. bel. yapıt, s.141 ve devamı.

Minsk

"Fritzler beni canlı ele geçiremeyecekler!"

Alman birlikleri 22 Temmuz 1941'de Sovyetler Birliği'ne girdiklerinde yanlarında özel görevleri Sovyet delegelerini, komünist parti liderlerini ve tüm yahudileri öldürmek olan, harekât komandoları denen timler de bulunuyordu.[1] Alman ordusunun ilerleyişi sivil halka yönelik tanımlanması olanaksız katliamlarla birlikte gidiyordu. Ele geçirilen Sovyet bölgelerindeki işgal makamları getto kurmakla uğraşmıyorlardı bile, Yahudi halk hemen öldürülüyordu. Yalnızca Beyaz Rusya'nın başkenti ve Beyaz Rusya'daki en büyük Yahudi topluluğunun bulunduğu kent olan Minsk'de ilk korkunç katliamlardan sonra Yahudi halkın bir bölümü iki gettoya kapatıldı ve bunlardan biri de aynı Vilna'daki gibi kısa sürede yeniden "dağıtıldı".[2] 1939'da kentte 80-90.000 Yahudi yaşıyordu, kent nüfusunun üçte birinden fazlasını oluşturuyorlardı.[3] Almanlar 28 Haziranda Minsk'e girmelerinin hemen ardından 14'le 45 yaş arasındaki tüm erkeklerin kaydolmalarını emrettiler. Kayıt için başvurmamanın cezası ölümdü. Yaklaşık 40.000 kişi başvurdu ve bu insanlar Drozdy'deki bir tarlaya sürülerek beş gün boyunca aç, susuz, projektörler altında ve makineli tüfeklerle çevrilmiş olarak bekletildi. Beşinci gün Yahudi olmayan tutsaklar (geçici olarak) serbest bırakıldı. (Minsk'de Alman işgalciler tarafından 1944 Temmuzundaki kurtuluşa kadar toplam 700.000 insan öldürüldü.) İşgal makamları diğerleriyle birlikte 45 yaşın üzerinde olanlar da dahil tüm Yahudi aydınların da başvurmalarını emretmişlerdi. Çoğu aydın olarak saygı göreceklerini umduklarından başvurdular. Bunun ardından Drozdy tutsaklar grubuyla arkadan gelenler yakınlardaki bir orma-

---

1) Joseph Tennenbaum: Underground (yeraltı), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 3, s.312.

2) Reuben Ainsztein : Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe, s.463 ve devamı. ve Laster Eckman ve Chaim Lazar: The Jewish Resistance (Yahudi direnişi), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 1, s.315.

3) Laster Eckman ve Chaim Lazar, yuk. bel. yapıt, s.314.

na sürüldüler ve makineli tüfeklerle tarandılar.[4] Kentin sağ kalan Yahudileri iki gettoya kapatıldı. Burada, duvarların ve dikenli tellerin ardında cinayetler sürdü. Her gece öldürme birlikleri evlere giriyor, ortalığı yıkıp geçiriyor, kadınlara tecavüz ediyordu. 14, 25 ve 31 Ağustos geceleri yapılan büyük baskınlarda işgalciler yine binlerce getto sakinini sürükleyip götürdüler.[5]

Daha 1941 Temmuz sonunda gettoda yeraltı hareketi örgütlenmeye başladı. Bu hareket - Polonya ve Litvanya'daki diğer gettolarla karşılaştırıldığında- birçok açıdan bir istisnaydı. Minsk direnişi çeşitli siyasal eğilimleri birleştirmekle zaman yitirmedi. Sovyet Yahudileri kendilerini Sovyet savunma savaşının parçası olarak görüyorlardı ve hemen bu yönde örgütlenmeye başladılar. Minsk'de Yahudi konseyi ve polisi üyeleri de Doğu Avrupa'daki diğer hemen tüm gettoların seçilmiş Alman makamlarının yürütme yardımcıları olarak değil, Yahudi halkın seçilmiş temsilcileri olarak hareket ediyorlardı. Minsk Yahudi konseyi başkanı Elye Mushkin bizzat yeraltının aktif üyesiydi. Buna ek olarak Minsk Yahudileri Polonya ve Litvanya'da aynı yazgıyı paylaştıkları kişiler kadar aşırı düşman bir çevrede bulunmuyorlardı. Beyaz Rus halkla ilişkiler dostçaydı, hatta iki halk arasında evlilikler bile olmuştu (Beyaz Rusya'nın Polonya kesiminde düşünülmesi olanaksız birşey) ve bu durumda bazı Rus kadınları Yahudi kocalarının peşinden gettoya gelmişlerdi. Sonuç olarak Minsk yeraltı ne Yahudi konseyinin muhalefetiyle mücadele etmek ve bunu kırmak zorundaydı ne de Yahudi olmayan halk tarafından tümüyle soyutlanmış ve tehdit edilmekteydi. Bu avantajlar silahlı bir savunma gücünün kurulmasını hızlandırdı ve gettoda ayaklanma riskine girmeyip partizanlara katılma kararını doğurdu. 1941 Ağustosundaki olaylara yön verecek toplantısından sonra Minsk yeraltı örgütünün parolası "Getto ölüm demektir"di.[6] Yeraltı hemen silah örgütlemeye karar verdi, çünkü "tüfek ormana giriş biletidir"[7] ve getto sakinlerini gruplar halinde kentten çevredeki ormanlara kaçırmaya yöneldi. Kaçanların bir bölümü var olan partizan birliklerine katılacak, bir bölümü de kendi Yahudi üslerini kuracaklardı. Minsk yeraltının stratejisi olabildiğince tüm getto sakinlerini kurtarmak olduğundan özel "aile kampları"nın, yani yalnızca silahlı savaşçıların değil, silahsız ve savaşamayacak halkın da

4) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, S.465 ve devamı.
5) aynı kaynak, s.466.
6) aynı kaynak, s.463, s.464 ve s.467.
7) Laster Eckman ve Chaim Lazar, yuk. bel. yapıt, 315.

güvenlik içinde yaşayabileceği partizan üslerinin örgütlenmesi gerekiyordu. Alman silah depoları ve onarım atölyelerindeki angarya işçileri tüfekler, revolverler ve cephane çalıyor ve bunları gizlice gettoya sokuyorlardı. Genç kadınlar bu işte özellikle başarılıydı.[8] Beceriklilikleri sayesinde büyük miktarda silah gettoya ulaştı, kadınlar koca silah depolarını boşaltıyorlardı, elbette ki bunun farkedilmemesi olanaksızdı - en geç 1941 sonbaharında Almanlar gettoda görünüşe göre oldukça yoğun bir direnişin kurulmuş olduğunu farkettiler.

1941 yılının bir Ekim sabahı kent meydanında üç darağacı yükseliyordu. Bunlarda iki erkek ve ortalarında bir kadın asılıydı, üçünün de boynunda birer tabela vardı, üzerlerinde Alman efendileriyle mücadeleye kalkıştıkları yazılıydı.[9] Bir ay sonra, Ekim Devriminin 24. yıldönümünde Alman birlikleri gettoyu kuşattılar. 12.000 insanı bir depoya tıkıştırdılar ve bir gün ayakta beklettiler, insanlar öylesine üst üste yığılmıştı ki küçük çocuklar annelerinin kucağında boğuldu. Ertesi gün erkekler Tuchinka'da kurşuna dizildiler, kadınlar ve çocuklar ise gaz arabalarında yavaş yavaş ve büyük acılarla öldüler.[10] Bundan kısa süre sonra Slavek denen Isai Pavlovich Kazinets getto yeraltı liderleriyle bağlantı kurdu ve onlara kentte daha dört yeraltı örgütünün bulunduğunu bildirdi. Slavek'in getto grubu başkanı Hersh Smoliar ile görüşmesinden sonra beş grup da Slavek'in liderliğinde tek bir yeraltı örgütü halinde birleşti. Daha başlangıçta kendilerini partizan hareketinin kent kolu olarak tanımladılar; en önemli amaçlarından biri, olabildiğince çok Yahudiyi gettodan ormanlara kaçırmaktı.[11]

Katliamlar sürer. 20 Kasımda yine 5000 kişi Tuchinka'da öldürülünce, sağ kalan getto halkı bıçak, makas ve eline ne geçtiyse onunla silahlanır ve karşı koymak istediğini, direnmeksizin götürülüp boğazlanmak yerine hemen ölmeyi yeğlediğini açıklar, Minskli getto halkı - yeraltı ve onun planlarını öğrendikçe - ormanlara kaçmayı kabul eder; Varşova halkı gibi kenetlenmiş olarak aktif direnişin arkasındadır.[12]

Ancak planın gerçekleştirilmesinde güçlükler çıkar. Partizanlar yalnızca silahlı ve savaşacak durumdaki kişilerle doktorları kabul etmektedirler. "Sivil" halk için aile kamplarının kurulması giderek ivedilik kazanmaktadır, daha şimdiden çok fazla kişi ölmüştür ve cinayetlerin sonu gelecek gibi de değildir. 1941 Aralığında komutan

8) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.472.
9) aynı kaynak, s.469.
10) aynı yer.
11) aynı yer.
12) aynı kaynak, s.470.

Bystrov'un büyükçe partizan gruplarını kabul etmeye hazır olduğu haberi gelir. Hemen birçok kadın ve erkek yola koyulur ve Rudensk bölgesinde ayrı bir makineli tüfek birliği kurarlar. Bu birlik Beyaz Rusya'nın en etkin ve başarılı partizan birliklerinden biri durumuna gelir ve daha sonra da Stalin tugayına katılır.[13]

2 Mart 1942'de getto Purim bayramını kutlayacaktı. İşgal altındaki Sovyet bölgelerinde en tanınmış kasaplardan biri olan Beyaz Rusya genel komiseri Wilhelm Kube, günü bir katliamla kutlamaya karar verdi. 1 Martta Kube Yahudi konseyine Ratomskaya sokağında dev bir çukur kazdırmalarını emretti. Sonra 5000 kişinin teslim edilmesini istedi. Yahudi konseyi karşı çıktı. 2 Mart sabah saat onda SS ve Ukrayna birlikleri gettoya saldırdılar ve rastgele, sokakta bulunan herkese ateş açtılar. Çocukları yakaladılar ve çukura sürüklediler. Sonra öksüzler yurduna el attılar, tüm çocukları dışarı çıkmaya ve Kube'nin limuzininde beklediği (bazı kaynaklara göre Eichmann da arabadaydı) Ratomskaya sokağına gitmeye zorladılar. Ardından da SS'ler çocukları çukura attılar, üzerlerine kireç döktüler ve onları canlı canlı gömdüler. Panik doruğa ulaştığında Kube arabadan indi ve bağıran, ağlayan, boğulmakta olan çocuklara şeker attı. Kube'nin Purim katliamı sırasındaki bu kahramanlığı partizan hareketi komutanlarının onu öldürmeye karar vermelerinde bardağı taşıran son damla oldu.[14]

Yeraltı, gettonun boşaltılmasını hızlandırmak için umutsuzca çabalıyordu. Genç kadın savaşçı Mina Liss getto temsilcisi olarak partizanlarla bir aile kampının kurulmasını görüşürken Almanlar silah sağlama ve ormanlara silah aktarma işinin baş örgütçüsü Niunka Markovitz'i tutukladılar. Bunun üzerine Gestapo izlemeyi örgütlü yeraltı üzerinde yoğunlaştırdı ve gettoya dönmekte olan Mina Liss'i de yakalamayı başardı. Kadın korkunç işkencelere karşın tek bir isim bile ele vermedi, bu durumda da işkencecileri rastgele kurşuna dizmelere yöneldiler.[15] Henüz ölmemiş olanlar yaşamlarını Alman ordusu ve endüstrisindeki angarya işçisi gereksinimine "borçluydular". Bu insanlar güçlerinin son damlasına kadar sömürülüyor ve en ufak bir suç işlediklerinde de öldürülüyorlardı. Örneğin "Ekim" fabrikasında çoğu eski tıp öğrencisi olan genç kadınlar çalışıyordu. Bir gün işe on dakika geç geldiklerinde hepsi kent merkezine sürüklendiler ve orada kur-

13) aynı kaynak, s.471.
14) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.474 ve Laster Eckman ve Chaim Lazar yuk. bel. yapıt, s.318.
15) Laster Eckman ve Chaim Lazar, yuk. bel. yapıt, s.318 ve devamı.

şuna dizildiler.[16] Gettonun hâlâ varlığını sürdürebilmesinin asıl nedeni Minsk'de de nihai çözümcülerle Alınan ordusu ve endüstrisi arasındaki klasik anlaşmazlıklarda yatıyordu. Alman ordusu çok nitelikli Yahudi işçi potansiyelini gözden çıkarmak istemiyordu ve başlangıçta Beyaz Rusya "sömürgesinin efendisi" olarak Yahudi kölelerin bedavaya çalışmalarından kendisi de çıkar sağlayan genel komiser Kube'nin de desteğiyle Himmler'i engellemeye çalıştı.[17] Ancak Kube kölelerinin kendi kurtuluşları ve onun yenilgisi için çalıştıklarını saptadığında düşüncesini değiştirdi. 31 Temmuz 1942'de "Beyaz Rusya bölgesindeki partizan mücadelesi ve Yahudi eylemi" başlıklı raporunu üstü, Doğu Bölgesi Reich komutanı, Nazi valisi Heinrich Lohse'ye gönderdi. Raporda "Beyaz Rusya'da partizanlarla girişilen tüm çatışmalarda Yahudilerin (...) partizan hareketinin asıl taşıyıcıları olduğu ortaya çıkmıştır", denmekte[18] ve şöyle devam edilmektedir: "Bu büyük tehlike göz önüne alındığında Beyaz Rusya Yahudileriyle uğraşılması Alman yönetimi için önde gelen siyasal bir görev olmaktadır. Yahudi halkın partizanları desteklemesi tehlikesi bulunmaktadır" ve kendisi ve ekibine göre Beyaz Rusya'daki tüm Yahudilerin ortadan kaldırılması daha iyi olacaktır. Öte yandan kendisine Yahudilerin işvereni olarak Alman ordusundan istekler gelmektedir ve bunlar büyük olasılıkla daha da artacaktır. Kendisi ise en azından partizan tehlikesini ortadan kaldırana kadar Reich'dan Minsk'e Yahudi gönderilmesi durdurulabilirse minnettar kalacaktır. Yahudiler Almanya'nın düşmanıdır ve işgücü olarak sağlayacağı yarardan çok daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır.[19]

Yine de Kube direnişin en önemli üyelerinden birkaçını tutuklamayı ve öldürmeyi başarmıştı; yeraltının yeniden örgütlenmesi gerekiyordu. Getto, biri S. Kazdan'ın, diğeri ise Vilna yeraltının komutanlarından Sonia Madaysker'in komutasında iki bölgeye ayrıldı.[20] Sabotaj eylemleri arttırıldı, eski bir Sovyet fabrikasında kadın işçiler üretilen üniformaların bir bölümünü yok ettiler, geri kalanını da partizanlara götürdüler. Başka fabrikalarda kadın ve erkek işçiler makine dairelerini tahrip ediyor ya da üniforma ve çizmeleri kullanılamayacak biçimde dikiyorlardı. Üç kadın, Rosa Liphiskaya, Celia Butbinik ve Katya Zirlin onbir yaşındaki bir oğlanın yardımıyla bir Alman silah ve cep-

16) aynı kaynak, s.319.
17) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.464.
18) Laster Eckman ve Chaim Lazar'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.321.
19) aynı kaynaktan alıntı, s.323 ve devamı. (yazar taraf. İng. den çevrilmiş.).
20) Reuben Ainsztein, yuk. bel. ya ıt, s.477.

hane deposunun içindekileri gizlice ormanlara kaçırdılar.[21] Aym sıralarda bir grup getto sakini Koidanovo çevresinde sonraki aylarda 15.000 savaşçılık bir tugaya dönüşen yeni bir partizan birliği kurdu. Breina Kreinowitz bağlantı kişisi olarak seçildi, görevi insanları gettodan Koidanovo'ya kaçırmaktı. Genç kadın silah, giysi ve hatta bazan bir telsiz cihazıyla donatılmış bir grubu üsse teslim eder etmez hemen bir yenisini getirmek üzere gettoya dönüyordu.[22]

Almanlar Minsk çevresindeki ormanlara geniş çaplı bir saldırı harekâtı düzenleyince Yahudi birlikleri de geri çekilmek zorunda kaldılar - gettoyla bağlantı koptu. Bağlantı merkezinin şefi Emma Radowa gettoya geldi ve kent yeraltının yardım edeceğini vaat etti, ancak getto direnişinin sorumluları reddettiler: Onlar için tek gerçek yardım, partizanlarla bağlantının yeniden kurulması ve geri kalan getto halkının hızla ormanlara aktarılmasıydı. Kendi başlarına üç değişik yöne kurye yolladılar : Herschel Smolar, Sonia Levin ve Dora Berson. Bunun üzerine Dora Berson Rudensk bölgesinde 11. Minsk tugayını kurdu, ancak yeni gruplar götürmek için sık sık gettoya döndü, sonunda da Alman polisiyle bir çatışmada öldü.[23]

Bir askeri mahkemede genel komiser Kube'yi ölüme mahkum etmiş olan partizanlar 1943 Temmuzunda ilk suikast girişimlerini gerçekleştirdiler. Yüksek rütbeli Nazi subaylarının bulunduğu bir araba konvoyuna pusu kurdular ve içlerinden birkaçını da öldürdüler, ancak Kube orada yoktu. Partizanların bir casusluk ekibinin şefi David Kemach görevi üstleninceye kadar da daha birçok girişim başarısızlıkla sonuçlandı. David Kemach Kube'nin özel konutunda personel olarak genç kadınları yeğlediğini öğrendi. Kube'nin özel konutunun tüm hizmetçileri Gestapo tarafından inceden inceye araştırılıyordu, yine de birkaç genç partizan kızı içeri sızdırmayı başardılar. Kemach'ın ekibinden bir subay olan Maria Borisovna Osipova kadınlardan hangisinin en güvenilir ve bu güç operasyonu gerçekleştirmeye en uygun olduğuna karar verecekti. Kadın subay Kube'nin yanında hizmetçi olarak çalışan Halina Mazanik'le birçok kez gizlice buluştu ve sonunda ona görevi üstlenmeye hazır olup olmadığını sordu. Halina hiç duraksamadan yanıtladı. Kısa süre sonra patlayıcı maddeyi almak için ormana gitti, bunu bir yumurta sepetine gizledi ve dostu ve silah arka-

21) Laster Eckman ve Chaim Lazar, yuk. bel. yapıt, s.322.
22) aynı yer.
23) aynı kaynak, s.320 ve Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.480 ve devamı. ve s.482.

daşı Maria Graievska ile kente döndü. Burada bir yeraltı üyesi malzemeyi ondan aldı. 20 Eylül 1943'de Maria Borisovna Osipova Halina Mazanik'e bombayı veriyordu. Halina her zamanki gibi Kube'nin evine gitti, her zamanki gibi kapıda onu kontrol edecek nöbetçi duruyordu. "Bakın", dedi Halina, "burada Kube'nin karısı için ipek bir şalla bir şişe parfüm var. Yarın size de karınız için böyle bir şal getiririm." Gülümseyerek eve girdi ve doğruca Kube'nin yatak odasına çıktı. Burada saatini geceyarısına ayarladığı bombayı sakladı. Merdivenleri inerken Kube'nin karısına rastladı. Kadın huzursuzluğunu farkederek nesi olduğunu sordu. "Hiç", dedi Halina, "korkunç dişim ağrıyor. Bir koşu dişçiye gidip gelebilir miyim?" Neyse, bu kez Kube'nin karısı izin verdi, ama Halina'nın çabucak dönmesi gerekiyordu. Halina ise bunu aklından bile geçirmiyordu. Aym gün ormana geri götürüldü, kısa süre önce de partizanların yanında güvenli bir yere götürülmek üzere ailesi alınmıştı. Tam gece yarısı bomba Kube'nin yatağının altında patladı ve işgal yönetiminin en sadist katillerinden birini öldürdü. Halina Mazanik partizanların yanında savaşmayı sürdürdü ve sonra da çok sayılan bir "eski savaşçı" olarak Minsk'de yaşadı. Savaştan ancak yıllar sonra herkesin Rus sandığı bu kadının Yahudi olduğu öğrenildi.[24] Kube eylemi çok büyük gizlilik içinde planlanıp gerçekleştirildiğinden diğer partizan gruplarının bundan haberi yoktu ve bunlar aym gece büyük bir bombalı saldırı düzenlediler. Kutuzov birliğinden olan grup iki erkek ve iki kadından oluşuyordu; kadınlar Celia Klebanova ve Vitka Rudovich'di. 20 Eylül gecesi yapılan saldırı onların üçüncü başarılı eylemiydi. Daha önce tank yüklü bir treni raydan çıkarmış ve diğer bir sevkiyat trenini havaya uçurmuşlardı.[25]

Bu arada Simon Zorin yönetiminde bir aile kampı kurmayı da başarmışlardı. Minskli Yahudilerin savaş tutsakları kampından kurtarmış oldukları Budiuni partizanlarının komutanı Semion Goczenko, şimdi minnettarlığını Zorin'in kendi bölgesinde "sivil" getto kaçakları için bir kamp kurmasına izin vererek gösteriyordu. Kısa sürede kampta 600 kişi toplanmıştı, içlerinden bazıları "Parchomenko" savaş birliğini kurdu, artık Zorin'in 106. tümeni denen çoğunluk ise savaşan partizanları doyurarak, onlara üniforma dikerek, ayakkabı yaparak, yaralılara

---

24) Laster Eckman ve Chaim Lazar, yuk. bel. yapıt, s.324 ve devamı.; Isaac Kowalski: Interview with Kube's Assassin (Kube'nin suikastçılarıyla röportaj), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 2, s.376 ve devamı. ; Jack Nusan Porter: Jewish Women in the Resistance (Direnişteki Yahudi kadınları), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 1, s.293.

25) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.483.

bakarak yararlı oldu. Aile kampının bir çamaşırhanesi, bir fırını ve bir reviri vardı. Çocuklar özel görevler üstleniyorlardı : Onlar geri kalan getto sakinlerini kampa getireceklerdi. İçlerinden en yüreklisi ve yorulmak bilmeyeni 12 yaşındaki Sima Perston'du. Gettoda annesinin ve küçük erkek kardeşinin öldürülüşünü izlemek zorunda kalmıştı, şimdi en tehlikeli görevlere talip oluyordu. Yola çıkmadan önce tüm emirleri dikkatle dinliyor ve sözcüğü sözcüğüne yineliyordu. Sonra tabancasını mantosunun içindeki kendi yaptığı bir cebe yerleştiriyor, erişkin üstlerini "Korkmayın, Fritzler beni canlı ele geçiremeyecekler", sözleriyle "yatıştırıyor" ve yola koyuluyordu. Bazan gettoya girmeyi başaramıyordu. O zaman dikenli tellerin önündeki bombalanmış bir evde saklanıyor ve aç, soğuktan titreyerek akşama kadar bekliyordu. İlk dönen işçi konvoyuyla gettoya sıvışıyor ve işe koyuluyordu. Gettonun dağıtılmasından sonra Sima en genç savaşçı olarak askeri operasyonlara katıldı, 1944 yazında partizan ordusunun ilk safında kurtarılmış Minsk'e giriyordu.[26]

1943 Ekim sonunda gettonun boşaltılmasına ara verilmek zorunda kalındı, çünkü o sırada partizanlar saldıran Alman özel birlikleriyle çarpışıyorlardı. Saldırganlar püskürtülür püskürtülmez Celia Klebanova yeni gruplar getirmek içen gettoya döndü. Boşuna gitmişti, 21 Ekimde Minsk gettosu temizlenmişti, kadın tüten yıkıntılar karşısında kalakaldı.[27] Son katliam günü getto sakinlerinden 26 kişi bir yerde gizlenmeyi ve katliamdan sağ kurtulmayı başarmıştı. Altı ay sonra, 1944 Haziranında bunların yalnızca 13'ü yaşıyordu, çocuklar komaya girmişti, yetişkinler de açlıktan ölmek üzereydiler. "Arî" görünüşlü genç bir kız olan Musya tehlikeyi göze almaya karar verdi: Kentte yiyecek aramak için sığınaktan çıktı. Rastlantı sonucu eski çalışma arkadaşı Anna Dvach'la karşılaştı, kız onu hemen evine aldı, yemek verdi ve yanına yiyecek paketleyerek yeniden gettoya götürdü. Onun yardımı sayesinde son 13 getto sakini sığınaklarında 3 Temmuzda Kızıl Ordu kente girene kadar yaşadı.[28] Toplam 10.000 Minskli Yahudi ormanlara kaçarak öldürülmekten ve sürgünden kurtuldu, Doğu Avrupa'mn Alman işgali altındaki diğer tüm kentlerindekinden çok daha fazla. Kurtulan 10.000 kişinin yarısı partizan olarak savaşlarda öldü. 5000'i kurtuluşu gördü.[29]

---

26) Laster Eckman ve Chaim Lazar, yuk. bel. yapıt, s.327 ve devamı.
27) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.483.
28) aynı kaynak, s.483 ve devamı.
29) aynı kaynak, s.484.

partizanlar arasında

"Susun, gece çok yıldızlı ve ayaz her yanı dondurmuş"

Küçük bir Doğu kasabası olan Kletsk'den Rachel* ebeveyni 1941 Ekiminde Almanlar tarafından öldürüldüğünde 16 yaşındadır. Dokuz ay sonra, 1942 Temmuzunda işgalciler Kletsk gettosunu ateşe verirler, birkaç kişi çitte bir delik açmayı başarır, kaçarlar. Rachel ve kız kardeşi de daracık yarıktan geçmeye çalışırlar, ancak Rachel kurtulur, kız kardeşi bir Alman kurşunuyla vurularak yığılır, kalır. Rachel ormana ulaşana kadar koşar, birçok köye girer çıkar ve sonunda daha ileri gidemeyecek duruma gelince bir çiftlikte gecelemek için izin ister. Çiftçi kadın onu dostça karşılar, yiyecek verir, hatta kalmasını bile önerir.

Ancak artık Rachel'in istediği tek bir şey vardır - partizanlara gitmek. Ertesi sabah Rus sınırını geçer, bir grup tarım işçisine rastlar, yaşlı bir adam onu evine götürür. Bir gece doğru dürüst uyuyabilir, ertesi akşam ev sahibi gitmesi gerektiğini, Almanların misillemeyle tehdit ettiklerini söyler: Yahudileri saklayanlar hemen kurşuna dizilecektir. Adam ona ormana giden yolu da gösterir, sonra Rachel yeniden tek başına mehtaplı gecede körlemesine ilerlemeye başlar, her gürültüden korkmaktadır, ıssız bir eve varana kadar koşar, koşar. Kapıyı çalar, içeri alınır, korkuya kapılır, ev sahibi ona güven vermemiştir. Ancak daha öteye gidemeyecek kadar bitkindir. "Niyetiniz ne", der ona, "haydi beni Almanlara teslim edin." Ancak adamın niyeti bu değildir, en azından başlangıçta : "Almanlara teslim olamayacak kadar güzelsin", yanıtını verir. Rachel anlar, ayağa fırlar ve kaçar. Kendisini güvenlikte hissettiğinde soluklanmak için oturur, ancak birden ayak sesleri duyar, yeniden kaçmaya başlar. Biri "Rachel" diye seslendiğin-

*) Soyadı bilinmemektedir.

de, artık her şey bitti diye düşünür. Oysa kendisini kovaladığını sandığı kişi kentten bir arkadaşıdır, o da partizanları aramaktadır. Birlikte yola devam etmeye karar verdikleri sırada silah sesleri duyarlar. Almanlar! Rachel bitkinlikten ağlayarak arkadaşıyla bir samanlığa sürünür, 24 saat samanların altında gömülü beklerler, soluk almaktan bile korkarlar. Ertesi günün akşamı dışarı çıkarlar ve birden silahlı adamlarla burun buruna gelirler. Adamlar partizan gibi görünmektedirler - ve gerçekten de öyledirler. İki arkadaşın bir gün daha saklandıkları yerde kalması gerekmektedir, sonra grup onları aldırmak için birini yollayacaktır.

Ulak yerine bir Alman jandarma gelir. "Çıkın dışarı!" diye bağırır, belgelerini ister, tüfeğiyle gözdağı verir. Önce Rachel çıkar, kağıtlarını gösterir. İşlem tamamlandığında jandarma kendisiyle gelmelerini emreder. Onları ormanın derinliklerine götürür ve sonunda iki "tutsağını" Sovyet partizan komutanı Kapusta'nın kampına teslim eder. Sonra Alman üniformasını çıkarır ve yeniden partizan kılığına bürünür. Kapusta ikisini kendi gözüyle görmek için bizzat gelir, ilk sorusu şudur : "Neden yanınızda silah getirmediniz? Silahsız sizi kabul edemeyiz." Ancak sonunda onca dolanmasının hedefine ulaşmış olan Rachel'in şimdi pes etmeye hiç niyeti yoktur ve Kapusta'yı ikna etmeyi başarır. Kalabileceklerdir, yapılacak ilk baskında gerekli silahları kendileri ele geçireceklerdir.[1]

Almanlar 23 Eylül 1943'de gettoyu kuşattıklarında Vitka Kempner böylece Vilna FPO'sunun hâlâ gettoda saklanan son grubu için tüm kaçış yollarının kapandığının farkındadır. Ancak grup bir biçimde dışarı çıkmalıdır. Zelda Treger ve Sonia Madaysker'le birlikte kanalizasyon sisteminden bir kaçış planı yaparlar. Plan başarılı olur, Vitka Kempner, Roza Korczak ve arkadaşları kentin "Ari" kesiminde güvenli saklanma yerlerine götürülürler. Ancak onların karmaşık ve tehlikeli yolculukları asıl şimdi başlamaktadır: Amaçları Rudniki ormanlarındaki partizanlara ulaşmaktır.

Grup bölümlere ayrılır, aralarında Chenia Borowska ve Aba Kovner'in de bulunduğu yaklaşık 50 kadın ve erkek Puşkin sarayının bodrumunda habercinin gelmesini bekler, Vitka Kempner, Zelda Treger ve Sonia Madaysker sığınaklar arasında bağlantıyı sağlamakta, yiyecek ve yeni giysiler bulmakta ve partizanlara haber ulaştırmaktadırlar. Oysa beklenen komutanın yerine Vilnalıların kendi başlarına yola

---

1) Shalom Cholawski: Soldiers from the Ghetto (Gettodan askerler), San Diego, New York, Londra 1980, s.89 ve devamı.

çıkmaları gerektiği, birçok komutanın kente gelirken Almanlar tarafından yakalanarak vurulduğu haberiyle kent yeraltından bir kurye gelir. FPO savaşçıları gece karanlığında ikili ve üçlü gruplar halinde gizlice sokaklardan sıvışırlar. Gece yarısından sonra kentin dışında buluşarak birlikte yola çıkarlar. 24 saatlik bir yüşüyüşten sonra hedeflerine ulaşmışlardır: Rudniki ormanlarında komutan Jurgis'in yönetimindeki Sovyet partizanlarının üssü. Zaten beklenmektedirler, silah da getirmişlerdir, sorun çıkmaz. Kadınlar da hiçbir güçlük çıkarılmadan savaş birliklerine alınır, Vitka Kempner özel sabotaj grubuna katılır, Chenia Borowska bir taburun siyasal komiseri olur, Zelda Treger kısa süre sağ kalan getto sakinlerini getirmek için yeniden kente doğru yola çıkar.[2]

İşte partizanlara ulaşmanın iki yolu. Getto ve çalışma kamplarından kaçmayı başaran çoğu Yahudi'nin ormanlara gitmekten başka seçeneği yoktu. Ne siyasal olarak örgütlenmişlerdi ne de silahları vardı, ellerinde kalan tek şey salt yaşamlarıydı. Bunlardan çoğu ille de savaşmak istemiyordu, öncelikle aradıkları sağ kalabilme olanağıydı. Çoğu başaramadı. Ya doğrudan Alman kontrollarına ya da onları Almanlara bildiren çiftçilere rastladılar. Yahudi düşmanı Polonyalı siviller ya da Polonya yeraltı ordusu Armia Krajowa'nın komando birlikleri tarafından öldürüldüler. Bataklıklarda yollarını yitirdiler ve açlık ve soğuktan öldüler. Hatta bazan partizanlara ulaştıkları bile oldu, ancak yeniden geri gönderildiler, çünkü savaşçı gibi görünmüyorlardı ve silahları da yoktu, çünkü aralarında kadın ve çocuklar vardı ve sürekli hareket etmek zorunluluğundaki partizanlar onların kendilerine ayak bağı olmasını istemiyorlardı, ve çünkü Yahudiydiler ve Sovyet partizanlar arasında da sözü geçen Yahudi düşmanı sayısı az değildi.

Getto yeraltının silahlı gruplarının başına da sıklıkla farklı şeyler gelmiyordu. Hepsinin Sovyet komutanlarıyla Vilna ve Minsk savaşçılarınınki gibi iyi örgütlenmiş ilişkileri yoktu ve onların bir bölümünün bile silahları alındı ve savunmasız bir durumda Alman arama birliklerine teslim edildi. 1943 sonuna kadar Polonya, Litvanya ve hatta Sovyetler Birliği'nin bazı bölümlerinde partizan hareketi, arasına adi suçluların, yağmacıların ve sağ radikal Yahudi düşmanlarının da karışmış olduğu karınan çorman bir yığındı. Durum ancak Sovyetler Birliği'nin işgal altında olmayan bölgelerinden özel eğitilmiş komandolar yanla-

---

2) Yitzhak Arad : Ghetto in flames (Alevler içindeki getto, s.450 ve devamı. ve Reuben Ainsztein : Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe, s.309 ve devamı.

rında büyük ölçüde silah ve teçhizatla gelip hareketi düzene soktuklarında netlik kazandı. Ancak o zaman da çoğu Yahudi için artık çok geçti. 1943 sonunda tüm gettolar temizlenmiş ve sağ kalanlardan çoğu ormanlarda dolanırken öldürülmüştü.[3]

Daha 18 Temmuz 1941'de SBKP merkez komitesi Alman işgalcilere karşı partizan savaşı için çağrıda bulunmuştu. Ancak iş uzun süre orada kaldı, çünkü Stalin'in tasfiye eylemlerinden sonra gerilla savaşı için komutan bulmak bir yana Kızıl Ordu için yeterince deneyimli subay bile toplanamıyordu. 30 Mayıs 1942'de partizan savaşı için bir kurmay karargâhı oluşturuldu ve Stalin'in emrine verildi. Bu sırada işgal altındaki Sovyet bölgelerinde onbin partizan az ya da çok "başıbozuk" gruplar halinde eylem yapıyordu, bunlar askeri düzende örgütlendiler: En küçük bağımsız birlik, takım ve bölüklere ayrılmış 50-100 kadın ve erkek savaşçıdan oluşan kıtaydı (otryad). Daha sonra kıtalar tugaylar ve tugaylar da tugay grupları halinde birleşitirildi. Stratejik önemi olan bölgelerdeki büyük tugay grupları tümenleri oluşturdular, ancak uygulamada daha küçük birliklerle harekât yapmanın çok daha kolay ve etkili olduğu ortaya çıktı.[4]

Partizan savaşının en büyük amacı, Alman ordusunun olabildiğince büyük bölümünü gerillayla mücadele savaşma bağlamak ve böylece cepheyi zayıflatmaktı. 1943 yılının ikinci yarısında Alman ordusu Doğu cephesindeki güçlerinin yüzde onunu çekerek işgal birlikleri ve cephenin ikmali için ciddi bir tehlike haline gelen partizanlara karşı kullanmak zorunda kaldı. Partizanlar Alman devriyelerine, kışlalarına ve silah depolarına baskınlar yapıyor, elektrik vermiyor, yiyecek ve giyim götüren taşıtları yakalıyor ve en önemlisi de demiryollarını bloke ediyorlardı. Sık sık asker ve cephane yüklü Alman sevkiyat trenleri mayınların üzerinden geçiyor ve havaya uçuyor ya da partizanların gevşettiği raylardan çıkıyorlardı.[5]

Partizanların yaşamı elbette ki yalnızca saldırılardan, baskınlardan ve sabotajlardan oluşmuyordu. Günlük yaşam çetindi ve en az askeri eylemler kadar tehlikeliydi. Ancak birkaç üs uzun süre rahatsız

3) Bu konuda bkz.: Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.279 ve devamı.; Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt, s.450 ve devamı.; Yitzhak Arad: Introduction (önsöz), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 1, s.26 ve devamı.; Moshe Kahanowitz: Why no Separate Jewish Partisan Movement was established during World War II (II. Dünya Savaşında neden bağımsız bir Yahudi partizan hareketi kurulmadı), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 3. s.26 ve devamı.; Dov Levin: Fighting Back , .179 ve devamı.; Shmuel Krakowski: The War of the Doomed (Mahkum edilmişlerin savaşı) New York/ Londra, 1984.

4) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.279 ve devamı.

5) aynı kaynak, s.281 ve 285 ve devamı.

edilmeden tutunabiliyordu, çoğu kampın ikide bir bozulması, yeniden kurulması ye yine bozulması gerekiyordu. Aradaki zaman bataklıklara, Almanların girmiş olduğu ormanı bölgesinden dışarıya, aşırı güvensiz duruma gelmiş tüm bölgeden uzaklara doğru günlerce süren yürüyüşlerle geçiyordu. Kamplar küçük kamufle edilmiş kulübelerden, toprak kovuklarından ve mağaralardan oluşuyordu; daha az korunmuş bölgelerde savaşçılar hemen yola koyulabilmek ve arkalarında kendilerini ele verecek iz bırakmamak için en azından yazın açık havada uyumak zorundaydılar. Bataklıklarda sivrisinekler bitlerden de beter bir belaydı. Kışları üşümek sıradan birşeydi, çünkü ısınmak için yakılacak ateşin dumanı üssü ele verebilirdi. Kadın ve erkekler giysileriyle uyuyorlardı ve çok seyrek olarak üstlerini değiştirebiliyorlardı. Günlük yiyeceğin büyük tehlikeler altında çevredeki köylerde bulunan çiftçilerden sağlanması gerekiyordu - gönüllü olarak vermezlerse, el konuyordu, böyle bir eylem gerçekleştirilmezse ya da çoğunlukla olduğu gibi köylülerin elinde hiçbir şey kalmamışsa aç kalmıyordu. Her yiyecek sağlama zorlu bir girişimdi, çünkü olası izleyicileri yanıltmak için seçilen köyün kamptan çok uzakta olması gerekiyordu. Kışın her şey çok daha karmaşıklaşıyordu, yeni yağmış karda izler kaçınılmazdı.[6]

Ancak oldukça güvenli bataklık alanlarında ya da sık ormanlı bölgelerde üslenmiş olan büyükçe tugaylar aile kampları kurmayı göze alabiliyorlardı: Büyük Polonya kentlerinin çevresindeki daha seyrek ormanlarda bulunan küçükçe birliklerin hiçbir biçimde kısıtlanmaksızın hareket etmeleri gerekiyordu. Oysa kaçak, silahsız getto sakinlerinin sağ kalmak için tek şansları aile kamplarıydı. Yahudi direnişçiler Sovyet bağlaşıklarını sürekli böyle kamplara izin vermeleri için zorluyor, ancak pek de başarılı olamıyorlardı. Topografik koşullar uygun olduğunda bile birçok komutan "sivil" halkın yükü altına girmek istemiyordu. Bunun nedeni yalnızca gerilla taktiğinin gereklerinde değil, siyasal yaklaşımlarda da yatıyordu. Partizan grupları da Kızıl Ordu'nun birlikleri gibi ulusal ölçütlere göre örgütlenmişti, Litvanya'da Litvanyalı birlikler Litvanyalı subayların komutasında savaşacaklardı, Ukrayna'da Ukraynalılar, Beyaz Rusya'nın Polonya kesiminde Polonyalı Beyaz Ruslar vb. Kendilerine ait bir bölgeleri

---

6) Bu konuda bkz.: Dov Levin, yuk. bel. yapıt, s.179 ve devamı.; Vladka Meed: On Both Sides of the Wall, s.280 ve devamı.; Marie Syrikin : Blessed in the Match, s.242 ve devamı. ; Shmuel Krakowski, yuk. bel. yapıt; ayrıca bkz.: Primo Levi: Wann, wenn nicht jetzt (Şimdi değilse ne zaman), Münih/Viyana, 1986.

olmayıp tüm bölgelere dağılmış olan Yahudiler yörelerinin ilgili birliğine katılıyorlardı, kendi etnik gruplarını kurma isteklerine birkaç istisna dışında izin verilmiyordu.[7] Buna bir de Litvanya'dan Ukrayna'ya kadar halkın büyük bölümünün geleneksel Yahudi düşmanlığı ekleniyordu ve Sovyet yönetimi çok sayıdaki Yahudi partizanın tüm partizan hareketini zor duruma düşürebileceğinden kaygılanıyordu. Bu görüş salt taktik açıdan kesinlikle doğruydu. Birçok köylü Yahudilere yiyecek vermeyi reddediyordu, daha da kötüsü içlerinde Yahudilerin bulunduğunu farkettikleri partizan gruplarını Almanlara ya da işbirlikçi yerel polise bildirmekten korkmuyorlardı. Oysa aynı köylüler en azından Stalingrad'dan beri Sovyet partizanlara yardıma eğilimliydiler, bunu her zaman sempatiden değil, onlarda geleceğin galiplerini gördüklerinden de yapıyorlardı. Kısacası Yahudilerin aşırı yığılması gerçekten de normalde kaçınılabilecek düşmanlıklara ve tepkilere yol açabilecekti. Üstelik bizzat partizanlar ve komutanlarının bir bölümü de Yahudilere karşı düşmanlık duygularından ve önyargılardan kurtulmuş değillerdi, hatta öyle ki Yahudi savaşçılarının yaşamı zaman zaman kendi yoldaşları tarafından tehdit ediliyordu. Ancak 1943 sonundaki yeniden yapılanma çerçevesinde her türlü Yahudi düşmanı tutuma karşı kesin ve açık emirler çıkarılıp, işlerin yolunda gidip gitmediğine bakmak için Moskova'dan politkomiserleri geldiğinde sağ kalan Yahudilerin partizan hareketi içindeki durumu düzeldi.[8] Beyaz Rusya'nın bazı bölgelerinde, Ukrayna ve Litvanya'da kaçan sivil halk için aile kampları kuruldu. Küçük çocukları olan ya da başka nedenlerden doğrudan savaşa katılamayan kadınlar, çocuklar ve yaşlılar bu kamplarda küçük, silahlı bir grubun koruması altında yaşıyor, savaşçılara yiyecek ve çamaşır hazırlıyor, ayakkabı yapıp yeni üniforma üretiyor, silahları onarıyor ve yaralılara bakıyorlardı. Olabildiğince toplumsal yaşamı korumaya, duygusal yakınlık ve bir aile ortamı yaratmaya çalışıyorlardı. Sağ kalanlar, kuralına uygun kutlanan bayramlardan, şarkı söylenen, şiir okunan, fıkra anlatılan ve hatta tiyatro oyunları oynanan akşamlardan söz etmektedirler.[9]

Bir partizan kampına geldiklerinde kadınlardan ister silahlı, ister silahsız, ister aktif getto savaşçı isterse "sivil" olsunlar önce aile kam-

---

7) Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.303 ve devamı.; Yitzhak Arad: Introduction, Armed Jewish Resistance'da, Cilt 1, s.26 ve devamı.

8) aynı kaynaklar, aynı yerler.

9) Yitzhak Arad, yuk. bel. yapıt; ayrıca bkz.: Primo Levi, yuk. bel. yapıt ve sağ kalan kadın/erkek FPO savaşçılarının Aviva Kempner ve Josh Waletzky'nin filmi "Partisans of Wilna" (Vilna partizanları) daki ifadeleri, Icarus Films, New York, 1985.

pına katılmaları ya da bu yoksa sahra mutfağında çalışmaları istenmekteydi. Çoğu kez kadınların zaten savaşamayacağı ve erkeklerin silahlarının eksik olduğu gerekçesiyle yaşamlarını tehlikeye atarak bir Alman deposundan çalıp gizlice gettoya kaçırdıkları revolverleri de ellerinden almıyordu. Böyle bir çok kadın silahlı bir birliğe katılmasına izin verilmeden önce mutfakta "doğal" görevlerini yerine getirmek zorunda kalıyordu. Ve aktif savaşçı kadınlara bile cins sömürüsünde ayrıcalık tanınmıyordu. Bir treni havaya uçurdukları, bir jandarma noktasına baskın yaptıkları ya da bir cephane deposunu yağmaladıkları tehlikeli bir eylemden döndüklerinde onlardan bir de yemek pişirmeleri ve belki de silah arkadaşlarının çoraplarını yamamaları isteniyordu. Ancak daha büyükçe üslerde "ev kadınlığı" görevleri erkek ve kadınlardan oluşan ve aktif erkek/kadın savaşçıları bu yükümlülüklerden kurtaran mutfak çamaşır ve dikiş komandolarına verilmişti.[10]

Tüm ağır cezalara karşın tecavüzler de görülüyordu[11] ve birçok kadın uyuyacağı yeri rahatsız edilmeden paylaşabileceği, güvenilir bir arkadaşını "koca" edinmek zorunda kalıyordu. Komutanların ve diğer yüksek rütbeli subayların gruptan bir kadını istese de istemese de sevgili olarak seçtikleri ve hatta karargâhlarından diğer subaylara kadın "paylaştırdıkları" oluyordu.[12] (Bulabildiğim) literatür bu sorunlara, o da değiniyorsa, ancak ucundan dokunmaktadır. Yazılı ya da sözlü görgü tanıklıklarında yaşadıklarını anlatan sağ kalmış kadın savaşçılar çoğunlukla kendilerinden böyle uygunsuz şeyler istenmeyecek konumlardaydılar. Kuşkusuz bir Vitka Kempner'i, bir Chenia Borowska'yı ya da bir Chayke Grosman'ı birilerine "sunmayı" kimse göze alamazdı. Bu deneyimli ve sınanmış yeraltı savaşçıları hiçbir sahra mutfağını içten görmediler, askeri harekâtlarda "koca"larının yanındaydılar ya da hatta eylemi kendileri yönetiyorlardı. Ancak bir konuda onlar da kendilerinden daha az tanınmış kız kardeşlerinin yazgısını paylaşıyorlardı: Kadınlar iki misli varlık göstermek zorundaydılar. Marie Syrkin'in Filistin'de sağ kalmış Yahudi kadın savaşçılar arasında yaptığı araştırmalar sırasında görüştüğü Ruslika*[13] her bir kadının tüm cinsinin sorumluluğunu duyduğunu bildirmektedir: Her biri sü-

10) Jack Nusan Porter: Jewish Women in the Resistance (Direnişteki Yahudi kadınlar), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 1, s.291 ve devamı.; Marie Syrkin, yuk. bel. yapıt, s.242 ve devamı.

11) Shmuel Krakowski, yuk. bel. yapıt, s.28.

12) Jack Nusan Porter, yuk. bel. yapıt, s.292.

13) Marie Syrkin, yuk. bel. yapıt, s.247 ve devamı.

*) Soyadı belirtilmemiştir.

rekli, kadınların da erkekler kadar güvenilir ve yetenekli savaşçılar olduğunu kanıtlamak zorundaydı. Hiçbirinin zayıflık göstermeye, yanlış yapmaya hakkı yoktu, çünkü böyle birşey tüm kadınlara mal olurdu.

Rushka kendisinin de bir sabotaj eylemine giderken bir göle düştüğünü anlatıyor. Kışın tam ortasındalarmış ve ıslak giysiler üzerinde donmuş. Arkadaşları geri dönmesi ve ısınıp kurunması için yalvarmışlar, ancak Rushka kabul etmemiş. Üzerinde buzdan bir kabukla eylemi gerçekleştirip patlayıcıyı rayların üzerine yerleştirmiş ve yeniden geri dönmüş. Ve o böyle davranan tek kadın değilmiş. Kadınlar hep en güç eylemlere gönüllü oluyorlar, yaralandıklarında ağızlarını açmıyorlar, eylemler arasmda soluklanmak ve kendilerini toparlamak için kendilerine hiç zaman tanımıyorlarmış. Tel Aviv'de kadın işçiler önünde yaptığı bir konuşmada Rushka eski kadın silah arkadaşlarının çabalarını şöyle değerlendirmekteydi:

"Geriye bakıp etkinliklerimizi başından sonuna kadar gözden geçirdiğimde hep o genç kadınlar aklıma geliyor. İçlerinden çoğu birlikte büyümüş olduğum ve o tehlikelerle dolu dönemi birlikte geçirdiğim yakın arkadaşlarımdı.(...) Etkinliklerimizin tek bir yönü yok ki bunu düşündüğümde aklıma hemen genç bir kadın yoldaşın ismi gelmesin. Size onlarla ilgili bazı şeyler anlatmak istiyorum. Ve öncelikle de bir şeyi belirtmeliyim: Bunlar olağanüstü kadınlar değildi. Bunlar özel eğitim görmüş ya da özel nitelikli kadmlar değildi. Bunlar etkinliklere uyum sağlamış ve bu yolla da aşırı zorlanmaların üstesinden gelecek olgunluğa ulaşmış genç kızlardı. İçlerinden hiçbiri istisna değildi. Hepsi de böyleydi. İnsanların her gün güç ve tehlikeli görevlerini yerine getirirken nasıl kendilerini aştıklarını görüyorduk. Ve en güç olan da buydu, görevlerin günü gününe ve her gün yeniden yapılmak zorunda olması gerçeği. Bu yalnızca birkaç dakika süren bir kahramanlıktan çok daha fazla yüreklilik gerektirmektedir. Bu genç kadınların kahramanlıklarım her gün yeniden kanıtlamaları gerekiyordu ve bunu da yaptılar."[14]

Partizanlarla, özellikle de Yahudi partizanlarla birlikte birçok kadının savaştığını Almanlar biliyordu ve kısa sürede bu şaşırtıcı gerçekten yararlanmaya başladılar. Bryansk ormanlarındaki bir partizan birliğinin komutanı V.A. Andreyev olağanüstü çalışkan ve yürekli genç bir kadm olan Irena'nın[15] öyküsünü anlatır. Irena günün birinde And-

14) Marie Syrkin, yuk. bel. yapıt, s.251 ve devamı. (yazar taraf. İng.den çevrilmiştir).

15) V.A. Andreyev: In the Forests of Bryansk (Bryansk ormanlarında), Armed Jewish Resistance'da, Cilt 2, s.545 ve devamı.

reyev'in birliğine gelmiş, Yahudi olduğunu itiraf ederek birliğe alınmasını rica etmiş. Genç kadın her zamanki sınavlardan geçirilmiş ve büyük başarı göstermiş. Son sınav olarak kendisinden Alman ordusunun bir komutanını vurması istenmiş. Kolayca bir tabanca bulmuş, yola koyulmuş ve Almanı sırtından vurmuş. Ertesi gün partizanlar komutanın sağ olduğunu öğrenmişler, Irena yanlış adamı, davranış ve tip açısından üstüne benzeyen ve herhalde onu korumak için bir tür dublör olarak kullanılan bir subayı vurmuştur. Yoldaşları çok üzülen Irena'yı "Boş ver, ne de olsa bir faşist eksildi", diye avutmaya çalışmışlar, "asıl önemlisi, senin yakanı sıyırmış olman." Andreyev genç kadın savaşçıyla ilgili şunları söylüyor: "O birliğimiz için büyük bir kazançtı.(...) Erkeklerin çamaşırlarını temizliyor, ütülüyor, yıkıyor, dikiyor, yamıyordu. Tüm silah türlerini kullanmayı sistemli ve özenli bir biçimde öğrendi ve hiçbir askeri harekâta katılma fırsatını kaçırmazdı. Hatta Vigonichi'deki (yakındaki kent, yaz.notu) bağlantıları sayesinde tabura on tüfek, pek çok tabanca ve çeşitli renklerde aydınlatma fişeği bile sağladı. Yalnızca bir kez hata yaptı. Kamp ateşinin çevresinde oturuyorduk. Irena işaret mermileriyle oynuyordu, bu sırada yeşil raketlerden biri ateş aldı ve tam da ormanın üzerinde kimliği bilinmeyen bir uçak dolaşırken kampın üzerinde patladı."[16]

Hata, hata değil kasıttı, Irena bir Alman casusuydu ve kısa süre sonra da rastlantı sonucu maskesi düşürüldü. Shalom Cholawski de benzer bir olay anlatmaktadır. İsminin Marusya ve kendisinin Minsk'den kaçmış bir Sovyet savaş tutsağı olduğunu söyleyen genç bir kadın Nesvizh partizanlarına gelmiş ve o da kabul edilmiş. Kendisini ancak silah örgütlemekle görevlendirildiğinde tek başına taşıması olanaksız tüm bir makineli tüfekle gelince ele vermiş. Irena ve Marusya Alman savunmasının Yahudi ya da Rus kimliğine bürünmüş olarak partizanlar arasına sızdırdığı tek casuslar değildi ve bunlar "gerçek" kadınların sırtına ek bir yük bindiriyordu: Artık yeni gelen her kadına kuşkuyla bakılıyordu, her biri bir düşman ajanı olabilirdi.[17]

Yahudi kadın partizanlarla ilgili tarih henüz büyük ölçüde yazılmamıştır. Yalnızca tek tük kadının ismi geçmekte, ancak onların yaşamlarıyla ilgili olarak da fazla birşey aktarılmamaktadır. Bunlardan biri Pultusk'dan Zenia Eichenbaum'dur. Zenia Almanlar'dan Slonim'e kaçtığında 14 yaşındaydı. Volchi Nory çevresindeki ormanlarda bir partizan birliği kurulur kurulmaz Zenia Eichenbaum birliğe katıldı ve

16) aynı kaynak, s.547 (yazar taraf. İng. den çevril.).
17) Shalom Cholawski, yuk. bel. yapıt, s.96 ve devamı.

önce hemşire olarak çalışmaya başladı. Kendisi de Yahudi olduğu için salt Yahudilerden bir birliğe izin veren komutan Fyodorovich komutasındaki Shchors kıtasının bir Yahudi birliği olan 51. mangasındandı. 17 yaşına geldiğinde Zenia artık hemşire olarak çalışmaya karşı çıktı, savaşçı olmak istiyordu. Daha 1942 Ağustosunda 51. mangaya Beyaz Rusya partizan hareketinin en başarılı birliklerinden biri olarak ün kazandıran Kossovo saldırısına katıldı. Fyodorovich Kossovo'da sağ kalan yaklaşık 500 Yahudi'nin 3 Ağustosta öldürüleceğini öğrenmişti. Komutan 2 Ağustosta savaşçılarıyla kente saldırdı, Alman garnizonunu bastı, savaşı kazandı ve kışlayı yıktı. 300 Yahudi partizanlarla gitti, kentte kalan 200'ü ise ertesi gün Almanlar kenti yeniden ele geçirdiğinde öldürüldü. 51. Manga demiryolu sabotajlarında çok becerikli ve gözüpek bir özel birlik olarak da ün yapmıştı. En iyi ve enerjik sabotajcılardan biri Zenia Eichenbaum'du. 1942 Ağustosunda, Kossovo çarpışmasının hemen ardından patlayıcı madde ekibi bir Alman devriyesiyle karşılaştığında arkadaşları hemen geri çekilmek isteyince 17 yaşındaki Zenia onların yüzüne şöyle haykırdı: "Korkaklar, nereye kaçıyorsunuz? Haydi ileri! İleri!" Komutayı ele aldı, grup Alman saflarına saldırdı ve bu hareketle onları öylesine şaşırttı ki kaçmaya başladılar. 23 Mart 1943'de, Kızıl Ordu'nun gelişinden bir gün önce, Zenia Eichenbaum artık geri çekilmekte olan Almanlarla bir çatışmada öldü. Sonradan "Sovyetler Birliği kahramanı" ilan edildi.[18]

Radom yöresinde komünist Gwardia Ludowa'nın bir partizan birliği olan Polonya Yahudileri'nin Levi grubu savaşıyordu. Aslanlardan biri de (Levi İbranice'de aslan demektir) Zofia Jamajka'ydı. Ünlü bir Hasid aileden gelen Zofia, Almanlar Varşova'yı işgal ettiklerinde 14 yaşındaydı. Okulu bırakmak zorunda kaldı, Zofia'nın etkinlik gösterdiği Spartakus öğrenci kulübü de dağıldı. Ancak ilk kargaşanın hemen ardından kentte antifaşist el ilanları dolaşmaya başladı ve açıkça yazgılarını kabullenmek istemeyen insanların bulunduğunu görerek yüreklenen Zofia Spartakus kulübünü yeniden örgütlemeye koyuldu - başarılı da oldu. Getto kurulduktan sonra kulübün delegesi olarak aktif savaş için kadro eğitim kursuna katıldı ve ardından da silahlı bir yeraltı hücresinin komutanı oldu. Ancak başlangıçta henüz, silahlı bir mücadele düşünülemezdi, önce gettonun korkunç koşullarında sağ kalmanın örgütlenmesi gerekiyordu. Zofia Jamajka özerk ev komitelerinden birinde bir çocuk grubunun sorumluluğunu üstlendi, gençler için bir aş

18) Reuben Ainszteiń, yuk. bel. yapıt, s.335.

ocağı kurdu ve bunların yanısıra da okulunu bitirdi - yasadışı olarak, çünkü eğitim gettodaki Yahudilere kesinlikle yasaktı. Gwardia Ludowa'nın ilk bağlantı kişileri partizan birlikleri için savaşçı toplamak üzere gettoya geldiklerinde Zofia hemen başvurdu ve kabul edildi.

Genç kız partizan savaşı için bir eğitim kursuna gitti, tüm silah türleriyle talim gördü ve hemşire olarak eğitildi - herkesin zorunlu olduğu, erkekler için de geçerli komünist kadro eğitimi. Tüm koşulları yerine getirmiş, gönüllü başvurmuş ve dilediği amaca ulaşmış olmasına karşın şimdi Zofia kararsızdı, bir süre daha kentte kalmasına izin vermelerini rica etti. Ormanlara giderse büyük olasılıkla bunun cezasını ebeveyni çekmek zorunda kalacaktı: Gettodan ayrılan ardında en yakınlarını rehine olarak bırakıyordu. Zofia yokluğu farkedildiğinde ebeveyninin toplu ceza çerçevesinde hemen kurşuna dizileceğini biliyordu. Bu riski göze almaya gönlü razı olmadı, kaldı. İkilemi 1942 Temmuzunda acımasız biçimde çözümlendi: İlk büyük temizlik harekâtının kurbanı olan diğer 300.000 getto sakiniyle birlikte Zofia'nın ebevyeni de Treblinka'ya sürüldü.

Zofia Jamajka Ağustosta bir avuç kadın ve erkek yoldaşıyla birlikte ormanlara doğru yola çıktı. Henüz çok ilerlememişlerdi ki bir kontrola yakalandılar, tutuklandılar ve kendilerini Treblinka'ya giden bir hayvan vagonunda buldular. Yolları kesin sona ulaşmış görünüyordu. Açık arazinin bir yerinde nöbetçiler cesetleri dışarı atmak için vagonun kapısını açtılar. Bu tıka basa dolu, pis, boğucu hayvan vagonunun içindeki güçsüz, açlıktan bitmiş insanlar daha yolda, menzillerine, gaz odalarına, ulaşmadan ölüyorlardı. Zofia ölü taklidi yaptı ve cesetlerle vagondan atılmayı bekledi. İstediği de oldu. Hiçbir belgesi ve bağlantısı kalmayan Zofia Jamajka'nın Varşova'ya dönmekten başka çaresi yoktu. Bir süre bir yoldaşın yardımıyla kentin "Ari" kesiminde saklandı, kendisine sahte belgeler sağlandı ve Katolikmiş gibi görünmeyi öğrendi. Sonunda, "Ari" görünüşü kusursuz duruma geldiğinde ve Pateroster ile Ave Maria'yı yüzden ve tersten ezbere okuyabildiğinde, kilisede ne zaman ayağa kalkılacağını ve ne zaman diz çökületeceğini iyice öğrendiğinde ve biri kendisini korkuttuğunda "içgüdüsel olarak" haç çıkardığında Gwardia Ludowa ona yasadışı gazete "Gwardist"in basım sorumluluğunu verdi. 1942 Eylülünde Gestapo basımevinin izini buldu ve Zofia Jamajka'yı tam iş üzerindeyken tutukladı. Genç kadın yine de kendisini temize çıkarmayı başardı: Yoksul bir öksüzdü ve temizlikçi olarak çalışmak üzere kente gelmişti. Bula bula bir komünist ininde yerleri süpürdüğünden haberi bile

yoktu. Sahte belgeleri incelemeden sağlam çıktı ve böylece Zofia üç ay sonra Pawiak'dan (Varşova'daki Polonya hapishanesi) serbest bırakıldı.

Yine bir yoldaşın yardımıyla genç kadın sonunda ormana ulaşmayı başardı ve Levi birliğinin üyesi oldu. Zofia önce bölgedeki çeşitli partizan grupları arasında bağlantı kişisi olarak çalıştı, sonra bir keşif birliği kurdu, sabotaj eylemlerine katıldı ve sonunda da casusları ve ajanları öldürmek için özel bir birliğe verildi. Levi grubu 1943 Ocağında Gowarczow kentine baskın yapıp kenti beş saat boyunca işgal altında tutarak hem polis merkezini hem de genel karargâhı yıktığında ve buna ek olarak da Gestapo'nun bir muhbir ve provokatör listesini ele geçirdiğinde Zofia Jamajka en ön safta savaşıyordu.

9 Şubat 1943'de bir Alman antipartizan birliği Levi grubunun eylem yaptığı bölgeye girdi ve ancak 50 kadın ve erkekten oluşan "Aslanlar"ı geri çekilmeye zorladı. Geri çekilişi gruptan iki erkekle bu arada 18 yaşına gelmiş olan makineli tüfekteki Zofia Jamajka güvenceye alıyordu. Almanlar 20 metre yaklaşana kadar bekliyor ve sonra ateş açıyordu. Böylece tüm grup kurtuldu, Zofia ve iki yardımcısı saldırganların kurşun yağmuru altında öldü. 1963 Nisanında, Varşova getto ayaklanmasının 20. yıldönümü dolayısıyla Polonya hükümeti Zofia Jamajka'ya en yüksek askeri nişanlarından biri olan Virtuti Militaris'i verdi.[19]

Daha Vilna getto yeraltında FPO'da, alışılmışın çok üstünde kadın alışılmıştan çok daha yüksek konumlarda etkinlik gösteriyordu. Bu, FPO getto ortadan kaldırıldığında partizanlara katılınca da değişmedi. Daha 1943 Temmuzunda FPO liderlerinden biri, Joseph Glazman, Vilna'dan ayrılarak Narocz ormanında komutan Markov'un yönetimindeki partizanlara katılmıştı. Vilnalılar Markov'un onayıyla Mes't, "Öç", adını alan kendi Yahudi birliklerini kurdular. Birkaç hafta sonra Markov Mes't'in dağıtıldığını açıkladı: Grupta askeri deneyimi olmayan çok fazla kişi vardı, taburu bunu göze alamazdı. Bu nedenle savaşçılar bir Beyaz Rus birliğine yerleştirileceklerdi, diğerleri ise silahsız bakım birliğinde yararlı olacaklardı. Markov'un konuşması kadın/erkek Yahudi savaşçıların büyük bölümünün -öncelikle de kadınların silahlarını toplatmasıyla sona erdi. Kadınlar şiddetle protesto ettiler, birkaçı öfkeden ağlıyordu. "Buraya saklanmak için değil, sa-

19) Shmuel Krakowski, yuk. bel. yapıt, s.106 ve devamı. ve Dov Levin, yuk. bel. yapıt, s.179 ve devamı.; öncelikle bkz.: Esther Mark: Zofia Jamajka, Yuri Suhl, They fought back'de, s.77 ve devamı.

vaşmak için geldik", diyorlardı, "silahlarımız bize çok pahalıya mal oldu, onları böyle düpedüz zorla elimizden alamazsınız! Biz zaten daha ormana gelmeden önce savaşçı olarak kendimizi kanıtlamıştık!"[20] - Tüm çabaları boşa gitti. Hemen birkaç gün sonra onbinlerce Alman askeri ormanı taramaya başladı. Partizanlar geri çekilmeye başladılar, ancak sorumlu komutan yalnızca Beyaz Ruslarla silahlarına el konmamış olan Yahudilerin birlikte gelmesine izin veriyordu. Diğerleri saklanmaya çalışmalıydılar. Bu emre karşın yola çıkanlara katılanlar silah zoruyla geri çevriliyordu. Silahsız durumda geride kalanlar çaresizlik içinde güvenli bir sığınak arayarak bataklıklarda dolanmaya başladılar. Yarısından çoğu Almanların eline düştü, yalnızca Glazman'ın eski birliğinden genç bir kadın sağ kaldı. Ancak bu trajediden sonra birlikleriyle Narocz bölgesine geri dönmüş olan Markov kadın ve erkek Yahudi savaşçıları artık hiçbir koşul öne sürmeksizin birliklerine kabul etmeye başladı. Sağ kalan çocuklardan birkaçını uçaklarla savaşın bitişini görecekleri Sovyetler Birliğinin işgal edilmemiş kesimine gönderdi.[21]

Aba Kovner ve Chenia Borowska komutasındaki FPO kadın ve erkek savaşçılarından oluşan grup Vilna'dan yalnızca 35 mil uzaklıktaki Rudniki ormanlarında salt Yahudilerden bir partizan birliği kurdu. Grup çabucak 250 kadın ve erkeğe ulaştı ve üç tabura ayrıldı : Mstitel (Öç alan), Zapobedu (Zafere doğru) Smert Faschizmu (Faşizme ölüm). Taburların komuta dili Yidiş'di, savaş şarkıları da Yidiş'di, bu grup Yahudi kültürünün korunması ve sürdürülmesini mücadelesinin en önemli amaçlarından biri olarak görüyordu. "Sog nit kejnmol as du gejst dem letztn weg" (Asla yolun sonuna geldiğini söyleme) gibi şarkıları Litvanya'dan çok ötelere yayıldı ve bugün hâlâ söylenmekte. Savaşçılar hemen işe koyulurken FPO partizanları Vilna ve Litvanya'nın diğer kentlerinden gelen kaçaklar için bir aile kampı kurdular. İlk büyük eylemlerinden birini Vilna'nın içinde gerçekleştirdiler. Aralarında Vitka Kempner'in de bulunduğu dört kadın/erkek partizan kente geri döndü, Sonia Madaysker'le bağlantı kurdu, komünist yeraltı gruplarının desteğini garantiledi ve sonra planını uygulamaya başladı: Kentin elektrik dağıtım merkezini havaya uçurdular ve su şebekesini tahrip ettiler. Eylem tam bir başarıydı, kent felce uğramıştı, Alman işgalciler bir kargaşayla karşı karşıyaydılar. Sabotaj grubu dönüşte Kai-

20) Dov Levin, yuk. bel. yapıt, s.184.

21) Bu konuda bkz.: Dov Levin, yuk. bel. yapıt, s.184 ve devamı.; Yitzhak Arad: Ghetto in Flames, s.450 ve devamı.; Reuben Ainsztein, yuk. bel. yapıt, s.309 ve devamı.

lis çalışma kampından 60 kişiyi de kurtararak yanlarında partizan kampına götürdü. Bu arada kamptaki savaşçı sayısı 350'ye yükselmişti, bu durumda Borba (Savaş) adını alan dördüncü bir tabur kuruldu.

Almanlar bölgeyi büyük ölçüde denetim altında tuttuklarından ve bölge halkı aşırı Yahudi düşmanı olduğundan Rudniki bölgesinde ekonomik eylemleri gerçekleştirmek çok güçtü. Yalnızca biraz yiyecek bulabilmek için partizanlar her defasında Alman jandarmalarla ya da köylerden "Kendini savunma gruplarıyla" çatışmayı göze almak zorunda kalıyorlardı. Ancak bu onları asıl amaçlarına - hem de başarıyla- ulaşmaktan alıkoyamıyordu. Yolları, köprüleri, demiryolu hatlarını sabote ediyorlar, elektrik santrallerini havaya uçuruyorlar ve telefon bağlantılarını kesiyorlardı. Olağanüstü etkiliklerine karşın - ya da belki de bu yüzden - Litvanya partizan hareketi başkomutanı Yurgis 1943 sonunda dört taburun artık salt Yahudilerden oluşmamasına karar verdi. İçlerine Litvanyalı partizanlar katıldı, Yahudi olmayan komutanlar atandı, kurmay karargâhları yeniden Yahudilerden ve Yahudi olmayanlardan kuruldu. Yine de FPO savaşçıları birliklerinin Yahudi karakterini korumayı başardılar, sonunda Litvanyalı ve Sovyet yoldaşları da Yidiş şarkıları en az Yahudiler kadar iyi söylüyorlardı.[22] Vilna'dan pek çok partizan savaştan sağ çıktı, kurtuluştan sonra İsrail'e göç etti ve getto yeraltında ve ormanlardaki savaşlarını ve yaşamlarını belgeledi. Vitka Kempner ve Roza Korczak gibi kadınlar da söz aldılar ve böylece bu mücadelelere kadınların katkısının tümüyle unutulmasını önlediler.

22) Bu konuda aynı kaynaklar, aynı yerlere bkz.; ayrıca bkz.: Aviva Kempner: "Partisans of Wilna"daki sağ kalmış kadın/erkek FPO savaşçılarının ifadeleri.

Niuta Tejtelbojm

"Sarı örgülü saçlı küçük wanda"

Bayağı güzel kız. Ne kadar da genç. Bu uzun sarı örgüler - resimli romandan fırlamış bir Ari gibi. Çiçekli eşarp bile yakışmış. Buradaki en üst düzey memurlarından birinin bürosunu soruyor, eh, adam şanslı...

Varşova Gestapo binasının önündeki nöbetçiler bilgiç bilgiç sırıtırlar. Genç kız, 16 yaşından fazla olamaz, bir kez daha gülümser ve sonra utangaç bir tavırla bakışlarını indirir. Yapıya girer, söylenen odaya gider, kapıyı vurur, içeri girer, kapının yanında çekingen durur. Gestapo subayı şaşkınlık içinde, sevinçle doğrulur, tatlılıkla konuşur: Bak hele, burada da afetler var mıymış? Yanılgısında ne kadar haklı olduğundan haberi bile yoktur? "Afet" çantasından bir revolver çıkarır, nişan alır, vurur. Genç kadın odadan çıkar, yavaşça kapıyı arkasından kapar, girişteki nöbetçilere bir kez daha tatlı tatlı gülümser ve ortadan kaybolur.[1]

Ölen Gestapo subayının çalışma arkadaşlarının bu atak suikasti kimin gerçekleştirmiş olduğu konusunda uzun süre kafa yormalarına gerek yoktur. Bu genel valilikteki en çok aranan "teröristler"den biridir, giyabi tutuklama emri tüm resmi dairelerde asılıdır, başına 150.000 zloti konmuştur. Almanlar gerçek ismini bilmediklerinden kadını "sarı örgülü saçlı küçük Wanda" olarak aramaktadırlar.

---

1) Niuta Tejtelbojm'un yaşamöyküsü konusunda bkz. : Reuben Ainsztein : Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe, s.634 ve devamı. ; Bernard Mark : Der Aufstand im Warschauer Ghetto, s.98 ve devamı. ; Yuri Suhl: Little Wanda with the Braids (Örgülü saçlı küçük Wanda), Yuri Suhl: They fought back'de, s.51 ve devamı.; Jack Nusan Porter: Jewish Women in the Resistance, Armed Jewish Resistance'da, Cilt 1, s.293 ve devamı.

Küçük Wanda'nın ismi Niuta Tejtelbojm'dur ve 24 yaşındadır. Saçları öylesine uzundur ki üzerlerine oturabilmektedir ve onları kesmekten kaçınmaktadır, çünkü örgüler onu olduğundan çok daha genç göstermekte ve düşman her defasında bu "Ari" saç görkeminin tuzağına düşmektedir. Niuta Tejtelbojm 1918'de Lodz'da Hasid bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Bir Polonya okuluna gitti, aldığı katı dinsel eğitimden koptu ve yasadışı komünist öğrenci grubuna katıldı. Grubun en etkin üyelerinden biri oldu, yoldaşları ona "yanan meşale" diyorlardı. Grup keşfedildiğinde Niuta okuldan atıldı, ancak yine de Varşova Üniversitesine kabul edilmeyi başardı, tarih ve psikoloji eğitimi yaptı ve 1939'da her iki daldan diploma aldı. Sonra eğitimi ansızın bitti, Almanlar Polonya'ya girmişti, bir yıl sonra Niuta Tejtelbojm kendisini diğer tüm Varşovalı Yahudilerle birlikte gettoda tutsak edilmiş buldu.

Bu durumda PPR (Polonya Komünist Partisi)nin Yahudi koluna girer ve ilk günden başlayarak "yanan meşale" ününe layık olduğunu gösterir. Önce kendi kendine silah kullanmayı öğrenir, sonra kendi hücresini eğitir ve sonunda da içinden sonraları en etkin ZOB savaşçılarından birkaçının çıkacağı daha büyükçe bir grup kadına hiç bilmedikleri ateş etme ve bomba yapma becerisini kazandırır. "Öğrencileri"nden biri Niuta'nın dersini sonradan şöyle anımsamaktaydı: "Kısa süre öncesine kadar onun da silahlar konusunda hiçbir bilgisi olmadığını kimsenin aklı almazdı.(...) Ve kimse gizlice gettodan insan kaçırıp gettoya silah ve el bombası sokmakta onun kadar becerikli değildi."[2]

1942 Ağustosunda Gwardia Ludowa (Halk muhafızları, komünist partinin silahlı kolu) Varşova voyvodalığının Doğu bölgelerinde ilk partizan üslerini kurmuştu. Örgütçülerden biri bu arada Gwardia Ludowa üyesi olmuş olan Niuta'ydı. Niuta bundan böyle partizanlar, getto ve kentin "Ari" kesimi arasındaki bağlantıyı üstlenir, öğrencisinin anlattığı gibi insanları ormanlara ve silahları gettoya kaçırır. Almanlar orada 1942 Temmuzunda iki büyük temizlik harekatı gerçekleştirdiklerinde Niuta Tejtelbojm parti yönetimi tarafından kentin "Ari" kesimine çağrılır ve bir yeraltı özel birliğinin komutan yardımcılığına atanır. Niuta "terörist" olur ve bundan böyle Wanda adını alır.

8 Ekim 1942'de Wanda'nın birliği Varşova'ya giden demiryolunu yedi değişik noktada havaya uçurur. İşgalcilerin buna tepkisi, 35'i komünist olan 50 tutsağı asmak ve sonra da hepsini Yahudi mezarlığına

---

2) Yuri Suhl'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.52.

gömdürmektir: Yahudiler ve komünistler, bu onlar için birdir. 24 Ekimde Gwardia Ludowa rehinelerin öldürülmesinin öcünü alır. Toplu bir eylemde Wanda'nın özel birliğinden üç komando üç hedefe aynı anda saldırır: İşbirlikçi "Nowy Kurier Warszawaski" gazetesinin matbaasına; altı Alman subayını öldürdükleri ve 14'ünü de yaraladıkları merkez istasyondaki Mitropa kahvesine; ve Wanda'nın kendi komandosunun el bombalarıyla ateşe tuttuğu ve dört subayı öldürüp onunu da yaraladığı Jerozolimski-Aleje /Nowy Swiat köşesindeki Alman Café-Club'a. Birkaç hafta sonra grup güpegündüz kent emanet sandığını basar ve tek bir kurşun bile sıkmadan bir milyon zlotiden fazla parayla kayıplara karışır. Gestapo örgütü dört dönmektedir, ancak "sarı örgülü küçük Wanda" yakalanır gibi değildir. Tam tersine, peşindekilerin saflarına bir darbe daha indirir. Bu kez suikastin hedefi Gestapo subayını kendi evinde ziyaret eder. Ari kahraman genç kadını elinde revolver karşısına dikilmiş görünce korkudan yorganın altına kıvrılır. Wanda kuştüylerinin arasına ateş eder ve bu kez de hedefini şaşırmaz.

Bu arada Almanlar gettoya girmişler, nihai yok etme harekâtı başlamıştır. Yahudi savaş örgütü ZOB da ayaklanmayı başlatmıştır. Hemen 19 Nisanda, ilk günün akşamı, Halk Muhafızlarının kurmay ekibi savaşan gettonun dışardan nasıl desteklenebileceğini tartışır, ZOB'la görüştükten sonra duvarın dış yanından savaşanları ateşe tutan topçu mevzilerinden birine saldırılmasına karar verilir. Eylemin gerçekleştirilmesiyle Wanda'nın özel birliği görevlendirilir. 20 Nisan 1943 günü, çarpışmalar gettonun içinde fırça yapımcılarının bölgesinde şiddetlendiğinde Almanların bir ağır makineli tüfek mevzii Swietojerska sokağından ayaklananların üzerine ateş açar. Saat 18.45'de Wanda'nın komandosu bu mevzie saldırır, makineli tüfeği susturur ve iki SS askeriyle iki Polonyalı polisten oluşan eratı öldürür.

Bunun üzerine Almanlar o zamana kadarkinden çok daha yoğun biçimde "sarı örgülü küçük Wanda"nın peşine düşerler. Kadın/erkek yoldaşları Wanda'ya en azından bir süre ortadan kaybolması, ormanlara çekilmesi, kendini güvenceye alması için yalvarırlar. Oysa Wanda'nın buna hiç niyeti yoktur, etkinliklerini sürdürür. 1943 Temmuzunda bir gün* eve geldiğinde Gestapo onu beklemektedir. Kendini zehirlemeye çalışır - boşuna. Öldürülmeden önce günlerce işkence görür. Ölümünden hemen önce dışardaki yoldaşlarına kimseyi elevermе-

* Kesin tarih bilinmemektedir.

diği konusunda onlara güvence veren gizli bir mektup göndermeyi de başarır.

1945 ilkbaharında, Varşova getto ayaklanmasının ikinci yıldönümü dolayısıyla Niuta Tejtelbojm'a Polonya'nın en yüksek askeri nişanlarından biri olan Grunwald Haçı verilir.

Roza Robota

"Ne yaptığımı ve beni neyin beklediğini biliyorum."

Ciechanów Yahudilerinin bulunduğu tren doğrudan Birkenau rampasına gidiyordu. 21 yaşındaki Roza Robota kendisini ve kader ortaklarını neyin beklediğini biliyordu. Sol siyonist öncü grup Hasc-homer Hazair üyesiydi ve gettonun yok edilmesinden önce Yahudi direniş hareketinin kurucularındandı. Almanlar Polonya'ya girişlerinden üç gün sonra Ciechanów'u işgal etmişlerdi ve şimdi de kentin Yahudi halkını gaz odalarına götürüyorlardı.[1]

Roza'nın ebeveyni sürgünler kitlesiyle "duş"a gönderilirken SS'ler Roza'yı ve başka birkaç genç kadın ve erkeği ayırdılar: Onlar ölmeden önce bir de köle işçi olarak çalışacaklardı. Roza giysi bölümüne ayrıldı, diğer kadınların çoğu Krupp fabrikalarının bir yan işletmesi olan Weichsel-Union-Werke'de çalışacaktı; bu fabrikada yaklaşık 1000 tutsak bomba kapsülü üretiyordu. Kadınlar barut pavyonu denen sağlıksız ve en sıkı gözetim altında tutulan bölümde çalışıyorlardı.

Roza Robota Birkenau'ya geleli henüz çok olmamıştı ki kamp yeraltı kendisiyle bağlantı kurdu. Güvenilir ve yürekli biri olarak tanınıyordu, bu nedenle de ona en tehlikeli görevlerden biri verildi: Planlanan ayaklanmada kullanılacak bombalar için patlayıcı madde örgütleyecekti. Yeraltı yönetiminin iki Yahudi üyesi Israel Gutman ve

---

1) Roza Robota'nın yaşam öyküsüyle ilgili bkz.: Reuben Ainsztein : Jewish Resistance in Nazi-Occupied Eastern Europe, s.800 ve devamı.; Yuri Suhl: Roza Robota- Heroine of the Auschwitz Underground (Roza Robota - Auschwitz yeraltının kadın kahramanı), Yuri Suhl: They fought back'de, s.219 ve devamı.; Jack Nusan Porter: Jewish Women in the Resistance, Armed Jewish Resistance'da, Cilt 1, s.294; Hanna Wajsblum: Widerstand in Auschwitz (Auschwitz'de Direniş), Dachauer Hefte 3'de, Dachau, Kasım 1987, s.248 ve dev. (Orijinal belge 033/144-3-6 koduyla Yad Vashem arşivinde bulunmaktadır).

Joshua Lejfer'in emriyle Roza'yı Ciechanów'dan tanıyan Noah Zabludowicz ona konuyu anlattı ve görevi üstlenmeye hazır olup olmadığını sordu. Roza hemen hazır olduğu yanıtını verdi. Akşam işten sonra Roza gizlice Ciechanów'dan diğer kadınlarla buluştu, planlanan ayaklanmayı anlattı ve yardımlarını istedi: Patlayıcı maddeyi çalışırken çalacaklar ve çok sıkı denetlenmeyen gece vardiyalarında fabrikadan dışarı kaçırarak Roza'ya vereceklerdi. Kadınların kafası bu işe kolayca yattı, birşeyler yapabilecekleri için seviniyorlardı. "Başarabiliriz, ve bu yalnızca bize bağlı", diyordu içlerinden biri, Estern Wajsblum, "Binlerce kişi ölecek, ama belki birileri kurtarılabilir. Milyonlarca insanın dünyanın haberi olmaksızın öldürülmesine göz yumamayız. Kitle kaçışı için gerekli koşulları yaraunak bizim görevimizdir. (...) Koyunlar gibi mezbahaya gidemeyiz. Direnmeliyiz."[2]

Bundan böyle Weichsel - Union fabrikalarındaki barut pavyonunun 20 Yahudi angarya işçisi her gece çok küçük miktarlarda patlayıcı maddeyi fabrikadan dışarı kaçırmaya başladı. Patlayıcıyı teneke yiyecek kaplarına ya da başörtülerinin düğümüne saklıyorlardı ve her keresinde başlarına birşey gelmeden denetimden geçmeyi başarıyorlardı. Roza gece "payları"nı topluyor ve Ciechanów'dan bir yoldaşa aktarıyordu, sonra bunlar daha birçok kez elden ele dolaşarak bir Rus savaş tutsağı ve patlayıcı madde uzmanı olan ve bombaları yapan Filatov'a ulaşıyordu. Ancak ayaklanma gerçekleşmedi. Hep birşeyler ters gitti, araya birşeyler girdi. "Özel ekip", yani krematoryumlarda çalışmaya ayrılmış tutsaklar, sabırsızlanmaya başladılar, onların durumu en acıklısıydı. Her gün tonlarca cesedi fırınlara atıyorlardı, artık işlerine katlanamaz duruma gelmişlerdi, içlerinden birçoğu intihar etmişti. Son umutları, ayaklanmayla en azından son büyük kitle aktarımıyla Birkenau'ya gelen 400.000 Macaristan Yahudisini kurtarmaktı. Bu umut da boşa çıkınca bunlar yeraltı yönetiminin sürekli başarısızlığa uğrayan planlarından bağımsız olarak kendi başlarına harekete geçmeye karar verdiler. 7 Ekim 1944'de ayaklandılar, birçok SS öldürdüler ve en azından dört krematoryumdan birini havaya uçurup kesin olarak işleyemez duruma getirmeyi başardılar. Kendileri ise kaçmaya çalıştılar, ancak kurşun yağmuru altında hepsi öldü.

Kamp SS'inin siyasal servisi hemen araştırmalara başladı - patlayıcı madde onları kaçınılmaz biçimde Weichsel- Union fabrikalarına yöneltti. Üç hafta sonra, birçok kadın işçiyi tutuklayıp yeniden serbest

---

2) Hanna Wajsblum'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.251.

bırakmalarının ardından, barut pavyonundan üç kadını, Esther Wajsblum, Ella Gertner ve Regina Saphirstein'ı ve bilinmeyen nedenlerden hâlâ giysi bölümünde çalışan Roza Robota'yı tutukladılar. Hepsine korkunç işkence edildi, ancak SS en acımasız biçimde - haklı olarak- yeraltıyla doğrudan bağlantısı olduğunu sandığı Roza Robota'nın yakasına yapıştı. Genç kadın her gün ünlü 11. bloğun zindanına, Auschwitz'in işkence odasına götürülüyordu. Sonunda artık yürüyemeyen kanlı bir et yığını durumuna gelince iki kadın gardiyan onu sürükleyerek işkence odasına götürmeye başladılar. Roza Robota'nın doğrudan bağlantı içinde bulunmuş olduğu kamp yeraltı üyeleri kendilerini en kötü olasılıklara hazırlıyorlardı, çünkü bu işkencelere kimsenin dayanamayacağını biliyorlardı. Oysa Roza dayandı. Ciechanów'dan eski arkadaşı Noah Zabludowicz, kendisini Roza'nın hücresine sokması için 11. blokta çalışan Jacob'u ikna etti. Jacob nöbetçileri sarhoş etti ve Noah'ı zindana indirdi. Auschwitz'den sağ kurtulan Noah Zabludowicz sonradan bu görüşmeyle ilgili şunları anlatmıştır:

"Roza'yı öldürülmeden birkaç gün önce son olarak gören ayrıcalıklı kişiydim. Gece (...) 11. bloğun bodrumuna indim ve hücreleri, karanlık koridorları gördüm. Mahkumların inleyişlerini duydum ve yüreğimin derinliklerine kadar sarsıldım. Jacob beni Roza'nın hücresine götürdü. (...) Gözlerim karanlığa alıştığında onun siluetini seçebildim, paramparça giysilere sarınmış beton zeminde yatıyordu. Başını bana doğru çevirdi. Onu neredeyse tanıyamayacaktım. Birkaç dakika suskunluktan sonra konuşmaya başladı. Bana Almanların sorgulamalar sırasında kullandıkları sadistçe yöntemleri anlattı. Bunlara bir insanın dayanabilmesi olanaksız. Bana bütün suçu kendi üzerine aldığını ve başka kimsenin tehlikede olmadığını söyledi. Kimseyi ele vermemişti. Onu teselli etmeye çalıştım, ama beni dinlemiyordu. Ne yaptığımı biliyorum, ve beni neyin beklediğini de biliyorum, diyordu. Benden yoldaşların çabalarını sürdürmelerini rica etti. İnsan diğerlerinin devam ettiğini bilirse, ölüm daha kolaylaşır, dedi."[3]

Dört kadın 6 Ocak 1945'de, Auschwitz'in Kızıl Ordu tarafından kurtarılışından altı gün önce yoklama meydanında asıldı. Barut pavyonundaki angarya işçilerinden biri olan Ester Wajsblum'un kız kardeşi Hanna sonradan idamı şöyle anlattı :

"'Sıraya girin' emrini verdiler. Ancak saat henüz beşti.(...) Ansı-

---

3) Yuri Suhl'dan alıntı, yuk. bel. yapıt, s.222 ve devamı. (yazar taraf. İng. den çevril.).

zın gözlerim 4. ve 5. blokların arasındaki alana takıldı. Nasıl bir yoklama ki bu?(...) Orada durmuş dalgın dalgın bakarken birden bire onu (kız kardeşimi) gördüm.(...) Bunun hemen ardından şu emri duyduk: 'Birlik öne! Barut bölümü öne çıkın!'(...) Başımı kaldırdım; tam önümde darağaçlarını gördüm. Olacakları anlamışım.(...) Meydanı sessizlik kaplamışı. Hızlı solukları, tutulan iç çekişlerini ve gözyaşlarını duyuyordum. Yürüdüler. Başları dik, gözleri ileri bakıyordu, çok ötelere, özgürlüğe. Yitirilmiş özgürlük. Çekilen sehpaların takırtısı. Öldüler."[4]

4) Hanna Wajsblum, yuk. bel. yapıt, s.252.

SİLAHLI DİRENİŞE GİDEN YOL

silahlı direnişe giden yol

"Başka ne yapabilirdim ki?"

I

"Bunu neden mi yaptım? Başka ne yapabilirdim ki? Yapılabilecek tek şey buydu!" Bu cümle, görünüşte böylesine doğal söylenen bu sözler, Madrid'deki "Fifi" Fernandez de Velasca Perez'i, Venhuizen'deki Truus Menger'i, Nancy'deki Dina Krischer'i, Lobnig'deki "Zala" Sadolsek'i, Krakau'daki Gusta Drenger'i ve Varşova'daki Dora Goldkorn'u, yaşayanları ve ölüleri birleştiren bu sözler Federal Almanya'da normalde bu konuda söylenen herşeye ters düşmektedir. Bu ülkede Federal Nasyonal Sosyalizm tarafından doğrudan izlenmemiş olanların büyük çoğunluğu aynı noktada birleşir: Hiçbir şeyden haberleri yoktu. Ya da, eğer bir şeyler bilinseydi bile, hiçbir şey yapılamazdı. Sonuçta "Başka ne yapabilirdik ki?"nin karşısına "Ne yapabilirdik ki?" çıkmaktadır.

Nasyonal Sosyalist egemenliğin gücü ve kusursuzluğu göz önünde bulundurulduğunda, buna karşı savaşmanın olanaksız olduğu çözümü, "Herşeye karşın!" tutumundan daha mantıklı ve anlaşılabilir gelmektedir. Peki öyleyse insanları, kadınları kendilerinden bin kat üstün bir düşmanla "sağduyu" açısından umutsuz bir savaşa girişmeye iten nedir? Onları sürekli yaşam tehlikesi altında silah çalmak, bomba yerleştirmek, insan vurmak için yaşamlarından, eğitimlerinden, rollerinden, bir kadın için "normal" sayılan herşeyden ayrılmaya iten nedir? Ne onları bir sipere sığınarak geceler boyu nöbet tutmak, karlar altındaki bir partizan kampında açlık ve soğukla boğuşmak, bir örgüt evinden diğerine koşturmak için ebeveynlerini, yuvalarını, evlerini, alıştıkları çevreyi terk etmeye itmiştir?

Bu kadınlardan çoğu çok gençti. İçlerinden çoğu daha savaş ya da iç savaş başlamadan önce siyasal açıdan angajeydi. Çoğu emekçi

sınıfındandı, küçüklüklerinden beri haksızlık ve yoksulluğu öğrenmişlerdi, ancak yine küçüklüklerinden beri gösterilerin, grevlerin, direnişin içinde yaşamışlardı. Çoğu Yahudiydi ve bu nedenle de yeni koşullardan, "yeni düzen"den tümüyle kişisel olarak etkilenmişti. İçlerinde "düzenli" burjuva ailelerinden gelen hemen yok gibiydi ve eğer vardıysa da bu dünya nihai çözümcülerin ülkeye girişiyle ansızın ve acımasızca yıkılmışu

Bu yüzyılın otuzlu, kırklı yıllarında bir kadının yaşamı siyasal etkinlikleri, savaşı, "yabancı" erkeklerle arkadaşlığı öngörmüyordu. İster Madrid'de isterse Amsterdam ya da Varşova'da, ister emekçi sınıfından isterse burjuva olsun genç bir kız, ilerde evlenmek, çocuk sahibi olmak ve onlara bakmak için yetişiyordu. Adının kötüye çıkmamasına dikkat etmesi, babasının sözünü dinlemesi, annesine yardım etmesi gerekiyordu. Ailenin, evin dışındaki dünyayla ilgilenmemeliydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında asker olarak Litvanya'da üslenmiş ve orada Doğu Yahudilerinin yaşamını yakından tanımış olan Arnold Zweig bu insanlara ithaf ettiği kitabında ("Das ostjüdische Antlitz" - "Doğu Yahudisinin Çehresi") evli kadınların yazgısıyla ilgili şunları yazmaktadır: "Artık kitapların dünyası yoktur; uygulamaya din ve yemek yasaları egemendir; henüz kendisi çocuk olmasına karşın en küçüğüne hamile kaldığında ve ona bakması gerektiğinde çocuklara bakmayı öğrenmiştir.[1]"

Ancak yazar genç kızların bu dünyadan koptuklarını da kaydetmektedir. Toplumu olduğu gibi kabullenmek istemeyen, devrim düşleri kuran bir gençlik tanır. Gözlemci Arnold Zweig'ın sözünü ettiği genç insanlar Yahudi emekçi sınıfının çocukları değil, kolej öğrencisi "iyi aile" kızları ve oğullarıdır. Arnold Zweig'a göre bu Yahudi gençliği "köleliğe, cinayete, yağmalama hırsına, her türlü haksızlığa neden olan fatihler ve kâşifleri" ya da "artık belirsizleşmiş, etkisini yitirmiş tarihsel Makkabileri"değil, "insan hakları ve insanın dünya üzerinde onurlu bir yaşam sürmesi uğruna uzun bir mücadele veren devrimcileri, savaşlarını Rusya'da sürdürenleri; tüm öldürülmüşleri, yitikleri, sürülmüşleri ve kaçmışları, eylemlerini söz ve silahla gerçekleştiren tüm eylemcileri" örnek almaktadır. "Ve sakin, temiz yüzlü, (...) ağzı sıkı ve başı dik bir kız tüm bu sosyalist üniversiteli kızların resimlerini, sakin ve temiz yüzlerini, (...) kitlenmiş dudaklarını gördüğünde - yüreği-

---

1) Arnold Zweig ve Hermann Struck: Das ostjüdische Antlitz (Doğu Yahudisinin çehresi), Wiesbaden, 1988, s. 111.

ni şu karar tutuşturmayacak mıydı: ben de böyle yaşayacağıma ant içiyorum - ben de böyle olabilirim?"[2]

Bu ateş, bu kadınların kızlarının yüreklerinde de yanıyordu. Onlar, Polonyalı Yahudiler yirmili yıllarda bir Pogrom (Katliam) dan diğerine sürüklenirken çocuktular, Yahudi düşmanlığını - o zaman kadarki - en çarpıcı biçimiyle görmüşlerdi; annelerinin henüz kendiliklerinden geri çevirdikleri güvenlik ve ayrıcalıklar, onlar bunları aşağılama fırsatı bulamadan doğal şeyler olmaktan çıkmıştı. Hele bu durum izlenmeyi, ayırımı, pogromları doğrudan yaşamış olan emekçi sınıfından bir kız için çok daha geçerliydi. Ancak dolaylı ya da doğrudan haksızlığa uğramak henüz, buna karşı çıkmak için otomatik bir neden değildir. Hele bir genç kız için hiç değildir. Ancak esirgenen kız evlat görüntüsü Varşova ve Vilna'mn işçi mahallelerinde çoktan artık gerçekle pek ilgisi olmayan bir klişe haline gelmişti. Yahudi emekçilerin kızları daha 12, 13 yaşında fabrikalara ya da daha küçük atölyelere giriyordu, terzilik ya da süpürge bağlamaktan kazandıkları azıcık paraya evde büyük gereksinim duyuluyordu. İşyerlerinde ceplerine el ilanları sokuluyor, grev sözcüğü kulaktan kulağa fısıldanıyordu ve günün birinde bu kızlar kendilerini yasak bir gösteri yapan kitlenin içinde buluyorlardı, polisten kaçıyor, nerede saklanabileceklerini ve ne zaman çenelerini tutmaları gerektiğini öğreniyorlardı. Kolej öğrencileri ise okuldaki gizli bir hücreyle ilgili dedikodular duyuyor, hareketlere, alışılmamış anlatımlara, gizlice okul avlusuna bırakılmış el ilanlarına dikkat etmeye başlıyor, ilgilendiklerini sezdiriyorlardı ve günün birinde bir sınıf arkadaşları onlarla konuşuyor ve onları Spartakus grubunun ya da sol siyonist "Öncüler"in ilk kez katılacakları toplantısına götürüyordu.

Bir genç kız ya da kadın için siyasal etkinlik, önceden belirlenmiş kadın yazgısının kısıtlı, boğucu tekdüzeliğinden tek kurtuluş olanağıydı. Komünist Parti'nin, "Birlik"in ya da Hechaluz Hareketi'nin gençlik örgütlerinde ne sınıflarının, ne halklarının ve ne de cinslerinin yazgılarını sineye çekmek istemeyen düşündeşlerle karşılaşıyordu. Aşk romanları yerine sosyalist klasikler okunuyor, genç kadın küçük kardeşlerine bakmak ya da ringa balığı ayıklamak yerine burada tüm toplumun değişimi üzerine tartışabiliyordu. Artık üstlendiği sorumluluk yalnızca en küçük kardeşin ıslanmış bezleriyle ya da saçının parlaklığıyla sınırlı değildi. Artık kapitalizmin egemenliğini yıkmak ya da Filistin'de yeni, sınıfsız bir toplum kurmak için savaşan bir hareke-

2) Aynı kaynak, s. 130 ve devamı.

tin parçasıydı. Ve bu düşün gerçekleşmesi ona da bağlıydı, başlı başına ona, yeteneklerine, göze aldıklarına, yürekliliğine. "Spartakus'umla yitirdiğim bağlantıyı yeniden kurduğum gün, güç ve acıklı getto yaşamının en mutlu günlerinden biriydi", diye yazıyor komünist ve ZOB savaşçısı Dora Goldkorn "Varşova Gettosundaki Ayaklanmadan Anılar"ında, "etkinlik için yanıp tutuşuyordum."[3]

"Yanan meşale" diye tanımlıyorlardı Spartakus'daki yoldaşları Niuta Tejtelbojm'u. Kendisini gettoda tutsak bulduğunda yaptığı ilk şey silaha sarılmaktı. Bir askeri eğitimden geçmesinin hemen ardından bu yeni edinilmiş bilgileri diğer genç kadınlara aktardı.

Sol siyonist gençlik örgütlerinin genç kadın ve erkekleri de yaşamlarını kökten değiştirdiler. O zamana kadar birşeyler kurmayı, birşeyler yaratmayı, yeni bir yaşama katkıda bulunmayı amaçlayarak çalışmışlardı. Oysa şimdi üstlendikleri görevler yıkım ve ölümdü. Liberal siyonist Akiba'dan Gusta Drenger "Justyna'nın Günlüğü"nde şunları yazarken diğerleri adına da konuşmaktadır: "Tanrım! Yaratmak mı? Genç kaslarda artakalan güçler olanak verdiğince yok etmek, yok etmek, yok etmek. Çünkü güçleri ancak yok etmeye yetiyordu. Yalnızca buna sıkı sıkı sarılmaya değerdi. Diğer herşey yitip gidecekti - yalnızca yok ettikleri kalıcı olacaktı. Bu eşi az bulunur bir paradoksstu. Onlar, o dünyalar kurmaya gücü yeten, yıllardır günbegün dürüst insana inancın binasını kuran genç ve güçlüler, şimdi onlar kan dökerek, kandırarak, sabotajla, ayaklanmayla, yıkımla ve yok etmeyle yaşamlarını taçlandıracaklardı."[4]

Onları buna en akıl almaz yıkım, en inanılmaz katliam, tüm halklarının sistemli biçimde yok edilişi zorlamıştır. Onlar için iki olasılık vardı: Ya sessizce ve yazgıya boyun eğerek ölüme gideceklerdi ya da kendi ölümleriyle düşmanın kusursuz işleyen yok etme makinesini sabote edeceklerdi. Bir sürgünden diğerine sürüklenen bu yaşam, sonunda yine de Chelmno'nun, Treblinka ya da Auschwitz'in fırınlarında bitecek olduktan sonra daha fazla aşağılanma ve acı pahasına birkaç hafta ya da ay uzatılmaya değmezdi. Bir konuttan diğerine koşturmak, bir "belge"nin, çalışma izninin, peşinden koşmak, her gün sokaklarda dilenen, açlıktan ölmek üzere çocukların yanından geçmek,

---

3) Dora Goldkorn: Erinnerungen an den Aufstand im Warschauer Ghetto (Varşova gettosundaki ayaklanmadan anılar), Im Feuer vergangen (Ateş içinde geçti) de, yayımlayan : Arnold Zweig, Berlin (Demok. Alm.), 160, s. 587.

4) Gusta Dawidson - Draengerowa: Tagebuch der Justyna (Justyna'nın günlüğü), Im Feuer vergangen'de, yuk. bel. yapıt, s. 184.

tüm bu yıkım karşısında aklını yitirmiş olanların haykırışlarını dinlemek, en sevdiklerinin öldürülüşünü görmek, katillerin küçük çocukların başlarını beyinleri kaldırıma sıçrayana dek duvarlara vuruşlarına tanık olmak, ağlamalarıyla saklandıkları yeri ele vermemeleri için bebeklerini boğan anneler olduğunu duymak, kendi ebeveyninin aktarma yerinde olduğunu bilmek, gönderilmek üzere kamyonlara itelenmelerini beklemek, angaryaya, açlığa, hastalıklara dayanmak: Bu onursuz bir yaşamdı, dizler üzerinde bir yaşam, köle yaşamı. O zaman ölüm yeğdi, ama mücadele içinde bir ölüm. Bu mücadelenin başarılı olabileceğini umamıyorlardı bile. "Zafer", diye yazıyor Noemi Szac-Wajnkranc anıları "Ateş İçinde Geçti"de, "yalnızca şu olabilirdi: olabildiğince uzun süre dayanmak ve olabildiğince çok Alman öldürmek. (...) Geber! Annem için, babam için, çocuklarımız için! Sana nişan alıyorum! Ah Tanrım, ne olur, hedefi bulsun!"[5]

Vilna FPO militanı Vitka Kempner "Vilna Partizanları" filminde şöyle der: "Kendimizi sanki yaşamımızı çoktan yitirmişiz gibi hissediyorduk. Bu işimizi kolaylaştırıyordu."[6] Ve silah arkadaşı Chaya Lazar şunları ekler: Yetersiz silahları, patlayıcı maddeyle dolu ampul, Molotow kokteylidir, "bu benim için bir hidrojen bombasıydı, yaşamımda sahip olduğum en değerli şeydi."[7] Vilnalı savaşçı ve Bialystok gettosunda ayaklanmanın örgütleyicisi Chayke Grosman Amerikalı gazeteci Marie Syrkin'e şunları anlatıyordu: "Ölümümüzle herşeyin bitmeyeceğini biliyorduk. Ölümümüzün, etkisinde yeni bir kuşağın yetiştirilebileceği bir simge olacağını da. Gettolarda düşündüğümüz tek şey buydu, bu bizim Tevrat'ımızdı."[8]

Bu kadınlardan herbiri yaptığı şeyin doğru, gerekli, insana yakışır tek olasılık olduğundan yüreğinin ta derinliklerine kadar emindi. Bu onaltı, onyedi, ondokuz yaşındaki kızlar savaşa bir nişanlının ya da kocanın peşinden gitmediler. Onlar bir militanın, erkeklerinin etkinlikleriyle kendileri de eyleme zorlanan "takanak"ları değillerdi. Bu onların kendi kararları, kendi çizdikleri yoldu. Ve tüm inanca, kendi yaşamını tümüyle hiçe saymaya karşın güç bir yoldu.

Kararlarını etkileyen (ya da engelleyen) bir erkek, terkedemeye-

---

5) Noemi Szac - Wajnkranc: Im Feuer vergangen, Im Feuer vergangen'de, yuk. bel. yapıt, s. 531.

6) Aviva Kempner ve Josh Waletzky: Partisans of Wilna (Vilna partizanları) Icarus Films, New York, 1985.

7) Aynı yer.

8) Marie Syrkin: Blessed in the Match, New York, 1947, s. 234 (yazar taraf İng.den çevril.).

cekleri çocuklar da olmasa- ebeveynleri vardı. Bu genç kadınlar ebeveynlerine büyük, duyarlı ve aynı zamanda da sorumluluğunun bilincinde bir sevgiyle bağlıydılar. İçlerinden çoğu için ebeveyninin sürgünü, silaha sarılmada bardağı taşıran son damla oldu. Ve anne ve babası hâlâ yaşamakta olanlar da, yasadışı etkinlikleriyle onları tehlikeye atabilecekleri - gerçekçi - düşüncesiyle kendilerini yiyorlardı. Zofia Jamajka tam yetişmiş savaşçı ve siyasal sorumlu olarak partizanlara gidecek koşulları yerine getirmişken Varşova'da kaldı: Almanların gettodan kayboluşunu farkedip bunun acısını ebeveyninden çıkarmalarından korkuyordu. Ancak annesi ve babası sürgün edildikten sonra Zofia ormanlara doğru yola koyulur. Gusta Drenger, "büyük harekât" başladığında ebeveynini son anda Krakau gettosundan kurtarmak için tüm komploculuk kurallarını çiğner. Chayke Grosman Bialystok gettosunda savaş başladığında yaşlı annesiyle vedalaşmak için görevine geç kalmayı göze alır - onun konumundaki bir savaşçı için affedilmez bir davranış. Dora Goldkorn anılarında herhalde birçok ailede böyle ya da benzer biçimde yaşanan trajedilerden birini anlatmaktadır:

"Günün birinde yoldaşımız Halinka Rochmann'ın babası tavan arasına tırmanmış. 'Fabrika'mızın (bomba ve Molotow kokteyli üretilen bir saklanma yeri, yaz. notu) önünde nöbet tutan yoldaşlar onu görmüşler, ancak Halinka'yı ziyaret etmesine izin vermişler. (...) Bay Rochmann gözlerinde yaşlarla kızına eve dönmesi için yalvardı. 'Yalnızım' diye yakınıyordu, 'bir keşiş gibi tek başınayım. Bana dön, henüz ikimizi de kurtaracak ve Ari kesime yerleşecek kadar param var'. Halinka'nın içinde zorlu ve acı bir mücadele verdiğini görüyorduk. Tek başına bir karar vermeye çalışıyor ve çok acı çekiyordu. Yine de babasının ricalarını kararlılıkla reddetti. 'Baba, artık yaşamım sana değil, buradaki herkese ait' yanıtını verdi Halinka babasının yakarışlarına. O zaman Halinka'nın çaresizlik içindeki babasına yaklaştık ve ona sürdürdüğümüz yaşamı, görevlerimizi ve amaçlarımızı anlattık. Onu kişisel mutsuzluğunda içten sözlerle avutmaya çalıştık. Bay Rochmann çok duygulanmıştı, bize büyükçe bir miktar para bıraktı, veda için kızını öptü ve ondan şu sözlerle ayrıldı: 'Sağlıcakla kal, kızım, Tanrı seni korusun ve sana yeni yaşam yolunda yardımcı olsun,'. Bay Rochmann kızını bir daha hiç görmedi. Dindar bir adam ve sevecen bir babaydı. Gitmeden önce bize içtenlikle çalışmalarımızda başarılar diledi. Halinka sonradan da çok acı çekti, ancak sonuna kadar yürekli-likle kendini tuttu."[9]

9) Dora Goldkorn, yuk. bel. yapıt, s. 598 ve devamı.

Boş yere pek çok kez ebeveynini Varşova gettosundan kurtarmaya çalışmış olan Noemi Szac-Wajnkranc sonradan annesinin ayaklanma sırasında nasıl öldüğünü öğrenir: "Sevgili anneciğim, omletteki küçücük bir yumurta kabuğundan, köpeklerden, silah görmekten korkan, bir zamanlar beni her evden çıkışımda enaz on kez 'Arabalara, tramvaya dikkat et!' diye uyaran, babamın ya da benim azıcık geç kalmamızı bir felaket haline getiren bu annenin el bombasına el atan ilk kişi oluşunu, bu annenin, 'Dava için çalış, bir kurşunla ölmeyi yeğle, ama asla gaz odasında ölme!' deyişini, yalnızca bunları düşünmek istiyordum."[10]

Julia Manzanal, "Fifi" Fernandez de Velasca Perez, Rosario Sanchez, konuştuğum tüm Milicianalar işçi mahallelerinde büyümüşlerdi. Daha iç savaş başlamadan önce politize olmuşlardı, sosyalist (gerçekte komünist) gençlik birliğinde az çok etkindiler. Hepsi de henüz gencecik kızlarken ailenin geçimine katkıda bulunmak zorundaydılar, terzi olarak, fabrikada, sigara satıcısı olarak çalışıyorlardı. Annesi boşanmış olan Julia daha 14 yaşında aile reisliğini üstlendi. Annesini seviyordu ve bugün bile ondan sevecen bir saygıyla söz ediyor. Rosario ve Fifi'nin babaları aktif solculardı, gerçi kızlarını siyasal etkinlikte bulunmaya özendirmediler, ama onlar kendiliklerinden bu yola girdiklerinden ket de vurmadılar.

Fifi küçüklüğünden beri asiydi, erkek kardeşiyle kentte sürterdi ve yalnızca kendisinin, kızın, bu yüzden cezalandırıldığını gördü. Ailedeki erkeklere kadınlardan daha fazla yiyecek verilmesi karşısında küplere biniyordu. Kendi kendine - gizlice - araba kullanmayı öğrendi. Sonunda partinin gençlik örgütünde normalde kızların yapmasına izin verilmeyen herşeyi yapabiliyordu: bir görüş edinmek ve bunu yüksek sesle de söylemek. Haksızlıkları sineye çekmeyip bunlara karşı savaşmak. Evet, hatta silah kullanmak. Onun için cepheye gitmek, o zamana kadar büyük bir coşkuyla öğrenmiş ve alıştırmasını yapmış olduğu herşeyi uygulamaya dönüştürmekti. Ve bu, komik eteklerden kurtulup erkek pantolonları içinde geniş, kararlı adımlar atma olanağıydı. Özgür hareket etmek, iğrenç kız rolünden sıyrılabilme olanağı. Artık kendisine kılık değiştirmiş erkek çocuk olarak değil, yoldaşlar arasında bir yoldaş olarak davranılması olanağıydı.

Julia fabrikada çalışmasına ve aileye karşı sorumluluğuna karşın bohem yaşama duyduğu gereksinmeyi bir parça doyurmayı başarmış-

---

10) Noemi Szac-Wajnkranc, yuk. bel. yapıt, s. 536.

tı. Bugün "hoppa" diye tanımlanacak türdendi, barlarda dolanıyor, şık giyinmeye çok önem veriyor, flört ediyordu. Ancak genç bir kadının bu tutumun bedelini ödemesi gerektiğini de öğrenmişti. Sık sık erkekler tarafından rahatsız edilmekte, sarkıntılığa uğramakta, hatta açıkça tehdit edilmektedir. Karşı koyar, özgürlük, coşkulu yaşama tutkusunun yol açtığı yanlış anlamalar karşısında dehşete düşer. Toplumun belirlediği ahlak kurallarına sıkı sıkıya uymayan genç bir işçi kız orta malıdır. Ancak Komünist Parti'nin gençlik örgütünde tekdüze, kısıtlayıcı "normallik"e karşı çıkabileceği diğer olanakları öğrenir. Julia sosyalist kuramı ve askeri uygulamaları öğrenir: "O zamanlar öylesine mutluydum ki", diyor bugün hâlâ. Erkek giysilerinin tadını çıkarır ve Thalmann kepini yan yatırır.

Rosario hırslıdır. Köyündeki diğer kızlar gibi kendi ailesinin hizmetçisi olmak ya da tarlada çalışmak istememektedir. Doğru dürüst birşeyler, terzilik, yanı sıra da daktilo, muhasebe, genel kültür öğrenmek istemektedir. Hem de doğrudan başkentte. Kızlarının bulduğu okulun Komünist Parti'nin eğitim merkezlerinden biri olduğunu bilmelerine karşın ebeveyni onun gitmesine izin verir. Babasının cumhuriyetçi inancını aşırı meydan okur biçimde sergileyen fanatik tutumu nedeniyle politikadan ürkmüş olan Rosario ancak yavaş yavaş, çekinerek politize olur. Ama cepheye gönüllü toplamak için Milicianolar okula geldiğinde elini kaldıran ilk kişi odur. Gerçi kızları da alıp almadıklarından emin değildir. Ancak kendisinin bunu istediğinden kesinlikle emindir.

Tüm bu kızlar faşizmle mücadelenin doğru ve zorunlu birşey olduğunu apaçık anlamışlardır. Devrimden yana olmaya kendileri karar vermiştir, toplumun temelden değiştirilmesine, küçüklüklerinden beri katlanmak zorunda kaldıkları tüm haksızlıkların ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak istemektedirler. Nerede bulunduklarını, yerlerinin neresi olduğunu bilmektedirler. Oysa cephe gerisinde de görev alabilirlerdi. Çorba pişirebilir, üniforma dikebilir, para toplayabilir ve yaralılara bakabilirlerdi. Ama bu bir kızın normal, cansıkıcı yaşamını sürdürmekten başka birşey olmazdı. Sonuçta bu, başka bir düzeyde anneleriyle aynı şeyi, yani tam da yapmak istemedikleri şeyi yapmak olurdu. Cepheye gitmek, elde silah savaşmak onların kendi yaşamlarını, bu sırada onu yitirme tehlikesini de göze alarak, kökten değiştirebilecekleri tek olanaktı. Bu kızlar, Julia, Fifi, Rosario, faşizmle savaşa yalnızca sorumluluğunun bilincinde, siyasal açıdan bilinçli, disiplinli komünistler olarak gitmediler. Bunu yalnızca "dava" uğruna yapmadı-

lar. Bunu belki bilincinde olmaksızın, hatta bugün bile böyle görmek istemeseler bile kendileri için de yapılar. Onlar yasak bölgeye girme, kadın olarak "yazgılarının" sımsıkı korsesinden kurtulma, güçlerini ölçme, eyleme geçme fırsatından yararlandılar.

Partizanlık adı Zala olan Johanna Sadolsek bir "kadınlar evi"nde büyüdü. Babasını hiç tanımıyordu, dedesi yaşlı ve hastaydı, erkek kardeşiyse papaz okulundaydı. Küçük, ağır borç altındaki çiftliği annesi ve anneannesi, Zala ve bir teyzesinin yardımıyla yönetiyorlardı. Yetişmekte olan Zala'nın yaşamı yoksulluk, çalışma ve aşağılanmaydı. Küçük Zala ayakkabısı olmadığından uzaktaki okula çorapla gidiyordu. Burada yalnızca okuyup yazmayı değil, anadili Slovence'nin ezilmiş, aşağılanan bir azınlığın üyesi olan kendisi gibi değersiz olduğunu da öğrendi. Almanca konuşmaya zorlandı ve bu yeni, alışılmamış dilde yaptığı yanlışlar için cezalandırıldı. Belki vergicinin son tavuğa da el koyduğu eve dönüşte hemen işe koyulmak gerekiyordu. Zala 17 yaşında çiftliği resmen devraldı, "çiftçi" oldu - evlenmek pahasına. Bunu yaparken neler hissettiği kimsenin umurunda değildir. İş azalmaz, artar ve kocası askere alındığında yine tüm sorumluluk Zala'nın omuzlarına yüklenir. Ancak kocası - gizliden gizliye - politikayla aktif olarak uğraşmaktadır ve Zala yaşamında ilk kez insanın yaşamı olduğu gibi kabullenmek zorunda olmadığını öğrenmiştir.

Zala evlilik nedeniyle bağımsızlığını yitirmemiştir, çiftliğin sahibi olarak yine "patron"dur ve çiftçi olarak da zaten "mesleği" bırakması olanaksızdır. Ancak gözü açılmıştır, kendi patates tarlasının ötesindeki dünyayla daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Zala, yoksullaşan çiftliklerin borç yükünden kurtarılacağı biçimindeki Alman propagandasına inanan büyükbabasının tersine yerel temsilcileri daha Avusturya'nın "ilhakı"ndan önce Sloven halkının amansız düşmanları olarak tanınan Naziler'den kuşkulanmaktadır. Yeni (eski) efendilerin tutumunu büyük bir dikkatle ve son zamanlarda Karnten'de de harekete geçtiği söylenen Tito'nun kurtuluş ordusuyla ilgili söylentileri ise sempatizan bir ilgiyle izlemektedir. Bu partizanlardan hâlâ biraz korkmasına karşın yine de - Karntenli çoğu Sloven gibi - bunların "kendi" insanları olduğunun bilincindedir. Ve sonunda onlarla bizzat karşılaşığında bir an bile duraksamaz. Partizanların yardıma mı gereksinimleri vardır? Evet, elbette, Zala onlara yardım eder. Partizanlar Zala'yla konuşmak mı istemektedirler. Zala hazırdır. Partizanlar Zala'nın diğer kadınları harekete geçirmesini, siyasal ve lojistik görevler üstlenmesini mi istemektedirler. Zala hazırdır. Zala onlar tarafından seçilmesine sanki

tüm yaşamı boyunca bunu beklemiş gibi tepki verir. Faşistlerin kendilerine düşman olduğunu bilmektedir. Faşistlerin Sloven halkını sürmek istemelerine çok somut biçimde tanık olmaktadır, o her gün kendisini ve ailesini alıp götürmelerini beklemektedir. Faşistlerin toplama kamplarında tutuklulara neler yaptıklarını ise Zala güvenilir tanıklardan dinlemiştir ve bu da onu daha çok öfkelendirmektedir. O zamana kadar yalnızca birşeye akıl erdirememiştir: Onlara karşı birşeyler yapılabileceğine. Bu amansız düşmanın belki de yenilebileceğine. Ve partizanlar işte tam da bunu iddia etmektedirler.

Artık Zala'yı hiçbir şey tutamaz. Üstelik bu durumda az çok kiminle ilişki içinde olduğunu da bilmektedir. Kurtuluş ordusunun savaşçıları yabancı değildir. Aralarında kendi komşusu, yandaki çiftçinin oğlu vardır, - ve Tito'nun ordusunda kadınlar da bulunmaktadır. Zala'nın Naziler'e karşı mücadelesine başladığı grup salt kadınlardan oluşmaktadır: arkadaşlarından, komşularından, kendi görümcesinden. Birşeyler yapma gereksinimi silah arkadaşlarını tanıma, onlara güvenebilme güvencesiyle birlikte gitmektedir. Yaşamını her gün tehlikeye atmak, Zala'ya çok normal, adeta doğal bir olgu gibi görünmektedir. Kendisini bir kahraman gibi değil, yalnızca çok doğal birşey yapan biri olarak görmektedir. Sonunda yasadışı el ilanının yerine silahı ele alması da aynı ölçüde doğal birşeydir. Almanlar onu yakalamışlardır, o da onlardan kaçmayı başarmıştır, yani yolu onu tümüyle mantıklı olarak gizli savaştan açığına, içbölgedeki lojistik etkinlikten dağlardaki silahlı birliğe götürür. Dostlarının ya da akrabalarının yanında saklanarak savaşın sonunu bekleyebileceği Zala'nın aklına bile gelmez. Çocuğunu geride bırakmak zorunda oluşu korkunçtur, ama üstesinden gelinebilir. Zala annesine kesinlikle güvenebileceğini bilmektedir. Annesi çocukla ilgilenecek, çiftliğe bakacak ve o zamana kadar yaptığı gibi partizanlara yiyecek, giysi ve pansuman malzemesi götürmeyi sürdürecektir. Aile içindeki dayanışma hiçbir şeyle sarsılamayacak kadar sağlamdır. Zala annesinin tüm kaygılarına karşın kendisiyle gurur duyduğunu ve ne olursa olsun hep kendisinden yana olacağını da bilmektedir. Gerçekten de Almanlar çiftliği bastığında Zala'nın annesi kaçmayı başarır - ve o da partizanlara katılır.

Truus ve Freddie Oversteegen gösterilerle, "fazla" battaniyelerin kokusunu almaya çalışan Sosyal Yardım'dan gelen kadınla ve evlerinde saklanan yabancı insanlarla büyürler. Daha küçücük birer çocukken insanın yoksulluğundan utanmaması, eldeki azıcık şeyin de hakça paylaşılması gerektiğini ve ketumluğun diş fırçalamak gibi yaşamın

bir parçası olduğunu öğrenirler. İki kız babasız, herşeyin üstünde sevdikleri ve onlara haksızlıkların nereden kaynaklandığını, insanın buna karşı kendisini savunması gerektiğini ve dayanışmanın dünyadaki tüm mal mülkten daha önemli olduğunu öğreten bir anneyle büyürler. Çoğu kez sofraya ne koyacağını bilemeyen bu anne kızlarında insanlık onuru ve adalet tutkusunu uyandırmayı başarır. Truus beş yaşındayken "Kızılları fener direklerine asmalı", dendiğini duyar. Ürkmüş çocuğun bu Kızılların da kim olduğu sorusuna annesinin yanıtı: Biziz'dir. Freddie ve Truus on ve oniki yaşlarında faşizmin ne olduğunu öğrenirler: Yahudi ya da komünist olan insanların oturma odalarında şilteler üzerinde kamp kurmaları ve evden dışarı çıkmayı göze alamamalarıdır. Bu insanların kendi evlerini, yurtlarını terketmek zorunda kalmaları ve evin annesinin gizlice ceplerine sokuşturduğundan başka hiçbir şeyleri olmamasıdır.

Almanlar Hollanda'ya girdiğinde Truus ve Freddie 16 ve 14 yaşlarında ve artık profesyonel komplocudurlar. Kuşkusuz - böyle bir yetiştirilme sonucunda - komünist gençlik birliğinde bilgi dağarcıklarına katacakları pek fazla birşey yoktur. Ancak böylece hemen harekete geçmelerine olanak veren bir örgütleri olur. Hollanda Nazilerinin muzaffer şefi ilk büyük yenilgisini aldığında Freddie ve Truus oradadır: Sırtını yeni efendilerin gücüne dayamış olan Mussert Haarlem'in ana meydanında göğsünü gururla kabartarak mikrofona uzandığında yüzlerce bisiklet kornasından yükselen bir konser duyulur. Mussert'in konuşmasının tek bir sözcüğü bile anlaşılamamaktadır. Ancak Almanların yaklaşmakta olduğu haberi gelip oyunbozanlar sıvışığında ortalığı yeniden sessizlik kaplar. Ne var ki, ortalıkta hemen hiç dinleyici kalmamıştır ve mikrofonun kablosu kesilmiştir. Truus ve Freddie büyük bir hoşnutlukla eve doğru pedal çevirmektedirler, oyun kusursuz biçimde oynanmış, gençlerin eylemi günün konusu olmuştur.

Evde oturma odasında mumlar yanmaktadır. Truus ve Freddie Yahudi ailesine "günaydın" dedikleri doğallıkla "İyi Sebtler" dilerler. Kızlar aynı doğallıkla evin çevresini sıkı gözetim altında tutmakta, Yahudi **underduikerleri** saklanma yerlerine çekilir çekilmez tabak çanağı ve yiyecek artıklarını ortadan kaldırmaktadırlar. El ilanlarını ve Komünist Parti'nin yeraltı gazetesi "De Waarheid"ı dağıtmakta, gençlik birliğinden yoldaşlarla buluşup bisikletleriyle hep birlikte kent dışına çıkmakta, kırlara uzanıp piknik yapmakta ve bu sırada durumu gözden geçirmektedirler: Kimin **underduikerler** için yiyecek kuponuna gereksinimi vardır, yarın gazetenin basımına kim yardım edecek, daha

sonra kim paketleri dağıtıcılara ulaştıracaktır. Hepsi de tümüyle masum görünmektedirler ve kendileri de durumlarının bilincinde olmalarına karşın olup biteni bir parça oyun, serüven gibi algılamaktadırlar. Oyun ciddiye dönüp "özel görevler", silahlı direniş için seçildiklerinde uzun süre düşünüp taşınmazlar. Bir insanı öldürmeyi akıllarından bile geçirmemektedir, ama düşmanı ve ona kurbanlarını teslim edenleri öldürmeye hazırdırlar. Gerçekte nasıl bir işe kalkıştıkları ise ancak ilk kurşunu sıkıp isabet ettirdikten sonra kafalarına dank etmektedir.

Kararlarını vermişlerdir ve bundan dönmezler. İnsanın verdiği her kararın sonuçlarına da katlanması gerektiğini zaten önceden de bilmekteydiler. Truus gururu ve onuru, çok büyük gereksinimi duymalarına karşın paradan daha önemli olduğundan işinden ayrılmıştır. Patronunun tecavüze yeltenmesi onun ilk kez kadın - ve bunun da aşağılanma ve güçsüzlük demek olduğunun bilincine varmasına yol açmıştı. Tepkisi kendiliğindendi, sarkıntılığa somut biçimde karşı koydu. Onun - böyle olayları korkudan ya da yazgıya boyun eğerek sineye çeken diğer pek çok kızın tersine - başka türlü değil de böyle davranması, daha küçükken insanın onurunu koruması gerektiğini öğrenmiş olmasından kaynaklanıyordu. İnsan, bu Truus için çok doğal olarak kadın veya genç kız da demekti. Sonuçta bu ilkeyi ona bir kadın, annesi öğretmiş ve bunun kendisi gibiler için geçerli olmayabileceğinden hiç söz etmemişti.

Kızlarına çok gizli bir görev önerildiğinde anne, kararı 15 ve 17 yaşlarındaki genç kızlara bırakır. Freddie ve Truus en tehlikeli, ancak bunun yanı sıra da en heyecanlı, en gerilimli ve kendilerinin de en çok hayran oldukları yolu seçerler. Sovyetler Birliği'nde Almanlarla savaşan kadın partizanları duymuşlardır ve bu genç kadınlar onların başlıca örnekleridir. Şimdi ellerine aynı şeyi yapma, taptıkları kişilerin izinden gidebilme, kız olarak direnişin gerçek seçkinlerinden sayılabilme fırsatı geçmiştir.

Dina Lipka büyük bir parasal sıkıntı çekmeden, ebeveyninin sevgisiyle aile evinin dini geleneklere bağlı, burjuva ortamında büyür. Kız çocukların liseye gitmesi çok doğaldır, Dina eğitimi için mücadele vermek zorunda kalmaz. Ancak güvenlik yaldızı çatlamaya başlar. Ebeveyni Rusya ve Polonya'dan gelen Dina Fransa'da okula başladığında öğretmen onun henüz yetersiz olan Fransızcasına tepki verir. Dina'mn babası sakin ve kendinden emin yanıt verir: Çocuk Rusça konuşmaktadır, Lehçe konuşmaktadır ve Almanca konuşmaktadır. Bu durumda kolayca Fransızcayı da öğrenecektir. Dina çoktan birşeyi ke-

sinlikle öğrenmiştir: O farklıdır. Yahudidir. Babaevinin geleneksel doğallığı sayesinde Dina bu yazgıyı aşağılanma olarak değil, ayrıcalık olarak algılar. Fransız çevresinin gizli Yahudi düşmanlığına Alman ilgalcilerin yok etme politikası da katılınca Dina okulunda bir kendini savunma grubu kurar. Yahudi sınıf arkadaşları ansızın okula gelmemeye başladıklarında, kendisi de mantosuna sarı yıldızı dikmek zorunda kaldığında tüm zorlamalara karşın dokunulmazlığını oldukça korumuş olan dünyası artık kesin biçimde yıkılır.

İnsanları böylesine aşağılama ve ölüme gönderme hakkını kendilerinde görenlerden nefret etmeyi öğrenir. Dina'nın henüz gaz odalarından ve krematoryumlardan haberi yoktur, ancak Polonya'daki akrabalarının belki de artık yaşamadıklarını, kendisinin ve ailesinin yaşamlarının tehlikede olduğunu bilmektedir. Ama içinde korku yerine nefret ve giderek yoğunlaşan öç alma gereksinimi doğar. Politika onu hiçbir zaman fazlaca ilgilendirmemiştir, oysa şimdi Yahudi olarak kendini zorlanmış hissetmektedir. Ve Almanların en korktuğu direniş savaşçılarının Yahudi komünistler olduğunu bildiğinden bu kişileri aramaya koyulur. Onları bulmasını, bugün de söylediği gibi, "içgüdü"süne borçludur. Üst katında oturan kişilerin Yahudi - ve bu kişilerin Yahudiliklerinin ötesinde birşeyleri gizlemek zorunda olduklarını düpedüz "bilmektedir" işte. Doğru tahmin etmiştir.

Dina "ortadan kaybolup", kamufle Yahudi olarak yarı yasal yaşamdan silahlı direniş savaşçısı olarak yeraltındaki yaşama geçtiğinde annesinin bundan haberi vardır. Yine Dina annesiyle gizlice buluşmak için sık sık en kesin gizlilik kurallarını çiğner: "Ecel terleri dökmesine karşın", diye anlatıyor Dina "ona tümüyle güvenebileceğimi biliyordum." Kendi korkularını ise hep yeniden yenmeye çalışması gerekmektedir, ama onlar hiçbir zaman baskın çıkamazlar. Katillere duyduğu kin çok daha güçlüdür. Polonya'daki kamplarla ilgili bu arada Fransa'ya da ulaşmış olan bilgi, kendi ailesi gibi binlerce kişinin saklandıkları yerde titreyerek karabasanın bitmesini beklediklerini bilmek, tüm bu bilgiler yaşama içgüdüsünden daha güçlüdür, çünkü Dina'nın bunları bilerek yaşaması olanaksızdır. O yaşama ancak, onu işgalcilerin yok etme mekanizmasını yıkmak için tehlikeye atarak katlanabilecektir.

Daha gençlik örgütündeyken kısmen askeri eğitim görmüş olan İspanyollar dışında bu genç kadınlardan hemen hiçbirinin silahlarla ve savaş araçlarıyla deneyimi olmamışu. Strateji ve taktik onlar için olsa olsa siyasal kavramlardı, askeri değil. Öldürebilecekleri akıllarının ucundan bile geçmezdi. Kızlar askercilik oynamazlar, kızlar arka avlularda çete savaşları da yapmazlar, kızlar saç saça baş başa dövüşmeyi bile bilmezler. Kuşkusuz Fifi ve Truus arada bir oğlanlarla dövüşmüşlerdir, ama hep yasak, hadleri olmayan birşey yapmanın bilinci içinde.

Eğer bu genç kadınlar Yahudiyseler bunlara ek olarak bir de uzun bir anti-militarist geleneğin, savaş sanatına değil söze yönelmiş bir dünyanın etkisindeydiler. Bu konuda erkek arkadaşlarından farkları yoktu ve bu onlara bir bakıma avantaj sağlıyordu: Sol siyonist gruplarda ve Birlik'in gençlik kolunda bu çok önemli noktada erkeklerin kadınlara üstünlüğü yoktu. Her ikisi de yaşamlarında ilk kez ellerine bir silah alıyor, bunu kullanmayı birlikte öğreniyorlardı. Üstünler ve yetersizler, yılların deneyimlileri ve acemi çaylaklar yoktu. Komünist gruplarda da bu konuda çok büyük farklar yoktu. "Eski", deneyimli devrimci kadınlar revolver kullanmayı çok iyi biliyor ve bunu da genç yoldaşlarına öğretiyorlardı, böylece bu genç kadınlar da erkek arkadaşlarıyla yine aynı eğitimi almış oluyorlardı. "Bizim için atış talimleri doğal bir işti", diye yazıyor Dora Goldkorn "Varşova Gettosundaki Ayaklanmadan Anılar"ında ve bunu "yüce ve kutsal dava"yla açıklıyor. [11] Kuşkusuz bu da söz konusuydu, ancak hemen birkaç satır ötede cümlelerinden başka birşey daha sezilmektedir: bu eğitimden duyulan sevinç, silah gibi böylesine ciddi ve alışılmamış - böylesine erkekçe - birşeyi kullanabilmenin gururu.

Bu kızlar askerlik eğitimini yaşamlarındaki çok önemli bir dönüm noktası, yeni yetişen kadınlar olarak o zamana kadar kendilerine zorla benimsetilmiş ve onları genç komünistler olarak bile hâlâ kısıtlayan kadınlık yasalarından köklü ve kesin bir kopuş olarak algılamış olmalıdırlar. Artık ciddiye alınıyorlardı. Artık yoldaş falancanın gelecekteki karısı değil, kendilerine güvenilen savaşçılardı. Dora Goldkorn: "İlk atış dersimizi hâlâ anımsıyorum. Beş kızdık. Hepsi gözü-

11) Dora Goldkorn, yuk. bel. yapıt, s. 588.

mün önüne geliyor. Şurada kolej dördüncü sınıftan çok genç bir öğrenci, Wrona sokağından Ludka Arbeijtsman oturuyor, içimizden en genci, hep coşkulu ve inatçı. Ve yanında babasının dinci gericiliği nedeniyle pek çok acı ve öfkeye katlanmak zorunda kalan Renia Niemiecka. Ve orada içimizden en yeteneklisi: Vilno'dan Esia Twerska. Ve son olarak da grubumuzun yöneticisi Rozka Rosenfeld. Önümüzde ağaçtan bir silah modeli. Bize tüfek kullanmayı öğretmek için özel olarak bir eğitmen gelmişti, yoldaş Lena. Yere oturduk, tahta modelle çalışmaya başlayarak nişan talimleri yaptık, ancak bu talimleri daha çok oyun gibi görüyorduk, büyük bir düş kırıklığına uğramıştık. Gerçek bir silah istedik. Ludka tahta tüfeği eline almak bile istemiyordu. Eğitmenimizle çekişmeye başladık, sonunda pes etti ve bize revolver ve el bombalarının mekanizmalarını resimlerle açıklamaya başladı. Bir sonraki derse ise gerçek bir revolver ve el bombası getirdiler." [12]

Silahlı eğitim yeraltına ilk adımdır, son ve kesin adım ise - gettolarda - kışlaya yerleştirilmedir. Genç kadınlar baba evinden ayrılarak ya hiç çıkmayacakları ya da ancak tanınmayacak halde kılık değiştirerek terkedecekleri örgüt evine taşınırlar. Sokakta arkadaşları ya da tanıdıkları tarafından tanınmaktan kaçınmaları gerekmektedir. Eski yaşamlarından kopuş tamdır. O zamana kadar günlük yaşamlarına ait herşeyi geride bırakırlar, saçlarını boyarlar, sahte kimlik kullanırlar, kendilerine bir görev verildiğinde "Ari" Polonyalı kılığına girerler. Örgütün onlara sağladığı para, yiyecek ve silah satın almada kullanılır, herşey herkesle paylaşılır, silah arkadaşları birbirlerinin ailesi, duygusal sığınağı, yüreklendiricisidirler. Dora Goldkorn'a göre bu komünlerde "histeriye, yılgınlığa, dedikoduculuğa, kıskançlığa, kavgaya, bencilliğe ve korkaklığa yer yoktur". [13]Disiplin en temel kuraldı ve disiplin böylesine aşırı ölçüde olmasaydı onlar bir ölüm ve yıkım denizi içindeki bu savaşı yürütemezlerdi. Bir Chayke, bir Zofia, bir Dora, bir Niuta kimbilir kaç kez gizli bir umutsuzluğa, pes etme isteğine kapılmışlardır? Gusta Drenger "Justyna'nın Günlüğü"nde bir keresinde artık Almanların kendisini yakalamalarını içtenlikle istediğini yazmaktadır. "Yıkıntılar üzerindeki" yaşam o anda ona tümüyle anlamsız görünmüştü. Chayke Grosman da tam bir bozgunculuk nöbetini anımsamaktadır. Bialystok gettosundaki ayaklanmanın bastırılmasından sonra kaçış sırasında "aktarma merkezi"nden geçerken onlarla birlikte gaz odalarına gönderilmek üzere bekleyenlerin yanına oturmaktan

12) Aynı kaynak, s. 588 ve devamı.
13) Aynı kaynak, s. 594.

kendisini güç alıkoyar. Bu soluğu kesilmiş savaşçılara artık yalnızca huzura kavuşma düşleri kurduran aşırı ölçüdeki yorgunluktur ve hu zur, buna ancak ölünce kavuşacaklarını bilmektedirler. Savaşın an lamsız göründüğü, sağ kalmanın tümüyle değerini yitirdiği böyle an larda onları kuşkusuz yalnızca iyice benimsedikleri disiplin kurtarmaktadır. Zayıflık anını aşmakta ve yollarına devam etmektedirler. Ve bu devam edişte de yeniden çabalarının anlamını görürler.

Zala gibi diğer birçok Tito partizanı da çiftçidir. Silaha yabancı değillerdir, hayvan kesmişlerdir, av tüfeği kullanabilmektedirler. Bunun dışında savaş için gerekli olan şeyleri birliklerinde öğrenirler. Ve herşeyi birden öğrenirler: çıplak kayaların üzerinde uyumayı da, tümüyle giyinik olarak ve - erkeklerin arasında. Zala, bundan çok korktuğunu, geceyi tümüyle yabancı erkeklerle yanyana geçirmeyi aklının bir türlü almadığını, buna açıkça karşı çıktığını ve bu yüzden de kendisiyle alay edildiğini anlatıyor. Başına hiçbir şey gelmediğini görüp, kadın silah arkadaşlarına sarkınlığın ağır biçimde cezalandırıldığını öğrendiğinde, sonunda kendisi de dağ kamplarındaki arkadaşça ve cinsellikten uzak ortamda yaşadığında Zala sınırsız rahatlar. Diğer tüm şeyler ona o kadar sorunlu görünmemektedir. Değiştirecek giysi olmaması, doyacak kadar yemeğin bulunmaması, bunlara zaten alışıktır, bunlar çoğu kez evde de pek farklı değildir. Daha güç gelen, sağlıklı koşullardan tümüyle yoksun olmaktır. Partizanlar saldırı ve geri çekilmede, bir etkinlik bölgesinden diğerine uzun yürüyüşlerde sürekli hareket halinde olduklarından günlerce, bazan da haftalarca giysilerini yıkayamamakta, hatta iç çamaşırı bile değiştirememektedirler ve bu başlarında bir de âdet derdi olan kadınlar için özellikle güçtür. Salt erkeklerden oluşan bir ortamda yıkanmak da - olmayan- tuvalete gitmek de sorundur.

İç savaş cephesindeki İspanyol kadınları için de aynı şeyler söz konusudur. Onlar da günlerce pislik içinde siperde yatmakta, kimseye farkettirmeden bacaklarının arasına pamuk sokuşturmakta ve bunları geceleyin bir çukura gömmektedirler. Uzun süren çarpışmalarda pamuk değiştirmeye fırsat bulamadıklarında kan pantolonlarına sızmakta ve kurumaktadır. Fifi bu nedenle apışlarının sık sık yara olduğunu anlatıyor, üstelik: "Berbat kokuyordu." Tüm bedenlerini ancak cephe izninde olduklarında yıkayabiliyorlardı, oysa Julia'ya göre: "Ne zaman cephe iznimiz oldu ki?" Onlar da erkeklerle yanyana uyumaya ve çizmelerini bile çıkarmamaya alışmak zorunda kaldılar.

Partizanlar da cephe savaşçıları gibi sürekli aşırı yorgunluk için-

deydiler. Çatışma olmadığı zamanlarda nöbet tutmaları gerekiyordu. Rosario bir ağaca yaslanarak ayakta iki, üç saat uyumayı çabucak öğrendiğini anımsıyor. Getto savaşçılarının komünlerinde olduğu gibi İspanyol Sierrası'nın ve Sloven dağlarının cephelerinde de "histeriye, kavgaya, bencilliğe" yer yoktu, zayıflıklara ve çöküşlere de. Ve zayıflık gösterebilen hep erkekler oluyordu. Kadınlar gösterecekleri her türlü "başarısızlık"ın kendi kişisel kusurları olarak değil de tüm cinsin doğuştan zayıflığı olarak değerlendirileceğini biliyorlardı. Gözyaşlarını tutamayan bir erkeği yoldaşları avutuyor, bağırlarına basıyorlardı. Kadınlar ağlarlarsa sulu göz sayılmaktan korkuyorlardı: tam kadınlara özgü birşey. Mika Etchébèhcre İspanyol İç Savaşıyla ilgili anıları "La guerra mia"da günlerce süren kanlı bir çarpışmadan sonra herkes sonunda uyuyana kadar dişini sıktığını yazar: Ancak ondan sonra gözyaşlarını koyuverebilmiştir. Zala tek bir kez çöker: Almanların çifdiğini basıp ateşe verdiklerini ve kuzenini sürdüklerini duyduğunda. Annesinin, çocuğunun ve anneannesinin ne durumda olduklarını bilmemektedir ve en kötüsünü düşünmektedir. Bir köşeye çekilir, bir taşın üzerine oturur ve kana kana ağlar. Artık tüm bunların ne anlamı var, diye sorar kendine, artık niçin yaşayayım ki? - Öç almak için, yanıtını verir arkasından gelmiş olan komutanı bu dile getirilmemiş soruya.

Truus ve Freddie silahlı direnişe katılmaya karar verdikten sonra köklü bir eğitimden geçirilirler. Yakınlardaki bir ormanda ateş etmeyi, daha sonra da bomba yapmayı ve bunları raylara yerleştirmeyi öğrenirler. Kısa süre sonra artık kendi evlerinde oturmaları olanaksızdır, kendileri aktif olmayan yoldaşların yanına taşınırlar ve bundan böyle de sürekli konut değiştirirler. Ülke çapında aranan"başteröristler" olarak aynı yerde uzunca bir süre görünmeyi göze alamamaktadırlar. Bazan yabancı ev sahiplerinin yanında tek başlarına, bazan ikili ya da Hannie Schaft'la birlikte üçlü olarak yaşamaktadırlar. Çok ender olarak "evde"dirler, günleri belirli zaman dilimlerine ayrılmıştır. Toplantı, gözlem, eylem, kaçış, yeniden toplantı. Arada da yasadışı gazete dağıtmakta, Yahudi **underduikerleri** başka saklanma yerlerine götürmekte, silah ve patlayıcı madde taşımaktadırlar. Tüm bunları eski giysiler, incecik mantolar içinde, hep bisikletle yollara düşerek, her zaman da silahlı olarak yapmaktadırlar.

Hep açlık çekmektedirler. Örgütleri savaşçılara ancak en gerekli şeyler için para ödemektedir ve para çoğu kez bunlara bile yetmemektedir. Truus ev sahiplerine karşı vicdanlarının sürekli rahatsız olduğu-

nu ve onları sömürüyormuş duygusuna kapılmamak için hep az yemek yediklerini anlatıyor. Salt orada bulunmalarının bile onların yaşamını tehlikeye sokması yetip de artıyordu. Kahvaltıda bir fincan çayımsı sıvı ve bir parçacık ekmek, akşam yemeğinde ise birkaç patates ya da sulu bir çorba, çoğu kez genç kadınların midesine giren yalnızca bunlardı. Arada bir, akşamları yapacak başka şeyleri olmadığında birbirlerine öyküler anlatıyor, dil öğreniyorlardı. Truus ve Freddie dersi ciddiye almayıp daha çok gerilimden kurtulacak bir oyalanma olarak gördüklerinde Hannie öfkelenmektedir. "Çok katıydı", diye anlatıyor Truus, "bizim öylesine değil de **doğru dürüst** İngilizce öğrenmemizi istiyordu."

Yeterince battaniyeleri olmadığından geceleri yatakta donuyorlar, sabahları soğuk suyla yıkanıyorlardı. Sokağa her çıkış bir kumardı. Tanınırlarsa ne olacaktı? Bir hain onları farkederse ne olurdu? Almanlar bir denetimde silahlarını bulurlarsa ya da - sahte - belgelerini çok dikkatli incelerlerse ne yaparlardı? Bir eylem hazırlamadıkları ya da gerçekleştirmedikleri zaman bile sürekli tetikte olmak zorundaydılar. Yasadışı kişiler ve aranan direnişçiler olarak yakalanmamak için hiçbir şey **yapmamaları** gerekiyordu. Masum bir gezinti sırasında tutuklansalar bile işkence görüp öldürülecekleri kesindi, en azından Almanlar pençelerine kimin düştüğünü anladıklarında. Yaşamları aralıksız aşırı çalışmaydı. Bir keresinde Truus bir eylemin tam ortasında gücünü yitirir. Cebinde emniyeti açık revolveriyle bir evin duvarına yaslanmış vuracağı SD subayını beklemektedir. Ve birden yere düşer, bayılır. Ardından da günlerce yüksek ateşle yatar, sonunun geldiğini düşünmektedir. Ve çöküşünden, bu bağışlanmaz zayıflıktan utanç duymaktadır. Truus ayağa kalkar kalkmaz var gücüyle bir sonraki eyleme atılır. Oysa Hannie'nin sinirleri bozulduğunda onu "zayıflık"a zorlayan Truus'dur. Başkaları söz konusu olduğunda ağlamanın yararlı olabileceğini çok iyi bilmektedir.

Ancak: yalnızca kısa bir süre için. Zayıflığa izin verilmesi gücün yeniden toplanmasına yaramalıydı. Bu direniş savaşçılarının aslında zayıflığa hakları yoktu. En küçük bir yanlış bile onları ele verebilirdi. Ciddi biçimde hasta olan kişi, kalınan adres "kızıştığında", yani sıkı gözetim altına alınırsa, zamanında kaçamazdı. Kendi sorunlarıyla uğraşanlar çevresine yeterince dikkat edemezdi ve büyük olasılıkla bir tuzağa düşebilir, bir muhbiri ya da kontrolu farketmeyebilirdi. Bir suikastte soğukkanlılığım koruyamayan isabet ettiremez, kendisini ve arkadaşlarını tehlikeye atardı.

Dina Lipka bir tabancayı doldurmayı, parçalara ayırmayı ve bununla nişan almayı öğrenir. Daha önce böyle bir şeyi eline hiç almamıştır ve çok dikkatlidir. Beceriksizliğe, bununla uzun süre denemeler yapmaya vakti yoktur. Püf noktalarını kafasına yerleştirir ve hemen kısa süre sonra da kendisine bir silah "örgütlemek" için ilk "devriye gezisi"ne çıkar.

Dina korkmaktadır. Eylemden, ama bunun yanısıra da öldürme işinin kendisine düşmesinden korkmaktadır. Yalnızca her kurşunun katliamın, akıl almaz işkencelerin sorumlularından birine isabet edeceği, her "terör eylemi"nin işgalcilere onların da suçlarının cezasını ödemeleri gerektiğini acı biçimde duyuracağı konusundaki güçlü inancı onun tetiği çekmesini, bombayı yerleştirmesini, benzin bidonunun ateşlemesini sağlamaktadır.

Komploculuğun kuralları katıydı. Arkadaş yok, aile yok, sevgi yok. Sinema yok, bayramlar yok, yoldaşlarla bir restorana gitmek yok. Hep çalışmak ve yalnızlık. Her zaman bu kurallara uymamaktadırlar. "Jacquot'nun Çetesi" tüm yasaklara karşın ara sıra bir konutta buluşmaktadır: "Birlikte yemek yiyor, şarkı söylüyor, konuşuyorduk. Ama bu çok ender oluyordu. Yalnızca kurallara aykırı ya da gerçekten de çok tehlikeli olduğundan değil, öncelikle buna hiç vaktimiz olmadığından." Randevulara uyulması gerekiyordu, hem de saniyesi saniyesine. Biri günlük toplantıya gelmediğinde, bu onun tutuklandığı anlamına geliyordu. Kimsenin geç kalarak böyle bir yanlış anlamaya yol açmaya hakkı yoktu. Bir sonraki eylem için silahların ya da patlayıcı maddenin sağlanması, saldırının planlanması ve sonra da uygulanması gerekiyordu. Ve işte bir gün daha bitmiştir bile, gece, uyumak için değil, yeni sabotaj eylemleri gerçekleştirmek içindi.

"Ve hep açtık", diye anlatıyor Dina. Örgüt savaşçılarına ayda 2500 frank, kira bedelini ve birkaç yiyecek kuponu veriyordu. Bu niteliksiz bir işçi maaşıydı, ancak eğer insanın dükkanların önünde sıra beklemeye, yiyecek stoklamak için kent dışına çıkmaya, neyin nerede en ucuza bulunacağını keşfetmek için kentte turlamaya vakti yoksa bununla geçinmek olanaksızdı. "E, gençtik", diyor Henri, "ve doğal olarak tüm parayı daha ayın ortası gelmeden harcamış oluyorduk." Dina ise: "Parayı büyük bir titizlikle bölüyordum. Ve çoğunlukla ay sonunda hâlâ parası olan yalnızca bendim, o zaman da doğal olarak diğerlerine veriyordum." Biraraya gelmeye zaman ve fırsat bulduklarında savaşçıların en sevdikleri konu yemekti. "Sosyalizmden, politikadan söz etmiyorduk, hep kurtuluştan sonra neler neler yi-

yeceğimizi konuşuyorduk", diyor Dina gülerek. Ama buna karşın "ele geçirilen" paranın tek kuruşunu bile ceplerine atmamışlar: "Bir vurgun yaptığımızda herşeyi yönetime veriyorduk. Para mücadele için, hepimiz içindi."

3

Yahudiler korkak, yaltakçı ve kadınsıdırlar. Kadınlar korkak, yetersizdirler ve boyunduruk altına alınmak isterler. Yahudiler savaşamaz. Kadınlar savaşamaz. Ya da: Yahudiler akıl, söz insanlarıdır. Ağır yazgılarına kahramanca bir boyun eğişle katlanırlar. Tanrı onları, seçilmiş halk olarak zorlu biçimde sınar ve onlar da bu sınavı kabullenirler. Kadınlar yaşam vermek ve bunu korumak için doğmuşlardır. Doğal yazgıları korumaktır, saldırmak değil. Onlar daha iyi insanlardır.

Gerçeğin hiçbir karşı kanıtı "Yahudiler"in direnmeksizin, uslu uslu, evet hatta koyunlar gibi "gönüllü" olarak mezbahaya gittikleri mitini yıkamazdı. Ve yine gerçeğin hiçbir karşı kanıtı faşizme karşı "gerçek", askeri, silahlı direnişin erkek işi olduğu mitini de yıkamazdı. Nasyonal Sosyalist katiller asıl gerçeklerle yüzyüze geldiklerinde korktular: Savaşan Yahudilerle ve savaşan kadınlarla karşı karşıyaydılar. Her ikisi de onlarda - direnişi araştırırken Yahudileri ve kadınları inatla görmezlikten gelen pekçok tarihçinin tersine- kalıcı izler bırakıtı.

Acaba kurbanların karşı koymuş oldukları bilinseydi vicdan azabına katlanmak daha mı güç olurdu? Üzgün, sinmiş bir kitlenin direnmeksizin gaz odalarına akın ettiğini düşünmek, çaresizlik içindeki bir avuç kadın ve erkeğin Molotow kokteylleriyle nihai çözümcülerin makineli tüfekleri üzerine atıldıklarını düşünmekten daha mı kolaydır? Kurbanların dokunaklı bir yanları vardır. İnsan onlar için ağlayabilir, onlarla birlikte acı çekebilir, kendini üzüntüye kaptırabilir ve sonra yeniden daha önemli şeylere yönelebilir. Çok korkunç, ama ne yapılabilirdi ki? Birşeyler yapmış olan Yahudilerle yüzleşmek pek de hoş birşey değildir. Bu hiçbir şey yapmamış olan "Ariler" sorununu akla getirmekte; Yahudiseverlerin kafasındaki sessizce ölen Yahudi'nin soylu, sağduyulu çehresine ilişkin yatıştırıcı imgeyi bozmaktadır. Bu genel olarak insanın koşulları olduğu gibi kabullenmek zorun-

da olmadığı, hatta görünüşte umutsuzca üstün bir düşmanla bile savaşabileceği, ne pahasına olursa olsun sağ kalmanın insanın en büyük amacı olmayabileceği düşüncelerini ortaya atmaktadır.

Kadınların silaha sarılıp bunu yüksek rütbeli erkek subaylara çevirmiş olmaları gerçeği geleneksel rol anlayışım kökünden sarsmaktadır. Sağdan sola, üst düzey din adamlarından kadın hareketinin temsilcilerine kadar bugün bile hâlâ hepsi tarafından benimsenmiş bir dogmanın korunması ve yerleştirilmesi için çalışılmaktadır: Kadının barışçı doğası dogmasının; yaşam bağışlayıcı, dölün koruyucusu olarak belirlenmişliğinin; belki de erkeğin saldırganlık dürtüsünün kurbanı, ancak kendisi her türlü savaşkanlıktan uzak.

İlk kadın hareketinin burjuva kanadının, Nasyonal Sosyalizmin yalnızca kadınlara aydan da uzak, bu nedenle de buna karşı hiçbir girişimde bulunamayacakları, bulunmak istemedikleri ve zorunda da olmadıkları, erkeklere özgü bir politikanın başka bir ortaya çıkış biçimi olduğu tezi, bu tez bugünkü feminist çevrelerce de yeniden ısıtılıp sunulmaktadır. Ve de buna inanılmaktadır. Kadınların ailelerini zor dönemlerden geçirmek için çabalamaktan başlarını kaşıyacak vakitleri yoktu, denmektedir, yalnızca erkekler - yakınlarının sırtından - direniş "lüksü"ne sahip olabiliyorlardı. Bu öncül (direnişi karalamaktan başka) üstü kapalı biçimde yalnızca Alman, yani "Ari", üstelik de politikanın tümüyle dışında olması gereken kadınların bulunduğu görüşünden yola çıkmaktadır. Bir Yahudi kadının ailesini nasıl geçindirmiş olabileceği, ya da örneğin direniş "lüksünü" pekala göze alan tüm o komünist kadınların nereden çıktığı sorusu hiç sorulmadığından yanıtlanmamaktadır da. Aynı şey Almanlar tarafından işgal edilen ülkelerdeki kadınların ne yaptıkları sorusu için de geçerlidir.

Ancak oralarda da mit egemenliğini sürdürmektedir. Paris'den Varşova'ya kadar her yerde savaşan kadın görüntüsü inatla karanlıkta bırakılmaktadır. Tarihçiler de farklı bir tutumda değildir. Kitabı "Ils étaient juifs, résistans, communistes"de M.O.I.'nin direnişini işleyen Annette Wieviorka örgütün kadınlarını yardımcı ve yaşam koruyucusu rolünde göstermeyi yeğlemektedir. Daha ayrıntılı biçimde ele aldığı militan kadınlar savaşan grupların altyapısını örgütlemiş ve Yahudi çocuklarını ülke dışına çıkarmıştır - tarihin önemli ve yine sükutla geçiştirilen bir konusu. İşgal altındaki Avrupa'yı boydan boya geçen gözü kara kaçış yolları üzerinden bu kurtarma eylemleri henüz kapsamlı biçimde belgelenmemiş, yaşamlarını tehlikeye atarak nihai çözümcülerin elinden yüzlerce kurbanı kurtarmayı başaran bu kadınların ola-

ğanüstü hizmetlerine henüz layık oldukları değer verilememiştir. Verilse bile - kadınların direnişe katkısından söz edildiğinde de bu ancak, o sonuçta onların "doğal yazgıları"na ters düşmeyecek rol kapsamında olmaktadır. Annette Wieviorka, Jeanine Sontag, Simone Motti, Olga Bancic gibi kadın savaşçılara hemen hiç ya da hiç değinmemektedir. Ve Nancy'de Krischerler'de günlerce araştırma yapan, onların arşivlerinden yararlanan bu yazar Dina Krischer'i tümüyle görmezlikten gelmektedir. Kitabında Henri Krischer'in Herbert Herz'in, Jacquot Szmulewicz'in ayrıntılı yaşamöyküleri bulunmaktadır. Onların yanında bir Dina Lipka'nın (evli Krischer), bir Jacqueline Bloch'un savaşmış olduğunu ise okuyucu öğrenememektedir.

Kadınlar tüm cephelerde zafere ulaşmış Alman ordusuyla savaşmayı, zorba ve acımasız Gestapo'yu yıldırmayı bile başardıklarına göre herhalde kendilerini daha az tehlikeli düşmanlara karşı savunmayı da başarırlar. Kadınlar siperlerin, partizan kamplarının, yasadışı olmanın güçlüklerine en az erkekler kadar dayanabildiklerini kanıtladıklarına göre erkek tarafından - daha az haklar, daha düşük ücret, daha az bağımsızlık, daha az insanlık onuru hakkı pahasına korunması gereken zayıf cins imgesi büyük ölçüde silikleşmektedir. Ve böylece günün birinde genel itilmişliği aşıp ortaya çıkıvermiş kadın savaşçı soğukkanlı bir canavar olarak betimlenmektedir. "Sahverilirse vay halimize." Bunlar gerçek kadın değillerdi. "İnsanlar benim iki elimde birer tabanca katil gibi dolaştığımı düşünüyorlardı, peng, peng, peng," diyor Truus Menger. Zala'nın eski erkek silah arkadaşları onun da bir keresinde sinirleri bozulup titremiş olduğu öyküsünü anlatarak avunuyorlar. İspanyol İç Savaş cephesindeki kadınlar fahişe olarak karalanmaktadır. Zala gibi partizanların da bu kötü ünle başları dertteydi: canavar ya da fahişe. Ama kesinlikle, yalnızca insanları hiçe sayan, kana susamış bir rejimin milyonlarca ve milyonlarca insanı baskısı altına almak isteyişine katlanamayan tümüyle "normal" bir kadın, değil; başını öte yana çevirip patırtının günün birinde sona ereceğini ummayı, kendisini güvenceye alıp diğer herkesi yazgısıyla başbaşa bırakmayı kendine yediremeyen, ancak bunun yanı sıra da yardım eden, besleyen, kucak açan destek olüyle yetinmeyi kabullenmeyen bir kadın.

Bir Fifi, Zala, Truus, Dina, Niuta daha fazlasını istiyorlardı. Onlar direnişlerini, "yalnızca" faşizme duyulan nefretle beslenmekle kalmayıp genel olarak egemen koşullara köklü bir karşıtlıktan kaynaklanan bir direnişi doğrudan dile getirmek istiyorlardı. Bu kadınlar ancak faşist generaller darbe yaptıktan, Alman ordusu ülkeye girdikten sonra

başkaldırmadılar. Onlar zaten daha önceden azınlığın çoğunluğu egemenliği altında tuttuğu, bir yukarı ve bir aşağının, bir sömüren ve bir sömürülen sınıfın bulunduğu, insanların "daha üstün" ve "daha aşağı" ırklara ayrıldığı, kadınların erkeklerden daha az haklara sahip olduğu bir toplum düzeniyle çatışma içindeydiler. Tüm bu farkların ortadan kaldırılacağı yeni bir toplum yaratmak için başkalarıyla birleşmişlerdi. Egemen koşulların faşizm tarafından aşırı ağırlaştırılması, hemen tüm Avrupa nüfusunun işçi köleler ve üstün insanlar, üremeye layık olanlar ve yok edilmesi gerekenler diye ayrılması onları aynı zamanda bir şans da olan - berbat, nefret edilen "normallik"den kesin biçimde kurtulma şansı - bir olağanüstü durumun içine savurmuştu. Daha önce gündelik boyunduruklarını zorlamış olan bu kadınlar yeni rejimin ele geçirilen ülkelerdeki insanlara vurdukları ağır zincirlere duyarlı durumdaydılar. Bu yeni, o zamana kadar bilinmeyen tehdit artık herşeyi göze almak için bir uyarandı da. Yeni efendilerin terörü onları ürkütmedi, tersine harekete geçirdi, içlerinde umulmadık bir kararlılığın doğmasına neden oldu

Ve bu kızlar bir bakıma silahlı direnişe salt siyasal inançlarından katılmamış olsalar, işin içinde bir parça da serüven özlemi, usandırıcı, kısıtlayıcı kadın rolünden kurtulma gereksinimi bulunsa bile tek başına bu, cephede ve yasadışı koşullarda bir yaşama, aylar ve yıllarca günbegün katlanmaya yetmezdi. Peşine düşülmüş "terörist" olarak düşmanın burnu dibinde savaşmayı sürdürme gücü yalnızca serüven tutkusundan alınamazdı. Bu güç toplumun emrettiği herşeyle, tüm alışılmış şeylerle bağların kökten koparılmasından, tüm sınırların aşılmasından besleniyordu. Bu genç kadınlar rollerine sırt çevirdiler, yasayı çiğnediler, yaşama içgüdüsünün koruyucu duvarlarını yıktılar. Artık geri dönemeyecek ya da dönmek istemeyecek kadar ileri gitmişlerdi.

Buna bir de kadınlarda en az savaşma isteği kadar hoş görülmeyen bir güdü ekleniyordu. Özellikle Yahudi kadın direnişçileri en karamsar anlarda bile ayakta tutan şey, içlerini yakan öç alma gereksinimiydi. Geriye dönük değerlendirmede yadsınması yeğlenen bir güdü. İlle de ilgili kişiler tarafından değil, asıl onlar hakkında yazanlar tarafından. Öç insancıl açıdan olumsuz bir dürtüdür. Oysa direniş savaşçıları iyi insanlardı. İyi insanlar bir şey uğruna, barış, kurtuluş, daha iyi bir dünya uğruna savaşırlar. Öç sosyalist görüş açısından da meşru değildir, geriye dönüktür, Oysa devrimci, ileri, kendisi tarafından yaratılacak bir geleceğe bakar. Öç hele kadınlara göre birşey hiç değildir. Kadınlar cinsleri gereği iyi insan ve devrimci olarak da geleceğe yöne-

liktirler. Öç - açıkça onaylanmasa da - bir tutkudur, yani büyük, erkekçe birşeydir. Kadınlar olsa olsa ikinci, dolayısıyla da dar kafalı ve moral bozucu olurlar. İşte tüm bu nedenlerden güdü olarak öç genellikle direnişçilikte ve özellikle de kadınların direnişiyle bağlantılı olarak bir yana bırakılır.

"Yahudi kadını olarak onurumu korudum ve bizimkilerin öcünü aldım", diyor Dina Krischer, sakin, soğukkanlı, gururlu. "Ormanlarda vurulan ve kamplarda öldürülen binlerce ve binlerce kişinin öcü alınacak", diye ant içtiler Varşova, Vilna ve Bialystok'daki savaşçı kadınlar. Bu kadmlar yalnızca uzun zamandır özlenen, ateşli biçimde tartışılan , stratejik açıdan hazırlanmış olmakla kalmayıp çok da uzaklarda bulunan bir yarını amaçlıyorlardı. Önlerinde yalnızca sağ kalanların günün birinde Polonya'da, Fransa'da, Filistin'de kuracakları sosyalist toplum yoktu. Gözlerinin önünde daracık, izbe bir saklanma yerinde farkedilme korkusuyla titreşen ebeveynleri, Gestapo hapishanelerinde işkence gören yoldaşları, hayvan vagonlarında Auschwitz'e taşınan okul arkadaşları, kireç çukurlarındaki cesetler, gaz odalarında boğulanlar da vardı. Onlar için de şarjöre bir fişek daha sürüyor, silahlarını onlar için de dolduruyor, onlar için de nişan alıyor ve isabet ettiriyorlardı. Kendi yaşamlarını onlar için de tehlikeye atıyorlardı.

Madem ki tüm o işkence görenler ve öldürülenler artık düşlenen yarını göremeyeceklerdi, o zaman en azından çektikleri acının, ölümlerinin öcü alınmalıydı. Cinayetlere engel olunamıyorsa, hiç olmazsa katiller bunların cezasını çekmeliydiler. Öç, bir acı ve umutsuzluk uçurumunda savaşmayı sürdürmek için meşru ve harekete geçirici bir güdüydü.

Öç ve kin. Faşizmin terörüne göz yummayan, onu görmezlikten gelmeyip yüzleşmeyi göze alan kişi yüreğinde yalnızca yüce, "soylu" duygular taşıyamazdı. Bu kadın ve erkek savaşçıların ahlâkı yüksekti. Sorumlularla emir kullarını birbirinden ayırmaya çalışıyorlardı. Düşmanları gibi olmamak için de mücadele veriyorlardı. "Asla bir tutsağı vuramazdım", diyordu Fifi; ve Truus annesinin tüm Almanların Nazi olmadığını unutmaması gerektiği uyarısını hiç aklımdan çıkarmaz. Moskova radyosunun bir yayınındaki genç partizan kadın bir Alman tankıyla birlikte bunun sürücüsünün, dehşet içindeki gencecik bir askerin yaşamını da yok ettiğinde karamsarlığa kapıldığını anlatmaktadır. Ancak aynı zamanda da Alman ordusuna attırdığı her geri adımın yeni katliamların önlenmesi yolunda bir adım olduğunu bilmektedir. Dina biraz önce vurduğu askerin daha dün Lyonlu Yahudilerin gönderilişi-

ni denetlemiş olduğunu bilmektedir. Truus revolveriyle nişan aldığı SD subayının artık kimseyi tutsak edemeyeceğini, kimseye işkence ve kimseyi idam edemeyeceğini bilmektedir.

Yarın belirsiz olabilir, ancak bugün düşman ülkededir. Ve yenilmez olduğunu sanmaktadır. Her suikast, her saldırı, raydan çıkmış her tren yalnızca zırha bir iğne batışı olsa da sonuçta bu iğne batışlarından her birinin zırhın parçalanmasına katkısı vardır. Bu genç kadınların Müttefiklerin ya da Kızıl Ordu'nun günün birinde gelip düşmanı ülkeden kovmasını beklemeleri olanaksızdır. Onlar kurtuluş için gerekli hazırlıkları yapmakla yetinememektedirler. Köktencilikleri, ciddiyetleri, kinleri, öç alma gereksinimleri onlara burada ve şimdi savaşmaktan başka seçenek tanımamaktadır. Onlar "normal" zamanlarda da birşeylerin değişmesini beklememişlerdir, yaşamlarını ellerine almış ve onu değiştirmeye başlamışlardır bile. Şimdi nasıl bekleyebilirlerdi ki?

Bir Gestapo subayını, zırhlı limuzinine, küstahça özgüvenine, sınırsız gücüne karşın dize getiren her kurşun, üstün insanların egemenliği karşısında kazanılmış bir zaferdir. Onlara kalclerinin ele geçirilmez olmadığını, dokunulmazlıklarının ise kendini aldatmadan öteye gitmediğini gösterir. Yalnızca bir revolver, bir el bombası ve sarsılmaz bir kararlılıkla silahlanmış olan onyedi yaşındaki bir genç kız bu zafere ulaşabilir ve tüm dünyaya canavarın herşeye gücünün yetmediğini, bu eşit olmayan koşullarda verilen savaşı sürdürmenin kesinlikle anlamlı olduğunu kanıtlayabilir. Ve canavarda yeni bir yara açan her kurşun, artık bu savaşın sonunu göremeyecek olanlar için de (adına da?) hedefi bulmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz: Uzun Bir Araştırmanın Kısa Öyküsü 7
Giriş: Üçlü Damga 15

BATI AVRUPA'DA DİRENİŞ

İSPANYA
"Cepheye elimde temizlik beziyle gebermeye gelmedim" 33
Fifi — Fidela Fernandez de Velasca Perez 45
Chico — Julia Manzanal 53
La Dinamitera — Rosario Sanchez Mora 60

TİTO PARTİZANLARI
"Çiftçi kadın sıvıştı" 66

HOLLANDA
"İnsan olduğunuzu hiçbir zaman unutmayın" 94

FRANSA
"Yahudi kadını olarak onurumu korudum" 120

DOĞU AVRUPA'DA YAHUDİ DİRENİŞİ

Giriş: Mezbahaya giden koyunlar gibi mi? 154

VARŞOVA
"Baksana Hans, bir kadın ateş ediyor" 179

VİLNA
"Liza çağırıyor" 201

BİALYSTOK
"Chaikele, nereye gidiyorsun?" 214

KRAKAU
"Korkmayın, ağlamayacağım!" 226

MİNSK
"Fritzler beni canlı ele geçiremeyecekler!" 235

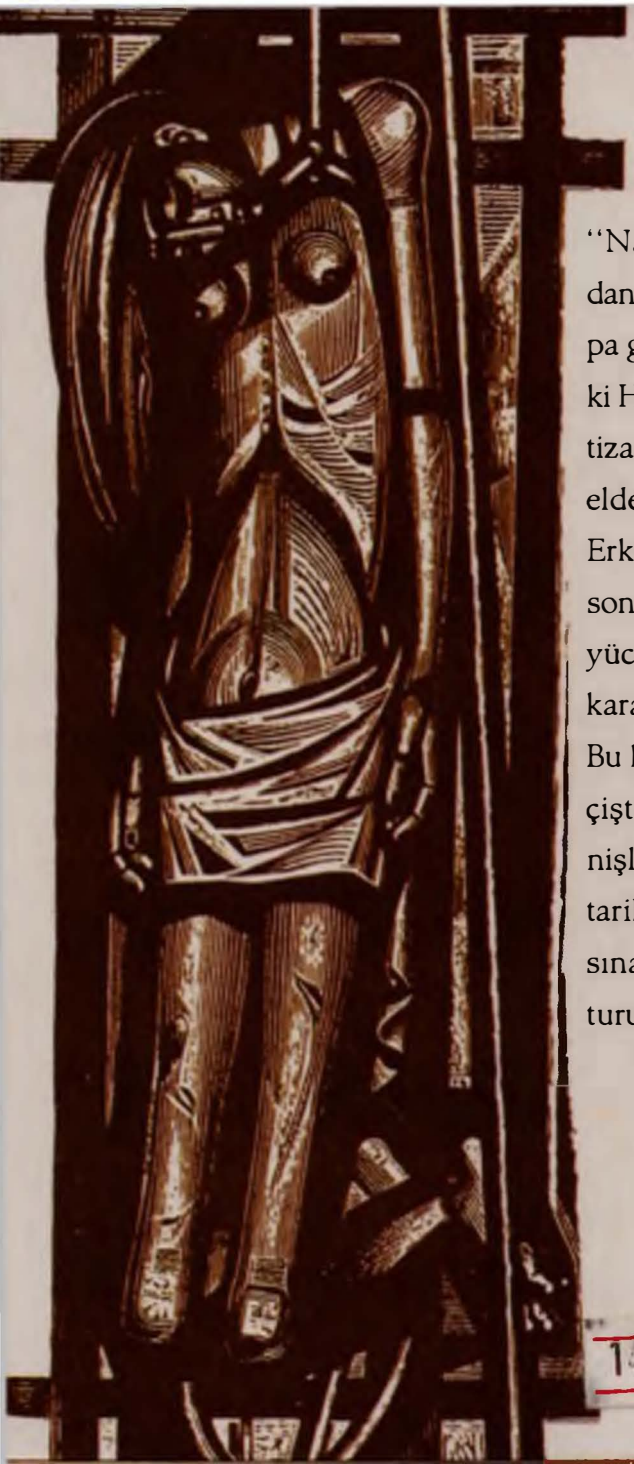
PARTİZANLAR ARASINDA
"Susun, gece çok yıldızlı ve ayaz her yanı dondurmuş" 243

NİUTA TEJTELBOJM
"Örgülü sarı saçlı küçük Wanda" 257

ROZA ROBOTA
"Ne yaptığımı ve beni neyin beklediğini biliyorum" 261

SİLAHLI DİRENİŞE GİDEN YOL

Silahlı Direnişe Giden Yol
"Başka ne yapabilirdim ki? 266

"Nazi terörüne karşı, Lyon'dan Bialystok'a, Doğu Avrupa gettolarında, işgal altındaki Hollanda'da, Tito'nun partizan ordusunda kadınlar da elde silâh mücadele verdiler. Erkek yoldaşları savaştan sonra kahramanlar olarak yüceltilirken, onlar tarihin karanlıklarına gömüldüler. Bu kitap onların suskuyla geçiştirilen ve unutulan direnişlerini anlatıyor. Kadının tarihinin araştırılması çabasına, önemli bir katkı oluşturuyor."

ISBN 975-344-023-5

14 00 ₺

belge yayınları